

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

1971

**ZBORNİK
OBČINE
GROSUPLJE**

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

III — 1971

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

EPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA ERONIKA

III.

7
UNIVERSITETA
LJUBLJANA
FIZIKA

KAZALO

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

III.

GROSUPLJE 1971

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

POSREDOVALNA KULTURNA IN ŠKOLSKA KRONIKA

III

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

(Register skupščine občine Grosuplje št. 2/3-035-1/69 z dne 22. 4. 1969)
izdaja uredniški odbor — skupina občanov: France Adamič, Ivan Ahlin,
Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič. Odgovorni
urednik Ivan Ahlin, Grosuplje; glavni urednik France Adamič, Ljubljana,
Janežičeva ul. 1; naslov uredništva in uprave: Zbornik občine Grosuplje,
Grosuplje p. p. 11. Ziro račun je pri SDK Grosuplje štev. 5013-9-892.
Zbornik izhaja s podporo skupščine občine Grosuplje in prispevki de-
lovnih organizacij, ki so navedene v oglasnem delu.

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

<i>Matej Bor-Vl. Pavšič</i>	V partizanskem taboru	7
<i>France Perovšek</i>	Vojna, razpad stare Jugoslavije in okupacija	15
<i>France Klopčič</i>	Za svobodo in zedinjeno Slovenijo	25
<i>Melod Mikuž</i>	Ilova gora 1943	35
<i>Ive Krevs</i>	Narodni heroji z območja naše občine	41

OBCINA IN OBČANI

<i>Ivan Ahlin</i>	Naše šole v starih in novih prostorih	49
<i>Lojze Šonc</i>	Dvaset let gimnazije Josipa Jurčiča v Stični	57
<i>Cvetko Budkovič</i>	Osnovna šola v Šmarju od leta 1793 do 1925	65
<i>Peter Borisov</i>	Dr. Marko Gerbec in njegov čas	77
<i>Cvetko Budkovič</i>	Matevž Kračman — šmarski šolmašter	85
<i>Fran Vatovec</i>	Prva poklicna slovenska časnika — sinova Dolenjske	89
<i>Stane Mikuž</i>	Sikar France Kralj	99
<i>Tone Kozlevčar</i>	Kronika slovenskega okteta	109
<i>France Adamič</i>	Naši velečebeljarji	129
<i>Janko Marolt</i>	Prvi tabor dolenjskih čebeljarjev	133

KNJIŽEVNOST

<i>Jože Gregorič</i>	Ivan Cankar in Franja Opeka	139
<i>Etbin Bojč</i>	Fran Jaklič-Podgoričan kot pripovednik	151
<i>Mira Mihelič</i>	Podoba Louisa Adamiča	169
<i>Janez Strikcij</i>	Verzi naših občanov	177
<i>France Adamič</i>	Bibliografija	179

RAZGLEDI IN KRONIKA

<i>Ciril Šlebinger</i>	Geološke razmere Dobrepolja	191
<i>Ivan Ahlin</i>	Vodovodni sistemi in lokalni vodovodi	201
<i>Stane Valentinčič</i>	Lov na območju sedanje občine Grosuplje po drugi svetovni vojni	211
<i>Jože Marolt</i>	Občinska kronika 1969-70	221
	Spomenica o nadaljnem delu za spominski muzej Louisa Adamiča in pripravah za ustanovitev Slovenskega izseljenskega muzeja	231

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

V PARTIZANSKEM TABORU

Matej Bor — Vl. Pavšič

»Prešernova tragika je bila osamelost. Razen peščice prijateljev ni bilo tiste čase na slovenskem nikogar, ki bi Prešernovo pot razumel, ki bi se mogel s Prešernom boriti roko v roki za iste smotre. Slovenska družba je spala še neprebujena v zatohlem slovenskem močvirju. Levstik je imel za sabo politično gibanje: slovenski liberalizem. Toda Levstik je ostal navzlic temu sam: Ozkosrčni, zahrbtni, častihlepni, omahljivi politikantje, ki so speljali slovenski liberalizem v slepo ulico svojih osebnih koristi, niso mogli razumeti Levstikove poti. Srečali so se brezkompromisni revolucionar in čreda zaspanih oportunistov. Revolucionar je ostal sam in doživljal v sebi Prešernovo tragiko. — Cankar je v svoji neizprosni borbi proti malomeščanstvu vseh oblik in vseh vrst našel edino rešitev, ki je bila za njegove čase mogoča: šel je med takrat najbolj pozitivne ljudi pri nas, med anarhistične upornike, jetične idealiste, boheme, ki so skušali prepiti svojo nesrečo v zadimljenih oštarijah, šel med Jermane, Kačurje, Makse. Tragika Cankarjevega življenja je bila, da on, rojen revolucionar, ni našel v svojem času pri nas organizirane revolucionarne borbe. Anarhističen upor — to je bilo vse! Edini poizkus: socialna demokracija, je okostenel že v kali. Nikoli ni mogel med množice zanesti revolucionarno zavest. Prekipevajočemu Cankarjevemu temperamentu je bilo tesno med tajniškimi dušami. Ostal je sam, kakor sta bila sama njegova tovariša Prešeren in Levstik in vsi tisti slovenski neznani in znani uporniki, ki so jih naše majhne razmere zgrabile za grlo, kadar so hoteli zakričati veliko besedo upora med neprebujene slovenske množice. — Sodobni pisatelj — revolucionar je zrasel sam iz organizirane slovenske revolucionarne borbe. Sodobni pesnik ne more več utoniti v samoti, ne more ga več vsesati vase močvirje! Za njim stoji danes organiziran slovenski narod, ki je pripravljen boriti se z njim za skupne, jasne smotre: za svobodo in novo družbo! Za njim stojite vi, tovariši partizani! Danes recitiram tu, v tem podzemskem briogu, vam, svojim tovarišem, svoje pesmi. Jutri boste recitirali vi svoje pesmi po svobodnih trgih velike Slovenije! Poezija je večno živa, če je resnična! Poezija je večno živa, če je človeška!«

Tako je govoril nekega decemberskega večera v dolenskih hostah, polnih snega in mesečine, svojim tovarišem komandir partizanskega oddelka.

Sedel sem ob ognju, ki je pel med skalami, v kotu, in jim gledal v obraze. Sami kmetje in delavci. Mladi fantje. Prišli so kdo ve odkod sem v te gozdove. Kdo ve, kaj jih je gnalo, da so prijeli puško, kdo ve, kaj mislijo o meni zdajle, ko jim gledam v oči in iščem v njih odgovor na svoje vprašanje. Ali

se bomo razumeli? Sem našel pravo besedo? Sem govoril iz njihovih src? Sem našel, kar bi moral najti, če sem si drznil pred to publiko?

Da. Pred mano je vendar nova slovenska publika. Publika jutrišnjega dne. Novi kritiki! Bo moja beseda užgala? V meni so se prebujali Majakovskega verzi, ki sem jih nedavno tega prevel:

Hočem, da rodna zemlja
razume me,
a če ne doume me,
kam.....
Po rodni zemlji
ob strani bom šel
kakor
poleti
pošev
dež
sam.....

Zunaj je vzhajal mesec, nekje po stezi med drevesi je hodila straža. Onkraj teh host, za cesto, ždi naša patrolja v zasedi. Nocoj je tam že petič. Kdaj se vrne? S kakšnimi vestmi? Iz daljave, komaj slišno, so se od časa do časa oglašali odmevi eksplozij. Topovi? V bregu nad gozdovi so slonele vasi. Tihe, polne neslišnega nemira. Včasih so prihajali k nam, sem, v gozdove in se vračali prepolni nekakšnega prečudnega koprnjenja. »Prišel bi k vam. Še danes. Da le nimam otrok, žene...« V kotu so cvrčala in prasketala bukova polena, obrazi poslušajočih so bili vsi ožarjeni v odsevih melanholičnega partizanskega ognja. Nekdo se je predel na slami, vzdihnii, sicer vse tiho. Le moj glas in glas pojočih plamenov med razbeljenim kamenjem. Poslušali so, v grlu me ni več davilo, beseda mi je tekla sproščeno, svobodno, zaupno. Čutil sem, da smo si vse bliže in bliže, da nisem sam, da ne bom nikoli sam, dokler jim bom govoril tako kakor ta trenutek v tem podzemnem brlogu. Nova slovenska publika je prisluhnila mojim besedam, segel sem jim v srce, našel razumljivo, toplo besedo...

Bilo je že pozno. Mesec je veslal visoko nad smrekami in gabrovjem, ko sva s tovarišem komandirjem šla po zamrznjeni, škripajoči gazi zamenjat stražo.

»Smrt fašizmu!«

»Svobodo narodu!«

Ostala sva sama v mesečini in srkala vase omamno tišino decembrske noči.

Poznala sva se že leta in leta. Imela sva svojo skupno, zaupno preteklost, ki jo imajo samo mladostni prijatelji. Koliko bogastva, zakopanega v somraku davnih sanj, blodenj, hotenj, načrtov in razočaranj! Gimnazija, upornost, knjige, Rusi, severnjaki, moderna, anarhizem, prva ponočevanja v znamenju prebujajočih se erotičnih in ustvarjalnih sil, veselje, beg, kriki v samoto, ekspresionizem, potem streznjenje, socialna problematika, spori s tovariši, očitki: boljšeševik. Osamelost. Tavanje. Samota. Nato popolna zmeda,

kaos, v katerem sva se izgubila. Iskala sva vsak po svojih potih, dokler se nisva našla v teh strašnih in velikih dneh... v gozdovih na partizanski straži.

Gledal sem ga. Močan, poraščen obraz, razmršene brke, oči nemirne, motne, viharne — na dnu nekaj otroško dobrega, zaupnega. Njegovi fantje so ga spoštovali in oboževali: veljal je za nenavadnega drzneža z nenavadno srečo. Že nekajkrat je na nerazumljiv način ušel gotovi pogubi. »Hočeš živeti? Preziraj smrt!« Tako je govorilo vse v njem, ko je stal v mesečini pred mano. V tem je bila vsa skrivnost njegove sreče.

Kako se je spremenil, kar sva se videla poslednjič. Kučma s peterokrako zvezdo in slovensko troybojnico, jugoslovanska uniforma, puška, revolver, brki! Življenje nas slači in oblači kakor ponorel garderober, ne da bi nas vpraševalo za okus in pripombe. Toda tovariš komandir je našel svojo pravo uniformo. »Globoko sem uverjen, da bomo preživeli te čase srečni in zdravi. Ni mogoče, da bi mi karkoli spodmaknilo nogo na moji poti. Mar naj to življenje v meni bedasto zamre zaradi dekagrama svinca! Nemogoče! Kdo naj potem opravi moje delo? Moji načrti! Prepričan sem, da se mi ne zgodi in ne more zgoditi nič hudega! Smej se! Ampak zdaj čutim v sebi, kako so nastajali miti o neranljivem Ahilu, Siegfridu...«

»In Ahilova peta?«

»Trenutek malodušja. Tega v meni ni! Še nikoli nisem bil tako miren, v sebi urejen. Včasih se zdim samemu sebi prazen prav zaradi tega. Mi nismo bili nikoli zdravi, če nismo imeli v sebi kakšnih dekadentnih bolezni. Smešno! Ne moreš si misliti, koliko zahteva od človeka tako življenje! Vse! Kako bogastvo v partizanstvu! Zmeraj sem mrzil okostenele, enostranske, birokratske duše. Človek mora oskusiti vse, če sploh hoče biti človek. Prvo pa je: večer obračun s samim seboj. Natančno knjigovodstvo. Umetnost ni nič drugega kakor neprestano, do krvi odkrito obračunavanje z lastnim, osebnim in kolektivnim življenjem družbe, sveta, časa. Da, tudi kosmosa! Sodobna umetnost: združitev aktualnega in kosmičnega! Si kdaj pomislil na to? Tu je ves problem. Nekaj tega je tudi v tvoji liriki. Priznam, da si me prese-netil... Slišiš, nekje laja lisica.«

Globoko iz gozda, kakor odmev, je bilo slišati lisico, ki je lajala kdo ve kam in zakaj v mesečno noč —

»Uho se ti navadi na vse glasove. Gozd, čudovit svet zase. Vse že poznam: srne, lisice, zimske ptiče. Koliko je teh ponočnjakov! Predstavili so mi jih moji vitezi. Kakšno krasno delo, oblikovati te nove ljudi! Sprejemajo vase ko lačni volkovi. Dolgo so stradali, ni čudno. Predavam jim zgodovino komunistične partije. Veš, to je najbolj ljudski od vseh oddelkov daleč naokoli. Sami kmetje in delavci. Imenitni fantje. Ponosen sem na nje. Kar greben mi rase...«

Pogledal me je s prikupno, skoraj otroško samozavestjo, spustil puško v sneg k nogam, prižgal cigareto in potem pomolčal nekaj trenutkov, kakor je znal samo on. Njegov molk ni bil nikoli prazen, kakor ni prazen molk nobenega človeka, ki je nabit z življenjem in voljo. Kadar molči tak človek, je tišina okoli njega polna molčeče zgovornosti, da ne loviš besed kakor riba zrak na pesku.

Težko so te pričakovali. Strašno so željni kulture! Pesmi! Požirali so te. Tebi seveda ne povedo svojih vtisov, svojega mnenja. Zunaj mi je rekel eden njih: Ves teden bi takole sedel in poslušal. Sicer so molčali, ne marajo klepetanja. Sprva si bil nekam, kako bi rekel, preveč frivolen. Kar smešen za naše pojme. No, pa zdaj si se že naredil, »vistosmerik«. Pri nas se malo govori. Gledam pa, da ne počivajo. Delo je najboljši vzgojitelj. Neudobnost taborišča je moja pedagoška zvižgača. Kaj misliš, da ne bi mogli imeti nekoliko višje in boljše strehe! Kaj še. A če jim bo tu preudobno, jih morda ne bi zlahka spravil na pot. Marši! Sijajno sredstvo za akcijo, seznanjanja z ljudmi in končno tudi najboljše razvedrilo. Noč, mesečina, tema! Nevarnost? No, ta je vsepovsod! Tvegati moraš. Zato smo partizani! Ojekleniti moramo, sicer vse skupaj nima smisla! Tako zrasede nova generacija! Iz partizanstva zrasede nov slovenski človek. Nov tip, ki ga doslej še nismo poznali. Čepeti na istem mestu je nemoralno in tudi nevarno! Dolgočasno. Te dni gremo naprej, v pohod, napad. Združimo se za akcijo z drugimi oddelki. Fantje kar drhte od pričakovanja. Morda je nekaj treme vmes, saj so mladi. A več je radosti nad dejstvom, da gremo v boj! Mladi so, željni dejanj. Vendar za večje akcije jih je treba šele vzgojiti! Takoj jih pognati v boj, je bedarija, zločin! Potrebna je vzgoja. Vsakega posameznika je treba obdelati. Najprej dajati individualne naloge, potem šele kolektivne. Danes čakajo že petič v zasedi na izdajalca! Vsak ima svojo nalogo. Kar tekmujejo med seboj, kdo opravi boljše. — Jutri pojdeš z nami po vaseh...»

»Hudo sem radoveden, kako vas sprejmejo? ...»

»Videl boš. Naša partizanska dolžnost ni samo boj, puška, bomba, nasprotno! Mi moramo prinašati na vas svojega duha! Poguma! Organizirati kmete, dvigati njihovo zavest, odpor. Kulturo na vas! S pesmijo in puško! Priredili smo že recitacijski večer. Hlapec Jernej! Kako je bilo? Če sem bil celo jaz sam navdušen, lahko misliš, da je bilo sijajno. S tvojimi pesmimi imam poseben načrt. Recitacijski zbor. Ko pridemo v vas, bomo recitali. In tudi pred tovariši drugih oddelkov. V nekaj dneh bodo pesmi že onkraj teh host in dolin. Boš videl. Zdaj pogrešamo samo še zbirko revolucionarnih pesmi od Prešerna do naših dni! Kaj če bi nam jo preskrbeli tam spodaj? No, mar te že zebe na partizanski straži?«

»Ne. Čudovit občutek: Imeti v teh dneh puško na rami. Čisto otroško veselje imam nad tem dejstvom. Predstavi si paradoks: midva, humanistično tolstojansko, demokratično sentimentalna itd., antimilitarista, stojiva tu po dolgih letih skupaj s puško ob stegnu. Kako nam je čas korigiral marsikateri pojem! Izbil nam je iz glave ne samo eno zagovzdo! Včasih smo tudi, če je bilo tako lepo, lagali samemu sebi. Danes? Ali je danes še mogoča dekadentna laž? Čas je čudovit demasker. Vsem nam je snel krinko z obrazov. Šele danes smo se morda prvič zagledali v svojih zrcalih take, kot smo v resnici, brez potvorb in grimas. Zdi se mi, da šele danes polagoma odkrivamo, kaj je dobro in kaj je zlo. Današnja borba je predramila v nas silo, ki se je doslej nismo zavedali, ali pa smo jo zanemarjali. Obudila je v nas življenje!«

»Vsak posameznik, vsak narod, vsak razred mora nekoč vse vreči na karte, če hoče potlej živeti. Zdaj je jasno, da bomo živeli svobodno in bogato, ali pa sploh ne bomo živeli. Čaka nas sreča ali pogin. Ne pa najhujše: hlap-

čevsko životarjenje, počasno umirjanje, kakor doslej. Vse, ali nič. To velja za ves narod. Mislim, da bomo postali še nenavaden, krasen narod. Kaj praviš? Umijemo se v svoji krvi in pojedemo čisti v nov čas. To so zakoni razvoja, življenja. Vsak narod se je moral okopati v svoji krvi. Prepričan sem, da mi ne utonemo v njej.«

Drevesa so molčala nad nama in okoli naju, vsa tiha v decembrski mesečini in decembrskem snegu.

Bilo je že globoko čez polnoč. Zvezde so žarele kakor diamanti na prosojni dlani zimskega neba.

»Zjutraj pojdeš na stražo. Sam. Jaz bom spal. Noč je neizprosno izpovednik. Vse nerešeno v sebi razvežeš. Nič lepšega kakor pregledati svojo pot s perspektive partizanske straže. Kaj podobnega bi želel vsem, ki bodo govorili kot umetniki v imenu slovenske revolucije...«

Pomolčal je in tiho zaključil:

»Tu pri nas ni laži. Razgubijo se kot pena.«

»Smrt fašizmu!«

— Svobodo narodu!

Prišla je nova straža ki bo hodila tu po tej zamrzli, škripajoči gazi, dokler je ne zamenjam spet jaz. Kdo ve, kod bodo blodile sanje temu tihemu fantu, ki naju je strumno pozdravil in odšel po stezi. Blodil bo po sebi, vračal se bo kdo ve kam v spomine in poslušal v noč...

V taborišču je gorel ogenj. Nekdo je pravkar nalagal novih drv. Tovariši so spali mirno kakor otroci. Slama, impregnirana podloga, debel koc in večni neuglasljivi partizanski ogenj med razbeljenim kamenjem v kotu. Zunaj puške, tihe, pripravljene na strel in poslušne kakor dobre živali...

Legla sva tudi midva s komandirjem. Kmalu je zaspal ob meni prav tako mirno, kakor so spali njegovi »vitezi«...

Zjutraj, še v temi, sem stal med bukovjem in smrekami, poslušal v noč, vase, v gozdove, v dolino, ki je morala biti nekje tam za drevesi pod nami, v vasi po slemenih, daljne dneve, pokopane nekje na dnu zavesti, prehodil sem vse steze v najbolj skrite prostore spomina in iskal novih poti v jutrišnji dan: okoli mene je molčala noč, od nekod se je spet oglasila lisica, žival, ki je nisem poznal po glasu, je kriknila nekje pod mano, smreka je otrsela pest snega raz vejo in potem umolknila v svojem snu... Pogovarjali smo se do zarje: tišina, noč, jaz. Ko je sonce preplavilo nebo, utripajoče nad smrekami, sem dobil odvezo. Vse sem povedal, kar je ležalo leta in leta nepovedano, zakopano v srcu, in dobil... odvezo. Noč je dober, a neizprosno izpovednik. Doživel sem partizansko spoved...

Proti večeru še isti dan smo odšli iz gozda v vasi in se vrnili domov o polnoči s polnim nahrbtnikom hlebov, moke, mesa in municije. Bilo nas je troje. Komandir, jaz in najmlajši med nami, Kekec, živahen, tršat fant, ki mi je zamišljen razodel, da misli postati po vojni pilot. Kadar je sam, sanja o ruskih stepah, kanadskih divjih konjih, severnih jelenih in afriških džunglah, obalah... Vse to bo še videl nekoč... v letalu... nad oblaki bo šel od juga do severa, od vzhoda do zapada... seve, če ga ne zmanjka v tem ali onem od spopadov, ki ga še čakajo: a iz zamišljenih, prostodušnih oči mu sije zaupanje in vera, da bo nekoč še vse dobro, lepo...

Šli smo čez zasnežene jase, gazili do gležnjev, vsak s svojo puško na rami, le Kekec je tiščal v žepu bombe... za vsak primer. Šli smo brez besed, čez njive, kolovoze, travnik, naprej, naprej... V daljavi se je v somraku, ki je vanj že vdiral mesečina, dvigala samotna cerkvena. Hrib, cerkev, noč... naši koraki. Veter je bril okoli ušes vse bolj in bolj, ko smo se spenjali navzgor po strmini. Po bližnjih slemenih so visele vasi. Tu in tam je gorela luč. Razen nas nikogar na zasneženih, svetlih pobočjih daleč naokoli. Le onkraj vasi, uro hoda od tod, je patroljiral sovražnik. Cesta je bila nemirna. Avtomobilski reflektorji so se pomikali proti severu... Tu smo se čutili varne, doma, kakor na osvobojenem ozemlju. Sem so le redko zašle tuje uniforme... Partizani so hodili po vaseh, ne da bi jim bilo treba tvegati kdo ve kaj.

Končno smo se povzpeli na vrh in stopili k cerkvi. Umaknili smo se v vežo pred glavnim vhodom, kamor se je zaganjal severni veter čedalje bolj besno. Nikogar še ni bilo tam.

»Pridejo. Zagotovo. Potrpimo!«

Skrili smo se v kot veže pred vetrom in čakali.

»Stoj!«

»Dober večer!«

Bili so kmetje. Najprej dva, potem je prišel še tretji in odprl vrata, da smo se umaknili v notranjost cerkvice.

»Povabili bi še koga. Saj so zanesljivi, pa... Bolje je tako. Za zdaj.«

Kekec je obral njihove cekre, ki so jih v nekaki zadregi postavili pred nas. Nahrbtnik se je debelil.

»Ni veliko, pa...«

Kmetje so bili nekam zgovorni, rekel bi, ponosni, da so sedaj tu, med nami. Gledali so naše puške in se zadovoljno nasmihali. Obšla me je prijetna zavest, da sem med njimi kot partizan, da lahko govorim z njimi kot partizan iz večje bližine.

Napeto so poslušali tovariša komandirja, ko jim je razlagal osnovne težnje Osvobodilne fronte.

»Da. Tako je. Danes ne moremo več čakati. Zdaj gre za biti ali ne biti. Ljudje so se dobro iztreznili. Nihče več že mesece in mesece ne sanja o Hitlerju. Izdajalcev je malo, več bedakov.«

»S časom bo treba misliti na skupno borbo. Seči boste morali po orožju in iti z nami, kakor grede že drugi vaši tovariši.«

Poslušali so. Ali so bili že tako daleč? Ne vem. Vem samo, da so videli v nas partizanih svoje voditelje in prijatelje. Razumeli so nas. Jutri pojdejo z nami.

Ko smo odhajali, so nekam nerodno stisnili pest v partizanski pozdrav in še dolgo gledali za nami, ki smo tonili v snegu, odhajajoč v drug breg, drugo vas, čez postrano kotanjo.

Organizirana je bila nova celica Osvobodilne fronte. S puško v rokah, med skednji in kozolci, ki so metali svoje dolge sence čez zapuščene kolovoze in plotove, smo se bližali eni izmed »naših hiš«.

Kekec je stopil do gospodarja. Ni ga bilo doma. Pri sosеду, spodaj v vasi, kuhajo žganje.

Končno sta prišla s Kekcem pod kozolec, kjer sva čakala s komandirjem.

»Ali ne bi stopili tja doli k nam? Kuhamo žganje. Boste požirek? Ogreje vas. Veter je od severa, hudirjevo brije. Pojdimo. Poveste nam kaj.«

Šli smo med hišami po prazni ulici in nazadnje stopili v hišo. Sprva smo bili samo štirje, a kmalu se jih je nabralo, mladih, starih, žena in mož. Pravkar so poslušali poročila. Vsi so žareli od zadovoljstva nad novimi ruskimi zmagami.

»Zima jih vzame, Rusija jih požre.«

Samo gospodar, ki je imel radio doma, ni zinil nobene. Ko so nas drugi gledali, rekel bi, s prikritim, toplim spoštovanjem, je z čelom, oprtim ob skrčen, košččen palec miže ždel in poslušal sleherno besedo. Sodili so nas, tehtali najmanjšo besedo: nezaupanja ni bilo v njihovih pogledih, pač pa zaskrbljenost, zamišljenost. Očividno jim je godilo, da smo prišli kdo ve od kod med nje, s puškami. Patizan mora med kmete v svoji uniformi, oborožen. To je važno. Tako je menil komandir. Pokazati moramo ljudem, da se ne bojimo in da predstavljamo že oblast. Tako je: organizacija, moč vpliva. Imel je prav. Njegova slikovita uniforma s peterokrako zvezdo in slovensko trobojnico je učinkovala nanje podobno kakor name, ko sem ga prvič zagledal, ko je stopil ob cesti izza drevesa. Vzbujała je vtis nečesa solidnega, močnega, zaupanja vrednega.

Govorili smo dolgo v noč. Poslušali so, pritrjevali, ugovarjali, le stari je ždel na sod uprt in miže prisluškoval.

Popili smo vsak svojo čašico še toplega žganja, da nam je kri vzkipeła pod kožo. Le Kekec je omamljen zadremal na klopi, z glavo potopljeno v zavihano suknjo. Spal je mirno in sanjal kdo ve o čem. Mi pa smo govorili o vsem in videl sem, da se razumemo vse bolje in bolje. Nam kmetje niso prikrivali ničesar. Igrali smo na odprte karte. Imeli so nas za svoje.

Končno se je prebudil gospodar iz prežečega tuhtanja in menil:

»Zdi se mi, da je še prezgodaj. Počakajmo, potem udarimo. Ne preneglo!«

»In kako udarite potem, če ne bo vse pripravljeno? Kaj če bi nocoj prišli k vam in vam rekli: nocoj udarimo! Bi šli z nami?«

»I seveda ne! Kako neki! Saj ni kaj v roke prijeti.«

Komandir se je razživel, kakor že ves večer ne:

»No, vidite. Pripraviti se je treba! Recite svojemu fantu, naj vam sešije novo suknjo. Jo bo? Ne! Zakaj? Ker ne zna. Dajte ga v uk, pa jo sešije. Mi vsi se moramo učiti. Vsak dan je treba vaje, dela. Organizacije! Že danes se moramo boriti v majhnih spopadih, da bomo kos velikim jutri. Tako je in nič drugače. Sicer ne bomo mogli nikoli »udariti«. Udarijo drugi!«

Gledal je osuplo stari, premišljeni gospodar. Nič ni odvrnil, a videlo se mu je, da zdaj razume. Pokimal je z glavo in ni nič več ždeč premišljeval. Radovedno si nas je ogledoval in nazadnje rekel:

»Gospod komandir, pa bi še požirek?«

Vsi so čutili, da ta človek, ta komandir, poraščen v obraz, z vročičnimi, dobrimi očmi, s kučmo in puško, ne misli nase, marveč na tisto, kar jim je včasih tako nejasno zvenelo v mislih: Narod. Narod. Saj je to vendarle živa, spoštovanja vredna stvar, ne samo izmišljotina gospodov kandidatov pred

volitvami. Narod. Iz oči jim je govorila nova zavest. Nič več se niso nasmi-
hali ob tej čudni besedi. Narod? Da, stvar ni kar tako. Od tega je odvisno vse.

»Če narod ne bo enoten, nas bo zmanjkalo nas vseh. Če narod ne bo
srečen, tudi ti ne boš in ne jaz. Pregarjajo nas zato, ker smo Slovenci. Ali
veš zakaj? Ker smo Slovenci! Zato in če ne bi bili klerikalci, liberalci in ne
vem, kaj še vse.«

Revolucija. Kako čudna beseda, strašna. Človek bi skrtil glavo pod odejo,
če pomisli na njo. In danes? Ali ni vse drugače s to stvarjo? Revolucija? Saj
to je prav tisto, česar doslej ni bilo. Brez tega ne boš zadovoljen ne ti ne jaz.
Da, revolucija, gospod komandir, je potrebna. Razkričali so jo tisti, ki se je
boje. Mi se je ne bojimo. Mi vemo, da je za nas in z nami.

Tisti večer so zaslutili, kaj je pravzaprav za to strašno besedo: revolu-
cionar, boljševik.

»V Rusiji jih ženo: Komaj pobirajo pete. Ste slišali, tovariš komandir?«

»Rusija se bori za nas. Kaj kričijo proti njej? Kdo jim verjame.«

»Šele sedaj se nam glave odpirajo, odkar smo čisto na psu.«

»Res je! Treba bo pograbit za puško. Šli bomo z vami. Orožja je dosti
po skednjih in podih!«

Tako smo govorili in komaj smo se odtrgali iz prijetne kuhinje, kjer je
dišalo po kuhanem žganju. Kmetje so se razgovorili, da smo se le težko od-
pravili. Preden smo odšli, so nam prinesli kruha, mesa, jabolk, krompirja.

Zunaj smo tiho zapeli. Mesec je jadral čez neskončno nebo, veter je
pljuskal med kozolci in vrtinčil sneg.

Ko smo tonili nazaj v gozdove, sem vedel, da tem ljudem, ki jih včasih
imeneujemo nezavedne kmete, ni očitati ničesar. Krivda je v nas. Kdo se je
brigal zanje? Kdo je prebujal v njih zavest, narodno in socialno? Svetohlinci
so jim lagali! Kdo mu je dal politično vzgojo? Kdo mu je razkrinkal fašizem,
kapital? Kdor je zinil odkrito besedo, so ga treščili po glavi, zgrabili za vrat!
Do današnje zavesti so prišli predvsem sami. Življenje jih je goljufalo, me-
talo pesek v oči, življenje jim je tudi oči odprlo. Tako je.

Šli smo po hosti, pojoč sibirsko partizansko: po dolinah in po gorah
šla je divizija v pohod... Kekec se je docela predramil in brundal v korak...

V taborišču je vse spalo. Straža je stopala po cesti sem ter tja in mislila
kdo ve kam. V gozdu se je tišina razlivala v veličastno mesečno noč...*

* Prispevek je bil objavljen v Slovenskem zborniku, ki je leta 1942 ilegalno izšel
v Ljubljani, ponatisnjen pa leta 1945 (glej str. 67—74); nanaša se na komandirja
Dolfeta Jakhela in grosupeljsko četo, ki je v decembru leta 1941 taborila v Medvedjici
pri Podtaboru. Glej tudi prispevek Radka Poliča Grosupeljska četa. Zbornik občine
Grosuplje I., 1969, str. 17—27.

Spomini in sedanjost

VOJNA, RAZPAD STARE JUGOSLAVIJE IN OKUPACIJA

France Perovšek

Pomladanska nedelja 6. aprila 1941. leta je bila od drugih takih dni drugačna po tem, da je bil v vasi večji življenjski utrip kot navadno. Po navadi je bilo ob nedeljah nekoliko pred 6. uro zjutraj slišati le ljudi, ki so prihajali k prvi maši in zvonjenje zvonov. Tokrat pa se je temu pridružil hrup, ki so ga na cesti povzročali tako vojaki, ki so prišli nekaj dni prej v vas, kakor tudi posamezna vojaška vozila in enote, ki so šle skozi v druge kraje. Že nekaj časa, posebno pa od 27. marca naprej, ko je bil izveden puč proti Cvetkovičevi vladi, je bilo živo po cestah, po katerih so se premikale vojaške enote v različnih smereh.

V to nedeljsko jutro je bilo vpleteno vzdušje zadnjih desetih dni, v katerih smo vsi pričakovali, da se bo nekaj zgodilo, toda nihče ni vedel kdaj, v kakšnem obsegu in v kakšni obliki. Ležal sem v sobi starejšega brata, ki je imel nočno službo na železnici in premišljeval, kaj bo to jutro objavil radio v svojih poročilih. Prebujen sem bil že precej časa, vendar se mi ni ljubilo vstati, ker je bil radijski sprejemnik na mizici poleg postelje. Nekaj pred sedmo uro pa sem zaslišal zvok letalskih motorjev, ki me je takoj zelo vznemiril. Po brnenju motorjev sem namreč poznal vse tipe letal, ki jih je uporabljala stara jugoslovanska vojska. Med njimi so brneli nekako najbolj sodobno dvomotorni bombniki angleške izdelave, ki so v zadnjih mesecih večkrat letali nad Ljubljano in njeno okolico. Toda letala, ki sem jih slišal to jutro so imela rezek in zvoneč glas, po katerem si lahko sodil, da gre za najmodernejša in da imajo zato precejšnjo brzino. Brž sem vstal, se površno oblekel in v veži srečal enega od svojcev ter mu dejal, da to najbrž niso naša letala. V odgovor sem slišal, naj ne razvijam domišljije, češ da gre prav gotovo za vaje našega vojnega letalstva. V hipu sem želel, da bi bilo tako in prevzel me je občutek radosti, da bom na nebu ta dan mogoče zagledal le nekaj najmodernejšega, ki je naše, in česar do sedaj še nisem imel priložnosti opazovati.

S takimi mislimi sem stekel po cesti, da bi prišel v tisti del vasi od koder je pregled nad večjim delom neba. Vse to se je odvijalo v nekaj trenutkih. Še preden sem pritekel na kraj kamor sem bil namenjen, sem slišal detonacijo, takoj nato drugo, tretjo itn. Detonacije so prihajale iz ljubljanske smeri, zato sem se takoj povzpел še nekoliko višje nad cesto in videl na obzorju proti Ljubljani majhne oblačke, ki so nastajali ob eksplozijah protiletalskih granat. Na avione je namreč streljala protiletalska obramba. Obrnil

sem se in hitro stekel domov, da bi čimprej vključil radio in zvedel, zakaj pravzaprav gre. Spotoma sem srečaval začudene in vprašujoče ljudi, toda med vojaki nisem videl v tistem trenutku posebnega nemira. Očitno je bilo, da nihče ni vedel, za kaj pravzaprav gre.

Ko sem vključil radio, tisti hip v Ljubljani ni bilo slišati ničesar. Zato sem takoj poiskal beograjsko radijsko postajo in prvo kar sem slišal, so bile besede, ki sem si jih do danes dobesedno zapomnil: »Danas u jutro neprijateljski avioni bombardovali su Beograd.« Sledile so še nekatere manjše podrobnosti in vnovič ponovitev istega poročila. Sredi drugega ponavljanja tega poročila je glas nenadoma utihnil in tudi običajnega šuma, ki ga v radijskem sprejemniku povzroča delujoči oddajnik, ni bilo več slišati. Kasneje sem izvedel, da je bila beograjska radijska postaja tisti hip bombardirana.

Tedaj sem se zavedel, da je vojna. Prva misel, ki me je prešinila ob tej novici, je bila, da čimprej obvestim druge v hiši. Nobenega dvoma ni bilo, kdo nas je napadel.

Ko sem prišel v vežo in hotel pripovedovati, kaj sem slišal, sem skozi odprta vrata videl na cesti ljudi, ki so hiteli od maše. Nekateri so hiteli, drugi so nekaj živo razlagali, mnoge ženske pa so glasno jokale.

Ti prvi trenutki vojne so me tako prevzeli, da se jih še danes spominjam kot da bi bilo vse skupaj šele včeraj. Kasneje so se dogodki pač razvijali z znanim dramatičnim koncem. Teh dogodkov je bilo toliko, da so prekrivali drug drugega in zato ostali v spominu premalo urejeni, da bi lahko sedaj zanesljivo ločil bistvene od nebistvenih. Pravzaprav se to niti ne bom posebno trudil, kajti vsak spomin po svoje le pomaga ustvarjati podobo tistega časa, zlasti pa še opredeljevati vsebino notranjih doživetij.

Če se ustavim še pri prvem dnevu vojne, bi najprej povedal nekaj o splošnem vzdušju tega dne.

Po prvem presenečenju so se začele širiti razne novice o obsegu vojnega spopada. Objektivnih je bilo kaj malo, izmišljenih pa precej. Dobro uro po preletu nemških letal nad Ljubljano in streljanju protiletalskega topništva so se razširile vesti, da je bila Ljubljana bombardirana, da so bombe napravile globoke kraterje na Miklošičevi cesti, pred Šentjakobsko cerkvijo in tudi drugod. Nekdo je celo pripovedoval, da je pravkar prišel iz Ljubljane in je na lastne oči videl razdejanje, ki ga je povzročilo bombardiranje. Spričo tega, da je vladal v državi, posebno pa še v obrambni organizaciji dokajšen kaos, sploh ni čudno, da so se take vesti »iz prve roke« hitreje širile kot pa poročila, ki naj bi bila v mejah objektivnosti.

Najbolj vznemirjeni smo bili mladi. Zbrali smo se na griču nad vasjo, da bi opazovali ponovne prelete nemških letal, vendar pa se čez dan niso več pojavili. Razpravljali smo tudi s poveljnikom vojaške enote, ki je bila nastanjena v vasi. To je bil neki mlad aktivni oficir, po rodu Črnogorec, ki je vodil enoto protitankovskega topništva sestavljeno samo iz aktivnih vojakov. Za razliko od enot, ki so prejšnje dni šle skozi vas ali pa so se za krajši čas v njej ustavile in so bile sestavljene iz rezervistov, je bila ta enota nekaj čisto posebnega. Medtem ko so bili vpoklicani rezervisti v nekem smislu hrupni, zelo sproščeni, iznajdljivi v odkrivanju virov dobre kapljice,

sicer pa po večini res pripravljeni boriti se, je bila ta enota skoraj neopazna, vojaki so bili tihi, skrajno disciplinirani in zelo vdani svojemu komandirju. Šlo je torej za utečeno enoto, ki ji prehod iz kasarniškega načina življenja v stanje pripravljenosti na položaju ni predstavljal takega skoka kot pa rezervistom, ki so čez noč morali obleči vojaško suknjo v prepričanju, da tokrat ne gre zgolj za navadne vojaške vaje, temveč po vsej verjetnosti za pravo vojno v najbližji prihodnosti.

Pogovor s tem komandirjem je bil sicer kratek, vendar v nekem smislu pretresljiv. Ko smo ga mladi spraševali o učinkovitosti njegove protitankovske enote za spopade, do katerih bo v kratkem moralo priti, nam je bilo po njegovih enostavnih in preciznih odgovorih jasno, da bi dobro in hitro izpolnil svojo dolžnost, da ga pa žre mnogo globlja skrb glede učinkovitosti celotne armade. Imel je predvidenih nešteto možnih, nenadnih situacij, v katerih se lahko znajde s svojim oddelkom in odgovore, kaj bo storil, da bi jim bil kos. Po tem, kako je to povedal in s kakšnim zaupanjem in vdanostjo so gledali vanj njegovi vojaki, je bilo jasno, da ne govori v prazno. Kljub temu je bil njegov pogled zelo otožen in mnogo je spraševal, kaj poroča radio, predvsem pa, če so med temi poročili že kakšna uradna sporočila vrhovnega poveljstva vojske. Šele kasneje mi je postalo jasno, da poglavitna skrb res ni veljala temu, kako se bo on sam in njegova enota vključila v vojni spopad, temveč predvsem odporu celotne armade. Izgleda, da je dobro poznal razmere v njenem vodstvu in da je čisto na dnu duše že v prvih urah vojne slutil razsulo.

Mladi smo še tisto nedeljsko popoldne s tem oficirjem razpravljali tudi o možnosti, da bi se vključili kot prostovoljci v njegovo enoto. Načelno je bil takoj za to, vendar pa je dejal, da naj počakamo do naslednjega jutra. V primeru namreč, da bi njegova enota morala že prvi dan proti bojni liniji, bi bila naša vključitev po njegovem mnenju nesmiselna, ker nismo bili izvežbani in bi jo zato ovirali. Če pa do tega ne bi prišlo, bi nas z velikim veseljem sprejel in v nekaj dneh usposobil za tisto, kar bi pač zmogli. Drugo jutro njegove enote v vasi ni bilo več, ker se je že ponoči morala premakniti drugam.

Doma so vsi nekako mirno sprejeli položaj, ki je nastal z izbruhom vojne. Nekaj praktičnih ukrepov smo napravili že takoj dopoldne glede na to, da domača hiša stoji neposredno ob glavni cesti in dobrih 50 m od železnice. V kleti smo brž naredili zasilno zaklonišče, ker smo z gotovostjo pričakovali letalske napade na vlake in na premikajoče se vojaštvo na cesti. Poleg tega pa je bilo treba izvršiti še vse za zatemnitev zvečer in podobno. Tako je bil prvi dan dolg, poln dogodkov, posebno pa alarmantnih vesti. Iztekel pa se je pri vseh v eno samo vprašanje: kako bo vojna vihra oplazila kraj, v katerem živimo in kaj bo ob tem počel vsak izmed nas. O izidu vojne ni hotel nihče govoriti, posebno mladina ne. Ta je govorila predvsem o nujnosti boja, ga zato pričakovala in ne glede na to, da se je zavedala Goljatove napadalčeve premoči, je računala, da bo boj oster, totalen in zato za nas časten, ne glede na izid.

Naslednji dnevi so ta pričakovanja popolnoma demantirali. Ne bi ponašal že znanih vzrokov in neposrednih procesov vojaškega zloma ter ka-

pitulacije stare Jugoslavije. O tem je toliko napisanega, da človek ne more povedati ničesar več, kar naj bi te znane stvari vnovič ilustriralo. Zato bi navedel samo nekaj kratkih dejstev, ki predvsem ilustrirajo ta polom v mojem kraju in v zavesti ljudi.

Pravo vojno stanje je trajalo nekako tri dni. Čeprav je bilo tudi te dni precej kaotično, je vendarle bilo še čutiti vsaj v grobem državno organizacijo. Že v sredo pa je dišalo po razsulu in po nekaj urah so se že širile najrazličnejše vesti, ki jih ni nihče več demantiral. Ljudje so naštevali kraje in mesta, kamor naj bi že prodrli Nemci in Italijani. Po cesti so hodili vojaki, nekateri neoboroženi, drugi oboroženi. V glavnem so se vračali domov, Nemcev in Italijanov pa še ni bilo od nikoder. Odvrženo in opuščeno orožje ter municija sta ležala vsepovsod, slišalo se je pokanje pušk, detonacije posameznih bomb ter celo kakšen mitraljeski rafal. Toda to pokanje ni oznanjalo bitke, temveč so streljali z odvrženim orožjem domačini, posebno pa mladina, zato pač, ker se ji je nudila priložnost.

Popolno brezvladje je trajalo le trenutek, kajti takoj sta se pojavili dve gesli: pobrati in skriti orožje in municijo — je bilo prvo; ne se ga dotikati oziroma izročiti okupatorjevi vojski — pa je bilo drugo. Razumljivo je, da smo bili mladinci tisti, ki smo začeli zbirati in skrivati orožje. Še dobro se spominjam, kdaj smo to sklenili. Ko smo namreč bili — mislim, da je bilo to v četrtek — poklicani od vodje minerske enote, ki je imela nalogo pred prihodom tuje vojske minirati oba šmarska tunela, smo ob prihodu k tunelu izvedeli, da z miniranjem ne bo nič, ker so dobili tak nalog iz Ljubljane, češ da je že tako ali tako vsega konec in da naj gremo domov. Skrajno potlačeni smo se mladi vračali. Nekdo me je med potjo vprašal, če mislim, da je vsega konec. Ne bi rad povelečeval tega našega razgovora in skleпов, toda odgovoril sem mu tisto, kar je vsak izmed nas tisti trenutek že čutil in kar je nakazoval tudi ton samega vprašanja. Rekel sem mu, da je že res razpad tukaj, toda da se bo vojna šele sedaj zares začela. Spogledali smo se in zelo na kratko prišli do enotnega stališča, da je potrebno zbrati čimveč orožja in ga dobro shraniti. Hkrati smo se še domenili, da o tem dogovoru ne sme nihče ničesar nikomur povedati. Dogovor je bil jasen in obvezujoč, saj smo vsi pripadali mladinski narodnoobrambni skupini, ki je bila v vasi formirana že pred 6. aprilom in je bila tudi pod vplivom SKOJ.

Orožje je bilo odvrženo ali opuščeno na različnih krajih, največ ob cesti na vznožju šmarskih serpentin. Bilo je tudi mnogo druge vojaške opreme, od obleke do hrane. Kot plaz so se ljudje vsuli na opuščeno in vsak je odnašal tisto, kar je menil, da je zanj koristno. Bilo je tako kot po drugih krajih, kjer je vojska neposredno razpadla in o čemer smo v različnih zapiskih že brali zelo podrobne, pa tudi pretresljive pripovedi.

V tej atmosferi se je pojavilo drugo geslo: naj se nihče ne dotika orožja in streliva, posebno pa naj si nihče ne drzne karkoli od tega prisvojiti in skriti, češ da ga mora dobiti v roke edinole »nova oblast«, ki bo vsak čas postavljena. Čisto določeno je bilo pri tem rečeno, da je treba vse orožje izročiti tisti vojski, ki bo zasedla naš kraj, to je Nemcem ali Italijanom. Tisti, ki smo orožje najbolj vneto zbirali, smo z ogorčenjem to poslušali. V iskanju izvora teh zahtev smo trčili na župnika, ki je po svojih ljudeh to zahtevo

izredno odločno in vztrajno širil. Celo vodja žandarmerijske postaje in njegov namestnik tega nista kategorično izjavljala in tudi ne uveljavljala, temveč sta se s svojimi ljudmi omejila le na razoroževanje vračajočih se skupin opitih vojakov razpadle vojske, ki so ob prehodu skozi naš kraj brez vzroka vsevprek streljali.

Naši skupini je uspelo spraviti nekaj zabojev ročnih bomb, popolnoma nov puškomitraljez, nekaj pištol, precej pušk in mnogo nabojev. Prav tako smo dobili nekaj vojaških oblek. Napravili smo dve skladišči nedaleč od vasi v gozdu, vsakega na enem od obeh gričev, med katerima se razprostira vas. V polemiko o tem, ali orožje shranjevati ali ne, se nismo spuščali z nikomer, ki ni bil našega mnenja. Od vsega začetka smo sklenili, da bomo skrajno previdni do vseh, ki bi direktno ali indirektno poizvedovali ali smo karkoli imeli opraviti z orožjem.

Teh nekaj dni je kljub pretresljivim in številnim dogodkom brž minilo in v soboto so se že razširili glasovi, da bodo naš kraj vsak čas zasedli italijanski vojaki. Toda v soboto z zasedbo naše vasi še ni bilo nič. V nedeljo pa se je skozi vas razvila kolona italijanske motorizirane pehote, bersaljeri na znanih majhnih biciklih in s šopi perja na čeladah, lahke oklopne enote in težko naloženi kamioni z vojno opremo. Spominjam se, da so prvi motoristi dokaj plaho vozili skozi vas in da je eden, očitno je bil oficir, večkrat obrnil svoje vozilo in vozil ob koloni nazaj, od časa do časa pa se je ustavil in brez vzroka naperjal samokres proti posameznikom ob cesti, ki so opazovali prihod italijanske vojske. Občutki ljudi ob tem prvem srečanju so bili dokaj različni. Našel se je tudi kdo, ki ga je prihod tuje vojske pomiril, ker se je očitno bal ali vojne vihre ali pa anarhije, ki je nastopila neposredno po razsulu jugoslovanske vojske. Izredno me je revoltirala izjava nekega vaščana, ki je ob pogledu na motorizirano topništvo z bleščečimi očmi dejal: »Ej, to je vojska, ne pa tista naša volovska vprega!« Tudi jaz sem videl to razliko, toda tako kot velika večina drugih sem jo pač občutil drugače. Razumljivo je, da so mladi opazujoč skoraj nepregledno kolono vojske, ki se je valila skozi vas, čeprav so imeli pravzaprav prvič priložnost videti modernejšo vojno tehniko, iskali predvsem z očmi vse tisto, o čemer je bilo oziroma bi bilo možno reči kaj pikrega, kaj omalovažujočega, kar bi pač zmanjšalo vtis moči in učinkovitosti te vojske. Na koncu smo se naveličali gledanja in ob velikem ogorčenju je padel celo predlog, naj bi šli nad serpentine in zasuli kolono z ročnimi bombami. Nekaj jih je bilo za to, večina pa je kljub vsemu menila, da v bistvu ne bi s tem mnogo dosegli, ker bi bila stvar preveč improvizirana, brez vseh tistih predpriprav in načrta, ki naj bi zagotovil, da bi to dejanje naše skupine ostalo neodkrito. Končno smo odšli v gostilno z občutkom nemoči in kljubovalnega obupa. Gostilna je bila polna in vsevprek je bilo slišati pripombe na staro Jugoslavijo, na prodirajoče Italijane, o tem koliko je kdo nabral vojaškega materiala itd.

Naslednje dni je prišla v vas večja enota motoriziranega topništva in se v njej nastanila. Zavzeli so šolo, gospodarska poslopja domačij, med njimi tudi naša, ter dvorano gasilskega in prosvetnega društva. Enako je bilo po vseh drugih večjih krajih, posebno ob prometnih žilah, tako da je bila okupacija popolna.

Od vsega kar najbolj ostaja od teh prvih tednov okupacije v spominu, je splošen vtis o reagiranju prebivalstva. Tako imenovana družbena elita, torej tisti, ki so imeli glavne niti upravnega, gospodarskega in drugega javnega življenja v rokah, se prvi hip niso v ničemer spremenili. Sprva so se nekako oddahnili, ker je postala okupacija dejstvo in s tem konec tistih nemirnih dni ob razpadu države. Poleg tega pa so nekako računali, da so oni tisti, ki naj zagotove kontinuiteto v javnem življenju v senci novega gospodarja seveda. Toda že po nekaj dneh so precej osupnili, ker se je pokazalo ob priključitvi tako imenovane »ljubljske province« k Italiji, da si bodo morali ta svoj položaj prislužiti s pasjo vdanostjo novemu gospodarju in s prekinitvijo še tistih nekaj slabih in v bistvu popolnoma lažnih vezi s svojim narodom. Dejstvo namreč, da okupirano področje ni obdržalo statusa okupacijske cone, temveč je bilo vključeno v fašistično državo kot njen sestavni del, je vsakemu, ki je hotel služiti novemu gospodarju, nalagalo obveznosti, ki so morale biti izključno v skladu z italijanskim fašizmom, njegovo prakso in cilji. Glede na to pa, da je večina ljudi od vsega začetka pričakovala takšen ali drugačen odpor do okupatorjev, je tem ljudem nena doma ves položaj predstavilo v novi luči. Bali so se namreč prav tega odporiškega duha, saj niso vedeli, v kakšni obliki in obsegu jih lahko oplazi.

Odnos velike večine ljudi do okupatorja oziroma njihov odporiški duh pa bi rad ilustriral še z nekaterimi podrobnostmi. Zasedbena vojska se je v očeh vseh resnih ljudi precej osmešila že prvi dni. Vse področje Ljubljane in sploh tako imenovane »ljubljske province« je zasedla brez boja, torej že po popolnem razsulu jugoslovanske vojske. Toda v vojnih poročilih vrhovnega poveljstva italijanske vojske smo brali v časopisih ali pa slišali po radiu, da so italijanske oborožene sile v ogorčenih spopadih zavzele pred vkorakanjem v Ljubljano utrjena področja in postojanke in druge izmišljotine. Razumljivo je, da so ljudje tem napihnjenim in izmišljenim vestem, ki so delovale tragikomično dodali še celo vrsto variant. Tako so začeli govoriti, kako se Italijani hvalijo, ker so zavzeli trdnjavo Vič, prekoračili Gradaščico in na njej potopili podmornico in še celo vrsto zares posrečenih šal na račun militaristične nadutosti osvajalcev. Posebno mladina je bila tu iznajdljiva in izredno pronicljiva. Hitro si je v glavnih obrisih napravila oceno bojne sposobnosti armade, ki mora uporabljati tako poceni skonstruirana vojna poročila. K temu pa se je pridružil še revolt na izpade vojakov, posebno oficirjev, ki so zahtevali prednost v javnih lokalih in drugod, češ da so zmagovalci.

Tako ni bilo samo v mojem rojstnem kraju in okolici, ampak povsod, kamor sem prišel, zlasti pa še v Ljubljani, kjer sem ponovno začel hoditi v šolo na bežigrajsko gimnazijo. V razredu je bilo med sošolci v glavnem enako razporejenost kot med mladino v našem kraju.

Politična diferenciacija se je začela šele nekoliko kasneje. V razredu sta bila sicer dva nemškutarja, ki sta takoj dala vedeti, da sta Nemca. Nekoliko zmede je nastalo med profesorji, ki so se med drugim znašli pred zahtevo okupacijske uprave, da namreč ob vstopu v razred pozdravijo s fašističnim pozdravom in da jim naj na ta pozdrav enako odzdravijo vsi dijaki. Od vsega začetka smo v razredu v veliki večini bojkotirali to zahtevo in le redki so

bili profesorji, ki so vztrajali na tem pozdravu. Razumljivo je, da nas niso uspeli omajati. Uklonili so le tiste posamezne sošolce, ki so bili ali po naravi strahopetni ali pa pod tako velikim pritiskom svojih staršev, da so po njihovi volji izvrševali disciplinske zahteve šole. Vendar smo s temi kaj hitro opravili, ko smo jim zagrozili, da bomo z njimi s pestmi obračunali, če se bodo uklanjali omenjenim zahtevam. Do tega ni prišlo, ker je bila večina tako trdna in odločna, da sta redno in disciplinirano pozdravljala, kadar je to seveda zahteval kdo od profesorjev, le prej omenjena nemškutarja in nekaj tistih, ki so bili že prej fašistično usmerjeni in so kasneje končali v vrstah bele garde.

V tej bežni sliki, ki naj pokaže razpoloženje med ljudmi, bi dodal še nekaj besed o spremembi ki je nastopila — vsaj po mojem mnenju — v temeljnih odnosih med ljudmi. Ko se je namreč po nekaj tednih »usidral« italijanski okupacijski aparat in ko so kali odpora rastle, so padle mnoge pregraje, ki so bile med ljudmi trdne in težko premakljive v prejšnjih predvojnih razmerah. Takrat je v glavnem veljalo nezapisano pravilo, da materialni položaj posameznika odreja njegovo družbeno veljavo in vse, kar iz tega izvira. Naj takoj podčrtam, da s tem niti najmanj ne mislim zmanjševati živega in žilavega odpora posameznikov in skupin v skoraj vseh plasteh prebivalstva proti odnosom, ki so se uveljavljali na tej osnovi, posebno pa ne izgubljam izpred oči delovanja organiziranega revolucionarnega političnega gibanja. Praksa sama pa je le nenehno kazala, da je nekaka neformalna kastovska opredeljenost ljudi močnejša in da so bila socialna protislovja tako močna, da se je vulgarno načelo »kolikor imaš, toliko veljaš« pogosteje uveljavljalo kot pa človeško dostojanstvo, ki temelji na znanju, delavnosti, poštenosti, socialni solidarnosti in na drugih pozitivnih človeških kvalitetah. Pridnost in znanje sta v pretežni meri pomagala, da se je človek v družbi uveljavil tedaj, če je bilo to povezano s premožnostjo. Geslo kolikor znaš, toliko veljaš, je bilo zato dokaj anemično. Prijetno je sicer odmevalo v ušesih, toda v glavnem je bila edino materialna moč tista, ki je v modni družbi nekaj veljala. Prav to vulgarno uveljavljanje prej omenjenega načela je v veliki meri skoraj čez noč izginilo. Premoženijske razlike so sicer ostale, toda skoraj vse tisto, kar je prej iz njih izviral, je sedaj dobilo nekako smešno in delno tudi sramotno podobo. Ljudje so si postali bližji, prejšnje velike in majhne »veličine« ti niso dale ob vsakem koraku tako rekoč brez besede vedeti, da si nič, niso več milostno odgovarjale na pozdrave ali pa sploh ne. Tako imenovani majhni ljudje so samozavestneje dvignili glavo in se suvereno lotevali vseh življenjskih problemov, ki jih je čez noč postavil novi čas.

Ne bi hotel, da bi to zvenelo kot idealiziranje teh sprememb ali pa olepševanje posameznikov. Naj omenim še to, da sem živel v času, ko so se te razlike in gledanja bohotila, čeprav ni bil vsak človek, ki sem ga srečal, »kapitalist«. Hočem le v najbolj grobih črtah narisati splošno podobo odnosov med ljudmi, ki pa so se na mah spremenili in kar je name napravilo tako velik vtis, da ga mnogokrat še sedaj občutim. Težko je namreč pozabiti vsi tisto napihnjenost, hlastanje po prestižu in še vse mogoče samomalikovalske atribute pri ne tako majhnem številu ljudi. To me je v odraščajoči dobi neverjetno motilo in poniževalo. Če je prav glede tega ob okupaciji

nastopilo pri skoraj vseh dokajšnje iztreznjenje, gre za dokaz, da je nastal v življenju ljudi tako globok in nenaden pretres, da je skoraj vsak našel v trenutku sam sebe, predvsem pa je spoznal, da od prihodnosti nima kaj pričakovati, če ne bo ustvaril z drugimi pristnih skupnih vezi, če svoje usode ne bo delil z njimi, če soljudi ne bo resnično spoštoval in cenil. Te svoje trditve bi podprl z mnogimi primeri, vendar nočem, da bi kogarkoli osebno prizadel. O tem, kako se je ta preobrazba ljudi poglobila in poplemeničila še potem, ko so začele pokati puške in skozi vsa vojna leta, bom v tej ali drugi obliki spregovoril kasneje. Pri začetnem preobratu pa se sedaj name-noma ustavljam v tem obsegu zato, ker se še posebno zadnje čase nanj dostikrat spominjam. K temu me spodbuja današnji čas, ko se v odnose med ljudi, sem pa tja vrača tisto, kar smo pred več kot 25 leti odvrgli.

Mislím, da ni potrebno ob pravkar izrečeni trditvi takoj razplesti izčrpne politične in sociološke analize sedanjega stanja oziroma poudarjati glavnih značilnosti našega družbenopolitičnega sistema, da bi se zavaroval pred očitki, češ da ne vidim tistih sprememb v naši družbi, ki opredeljujejo njeno socialistično bistvo. Dovolj je, da povem, da sedanjega oživljanja odnosov med ljudmi, kakršne smo z razpadom stare Jugoslavije in predvsem z revolucijo zavrgli, ne povzroča »uradno«
vračanje naše družbe v kapitalizem, kot trdijo stalinisti. Oživljanje posameznih predvojnih pojmovanj človekove veljave in dostojanstva gledam pač kot dejstvo, ki je sicer nastopilo ob splošnem vzponu družbe, ki pa zanj ni karakteristično, ampak je lahko le njegov vzporedni negativni pojav. Ko imam pred očmi stalinistično razlago tega pojava naj povem še to, da mu botruje pravzaprav on sam s svojo dogmatično, uniformirano in nehumano inračico socializma, ki ljudi utesnjuje duhovno in materialno ter tako povzroča erupcije druge skrajnosti, brž ko se iz kakršnihkoli vzrokov podereta ali vsaj zrahljata njegova shema in praksa. Toda o tem bo čas povedati še marsikaj v kasnejših poglavjih teh zapiskov.

Če me sedaj moti, da se v izboljšanih življenjskih razmerah vseh plasti prebivalstva danes v odnose med ljudmi vtihotaplja že enkrat preživele in zavržene karakteristike, potem moram o njih spregovoriti, ker so pač tu in se jim moramo postaviti po robu v vsakem pogledu prav v interesu resničnega socializma. Njihova ponovna identifikacija nekaterim ni všeč. Vendar sedanjih odnosov med ljudmi ne smemo slepo idealizirati in se ob kritiki zaradi oživljanja nekaterih nesprijemljivih človeških lastnosti čutiti bolešno prizadete, kritiko samo pa kvalificirati kot napad na samoupravno družbo. Takšno ravnanje se v bistvu nič ne razlikuje od stalinistične histerije in naglušnosti, ko ob zgodovinsko upravičeni obsodbi in odporu administrativnemu socializmu in njegovim posledicam, ne dopušča afirmacije znanstveno utemeljenim idejno-političnim vizijam in praksi humanega socializma. V obeh primerih gre le za nasprotna konca iste palice, kot pravimo.

Dejstvo je namreč, da se v zadnjih letih razraščata napihnjena prestižnost in egoizem, da se stihijno sem pa tja že pojavlja pomembnost in moč posameznika glede na njegov materialni položaj, ki največkrat ne izvira iz prizadevnosti in resnično vložene delo. V neposrednih odnosih med ljudmi se namesto zdrave tolerance uveljavljata agresivnost in surovost, ki je glavni nasprotnik ljudske solidarnosti in še cela vrsta stvari, o katerih sem dejal,

da je z njimi pometla okupacija oziroma narodnoosvobodilni boj. Še posebej izstopa naglušnost za reševanje tistih kričočih socialnih nasprotij in krivic, ki bi jih morali sistematično in dokaj hitro reševati brez bojazni, da s tem odpiramo pot tako imenovani uravnilovki. Besede o pravičnem vrednotenju dela in resnični odgovornosti ne smejo postajati geslo, ki prinašajo koristi predvsem tistim, ki jih glasno skandirajo, ampak načelo, ki zagotavlja materialno zadoščenje in socialno varnost vsem, ki s svojim delom to geslo uresničujejo. Ali vemo dovolj, kdo ga res uresničuje? Ali je na primer tudi delo tako imenovanih »preprostejših«¹ proizvajalcev dovolj integrirano v oceno oziroma odgovor na to vprašanje? Res je, da ima in da bo imela še dolgo časa vsaka družbena ureditev vse omenjene pojave. Vendar to ne sme biti tolažba ali opravičilo za neangažiranost družbe zoper nje, posebno ne pri nas, ko gradimo odnose socialne pravičnosti in s tem neovirano vrednotenje resničnega, t. j. ugotovljivega dela in odgovornosti. Nočem pretiravati! Ob pogledu na preteklost me samo moti, da se danes v napore za ustvarjanje plemenite družbe — humanega socializma, preveč neovirano vpleta parolarsko definiranje tega socializma. Posledica tega je, da družba kot celota ne reagira z vso občutljivostjo in konkretnimi ukrepi takrat, ko se pod geslom samozavesti sodobnega človeka uveljavlja nadutost, zamenjava huliganstvo s sproščenostjo, surovost z neposrednostjo, anarhija pa z demokracijo.

Skoraj splošna zahteva po boljši organiziranosti družbe in učinkovitem in smiselno povezanim delovanjem vseh njenih institucij, po racionalnosti besed in resničnosti dejanj, odkriva prepričanje, da bo obseg teh pojavov znatno manjši, brž ko se bo ta zahteva uresničila. Prepričan sem, da se bo to zgodilo prej, kot si mogoče mislimo in sicer brez stalinističnih metod, pa tudi ne s pomočjo vzorov tako imenovanega »svobodnega sveta«. To bo prinesla renesansa vseh tistih idejnopolitičnih in moralnoetičnih vrednot, ki so nam odprle vrata k uporabi proti okupatorju, omogočile zmago v partizanskem boju in najširši začetek poveljne socialistične preobrazbe Slovenije in Jugoslavije.

ZA SVOBODNO IN ZEDINJENO SLOVENIJO

France Klopčič

Leta 1927, torej pred več kot štiridesetimi leti, so bile v stari Jugoslaviji dvakrat splošne volitve: 23. januarja v oblastne skupščine in 11. septembra v narodno skupščino. Vmes so bile ponekod še občinske volitve.

Volitve je zmeraj spremljala povečana politična aktivnost. Številne stranke so sestavljale kandidatne liste, objavljale volilne programe, tiskale letake in vabila, sklicevale zborovanja (ali shode), zlasti ob nedeljah, skratka javno življenje je bilo v znamenju po zakonu predvidenih in dovoljenih priprav za volitve poslancev oziroma občinskih odbornikov.

To dokajšnjo svobodo v volilni dobi je kajpak izkoristila tudi komunistična stranka.

Partija je bila v ilegali. Delovale so celice, komiteji, pokrajinska vodstva in centralni komite. Sprejeti v ilegali so sklepi in smernice za delo med volilno kampanjo postali napotki za dejavnost vseh organizacij in komitejev, vseh partijskih članov. Naloge so bile jasne in obvezne. Vprašanje pa je bilo, kako jih iz ilegale prenesti v javno življenje.

Leta 1926 in 1927 se je komunistična stranka v Sloveniji oprla v volilnih pripravah na svoje tedensko glasilo, ki je legalno izhajalo v Ljubljani in se je imenovalo »Enotnost«. Glasilo je imelo uredništvo, v Delavskem domu mu je bila na razpolago soba, v njej ekspedit; na terenu so delovali dopisniki, a prav tako kolporterji, to je prostovoljci, ki so prejeli po pošti po nekaj desetih, a včasih tudi sto in več izvodov lista ter ga prodajali, hiteč od enega delavskega stanovanja do drugega. Tako je okrog »Enotnosti« nastala mreža aktivistov. V vsakem delavskem kraju in v nekaterih kmečkih okoliših so bile tako imenovane skupine »Enotnosti«. Te skupine so prevzele nase skrb za volilne imenike, za čuvarje skrinjic — volili so takrat z gumijastimi kroglicami, ki so jih volilci neslišno spuščali v skrinjice — pa tudi za volilne shode.

Stranka je izdelala in objavila v tisku javen volilni program. Priedila je svoje programske cilje in politične zahteve za legalno uporabo, tako da je bistvo ostalo isto, formalno pa ni bilo mogoče volilnega programa razglasiti za komunistično propagando, ki jo je prepovedoval in kaznoval zakon o zaščiti države. Ta zakon je namreč za komunistično delovanje predvideval ječo do 20 let.

Stranka je z volilnim programom nastopala na zborovanjih in v tisku. Od njega se ni odrekala tudi takrat ne, kadar je šla v volitve skupno s socialisti, kakor se je zgodilo pri oblastnih volitvah januarja 1927, ali z Bernotovo

Kmečki shodi.

V nedeljo dan 16. januarja so se vrili kmečki shodi v Stični, v Št. Vidu pri Stični in v Dragi. Na vseh shodih so zborovali kmetje in slavali govor sodruga Klopčiča.

Shod v Stični.

V Stični se je udeležilo shoda okrog 60 kmetov. Dostojno, mirno in v zadovoljstvu je mogel govornik končati govor, katerega glavne misli so bile sledeče:

Od oblastnih skupščin kmetje ne morejo mnogo pričakovati. Preved so odvisne od velikega lupana in centralizma. Na drugi strani pa bodo prinesle nove davke na delovno ljudstvo, kajti kljub naši zahtevi Belgrad ne bo počkal, da svoje davke porabimo v Sloveniji, temveč bo dejal: Za svoje potrebe v Sloveniji naložite nove davke.

Zato je naša prva zahteva: nobenih novih davkov več, obdavčimo samo pramožno gospodo.

Avtonomija?

Potemtakem torej z oblastnimi skupščinami ne bomo dobili nikake avtonomije za Slovenijo. Delavci in kmetje pa ne zahtevajo samo avtonomije, temveč samoodlobo narodov, pravice delovnemu ljudstvu v Jugoslaviji in Italiji do lastne samostojne države.

Svobodna in zedinjena Slovenija — tu je naša druga glavna zahteva, s katero pojdemo v oblastne volitve.

Toda zavedati se moramo, da je naša moč še premlaha, da bi dosegli goraje zahteve. Kakšno sredstvo naj nam bodo torej volitve v oblastno skupščino?

Položaj kmeta in delavca.

Poglejmo položaj kmeta in delavca. Na kmetih se širi rubežen in dražbe se množijo. Dogački v Lanišću kažejo, kako obupane so razmere. A tudi na Hrvaškem in v Dalmaciji prete kmetom huda

ment, predsednika vlade k. dr. 1.37 milj., za državne dolgovne 802 milj.,

za kanone, strup-ne pline, bozno lažje in druge 2 milijardi 150 milijonov.

Ali ne znašči tako gospodarstvo napredje obsojilo? Protopape Slovenske kmetijske stranke, ki je bila v vladi in glasovala za ta poročila?

Napake Slovenske ljudske stranke.

Preidimo na tem na Slovensko ljudsko stranko, ki ima davke za najbolj večino slovenskega naroda. Kevnica je, da vodi ta stranka boj proti Belgradu za svobodno-

Shod v Št. Vidu.

Dopoldan se je nato vršil še shod v Št. Vidu, kjer je pred tednom govoril dr. Anton Korosec. Pred cerkvi jo na prostem se je shod pričel, ko so številni ljudje prihajali od doma. Končal se je shod v bližnji gostilni. Vzburil je precejšnjo pozornost.

Na Dragi.

Na Dragi je govornik Združene liste delavcev in kmetov, s. Klopčič, zlasti obračunal s Slovensko kmečko stranko in njeno centralistično politiko. Ko je navzoči samostojni kandidat Beršnjak prejel na svoje medklice zaslužene in temeljite odgovore, je utihnil. Pokazal je nazareč popolno nerazumevanje o stanju v Sovjetski Rusiji. Na koncu g. Beršnjak kljub dvakratnemu pozivu ni odgovoril na vprašanje: Po kakšni poti pridemo delavci in kmetje do kruha in svobode?

Navzoči kmetje so živahno pritrjevali in tudi govorili o nekih avinjakih kupčijah klerikalnega kandidata g. Erjavca.

Vsi za 4. škrinjico!

Kmetje litjskega sreza bodo zato volili zadnjo 4. škrinjico Združene liste delavcev in kmetov.

frakcijo socialnih demokratov, kakor je bilo pri skupščinskih volitvah septembra istega leta.

Kakor hitro je bila zaregistrirana kandidatna lista, ki jo je sestavila partija — samostojno ali v bloku z drugimi delavskimi strankami — največkrat z imenom Delavsko-kmečkega republikanskega bloka, se je pojavila možnost, sklicevati javne shode in agitirati za kandidatno listo. Partija je krepko izkoristila takšne redke in zaželene možnosti.

Priprava na volitve v oblastno skupščino leta 1927

Spominjam se treh shodov, ki jih je partija sklicala v Stični na Dolenjskem na nedeljo 16. januarja 1927, teden pred volitvami v oblastne skupščine. Shode je organiziral Albin Hrast, takrat znani komunist iz Vira pri Stični, hkrati kandidat na Združeni listi delavcev in kmetov za litijsko volilno okrožje.

Že v soboto zvečer sem bil pri Albinu Hrastu in prenočil pri njem. Preudarila sva, kako izvesti shode naslednjega dne v treh gostilnah na raznih koncih izrazito kmečkega stiškega okoliša. Albinov načrt je bil dober, ni bilo kaj oporekati.

Albin je pri tem prinesel dodatno misel, novo in pogumno, nagovoriti ljudi na prostem v Šentvidu pri Stični, in sicer naslednjega jutra, pod cerkvijo na cesti, ko bodo po njej navzdol trumoma hiteli od prve maše domov. Meni ni bilo treba dvakrat reči, takoj sem se ogrel za njegov predlog. Oba sva razumela, da mora biti nagovor kratek, ne daljši od minute ali dveh, kajti ustaviti množico, hitečo po klancu, že v mislih na kmečka opravila, ki so jih čakala doma, na kaj takega nisva računala.

V nedeljo zjutraj sva bila zgodaj na nogah. Dokaj hladno je bilo, oblačno, toda brez snega ali dežja.

Najprej sva odhitela v Šentvid. Ko so ljudje začeli zapuščati cerkev, sva se povzpela na škarpo nad cesto. Albin je oznanil, da je prišel govornik iz Ljubljane, po imenu ta in ta, ki bi ga bilo dobro poslušati, nato sem spregovoril na ves glas, da prevpijem šum korakov in govorico ljudi. Ni bilo časa za razlage, le gesla našega volilnega programa sem vzklikal in končal:

— Pridite danes na naše shode! Volite Združeno listo delavcev in kmetov!

In že je ljudski potok zdrvel mimo. Nihče se ni ustavil. Nekateri so mimogrede prisluhnili improviziranemu govoru, najkrajšemu, kar sem jih imel, drugi se niso zmenili za naju na škarpi. Očitno pa sta vsebina gesel in navzočnost Albina Hrasta razodeli, da gre za komunistično akcijo. To pa je tiste čase že nekaj pomenilo.

Nasprotnikom najina nenavadna akcija ni bila všeč. Priča temu je bil kamen, velik kot pest, ki je prifrčal po zraku, namenjen nama, in skotalil se je pod najine noge. Vrgla ga je roka, ki je bržkone par minut prej držala mašne bukve. V bukvah je med drugim pisalo, kako so v judejskih časih kamnali nasprotnike.

Lepa reč, sem si mislil, kaj so si zapomnili. Le kje je tista hvaljena ljubezen do bližnjega ...

Albin Hrast

Spomnil sem se tudi, da je teden prej v isti vasi govoril dr. Anton Korošec za Slovensko ljudsko stranko. To se pravi, da smo prišli v njegovo strankarsko trdnjavo.

Shod, ki se je začel pod cerkvijo, smo nadaljevali v bližnji gostilni, kjer se je nabralo 20 do 30 volivcev.

Od tam sva z Albinom pohitela — peš seveda, kakopak! — v Stično na drugi shod. Tu je bilo okoli 60 poslušalcev, kakor je potem poročal list.

Popoldne sva imela shod na Dragi. Volivcev je bilo približno toliko kot v Šentvidu. Za živahnost v debati je poskrbel govornik Slovenske kmetijske stranke. Nasprotujoča politična stališča so tako izstopala bolj izrazito.

Svobodna in zedinjena Slovenija — naša glavna zahteva

Spomniti se po več kot štiridesetih letih, kaj sva z Albinom govorila, je nemogoče. Toda list »Enotnost« je objavil obsežno poročilo o teh shodih in iz njih naj navedem nekaj izvlečkov, da bo nekoliko jasneje, kakšen volilni program je razvila komunistična stranka leta 1926—1927. To so dokumentarna pričevanja.

Takole sem govoril o pomenu in naravi oblastnih skupščin:

»Od oblastnih skupščin kmetje ne morejo mnogo pričakovati. Preveč so odvisne od velikega župana in centralizma. Na drugi strani pa bodo pri-

nesle nove davke na delovno ljudstvo, kajti kljub naši zahtevi Belgrad ne bo puščal, da svoje davke porabimo v Sloveniji, temveč bo dejal: Za svoje potrebe v Sloveniji naložite nove davke.

Zato je naša prva zahteva: nobenih davkov več, obdavčite samo premožno gospodo.«

Temu je sledila druga važna točka komunistične politike:

»...z oblastnimi skupščinami ne bomo dobili nikake avtonomije za Slovenijo. Delavci in kmetje pa zahtevajo ne samo avtonomijo, temveč samoodločbo narodov, pravico delovnemu ljudstvu v Jugoslaviji in Italiji do lastne samostojne države.

Svobodna in zedinjena Slovenija — to je naša druga glavna zahteva, s katero pojdemo v oblastne volitve.«

To pomembno stališče je spremljala trezna ocena možnosti in poti:

»...zavedati se moramo, da je naša moč še preslaba, da bi dosegli gornje zahteve... Na začetku smo... Ovire pred nami pa so ogromne. Mi samo širimo našo idejo, organiziramo delavce in kmete in zbiramo četo za četo, polagoma, a vztrajno, dokler ne bo zbrana armada, ki bo zrušila kapitalizem.«

Nadaljnji govor je bil posvečen drugim ciljem in nalogam, a prav tako posameznim meščanskim strankam in njihovim praznim obljubam.

Komunistična stranka je že od leta 1926 zagovarjala svobodno in zedinjeno Slovenijo. To je bilo pomembno še zlasti zato, ker je bil narod Slovencev po razpadu Avstro-Ogrske razkosan med štiri države, na kar so meščanske stranke razkosale še jugoslovansko Slovenijo na dve oblasti, na ljubljansko in mariborsko.

Partijski list »Enotnost« je 21. oktobra 1926 takole zapisal:

»Rešitev za slovensko ljudstvo iz krempljev dveh imperIALIZMOV to in onstran Jadrana« (italijanskega in srbskega) »je samo v zedinjenju Slovencev v slovenski republiki v balkanski federaciji«.

List so zaradi te izjave zaplenili.

Razen komunistov se ni nihče takrat izrekel za svobodno in zedinjeno Slovenijo. Ne meščanske stranke, ne posamezni razumniki.

Povedati pa moram pri tem, da smo slovenski komunisti, zavzemajoč se za svobodno in zedinjeno Slovenijo, zmerom poudarjali potrebo po federaciji s sosednimi narodi na Balkanu. Ta ideja o republikanski federaciji svobodnih narodov je bila trajno navzoča. Nobenega separatizma nismo uganjali.

Razvoj v naslednjih letih je dal partiji prav.

Podoba Albina Hrasta

Kdo je bil Albin Hrast, ta marljivi in iznajdljivi stiški komunist?

Rojen je bil 1. marca 1889. Po poklicu je bil samostojen vaški klepar, vedež v stroki, ki je potrebna povsod, toda brez obrti in torej brez vajencev in pomočnikov, docela odvisen od osebnega svojega dela. Bil je pravcati vaški proletarec. Izdeloval je domače predmete iz pločevine, popravljaj žlebove, lonce. Hiša, kjer je stanoval skupno s sorodniki — sam ni imel družine —

je spominjala na risbe kmečkih izb v Jurčičevem »Desetem bratu«. Rekli so ji »pri Lavretovih«.

Albin je bil visok, kostnat in žilav. Podolgovati obraz se je že gubal, redki lasje so se svetili na glavi, vendar v času, o katerem govorim, še niso osiveli. Letom se ni želel podajati. V njem se je pritažilo nič koliko energije. In koliko radovednosti je izkazoval! Njegovim vprašanjem ni bilo konca in kraja, vse je hotel vedeti, ko se mu je ponudila priložnost, srečati človeka iz drugega kraja.

Iz prve svetovne vojne se je vrnil kot boljševik. V domači vasi je postal neutrudljiv agitator prevratnih idej. To je bil on, ki je v »Rdeči prapor«, komunistično glasilo, poslal leta 1920 sporočilo iz Šentvida pri Stični, kratko kot podobno sporočilo iz Mojstrane, da odbor socialdemokratske organizacije »z današnjim dnevom, to je z 18. julijem 1920, pristopi h Komunistični stranki Jugoslavije«.

Ko so novembra 1920 bile v Sloveniji prve volitve po vojni, za ustavodajno skupščino Jugoslavije, je komunistična stranka dobila v Šentvidu pri Stični 103 glasove, druge stranke skupaj pa 445. Vsak peti volivec se je bil odločil za komuniste. Podobne čvrste postojanke na kmetih si je partija leta 1920 pribojevala še v Šentjerneju na Dolenjskem, na Vinici, v Bohinjski Bistrici, v Ratečah-Planici, v Ložu in Starem trgu, v Hotiču in drugod.

Rojstna hiša Albina Hrasta na Viru pri Stični št. 3 (foto Erjavec)

Albin Hrast se je tista leta družil z dvema bližnjima znancema istih ali sorodnih nazorov. Prvi je bil Lovro Klemenčič, rojak iz Šentvida pri Stični, prepородovec pred prvo svetovno vojno, nato udeleženec državljanske vojne v Rusiji na strani sovjetov, po vrnitvi v Slovenijo komunistični prvak, izvoljen leta 1920 za poslanca v konstituantno. Drugi je bil Ferdo Vesel, akademski slikar iz Grumlova pri Radohovi vasi, ki je istega leta 1920 kandidiral na listi komunistične stranke. Albina je vleklo k razumnikom, strastno iščoč znanja.

Oporo za svoje prepričanje in za svoje delo je črpal Albin iz življenja in izkušenj, ki jim je spoznaval vzroke in posledice. Bral je komunistično literaturo, bil povezan s partijskim vodstvom v Ljubljani, zato vaju tako konspirativnih srečanj kot javnih nastopov.

Hiša pri Lavretovih je bila shajališče revolucionarnih sosedov bližnjih in daljnih. Ob sobotah proti večeru so prihajali gosti in pod pretvezo kvartanja so na široko debatirali o politiki. Albin je bil najbolj brihtna glava, ki je znal raztolmačiti dogodke. Ker je bil samski, se je tudi manj bal posledic. A nevšečnosti so pretile z mnogih strani: od oblasti, od delodajalcev, od političnih nasprotnikov. Treba je upoštevati, da je samostan v Stični, skupno z drugimi vaškimi veljaki, v gospodarskih zadevah popolnoma obvladal vso tamkajšnjo kmečko okolico. Samostanski prior je Albina nagovarjal, naj pusti politiko, naj se izjavi za vero in cerkev, pa ni dosegel nič.

— Od Hrastovih izvira komunizem — tako so takrat govorili v Stični. Niso se motili. Albin Hrast je bil prvi komunistični vodnik v svojem kraju in daleč naokoli. S časom so zrasli novi komunisti iz mlajših rodov in prevzeli v svoje roke nadaljnje delo, zlasti ko je Albin leta 1939 padel s kolesa, se poškodoval, hkrati od težkega dela oslavel.

Albin je imel tudi svojega konjička — iskanje izkopenin v stiški okolici. Na lastno pobudo in v lastni režiji, s krampom in lopato je spravljal izpod zemlje na dan predmete davnih dob, če je imel srečo, da naleti nanje, to se je pa redko dogajalo spričo omejenih možnosti osebnega dela. Najdenine so mu bile dodaten zaslužek, kadar kleparstvo ni prinašalo dohodkov. Odkupoval jih je ljubljanski muzej.

Začel je razkopavati gomilo na travniku, imenovanem Žvajdrga, blizu Vira, pa ni zmogel. Šele po osvoboditvi je ljubljanski muzej dobil sredstva, da je to gomilo izkopal in odkril zgodovinske zaklade.

Posamezne najdbe je Albin fotografiral, da si je ohranil spomin nanje. Kadar je iz pločevine izgotavljal šatulje, je na pokrovčke udarjal ornamente, posnete po izkopeninah.

O njem je pesnica Vida Taufer napisala pesem »Starinar«, ki iskreno in pristno slika Albina Hrasta kot človeka in iskalca takole:

*Ob poti za vasjo je črna koča,
starinar vaški je zdaj tam doma;
njegova govorica je tekoča,
nasmeh sveta na ustih mu igra.*

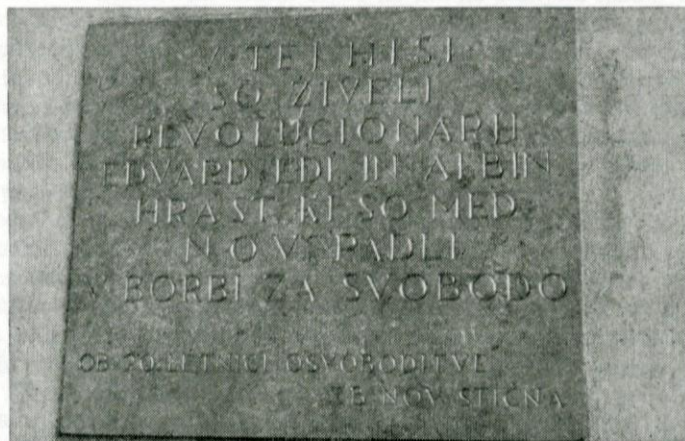
*Kopal pod hribom stare je mogile,
prevrnil dosti težke je prsti,
njegove želje so se izpolnile,
nakit starinski našle so oči.*

*Zdaj ta nakit tako ponaredi,
da mislite, da je iz rimske dobe.
Hrani na steklo slikane podobe.*

*V temi, kadar naraščajo vse vode,
v rupi človeških ribic nalovi
in jih pošilja daleč iz vasi.*

Nepretrgana dejavnost Albina Hrasta je poleg drugih okoliščin prispevala, da je v stiškem okraju obstajala močna organizacija protifašistov in komunistov, ki so se ob prihodu italijanskega okupatorja leta 1941 vključili v narodnoosvobodilni boj in šli v partizansko vojsko. Bila jih je vrsta odličnih borcev, med njimi je bil Jože Kovačič, kasnejši narodni heroj, ki je padel leta 1942 na Jančjem.

Sam Albin Hrast ni odšel v partizane: imel je že 50 let, zdravje ga je zapuščalo in težko bi mu bilo prenašati napore partizanskega vojskovanja. Verjetno je tudi računal, da bo po izkušnjah dveh desetletij legalnega in konspirativnega dela lahko uspešno nadaljeval z istim delom v novih razmerah.

Spominska plošča bratoma Edvardu in Albinu Hrastu na rojstni hiši (foto Erjavec)

Podcenjeval je okrutnost italijanskega fašizma v takratnem boju za »biti ali ne biti«. Spomladi 1942 so ga aretirali in odpeljali v taborišče blizu Padove v Italiji. Poleti 1942 so italijanski fašisti zažgali hišo Hrastovih; vse člane rodbine njegovih dveh bratov, kolikor niso bili v partizanih, so zgrabili in odpeljali na Italijansko, hkrati pa požgali še 18 hiš na Viru, na Pristavi, v Stični in Ivančni gorici.

V taborišču je Albin Hrast, ujetnik s številko 257, zbolel in 15. februarja 1943 so ga prepeljali v bolnišnico (za umobolne). Ko se ga je lotila še pljučnica, je 7. aprila 1944 umrl. Njegovi posmrtni ostanki počivajo zdaj, po ekshumaciji in prenosu, na pokopališču v Monselice, v skupnem grobišču številka 580.

Iz teh spominskih in dokumentarnih drobcev, ki jim nisem dodal nobene domislice, si lahko poslušalci in poslušalke ustvarijo podobo minulih let. Lahko si predstavijo, kako je delovala komunistična stranka pred štiridesetimi leti: bila je partija mestnih in vaških proletarcev, postajala je narodova sila za socialno in nacionalne osvoboditev v bližajoči se vojni in revoluciji.

Takšni kot Albin Hrast so bili njeni terenski aktivisti: delovni ljudje, skromni, toda vplivni občani, prepričani partijci, neutrudljivi agitatorji in organizatorji, požrtvovalni borci, »z nasmehom sveta« na ustih, kakor je zapisala pesnica.

Pomnimo te tihe in preproste komuniste brez blišča in privilegijev!

Pomnimo partijo, ki je leta 1926, ko so vse meščanske stranke zatajile narodove interese, zapisala na svoj prapor veliko geslo:

— Za svobodno in zedinjeno Slovenijo!

ILOVA GORA 1943

Metod Mikuž

Mislim, da jo pozna vsak partizan še iz časov pred kapitulacijo Italije, danes pa jo poznajo več kot gotovo tudi ljubljanski in neljubljanski gobarji in lovci. Prvič sem se srečal z Ilovo goro na binškoštni ponedeljek 1943, ko smo se s Cankarjevo in Šerčerjevo brigado odmikali iz znanih binškoštne bojeve z Italijani, ki so se vneli od Turjaka do Pijave gorice. Pravim, da odmikali, kajti na koncu teh velikih bojev ne mi, ne Italijani nismo vedeli, kdo je bil pravzaprav zmagovalec. Italijani so imeli hude izgube in upali so, da so le preprečili za njih hudo vojaško sramoto, da bi se dve naši takrat elitni brigadi tako ne približali Ljubljani kot dobro leto prej Šerčerjev bataljon, mi pa smo se vračali po precejšnjem ovinku s ponesrečenega pohoda prek nemško-italijanske demarkacijske črte, od koder smo hoteli nekam na Štajersko. Umikali smo se proti Kočevskemu Rogu, kamor je mislil italijanski general potisniti vse naše štiri brigade in jih tam uničiti.

Seveda se mu to ni posrečilo. Tudi nam se ni takrat na Ilovi gori posrečilo točno izpolniti navodila nadrejenih, naj bi vsako pridobivanje hrane za partizanske enote v prvi vrsti služilo politični vzgoji tistih, pri katerih smo hrano nabirali. Prav zato se takratne Ilove gore prav dobro spominjam: borca je bilo treba nahraniti in zato od ljudi dobiti hrano. Če smo pri tem nabiranju prekršili zgoraj omenjeno navodilo vodstvenih organov in če je pri tem slavní intendant Tilen sem pa tja le moral poviševati ali zniževati svoj glas, ni nas zato nihče kasneje prijemal. Z ljudmi na Ilovi gori smo se nazadnje razšli kot prijatelji, čeprav smo porabili vse tri »uradno« dovoljene načine pridobivanja hrane od prostovoljnega in prisilnega odkupa do rekvizicije.

Zaradi tega seveda Ilova gora ni prišla v slovensko zgodovino, vsekakor pa je prišla zaradi dramatičnih dogodkov prve dni novembra 1943, ko je tudi njo zajel plaz velike nemške ofenzive, ki naj bi očistila Ljubljansko pokrajino in to z mogočnimi enotami II. SS oklepne korpuse in s pomočjo neke vrste pomožnih obveščevalcev — domačih izdajalcev, ki so se že udinjali novemu, nemškemu okupatorju.

O takratnih dogodkih na Ilovi gori je že lepo in pristrčno pisal grosupeljski prvoborec Radko Polič, v svoji obsežni knjigi jih omenja tudi dr. Tone Ferenc. Oba tudi razmišljata, zakaj je prišlo do teh hudih in dramatičnih dogodkov, ki jih je po osvoboditvi prenesel v eno naših najlepših glasbenih ustvaritev udeleženeec teh dogodkov, pokojni Marijan Kozina.

Velika nemška ofenziva, ki se je v drugi polovici oktobra 1943 privalila s Primorske, Istre in Gorskega Kotara v Ljubljansko pokrajino, je le prese-

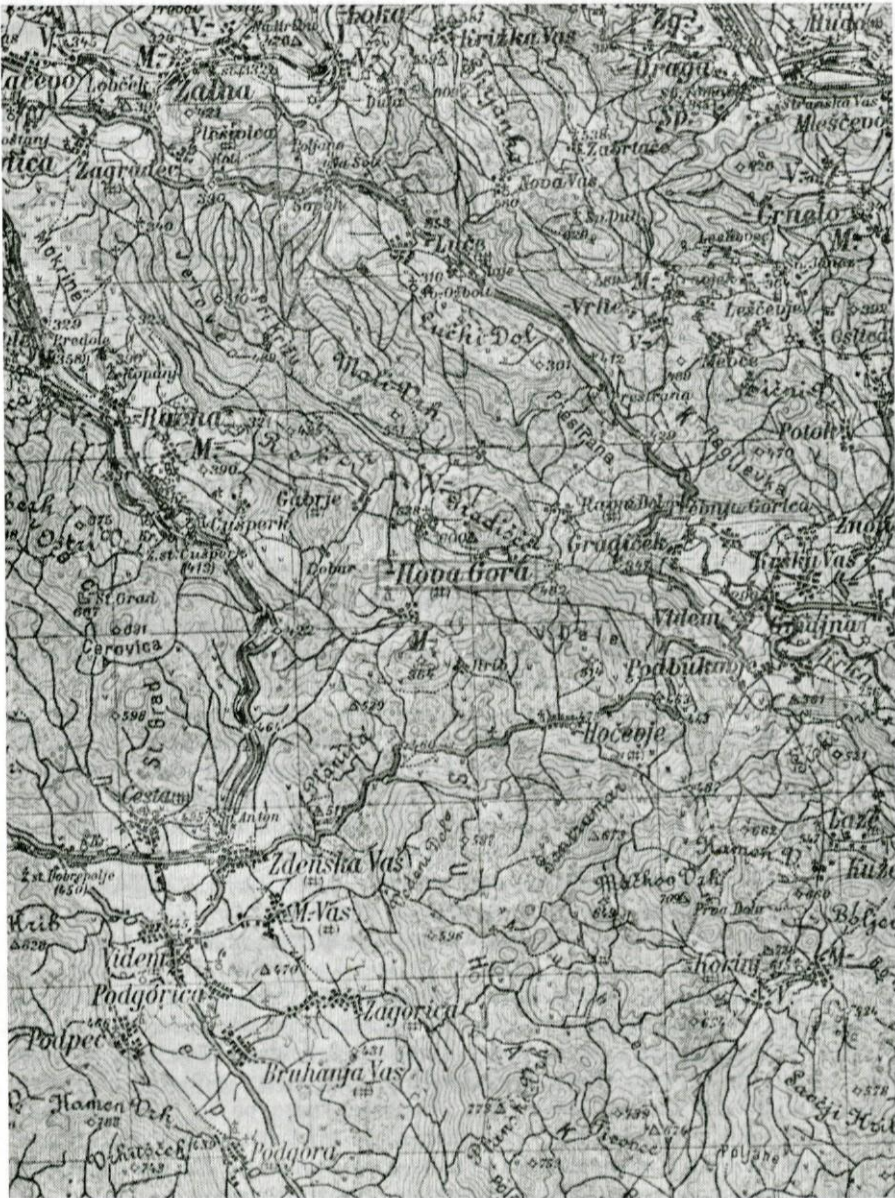
netila naše vojaško vodstvo. Eni so za to takrat dolžili pomanjkljivosti v obveščevalni službi, vendar bo treba glavni vzrok tega presenečenja iskati tudi v tem, da je veliko osvobojeno ozemlje po kapitulaciji Italije tako prevzelo in zaposlilo vsakogar, da na nekaj hudega niti ni utegnil pomisliti. Vse sile so bile preobremenjene z organizacijo novo nastalih partizanskih enot, s pripravami in izvedbo nadvse pomembnega Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju prve dni oktobra 1943, s pripravami velikega sodnega procesa proti nekaterim ujetim voditeljem bele in plave garde, z uničevanjem ostankov obojnih tolpa na terenu in z urejanjem osvobojenega ozemlja in to od reševanja pomembnih gospodarskih vprašanj do odpiranja vseh vrst šol, od ljudskih do gimnazij. Marsikdo je takrat tudi — bolj ali manj glasno — mislil, da je blizu sploh konec vojne, a je bil še presneto daleč!

Da so nas Nemci presenetili, bi lahko našteali veliko dokazov, precej jasen pa je na primer že ta, da se je moral celo ožji del glavnega štaba precej hitro umikati v Kočevski Rog iz nasproti soteškemu gradu ležečih poslopij, kajti nemški tigri (tanki) so se tako tiho in nenadoma pripeljali po cesti do Krke, da je ožji štab pomagal reševati le porušeni most čez reko. Kot se je to primerilo glavnemu štabu, se je moralo več ali manj pripetiti tudi nižjim štabom in štab 7. korpusa je prav kmalu izgubil zvezo s štabi 14., 15. in 18. divizije, te pa seveda tudi s štabi svojih brigad.

Pred ofenzivo so bile enote vseh treh divizij aktivno obrnjene proti nemški nevarnosti nekako na črti Rakek—Orle pri Ljubljani—Temeniška dolina—Kostanjevica—Gorjanci—Brod na Kupi—Mašun in Leskova dolina. Ofenziva pa je udarila v smeri od Broda na Kupi—Kostanjevica proti Ljubljani in treba bi bilo silno dobrih zvez in obveščanj med glavnim štabom, korpusom in divizijami, da bi se naše enote čimprej začele posluževati stare, že v veliki italijanski ofenzivi preizkušene partizanske taktike: prebiti se prek in za premikajočo ofenzivno črto in nikakor ne sprejemati frontalnih bojev. Nekaterim enotam se je samoiniciativno posrečila ta stara partizanska taktika, nekaterim pa ne in so zato utrpele zelo velike in nepotrebne izgube in to prav v času, ko se je ofenziva že bližala h kraju. To se je primerilo prav na Ilovi gori, v Rutah, na Mokrcu, Krvavih pečeh in na Rakitni.

Upoštevati je treba tudi to, da so po kapitulaciji Italije nastale povsem nove brigade in da so te imele le dva meseca časa za svojo ureditev, predvsem pa prekrasitev s tistim partizanskim duhom, ki so ga že imele stare brigade. Poleg tega so se spričo nepričakovane ofenzive brigadam nujno morale priključiti še razne nevojaške skupine, od aktivistov do kulturniških skupin in za rešitev tega še kako dragocenega kadra so bili komandanti brigad in divizij odgovorni v polni meri. Marijan Kozina ni bil partizan-borec, pač pa partizan-velik umetnik, ki ga je bilo treba med ofenzivo prav tako reševati kot nešteto drugih dragocenih kadrov. Vse to in naposled dragoceni partizanski ranjenci, je silno otežkočalo nagla gibanja in akcije brigad; z vsem tem so morali partizanski komandanti in komisarji še kako računati.

Oglejmo si na kratko dogodke na Ilovi gori. Dne 1. novembra 1943 je desni krak nemške ofenzive prešel črto Leskovec—Višnja gora—Gmajna—Žvirče. V tem času sta bili Cankarjeva (5.) brigada iz 15. divizije in nova Ljubljanska (10.) brigada že na področju Ilove gore in sta se obe že nenadoma in nepri-

Nova gora z okolico

čakovano srečali z Nemci. V bojih na Randolu in Pri križu sta imeli obe tudi izgube, ko pa sta se znašli, sta sovražni napad odbili.

V noči od 1. na 2. november sta se brigadi z ranjenci premaknili čez Ilovo goro in Hrib na Hočevje, kjer sta našli del štaba 18. divizije in sta na Jauhah oddali ranjence.

Dne 2. novembra sta brigadi na Jauhah preživeli relativno miren dan, popoldne pa sta dobili ukaz vrniti se na Ilovo goro. Tu sedaj ni jasno, zakaj ta ukaz, kajti štaba obeh brigad sta prejšnjega dne precej pravilno sklenila oddati ranjence, nato pa se premikati proti Suhi Krajini in ne nazaj na Ilovo goro. Dr. Ferenc je v svoji knjigi mnenja, naj bi obe brigadi kot strelvod odtegnili nevarnost za ranjence, ki so bili na Jauhah. Nemci so tega dne (2. novembra) dosegli črto Troščine—Grosuplje—Račna—Zdenska vas in poslali predhodnice že do Sentjurja.

Zvečer sta se obe brigadi z delom štaba 18. divizije začeli premikati proti Ilovi gori.

Dne 3. novembra ob dveh po polnoči sta bili brigadi na Ilovi gori in se porazdelili takole: Ljubljanska brigada je zasedla Gaberje—Pri križu, Cankarjeva Veliko Ilovo goro, del štaba 18. divizije pa Kurjo vas. Ker je komandant 162. (turkestantske) divizije izvedel, da je na Ilovo goro prišlo okrog 200 partizanov, je že 3. novembra ukazal 303. grenadirskemu polku očistiti Ilovo goro. Radko Polič lepo opisuje, da je bilo 3. novembra mirno, v zraku pa je že dišalo po prvem snegu. Obveščevalci so tudi poročali, da vse kaže, da gre ofenziva h kraju. »To je povzročilo v vseh treh štabih na Ilovi gori optimizem in nado, da jih Nemci z večjimi silami ne bodo več napadli«.

Toda 4. novembra — usodnega dne — so Nemci napadli dvakrat. Dopoldne so bili po vseh pravilih in dobro odbiti, zdi pa se mi, da je bil takrat zadnji čas za premik z Ilove gore in ne čakati. Toda brigadi sta se pripravili za obrambo in čakali sovražnika.

Nemci so popoldne udarili od Račne proti Gaberju in izgleda, da je bilo usodno, ker se je s k. 345 Na rebri — ker ni imel zveze s štabom brigade — svojevoljno umaknil 3. bataljon Ljubljanske brigade in to daleč čez cesto in kočevsko železnico proti Vodiciam in ker so Nemci obšli 2. bataljon Ljubljanske brigade in nepričakovano vdrli v Gaberje. S tem je bil omajan in tudi razbit ves obrambni sistem. Druga dva bataljona Ljubljanske brigade (1. in 4.) sta sicer intervenirala, a premoč je bila na strani Nemcev, 2. bataljon brigade pa ni priskočil na pomoč, temveč se je sam in z izgubami prebijal iz obroča.

Ni jasno, zakaj ni intervenirala Cankarjeva brigada, ki se je s štabom Ljubljanske, drugimi enotami in ranjenci umaknila na Gradišče. Na začetku boja je vsekakor morala ščititi hrbet Ljubljanski brigadi. Morda se je odlepila iz boja, da bi tako reševala ranjence in dragocene neoborožene kadre. Tako je sovražnik dosegel Ilovo goro, jo požgal, nato pa se takoj umaknil, ker je pač tekla ofenziva dalje in za katero je imel strogo določene dneve.

V noči od 4. na 5. november so se naše enote umaknile. En del z ranjenci na Jauhe, en del pa čez železnico naravnost v novo ofenzivo.

Takratni komisar 18. divizije, pokojni Janez Hribar je 6. novembra 1943 poročal štabu 7. korpusa, da bi se lahko bitka na Ilovi gori končala s težkim

nemškimi porazom in bi bilo na naši strani neprimerno manj žrtev, če ne bi pobegnili s položajev dva bataljona Ljubljanske brigade (to je 3. in 2. bataljon) »in s tem spravila skoraj v katastrofalen položaj en bataljon 10. brigade, vso brigadno komoro, okrog 20 ranjencev in ves štab divizije«. Uvedli bodo preiskavo in krivca kaznovali s smrtjo.

Poročilo štaba Ljubljanske brigade pa pravi, da je položaj 4. novembra izgledal takole: ko so Nemci napadli, sta bila 1. in 2. bataljon v Gaberjah in sta takoj zavzela položaje nad vasjo, 4. bataljon je takoj jurišal na Nemce in zaplenil nekaj orožja, nato pa držal položaj zahodno od vasi proti Lučam in Račni, kjer je bil 3. bataljon, ki pa ni imel bojev. Prvi napad so odbili ob devetih zjutraj, čez dve uri so Nemci znova napadli na položaje 2. bataljona, a ta jih je s pomočjo 1. bataljona nagnal celo prek kočevske železnice in znova zaplenil orožje. Nato je začel sovražnik napadati z velikimi silami in poskušal obkoljevanje. Zato sta se 1. in 4. bataljon pomaknila proti Kurji vasi in sta z juriši reševala ranjence. Toda sovražnik je presekal 1. bataljon in s tem prekinil zvezo s 3. in enim delom 1. bataljona. V mraku so Nemci prišli na Ilovo goro, štab brigade je iskal zvezo s 3. bataljonom, ki pa se je že prebil čez železnico pri Račni proti Liplenjem. Tako je brigada ostala razbita do 6. novembra. Poročilo štaba Cankarjeve brigade pa pravi, da so Nemci 4. novembra prodirali iz Račne proti položajem obeh brigad. Prvi napad so odbili. Popoldne je Nemcem napad uspel, ker se je en bataljon Ljubljanske brigade umaknil. Tako so Nemci prišli našim za hrbet. Največ izgub je bilo zaradi minometalskega ognja, vendar so Nemce zadržali. V mraku so se Nemci umaknili. Vsa tri poročila se torej ne ujemajo.

Vojaški strokovnjaki bodo nekoč gotovo natančno analizirali ta poročila in ugotavljali, kaj je bilo na Ilovi gori prav in kaj narobe. Že sedaj pa lahko rečemo, da bo ta sodba mila in človeška, kajti nihče ni hote in nalašč naredil nobene napake. Še visoko šolani generali in maršali so delali in bodo delali tudi hude napake, mi pa smo imeli mlad in vojaško povsem nešolani komandni kader, s katerim smo — mimo Ilove gore in drugih podobnih dogodkov — le zmagali.

Seveda je bilo škoda žrtev. In prav zato, ker so bile naše žrtve med narodno osvobodilnim bojem tako velike — ne samo na Ilovi gori — nam mora biti naša svoboda tem dražja. Vselej, prav posebno pa še danes, ko nam marsikaj — hote ali nehote — poskuša zamegliti drago plačano svobodo in zamegliti veliko resnico, da ni Slovenije brez Jugoslavije in ne Jugoslavije brez Slovenije. Kadar nam je hudo in težko, se le spomnimo mrtvih tudi na Ilovi gori, ki nas danes in bodo jutri nedvoumno obvezovali, da moramo to, za kar so padli — za svobodno slovensko in jugoslovansko domovino — varovati in obvarovati tudi za ceno lastne krvi. Le tisti narod in narodi so v resnici nesmrtni, ki znajo svojo svobodo braniti!

The first part of the history of the world is the history of the human race. It is a history of progress, of discovery, of conquest, and of suffering. It is a history of the human mind, of its powers, of its limitations, and of its aspirations. It is a history of the human heart, of its joys, of its sorrows, of its hopes, and of its fears. It is a history of the human soul, of its struggles, of its triumphs, and of its defeats. It is a history of the human spirit, of its strength, of its weakness, and of its glory. It is a history of the human world, of its beauty, of its ugliness, of its peace, and of its war. It is a history of the human future, of its possibilities, of its dangers, and of its promise. It is a history of the human past, of its lessons, of its warnings, and of its inspiration. It is a history of the human present, of its challenges, of its opportunities, and of its responsibilities. It is a history of the human race, of its unity, of its diversity, and of its destiny. It is a history of the human world, of its wonders, of its mysteries, and of its beauty. It is a history of the human soul, of its depths, of its heights, and of its vastness. It is a history of the human spirit, of its fire, of its ice, and of its storm. It is a history of the human world, of its chaos, of its order, and of its harmony. It is a history of the human race, of its triumph, of its fall, and of its redemption. It is a history of the human world, of its glory, of its shame, and of its honor. It is a history of the human soul, of its peace, of its war, and of its reconciliation. It is a history of the human spirit, of its love, of its hate, and of its forgiveness. It is a history of the human world, of its joy, of its sorrow, and of its hope. It is a history of the human race, of its unity, of its diversity, and of its destiny. It is a history of the human world, of its beauty, of its ugliness, of its peace, and of its war. It is a history of the human soul, of its struggles, of its triumphs, and of its defeats. It is a history of the human spirit, of its strength, of its weakness, and of its glory. It is a history of the human world, of its chaos, of its order, and of its harmony. It is a history of the human race, of its triumph, of its fall, and of its redemption. It is a history of the human world, of its glory, of its shame, and of its honor. It is a history of the human soul, of its peace, of its war, and of its reconciliation. It is a history of the human spirit, of its love, of its hate, and of its forgiveness. It is a history of the human world, of its joy, of its sorrow, and of its hope.

The second part of the history of the world is the history of the human mind. It is a history of discovery, of invention, of knowledge, and of wisdom. It is a history of the human intellect, of its powers, of its limitations, and of its aspirations. It is a history of the human imagination, of its flights, of its wanderings, and of its wanderings. It is a history of the human reason, of its logic, of its deductions, and of its conclusions. It is a history of the human science, of its discoveries, of its inventions, and of its applications. It is a history of the human art, of its beauties, of its uglinesses, and of its harmonies. It is a history of the human literature, of its stories, of its poems, and of its plays. It is a history of the human philosophy, of its questions, of its answers, and of its doubts. It is a history of the human religion, of its beliefs, of its practices, and of its rituals. It is a history of the human culture, of its customs, of its traditions, and of its values. It is a history of the human world, of its progress, of its regressions, and of its stagnations. It is a history of the human race, of its enlightenment, of its ignorance, and of its superstitions. It is a history of the human world, of its knowledge, of its ignorance, and of its mysteries. It is a history of the human soul, of its wisdom, of its folly, and of its madness. It is a history of the human spirit, of its clarity, of its confusion, and of its despair. It is a history of the human world, of its order, of its disorder, and of its chaos. It is a history of the human race, of its unity, of its diversity, and of its destiny. It is a history of the human world, of its beauty, of its ugliness, of its peace, and of its war. It is a history of the human soul, of its struggles, of its triumphs, and of its defeats. It is a history of the human spirit, of its strength, of its weakness, and of its glory. It is a history of the human world, of its chaos, of its order, and of its harmony. It is a history of the human race, of its triumph, of its fall, and of its redemption. It is a history of the human world, of its glory, of its shame, and of its honor. It is a history of the human soul, of its peace, of its war, and of its reconciliation. It is a history of the human spirit, of its love, of its hate, and of its forgiveness. It is a history of the human world, of its joy, of its sorrow, and of its hope.

NARODNI HEROJI Z OBMOČJA NAŠE OBČINE

Ive Krevs

Od kar obstoja slovenski narod je bila njegova zgodovina vedno dramatična. Obdan od raznih sovražnikov, ki so hoteli podjarmiti mali narod in njegov jezik, smo bili Slovenci primorani na stalno budnost in pripravljenost za obrambo. Bili smo pod pritiskom, da vodimo borbo za svoj obstoj. To je dajalo težko obvezo za žrtve in sredstva, da smo branili svoje narodne in človečanske pravice, v prvi vrsti pravico za svobodno življenje in neodvisnost.

Od turških napadov naprej smo bili izpostavljeni nenehni obrambi. V teh spopadih za slovensko ozemlje so že sodelovali Slovenci v poveljniških vojaških enotah, v katerih se je odražal borbeni duh. V petnajstem in šestnajstem stoletju pa so bili upori, kmečki punti; tedaj se je formiral kmečki človek s svojo borbenostjo in svobodoljubnostjo. V avstrijskih časih so se slovenski fantje borili na italijanski fronti misleč, da se borijo za svojo zemljo. Tudi v oktobrski revoluciji so sodelovali Slovenci.

Tabori so vzbudili samozavest po zahtevi svoje državnosti.

Narodno osvobodilna borba je dokazala, da smo Slovenci vojaško vspobljeni, da smo iz izkušenj v preteklosti ustvarili nov lik slovenskega človeka, človeka, ki je postal enakovreden subjekt svetovnega dogajanja. Narodno osvobodilna borba je po svojih vojaških ciljih, ki jih je revolucija nudila, pripravila do odpora in končne zmage.

Majhen po številu se je moral slovenski narod spoprijeti z najbolj surovimi borbami, se prekaliti in se pripravljati za najtežje. Od tod je vsa naša zgodovina in narodna umetnost polna legendarnih primerov in junaških likov, ki simbolizira borbo proti poizkusom zasužnjevanja, ki prikazuje svetle primere vzdržljivosti in odpora.

Nikoli ni bil naš narod skupaj z drugimi jugoslovanskimi narodi postavljen na tako strašen izpit in mu bila namenjena tako surova sodba in tako strašen položaj. Nikoli ni bilo tako ogroženo življenje in bodočnost naših otrok, kot je to bilo za časa fašistične okupacije. Vse je bilo odvisno od tega, kako bodo partizanske sile organizirale ljudske moči, kako bo vsak posameznik razumel svojo vlogo in zavestno do kraja izvršil svojo dolžnost. V taki ljudski borbi proti okupatorju in domačim izdajalcem, v borbi brez v naprej pripravljenih skladišč in opreme, brez globokega osvobojenega zaledja, smo prešli vse okvirje bojev in bitk iz preteklosti, individualnega in kolektivnega junaštva ter herojskih primerov v zavestno izvrševanje svojih dolžnosti za svoj narod in domovino.

Zato bo samoposebi narodnoosvobodilna borba in ljudska revolucija ostala v zgodovini našega naroda, kot največji primer kolektivnega herojskega upora ljudskih množic proti okupatorju, v katerem so sodelovali delavci in kmetje, mladina in inteligenca.

V partizanskih enotah, v katerih so se borili, zmagovali in herojsko umirali, so ostali nepozabni posamezni primeri osebnega junaštva, predanosti in požrtvovalnosti.

Vsak od njih živi v spominu v sredini, v kateri se je razvijal, se boril in bil za vzor predanosti, požrtvovalnosti ter izraz globokega spoštovanja med soborci, ko so z osebnim primerom pokazali v nešteti junaških primerih, da so pripravljeni umreti za domovino. S tem so zaslužili, da nosijo visoko odlikovanje narodnega heroja in da so ponos svojega naroda, prav posebno pa ponos občanov svoje občine.

Red narodnega heroja je bil objavljen z ukazom Vrhovnega štaba narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije dne 15. 8. 1943. Z njim so bili odlikovani borci in politični funkcionarji, ki so se izkazali z neprimernim junaštvom v borbi proti fašističnemu okupatorju in narodnim izdajalcem.

Ko prikazujemo kratek življenjepis narodnih herojev, ki jih je dala naša občina v narodno osvobodilnem boju: **BOLDANA** Jože-Silnega, **HROVATA** Zana, **KADUNCA** Jože-Ibarja in **KOVAČICA** Jožeta, želimo, da podatke iz življenja teh herojev, dogodke na katera so vezana njihova herojska dela, odvezamo od pozabe in da ne pustimo njihova junaštva ob strani vsega današnjega in bodočega družbenega dogajanja; želimo, da se z njihovimi posebljenimi junaštvi seznanijo tudi poznejši rodovi. Zgodovino tega časa, v katerem smo živeli in se borili, je treba napisati. Naša dolžnost je in ostane, da ustvarjamo zgodovino in da jo pravilno in resnično pišemo, da taka ostane veren tolmač našim mladim generacijam.

KADUNC Jože-Ibar, je bil rojen 27. aprila 1925 v Dobrepolju. Po končani osnovni šoli je najprej delal kot kmetijski delavec, aprila 1940 leta pa se je zaposlil v tekstilni tovarni Motvoz in platno v Grosupljem. V tej tovarni je delal do odhoda v partizane, star komaj 17 let.

Za narodno osvobodilno borbo je pričel delati že leta 1941, kmalu po okupaciji. V partizane je stopil 13. maja 1942. Najpreje je bil v II. grupi odredov, ko pa se je formirala Gubčeva brigada je prešel v njen sestav in v njej ostal vse do smrti, ko ga je okupatorjeva krogla pokosila blizu domačega kraja še predno je dopolnil 19 let starosti. Bil je neustrašen borec in odličen mitraljezec. Glas o najboljšem mitraljezcu se je raznesel po vseh edinicah širom Dolenjske. Štab II. bataljona Gubčeve brigade ga je večkrat hotel postaviti za komandirja čete pa se nikakor ni mogel posloviti od svojega mitraljeza. Ko je kasneje postal komandir, je v najtežjih situacijah vzel puškomitraljez v svoje roke in z njim reševal težke situacije. Sodeloval je v nešteti borbah, ki jih je vodila Gubčeva brigada, zlasti pa njen II. bataljon proti italijanskemu in nemškemu okupatorju ter domačim belogardistom. Večkrat je kot bombaš sodeloval v raznih bombaških skupinah. V borbi

Narodni heroj Kadunc Jože-Ibar

za Dob pri Mokronogu decembra 1942 je z bombaško trojko in mitraljezom prodril v grad in celi dan vodil borbo s številno italijansko in belogardistično posadko. Ne-majhna je bila njegova zasluga, da so posadko dokončno likvidirali. Koncem leta 1942 je bil sprejet v SKOJ.

Leta 1943 je sodeloval v borbah proti Italijanom in ustašem na Konjič vrhu in Krašiču. Sodeloval je v znani partizanski borbi v Jelenovem žlebu in v Rajhenau pri Kočevju, kjer je s svojim mitraljezom veliko doprinesel k partizanski zmagi. Po teh akcijah je bil postavljen za komandirja čete, s katero je uspešno opravljal težke in odgovorne naloge. Par dni pred smrtjo pa je bil postavljen za namestnika komandanta bataljona.

V številnih borbah je bil večkrat ranjen pa se je vedno še z nezaceljenimi ranami vračal v svojo enoto in nadaljeval borbo. Zadnja njegova borbena akcija je bila blizu domačega kraja, na Cikavi pri Grosupljem, kjer je dne 16. oktobra 1944 padel. Po osvoboditvi so ga prekopali in prenesli na partizansko pokopališče v Grosupljem.

Za narodnega heroja je bil proglašen 13. septembra 1952.

KOVACIČ Jože, je bil rojen 24. novembra 1916 v Stični. Po končani osnovni šoli se je v Kamniku izučil za trgovskega pomočnika. Zaradi političnih okoliščin ni dolgo delal v trgovski stroki. Nekaj časa je delal v raznih proizvodnih podjetjih, dalj časa pa je bil tudi brezposelen. Že kot mlad fant je stopil v vrste napredne mladine in sodeloval v raznih njenih akcijah.

S svojim aktivnim političnim delom si je pridobil zaupanje med delavci in siromašnimi kmeti; leta 1935 je bil izvoljen za delavskega zaupnika za

*Narodni heroj Jože Kovačič
(Doprnsni kip, delo akad. kiparja Boža Pengova)*

sodni okraj Višnja gora. Razširjal je napredno literaturo in razlagal ljudem o nevarnosti fašizma.

Leta 1939 je bil poklican na odsluženje kadrovskega roka, toda zaradi obolelosti so ga kmalu odpustili. Po vrnitvi domov se je oprijel političnega dela in zbiral okrog sebe napredno mladino. Že pred vojno je bil sprejet v KPJ.

Ko je kapitulirala Jugoslavija in ko so se začele priprave za oboroženi odpor, je Jože organiziral akcije za zbiranje orožja in drugega raznovrstnega materiala, potrebnega za borbo proti okupatorju. Zaradi aktivnega dela za

OF in pripravo na oboroženi odpor, je bil dne 22. oktobra 1941 izdan in aretiran v trgovini Gorišek v Stični. Uspelo mu je, da se je Italijanom iztrgal in jim pobegnul ter takoj stopil v partizansko enoto na Kremenjeku.

V enoti je hitro pokazal tudi svoje vojaške sposobnosti. Ze konec leta 1941 je odločilno posegel v borbo z Italijani na Primskovem in z Nemci na Libergi nad Litijo.

Spomladi 1942 je organiziral večje število fantov, ki so odšli v partizane in z njimi popolnil svojo enoto, ki se je imenovala »Jožetova četa«. Bila je v sestavi II. grupe odredov in je postala ena izmed udarnih čet.

Sredi aprila 1942 je s svojo četo razbil italijansko kolono, ki je bila na pohodu, da napade II. grupo odredov v Bojanskem borštu. Okupatorji so imeli prek 40 mrtvih ter več ranjenih vojakov in so se v paničnem begu umaknili nazaj v postojanko. Kmalu je s svojo četo posegel v borbo z italijansko kolono, ki je prodirala iz Ivančne gorice proti Muljavi in Znojilam. Tudi tu so imeli Italijani precej mrtvih in izgubili dokaj svojega orožja.

Ob raznih prilikah je s svojo četo izvedel več napadov na sovražnikove transporte in kolone ter ob tem zaplenil mnogo pomembnega materiala in orožja, kar vse je bilo za partizane tako potrebno. Od 20. do 22. maja 1942 je z brigado, ki je nastala iz II. grupe odredov, sodeloval v znani bitki na Jančah pri poizkusu pohoda na Štajersko. Na položaju je kot komandir čete vodil borbo z mnogo močnejšimi nemškimi enotami. Ze drugi dan borbe je bil ranjen v desno roko pa je kljub temu ves dan, brez zdravniške pomoči, ostal na položaju dokler ga ni proti večeru zadel ponoven rafal, da so ga morali tovariši močno ranjenega odnesti s položaja, kjer je na posledicah ran dne 22. maja izkrvavel. Pokopali so ga na Jančah in kasneje prepeljali na stiško pokopališče.

Njegovo hrabro zadržanje je dajalo poguma tudi drugim tovarišem, da so vzdržali na položaju. Zavedajoč se, da je težko ranjen in da ni upanja za okrevanje, je v taki situaciji spodbujal tovariše, da naj vztrajajo v borbi do popolne zmage.

Za narodnega heroja je bil proglašen 27. novembra 1953.

HROVAT Žan se je rodil 9. VI. 1915 leta v Clevelandu v Ameriki, kamor so se njegovi starši odselili pred prvo svetovno vojno. Po končani svetovni vojni so se vrnil nazaj v domovino in živeli v Krški vasi pri Krki na mali kmetiji. V svojem 17 letu se je Žan zaposlil kot gozdni delavec, kasneje pa je postal gozdni manipulanta na Krki. Ze mlad je dobil stike z naprednimi delavci in se spoznal z borbo delavskega in naprednega gibanja. Ob razpadu stare Jugoslavije in okupacije je bil v vojski. Ko se je vrnil domov, se je kmalu po ustanovitvi OF vključil v organizirano delo. Bil je med prvimi organizatorji narodno osvobodilnega gibanja na Krki. Zbiral je vaško mladino in jo pripravljval na narodno osvobodilno borbo. Hitro je organiziral prek 30 mladincev in razvil široko mrežo preskrbe za prve borce II. grupe odredov, ki so se zadrževali v okolici Krke. Izkazal se je kot dober organizator in zato so ga iz grupe poslali na teren zaradi preskrbe hrane, municije in orožja, ter hkrati politično delal med tamkajšnjimi prebivalci.

Narodni heroj Hrovat Žan

Maja 1942 je Žan zbral kompletno četo, sestavljeno iz kmečkih fantov, oboroženo s puškami in mitraljezom in se z njo priključil zahodno dolenjskemu odredu; takoj so ga kot komandirja čete poslali na blokado Kočevja. Žan je bil vedno hraber borec, odločen in iznajdljiv, v najtežjih trenutkih je znal reševati situacijo. Po njegovi zaslugi je postala četa ena od najboljših in je zaradi tega ta četa dobivala specialne naloge. Žan je s svojimi borci opravil velike sabotažne in diverzantske akcije pri rušenjih železniških prog, ki so bile tisti čas za okupatorja tako važne za prevoz vojakov na vzhodno bojišče. Poseben uspeh je predstavljala akcija njegove čete v dvodnevni borbi z italijanskimi fašisti v Dolenjskih toplicah. Zmaga partizanov v tej borbi je pomenila velik moralno in politični uspeh, ki je dal podporo narodno osvobodilnemu gibanju v dolini Krke.

Ko je Žan s svojo četo prešel v sestav Tomšičeve brigade je četa nadaljevala s svojimi podvigi in uspehi. Pomemben uspeh so borci te čete dosegli v borbi z italijanskimi fašisti in belogardisti konec leta 1942 v dolini Temenice pri likvidaciji sovražne postojanke.

Zaradi hrabrosti in izkušenj v partizanskem bojevanju so leta 1943 Žana pozvali v Glavni štab NOV in POS. Tu so mu bile poverjene posebne naloge, katere je Žan vedno dosledno izpeljal zlasti v napadu na Jasko. S svojo skupino je prišel celo v Drvar in to prav ob napadu na Vrhovni štab. Skupno s tovariši je branil umik Vrhovnega štaba in maršala Tita.

Za narodnega heroja je bil proglašen 27. novembra 1953.

Konec vojne je bil v službi javne varnosti, kjer je delal tudi še nekaj časa po osvoboditvi. Ker ga je veselilo gozdarstvo in delo v naravi je odšel na novo delovno mesto. Končal je gozdarsko šolo v Mariboru in bil nato imenovan za direktorja gojitvenih lovišč SR Slovenije. Po reorganizaciji gojitvenih lovišč je postal direktor Servisa za prevozne storitve v Ljubljani, kjer je bil leta 1963 upokojen. Zaradi posledic iz vojne, je Žan leta 1970 umrl v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

Narodni heroj Boldan Jože-Silni

BOLDAN Jože-Silni se je rodil 30. avgusta 1915 v Višnjah pri Ambrusu v mali kmečki družini. Že mlad je odšel z doma in se izučil za mesarja. Po kapitulaciji Italije je bil nekaj časa rudar v Kočevskem rudniku. Do vstopa v partizane je na območju Kočevja delal kot aktivist Osvobodilne fronte. Ker je bil izdan, ga je italijanski okupator že 1. decembra 1941 aretiral in ga odpeljal v zapor, kjer je presedel v kočevskih, tržaških in novomeških zaporih 3 mesece, nakar so ga zaradi pomanjkanja dokazov izpustili. Dne 3. maja 1942 je odšel v partizane v zahodnodolenjski odred in takoj začel borbo. Na Mali gori pri Kočevju se je kot puškomitraljezec približal sovražnikovim položajem in v kratki dobro pripravljeni borbi vnesel med fašiste veliko paniko ter jim prizadejal težke izgube. Po poročilu takratnega rajonskega odbora OF Kočevje je imel okupator 64 mrtvih in ranjenih vojakov.

Zaradi izrednih zaslug, ki jih je imel v raznih akcijah, je bil že leta 1942 sprejet v KPS.

V prvi slovenski proleterski brigadi Toneta Tomšiča je bil Silni eden izmed najbolj hrabrih borcev. Najprej je bil vodnik, komandir čete in nato komandant bataljona. Po odhodu XIV. divizije na Štajersko je postal komandant II. slovenske udarne brigade Ljuba Šercerja.

Odlikoval se je v hitri menjavi taktike. S svojimi borci je večkrat jurišal v sredino sovražnikovih vrst ter z avtomatičnim orožjem streljal sovražnika in se nato hitro vrnil na svoj položaj. Na ta način je sovražniku prizadejal velike izgube in med njih vnašal splošno paniko. Take juriše je izvedel v borbah na Mali gori, Plešivci pri Postojni, v Ilirski Bistrici, Grahovem, Vel. Laščah, Kočevju, na Štampetov most, na Graški gori, Rosalnicah na Pohorju in drugod. Zaradi drznih akcij in najbolj drznih borcev so njegov bataljon imenovali »bataljon Silnega«. V najtežjih situacijah ni vodil računa o sebi, temveč je vedno v prvi vrsti skrbel za svoje borce, katere je tudi sam ranjene odnašal z bojišča v zaledje. Silni je bil sedemkrat ranjen in to

parkrat zelo resno. Oktobra 1943 je bil na Milanovem vrhu zadet od drobca granate. Bil je močno ranjen, da so ga morali tovariši nositi na nosilih. Že naslednjega dne pa so močne nemške kolone obkolile divizijo. Situacija je bila kritična. Silni ni dolgo premišljal, skočil je z nosil in s pomočjo borcev zajahal konja ter povedel borce v juriš. Razbil je sovražni obroč in tako rešil divizijo iz obkolitve.

Partijski komite XIV. divizije je 25. marca 1944 poročal CK KPS o svojem legendarnem pohodu na Štajersko in pri tem prikazal Silnega kot nad vse hrabrega borca, ki je v najbolj kritičnih situacijah večkrat razbil sovražnikove obkolitve in tako reševal težke situacije. Ob priliki, ko je divizija prečkala cesto na Pohorju, en del divizije ni pravočasno prešel ceste; tako je štab divizije s številnimi ranjenci ostal za glavnino. Nemci so z močnimi silami obkoljevali in se pripravljali, da bi uničili divizijo. Silni je prvi opazil Nemce, ki so se v belih haljah že približevali štabu, tedaj je izvedel juriš in jih razbil ter omogočil štabu in ranjencem, da so se lahko priključili glavnemu delu divizije.

Po osvoboditvi Beograda novembra 1944 je bil Silni premeščen v Titovo gardo. Tu je ostal do leta 1950, nato pa so ga imenovali za načelnika topniške enote v Karlovcu. Leta 1953-54 je končal višjo oficirsko šolo v Sarajevu, nato pa so ga imenovali za načelnika vojne bolnice v Varaždinu, kjer je bil leta 1955 kot major JLA upokojen.

Silni živi v Kočevju in je še danes aktiven družbeno politični delavec.

Za narodnega heroja je bil proglašen 21. VII. 1953. Poleg reda narodnega heroja je bil odlikovan tudi z mnogimi visokimi vojaškimi odlikovanji.

OBČINA IN OBČANI

NASE ŠOLE V STARIH IN NOVIH PROSTORIH

Ivan Ahlin

Enorazredna ljudska šola na Grosupljem je bila ustanovljena z odlokom deželnega šolskega sveta 30. marca 1903. leta v soglasju z deželnim odborom kranjskim pod št. 967. Šola je bila ustanovljena za vasi oz. dele vasi: Grosuplje, Stranska vas, Brezje, Sp. Blato, Perovo, Brvace, Jerova vas in Dobje. Zato so se vasi Grosuplje, Stranska vas, Brezje, Perovo, Brvace in Jerova vas izločile iz šolskega okoliša v Šmarju, vas Sp. Blato pa iz šolskega okoliša Zalna.

Županstvo na Grosupljem je razglasilo 24. aprila 1903. leta, da je proti temu odloku možna pritožba v 14 dneh na c. k. ministrstvo za bogočastje in nauk in se mora vložiti pri deželnem šolskem svetu v Ljubljani.

Krajevni šolski svet v Žalni in posestniki v Brezju, Brvacah in Sp. Blatu so nato vložili pritožbo. Pritožbi c. k. ministrstvo za bogočastje in nauk ni ugodilo z odlokom z dne 22. maja 1903. leta pod št. 16064.

Odlok deželnega sveta z dne 30. marca 1903. leta je bil s tem pravnomočen.

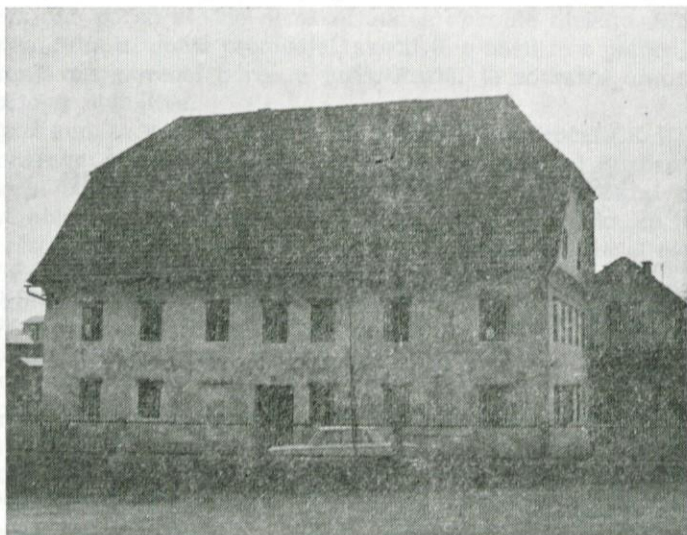
Županstvo na Grosupljem je dalo izdelati za novo šolo stavbni načrt in predračun. Načrt je bil izdelan 27/11-1903. leta.

Na seji občinskega odbora Grosuplje dne 20. januarja 1904. leta je predložil župan načrt in predračun za gradnjo šole. Odbor je po natančnem preudarku sklenil z ozirom na stroške, ki jih je imela občina 4 leta s popraviljanjem župnišča in istega gospodarskih poslopj v Šmarju, da izgradnjo nove šole odloži. Občinski odbor Grosuplje pa je na isti seji odločil, da vzame začasno za dobo 5 let v najem pritličje hiše na Grosupljem št. 1, last Franca Košaka za potrebe novoustanovljene šole.

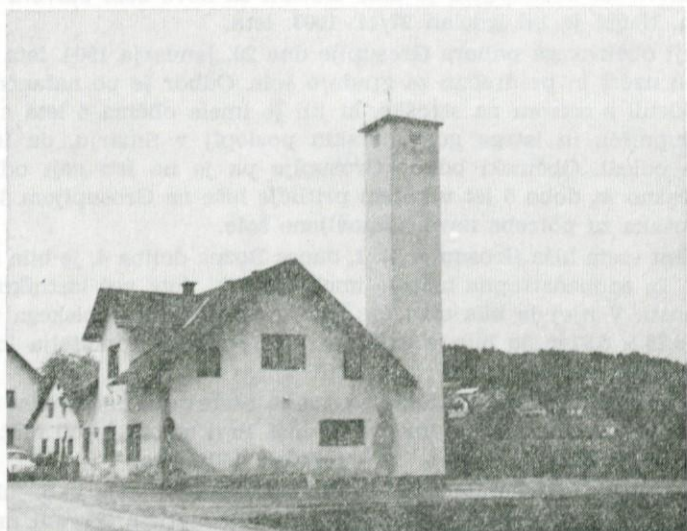
V najem vzeta hiša Grosuplje št. 1, danes Rožna dolina 4, je bila zgrajena 1786. leta. Ta enonadstropna hiša je imela do 1904. leta več lastnikov in več namembnosti. V njej je bila svoj čas tudi gostilna. Poleg šolskega prostora v izmeri 6,78 × 5,97 m je bilo v pritličju tudi stanovanje učitelja in manjši kabinet za učila.

16. septembra 1904. leta je bila slavnostna otvoritev enorazredne osnovne šole na Grosupljem v že preje imenovani hiši. Prvi učitelj je bil Matej Berce iz Sevnice, ki je nastopil službo 10. septembra 1904. leta.

Občinski odbor Grosuplje je na svojih sejah 7. februarja in 5. julija 1907. leta ponovno načel vprašanje zidave šole na Grosupljem. Zaradi naraščajočega števila šoloobveznih otrok se je program za šolo spremenil iz enorazredne na dvorazredno šolo. Prvotni stavbni načrt je bil popravljen in 26. maja 1908. leta je posebna komisija določila prostor za novo dvorazredno šolo.

Stara šola na Grosupljem št. 1, danes Rožna dolina št. 4

Druga učilnica je bila v sedanjem Gasilskem domu v Grosupljem

Tudi ta načrt ni bil realiziran. V letu 1912/13 je bil ponovno napravljen načrt, ki ga je izdelal ing. Čapek, in določena je bila nova lokacija.

Zaradi potreb se je v šolskem letu 1913/14 pridobila poleg obstoječe učilnice še ena, in sicer v gasilnem domu na Grosupljem (sedanji gasilski dom).

Pričela se je prva svetovna vojna.

Vojaška oblast je odvzela učilnico v gasilskem domu. Zato je bil pouk skrčen za polovico.

Šolsko leto 1918/19 se je pričelo v novi državi Srbov, Hrvatov in Slovencev — Jugoslaviji. 7. novembra 1918 je občina izpraznila eno učilnico za potrebe »narodne obrane«. Po razpustitvi »narodne obrane« 15. novembra 1918 je bil razred zopet prost za pouk.

Tudi načrt za novo šolo na Grosupljem, ki ga je izdelal ing. Čapek in za katero je bila določena nova lokacija, ni bil realiziran. Napravljen je bil nov načrt, ki ga je napravil ing. Perko, stavbenik Orgin pa je 30. septembra 1928 izročil novo šolo v uporabo.

1941. leta se je začela druga svetovna vojna. 24. decembra 1943 je bila šola na Grosupljem požgana. Pouk, zelo skrčen, je bil v Brinju, sedanja stanovanjska hiša, Ljubljanska cesta št. 30.

Že požgana, a ne še obnovljena šola na Grosupljem je bila 20. aprila 1945. leta bombardirana.

8. maja 1945 so Grosuplje osvobodile enote narodnoosvobodilne vojske Slovenije.

Ker je bila šola razrušena in požgana, se je pouk pričel šele 15. decembra 1945 v stanovanjskem delu osnovne šole. Napravljen je bil načrt za obnovo šole, ki naj bi bila sposobna za pouk v letu 1948. 16. aprila 1946 je bil »nakazan« prvi les za obnovo.

V šolskem letu 1946/47 sta bili usposobljeni 2 učilnici, predvsem po za slugi in prizadevanju ter materialni pomoči vaščanov.

V šolskem letu 1947/48 so bili obnovljeni še 2 učilnici in 4 kabineti.

V tem času je bila šola preosnovana v sedemletko.,

Šola je nabavila prvi radio.

V avgustu 1948 je bila obnovljena tudi fasada šole.

Z odlokom ministrstva za prosveto št. 2276/1 z dne 27. maja 1951 je bila ustanovljena nižja gimnazija na Grosupljem in osnovna šola iz dotedanje sedemletke. Prostore sta uporabljali obe v isti obnovljeni šoli.

V tem letu se prično že tudi prve razprave o zidavi nove šole zaradi pomanjkanja prostorov, čeprav so se obnovitvena dela, pričeta v letu 1948, končala šele v letu 1952.

Zaradi prostorske stiske so se preuredili stanovanjski prostori šole v učilnice, poleg tega pa je že v šolskem letu 1955/56 bila učilnica že tudi v pritličju hiše, last Müllerja.

V šolskem letu 1958/59 je bila ustanovljena popolna osemletna šola Grosuplje iz dosedanje osnovne šole in k tej šoli je bila pripojena nižja gimnazija.

V juniju 1958. leta je občinski ljudski odbor Grosuplje razpolagal že s prvimi načrti za leseni provizorij pri osnovni šoli. Načrt je predvideval 4

Zidanje nove šole v Grosupljem leta 1927-28

učilnice in ga je napravil višji gradbeni tehnik Leopold Novak iz Ljubljane. Načrt ni bil sprejet.

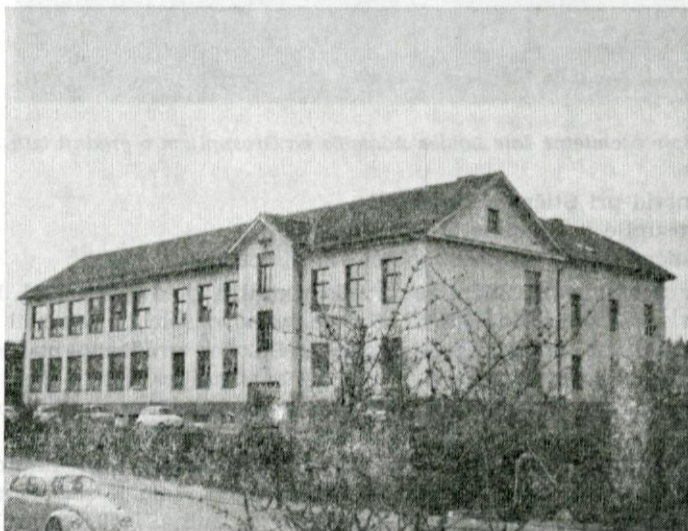
Odsek za gospodarstvo in komunalne zadeve pri Občinskem ljudskem odboru Grosuplje je 8. julija 1958 pod št. 04/3-861/2 izdal odločbo o lokaciji prizidka k stari osnovni šoli. Svet za urbanizem okrajnega ljudskega odbora Ljubljana je na seji 9. julija 1958 potrdil lokacijo. O tem je bil 16. julija 1958 obveščen občinski ljudski odbor Grosuplje. Projektivni biro »Ing. Mačus« je 1. novembra 1958 pod odgovornim projektantom ing. arh. Rudijem Mačusom napravil investicijski program za prizidek k osnovni šoli na Grosupljem.

Novo šolsko poslopje so odprli dne 30. septembra 1928

Izvršni svet Ljudske skupščine LR Slovenije je 8. aprila 1959 izdal odločbo o potrditvi investicijskega programa občinskega ljudskega odbora Grosuplje za dozidavo prizidka k osemletki, s tem se bodo pridobili fizikalno-kemična učilnica, prirodoslovno-tehnična učilnica z 2 kabinetoma, nadalje risalnica in 2 učilnici s pripadajočimi kabineti v pritličju ter 4 učilnice z zbornico in knjižnico v I. nadstropju.

Projektant ing. arh. Rudi Mačus je 1. junija 1959 dokončal glavni projekt za prizidek k osnovni šoli na Grosupljem. Okrajni ljudski odbor Ljubljana — komisija za revizijo projektov je 17. julija 1959 ta načrt potrdil. Na podlagi te potrditve je odsek za gospodarstvo in komunalne zadeve izdal 21. julija 1959 gradbeno dovoljenje, s katerim se dovoljuje gradnja prizidka k osemletni šoli na Grosupljem. Dolenjsko gradbeno podjetje Grosuplje (sedanje Splošno gradbeno podjetje Grosuplje) in Občinski ljudski odbor Gro-

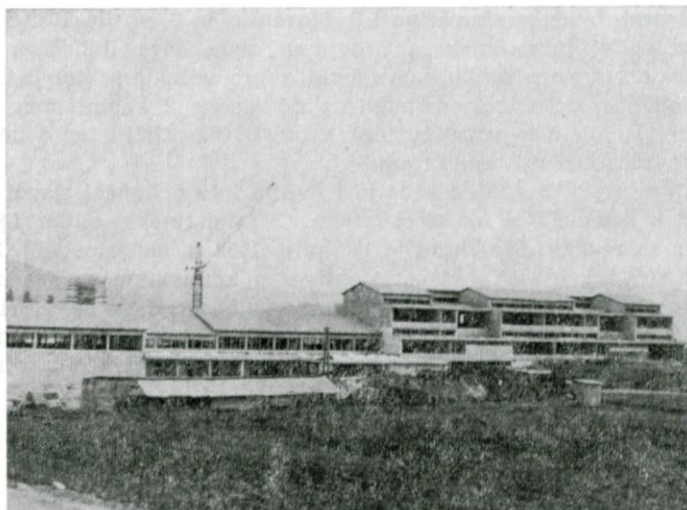
Nova šola z levim podaljškom, ki so ga zgradili leta 1959-60

suplje sta 11. avgusta 1959 sklenila pogodbo za gradnjo. Rok dovršitve del je bil s pogodbo določen 15. avgust 1960.

Prizidek je bil v pogodbenem roku dokončan in tako sta stara obnovljena šola in novi prizidek imela 1332,90 m² šolskih prostorov.

Zaradi hitro rastočega naselja Grosuplje, posebno pa z reorganizacijo šolstva v občini, ki je bila sprejeta na seji občinske skupščine Grosuplje 24. junija 1964, je postala šola pretesna.

Občinska skupščina Grosuplje je na seji obeh zborov 24. junija 1964 obravnavala pod točko poročilo o stanju in razvoju šolstva v občini tudi program izgradnje šolskih stavb. Pod to točko so bili sprejeti ustrezni sklepi in pod 5. sklepom se je določilo tudi prioriteten red gradnje šolskih stavb:

Poslopje osemletne šole Louisa Adamiča na Grosupljem v gradnji leta 1971

- a) Šentvid pri Stični in Zagradec,
- b) Grosuplje in adaptacija šole Dobrepolje,
- c) Ivančna gorica za osnovno šolo in gimnazijo.

Šola v Šentvidu pri Stični se je začela graditi 25. avgusta 1965. Končana pa je bila v šolskem letu 1966/67. Načrte za novo šolo je napravil ing. Gaspary iz Ljubljane, gradnjo pa je izvajalo Splošno gradbeno podjetje Grosuplje. Šola je slovesno odprla dolgoletna ravnateljica šole v Šentvidu pri Stični Angela Zorc 25. oktobra 1966. Šola v Zagradcu se je pričela graditi v letu 1967, končana pa je bila v šolskem letu 1968/69. Načrte za šolo je izdelal Projektivni biro SGP Grosuplje pod odgovornim projektantom Alojzom Nebcem, sodeloval pa je ing. arh. Franc Knavs. Šola je slavnostno odprl ob dnevu krajevnega praznika v Zagradcu 20. julija 1968 Ervin Rotman, dolgoletni šolski nadzornik in ravnatelj šole v Stični.

Prvi načrti za šolo Grosuplje so se začeli pripravljati v letu 1967. Programske in arhitektonske študije je napravila Alenka Zorec-Levart kot diplomsko delo pri profesorju Edu Ravnikarju na odseku za arhitekturo FAGG v marcu 1967.

Idejni načrt z ustreznimi podatki je izdelal projektivni biro SGP Grosuplje, glavni projekt pa maja meseca 1969 prav isti biro.

Gradbeno dovoljenje za novo šolo je bilo izdano 27. junija 1969 pod št. 351-301/69, dovoljenje pa je izdal oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve pri občinski skupščini Grosuplje.

Gradbena pogodba za izgradnjo popolne osemletne šole na Grosupljem s telovadnico je bila sklenjena med občinsko skupščino Grosuplje in SGP Grosuplje 13. aprila 1970. Rok pričetka del je bil določen 8 dni po podpisu pogodbe, rok dokončanja pa 25. avgust 1971.

Šola je bila 31. decembra 1970 pod streho.

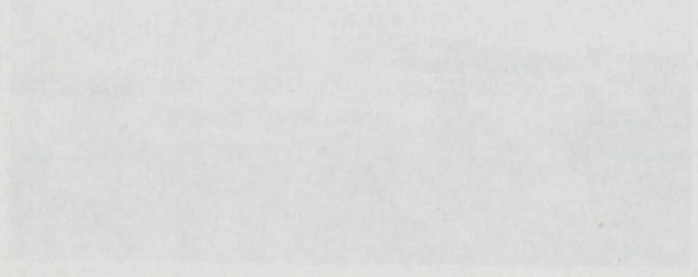
Šola Grosuplje stoji na področju Mrzlih njiv na jugovzhodnem delu naselja v neposredni bližini novih stanovanjskih naselij med Partizansko in Tovarniško cesto. Za izgradnjo šole je bilo treba urediti 35.000 m² zemljišč, in sicer: zemljišč pod stavbo 6718 m², šolsko dvorišče 3500 m², gospodarsko dvorišče 1000 m², šolski vrt 3200 m², za športno igrišče 2050 m², drugo pa za zelene površine. Načrt predvideva v končni fazi šolski objekt z 32 oddelki v eni izmeni.

VIRI:

Arhiv občinske skupščine Grosuplje.

Šolska kronika šole Grosuplje.

žila je ... [Illegible text]

[Illegible caption text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

DVAJSET LET GIMNAZIJE »JOSIPA JURČIČA« V STIČNI

Lojze Šonc

Danes, ko praznujemo 20-letnico gimnazije »Josipa Jurčiča« v Stični je težko povsem natančno in obširno prikazati prehojeno pot v krajšem govoru ali članku, čeprav 20 let v življenju človeka ali ustanove ne pomeni mnogo.

V začetku bi rad le nekoliko poudaril pomen in naloge stiške gimnazije.

Kot nam je znano, so naši narodi v letih 1941—1945 bojevali težko narodnoosvobodilno borbo, in to dvojno borbo: boj za svoboditev domovine izpod okupatorja in boj, da naše ljudstvo ne bo socialno zatirala peščica izkoriščevalskih kapitalistov, ki so bogateli na račun delovnih množic. Leta 1945 so naši narodi v teh borbah izšli kot zmagovalci. Ustanovljena je bila nova Jugoslavija, ki temelji na enakopravnosti vseh narodov in politični, ekonomski in socialni enakosti.

Zato je bilo tudi statutarno vodilno geslo, da imajo vsi naši državljani pravico in možnosti za najvišjo izobrazbo, kar se je pokazalo in se kaže pri organizaciji šolstva v SFRJ.

V smislu tega gesla so zrasle takoj po osvoboditvi številne nove šole v vseh naših republikah, zlasti pa v Sloveniji, kjer je tudi podeželje bilo prepreženo z nižjimi gimnazijami, pozneje z osemletnimi osnovnimi šolami in srednjimi šolami v večjih krajih.

Tudi naša Dolenjska, ki je bila v bivši Jugoslaviji vedno zapostavljena, je dobila dve novi nižji gimnaziji v Ribnici in Stični, torej na pol poti med Ljubljano in Kočevjem ter Ljubljano in Novim mestom, kjer sta bili višji gimnaziji že pred vojno.

Naš zavod oziroma nižja gimnazija v Stični je pričela z delom 5. novembra 1945, z novim šolskim letom 1950/51 pa je Stična dobila tudi višje razrede gimnazije.

Ko je naša ljudska oblast ustanovila ta zavod je imela pred očmi čisto določene cilje. Naloga naše šole ni bila le v tem, da posreduje dijakom znanje v različnih predmetih, potrebno za prehod na višjo gimnazijo, učiteljišče in v razne srednje strokovne šole, temveč tudi v tem, da jih prepoji z novim duhom, da jih vzgoji v tovarištvu, v spoštovanju do dela, da jim vzbudi čut odgovornosti, čut dolžnosti, ki jim narekuje, da morajo vsako obvezo, ki jo sprejmejo natančno in vestno izpolniti, zlasti pa, da jim pravilno osvetli prizadevanja naše oblasti pri preusmerjanju gospodarstva v socialistične družbene odnose, katerih cilj je blagostanje vsega našega ljudstva.

Dijak, ki se v šoli nauči pravilnega gledanja in ocenjevanja političnega, ekonomskega in socialnega razvoja, prenaša novo miselnost na dom in tako

šola posredno vpliva nanj in kaže svoje prvenstveno poslanstvo: prevzgojo dolenskega ljudstva, ki je bilo zaradi svoje politične in kulturne zaostalosti bolj kot kjerkoli v Sloveniji pod vplivom reakcionarnih elementov. To dejstvo danes spoznavamo, ta vpliv je bil in je močan, saj se je skoraj v 26 letih močno spremenilo lice naše Dolenjske, in to nemalo tudi po zaslugi gimnazije v Stični na tem ožjem in širšem področju.

V prvih letih svojega obstoja si je stiška gimnazija utrdila pot v tej smeri. Ljudstvo, ki je sprva z nezaupanjem gledalo na novo šolo in spremljalo spočetka z nekakšno zadržanostjo, je polagoma začelo spreminjati svoje naziranje, ko je spoznalo, da zavod njihovih otrok ne odtuja, jih ne odvrča od kmečkega in težaškega dela, temveč celo pogloblja v njih ljubezen do zemlje in jih uči globlje ceniti pomen poljskega dela, saj je kmetijstvo ena od najpomembnejših osnov socialističnega gospodarstva. Polagoma sta se okoliško prebivalstvo in zavod zblížala, tako da prav danes vsi ljudje čutijo eno in isto namreč ogromen pomen, ki ga ima gimnazija pri vzgoji mlade generacije. Ljudje so ljubosumni na svojo gimnazijo, jo imajo radi in se trudijo, da bi uspevala še nadalje in tako uspešno opravljala pomembno vzgojno in izobraževalno delo na tem lepem koščku slovenske zemlje.

RAZVOJ GIMNAZIJE

Omenil sem že, da je višja gimnazija, danes imenovana gimnazija »Josipa Jurčiča« nastala v šolskem letu 1950/51 z odločbo ministrstva za prosveto LRS VI. št. 2631/1 z dne 19. 6. 1950. Ta odločba se je glasila:

V skladu z nalogami, ki nam jih določa petletni plan LRS in v zvezi z utemeljenim predlogom odločam, da se nižja gimnazija v Stični pretvori v višjo gimnazijo s šolskim letom 1950/51 tako, da se otvori v začetku šolskega leta 1950/51 — IV. razred.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Minister za prosveto
Regent Ivan, s. r.

Odločba je prišla na gimnazijo 1. 7. 1950. S tem se je pričelo novo obdobje v razvoju gimnazije. Na zavodu je število dijakov padlo, čeprav sta bila odprta dva četrta razreda s 63 dijaki, na 377 dijakov in dijakinj. Sorazmerno se je znižalo tudi število oddelkov na 8 nižjih. Ker sta bila 2 četrta razreda prva razreda višje gimnazije, je bilo skupaj 10 oddelkov. Ravnatelj je bil tov. Miran Vardjan. Na gimnaziji je tedaj poučevalo 14 profesorjev in predmetnih učiteljev. Gimnaziji je bil priključen tečaj za splošno izobraževanje ljudske milice, ki je bil na Grosupljem. Po tečaju so delali tečajniki privatni izpit dne 17. februarja 1951 in popravne izpite 17. marca 1951.

V šolskem letu 1951/52 je kljub razvoju gimnazije število dijakov padlo, zlasti deklic. Odprt je bil 5. razred z 52 dijaki. To padanje števila dijakov je bila posledica spremenjenega režima v dajanju štipendij. Višji razredi so bili 4, torej 2 četrta in 2 peta razreda. Tudi število učnih moči se v tem letu ni spremenilo.

V šolskem letu 1952/53 je dobila gimnazija 6. razred. Razredov je bilo torej šest — 4 nižji s paralelkami (razen III.). Četrty razred je postal nižji, 5. a, 5. b in 6. razredi pa višji. V obeh razredih je bilo 82 dijakov in dijakinj.

V šolskem letu 1953/54 je bil premeščen z gimnazije v Litiji za profesorja gimnazije Stična na položaju ravnatelja prof. Mirko Leder. Na šoli je poučevalo 21 učnih moči. V internatu, ki je bil poleg gimnazije, je bilo 80 dijakov. V tem šolskem letu je bilo zelo živahno vzgojno in izobraževalno delo. V višji gimnaziji je bilo 110 dijakov. Dijaki so bili tudi kulturno-prosvetno zelo aktivni saj so naštudirali Molièrovega »Skopuha« v režiji prof. Ane Debevec in pod vodstvom prof. Justine Stegovec izvedli zelo uspešno razstavo risb in ročnih del.

V šolskem letu 1954/55 je bil prvič odprt 8. razred gimnazije in torej prva stiška matura. Maturantski ples je bil 16. IV. 1955 v prostorih gimnazije. Vstop je bil dovoljen z vabilom, dobiček pa namenjen maturantom za ekskurzijo po Jugoslaviji. Prvi maturantski ples je zelo uspel. Tudi v tem letu so bili dijaki zelo aktivni zlasti v dramskem krožku. Naštudirali so Cankarjevo dramo »Kralj na Betajnovi«. Nadalje so bili aktivni v športnem krožku, kjer so gojili zlasti namizni tenis, odbojko in streljanje. Tudi drugi krožki so bili bolj ali manj delavni, tako prirodoslovni, risarski in literarni. Maturiralo je 18 kandidatov. Maturanti so pokazali sicer še skromno razgledanost, tako da je bilo jasno, da so nekateri res prišli v 8. razred le zato, ker so imeli možnost zastonj stanovati v dijaškem domu. Poznalo se je, da je učno osebje zelo nestalno in da to močno vpliva na kakovost znanja.

25. junija 1955 je bila ponovno določena lokacija za bodoča nova (gimnazijsko, stanovanjsko in internatsko) poslopja v Ivančni gorici. Odrejen je bil prostor na vzpetini severno od glavne ceste v izmeri 25.000 m² v kat. obč. Stična. Načrte je v idejnim zametku izdelal ing. Drago Seunig pri Ateljeju za arhitekturo v Ljubljani, vendar je vse skupaj padlo v vodo. V višji gimnaziji je bilo v tem letu 111 dijakov.

V. šolsko leto 1955/56 je bilo zelo razgibano v vsakem pogledu, tako v kulturno-prosvetnem (uprizoritev Gogoljevega »Revizorja« in Nušičeve komedije »Žalujoči ostali«) kot pri krožkih in športnem društvu. Maturiralo je 29 kandidatov, in to uspešneje kot prejšnje leto. Kandidati so se posebno odlikovali pri matematiki, ki jih je poučeval ing. Vitold Biskupski. V tem času oz. s 1. septembrom 1955 je začela delovati tudi nova občina v Ivančni gorici, ki je postala tudi središče komune. Število učencev je padlo na 99 (mišljeno za višje razrede gimnazije).

V šolskem letu 1956/57 se je število dijakov v višjih razredih znižalo na 85, uspeh pa je bil več kot dober (91,8 %). V tem letu so uvedli tudi kot neobvezne predmete angleščino, latinščino in stenografijo. Angleščina in stenografija sta se končali v redu, pouk latinščine pa je zaradi nerednega obiska propadel.

Šolsko leto 1957/58 je bilo razgibano bolj na področju krožkov, predvsem zgodovinskega, ki ga je vodil prof. Tomaž Weber. Dijaki so imeli tudi plesne vaje od oktobra 1957 do aprila 1958. V dijaškem domu, ki ga je vodil ravnatelj gimnazije prof. Mirko Leder, je bilo le še 38 gojencev, od teh 9 višješolcev. Učencev je bilo 68, ki so precej slabše izdelali (86,6 %).

Z odločbo OLO Ljubljana, številka 13/1-3119/3-58 z dne 8. V. 1958 je bila popolna gimnazija v Stični odpravljena z 31. VIII. 1958. Z isto odločbo je bila v Stični ustanovljena gimnazija novega tipa, ki je zajemala samo tedanjo višjo gimnazijo. Zaradi tega se je vsa nižja gimnazija (t. j. 8 oddelkov) pridružila takratni štirirazredni osnovni šoli v Stični. Tako je nastala nova osemrazredna osnovna šola pod skupnim vodstvom.

S tem je bila formalno izvedena reorganizacija šolstva, kar naj bi bil uvod v šolsko reformo. Za »razformiranje« gimnazije, je bila imenovana posebna komisija, ki je napravila potrebne priprave za reorganizacijo. Ta komisija je bila tudi odločila razdelitev prostorov, inventarja in arhiva. Višja gimnazija je postala samostojna šolska ustanova, torej 4-letna gimnazija na podlagi zakona o šolstvu.

Šolsko leto se je pričelo s 1. septembrom 1958. Sprejemni izpiti so bili odpravljeni. Šola je začela sprejemati dijake na podlagi razpisa, z njim je bilo treba določiti število učencev, ki bi jih gimnazija sprejela. Če je bilo

Maturanti IV. razreda v šolskem letu 1969-70 na gimnaziji v Stični (Foto Erjavec)

več prijav, je posebna sprejemna komisija izbirala kandidate na podlagi določenega kriterija, ki ga je sama določala, ali pa so morali kandidati opravljati sprejemni izpit v obliki izkušnje in znanja dveh predmetov, izmed katerih je moral biti eden slovenski jezik, drugi pa najvažnejši predmet za tip šole (tuj jezik, matematika, latinščina). Številčno stanje v 4 razredih in 4 oddelkih je bilo 97. Tudi število gojencev v dijaškem domu je po reorganizaciji padlo na okoli 30. Profesorjev je bilo 6.

Šolsko leto 1959/60 se je začelo z negotovostjo. Razpisano število 40 novincev sploh ni bilo doseženo, zato tudi sprejemnega izpita ni bilo. Težnja mladine je bila predvsem vpisovanje v srednje strokovne in poklicne šole. Matura je bila zamenjana z zaključnim izpitom. Sprememba je bila velika. Namesto pismenega in ustnega izpita iz vseh predpisanih predmetov so ab-

solventi IV. razreda izdelali domačo nalogo, pisali nalogo na temo, ki jo je dal izpitni odbor in zagovarjali domačo nalogo. Splošno mnenje po prvi izkušnji je bilo da se zaključni izpit v taki obliki ne bo obdržal za gimnazijo, kar se je pozneje izkazalo kot točno in je bila taka oblika zaključnega izpita odpravljena. Krožki so bili v tem letu zelo aktivni, posebno literarni krožek, ki je imel 9 predavanj in 2 proslavi, en izlet na Sorško polje in je izdal 7 števil literarnega glasila »Iskre« pod vodstvom prof. Cilke Žagar. V tem letu je maturiralo po novem sistemu 17 kandidatov. Učencev je bilo ob koncu šolskega leta 100, izdelali pa so precej slabo (samo 67,8 %). Uspeh je bil slab predvsem v 1. in 2. razredu, ker so prihajali v gimnazijo učenci, ki niso imeli sposobnosti in ne volje za učenje. Šolski okoliš gimnazije je bil premajhen in zato dotok dobrih dijakov nezadosten. Po popravni izpitih je bil uspeh nekoliko boljši.

Na sporazumen predlog sveta za prosveto in sveta za družbeni plan in finance OLO Ljubljana je OLO Ljubljana sprejel dne 3. junija 1960 na svoji seji sklep, da se predlaga Izvršnemu svetu LS LRS postopna odprava gimnazije v Stični. Na podlagi tega sklepa OLO Ljubljana ni bilo v 1. razred gimnazije vpisa, pač pa je bila ustanovljena v poslopju gimnazije srednja kmetijska šola, ki je imela v šolskem letu 1960/61 prvi razred, drugi 4 razredi pa naj bi se odpirali postopoma v naslednjih šolskih letih. Jasno je bilo, da so nastale za obstoj gimnazije nove težave, ker je nastala drugačna situacija. Na gimnaziji je bilo 6 rednih profesorjev in honorarni predavatelj, na SKŠ pa sta učili še dve novi učni moči. Učencev je bilo v II.—IV. razr. skupaj 67, na SKŠ pa 29 učencev (večinoma od drugod).

Z novim šolskim letom je bil I. razred SKŠ ukinjen in nova občina Grosuplje, h kateri se je pridružila Ivančna gorica, je sprejela sklep, da gimnazija v Stični ostane in da prevzema od OLO Ljubljana kot ustanovitelj vse pravice in dolžnosti do gimnazije Stična s 1. junijem 1961. Izvedli so ponoven vpis v 1. razred gimnazije za šolsko leto 1961/62, s tem je bil razveljavljen sklep OLO Ljubljana o postopni ukinitvi gimnazije. SKŠ je bila torej ukinjena in priključena SKŠ Grm pri Novem mestu.

V 1. razred gimnazije se je javilo 42 dijakov, v šol. letu 1961/62. V junjskem roku je delalo maturo 21 absolventov in jo tudi uspešno opravilo. Jasno je bilo, da je bilo šolsko delo v takih okoliščinah zelo otežkočeno in je gimnazija preživljala kritične trenutke. Profesorjev je bilo 9, učencev pa 83, in sicer brez II. razreda gimnazije. Ravnatelj zavoda tovariš prof. Mirko Leder je bil premeščen v Ljubljano, z novim šolskim letom 1962/63 pa je prevzela mesto v. d. ravnatelja tov. prof. Cecilija Žagar. Dijakov je bilo 93 (brez III. razreda). — Izdelalo je 90,5 %. Kulturno-prosvetno delo je bilo precej razgibano (posebno dramatski, literarni krožek ter pevski zbor).

Dne 14. oktobra 1962 je umrl dolgoletni predavatelj na gimnaziji Stična prof. Vitold Biskupski. Mnogo dijakov se je udeležilo pogreba, ki je bil v Ljubljani (pevski zbor gimnazije je zapel žalostinko).

V mesecu decembru 1962 je gimnazija pripravila zahtevek za verifikacijo gimnazije.

Šolsko leto 1963/64 ni imelo sprejemnih izpitov. Dijakov je bilo na šoli 110 (brez IV. razreda in maturantov). I. razred je imel paralelko. Tudi v tem

letu so bili dijaki zelo aktivni v vsakem pogledu in sodelovali na vseh proslavah v krajevnem in deloma tudi v občinskem merilu. Gimnazija je imela 4 redne profesorje in 9 honorarnih predavateljev.

25. septembra 1963 je gimnazija dobila odločbo o pogojni verifikaciji. Po tej odločbi bi morala gimnazija Stična do 1. septembra 1965 urediti laboratorije in kabinete in seveda preskrbeti kvalificiran učni kader. Skupščina občine Grosuplje je 8. aprila 1964 potrdila tudi statut gimnazije Stična.

Z novim šolskim letom 1964/65 je bil premeščen z novomeškega učiteljskega prof. Lojze Šonc in imenovan za ravnatelja gimnazije. Šola je imela v tem letu 6 oddelkov (2 prva razreda, 2 druga, 1 tretji in 1 četrti razred), skupno 146 dijakov. Kadrovsko ni bila najbolj zasedena. Ob koncu leta je bil spet nov način mature, in sicer seminarska naloga in 1. slovenski jezik (pisмено in ustno), 2. tuj jezik ali matematika (pisмено in ustno) in 3. izbirni predmet. Maturantov je bilo 32. Glede na to, da je bil nov način zaključnega izpita, je bilo znanje nekoliko slabše, vendar še kar zadovoljivo. V tem letu je bila ZMS na šoli zelo aktivna. Uredili so športno igrišče in stadion ter adaptirali smučarsko kočo na Pristavi ter napravili oziroma razširili 2 km poti do nje, organizirali proslave in prireditve. Tudi ZDS se je zelo angažiral pri pridobitvi verifikacije. Ob počitnicah 1965 je bila šola adaptirana, kar je stalo 5 milijonov S din. Tako smo uredili vse razrede, kabinete in laboratorije ter na ta način kljub ponovni pogojni verifikaciji dosegli verifikacijo. Prof. zbor je štel 18 učnih moči (rednih in honorarnih).

V šolskem letu 1965/66 je bilo sedem oddelkov s 134 dijaki (vsi razredi so imeli paralelke razen 4. razreda). Učni uspeh je bil 86,4 %. Zelo aktivno sta delala pevski zbor in literarni krožek. Dijaki so tekmovali za Jurčičevo bralno značko. Najaktivnejša sta bila predmetna krožka za franc. in nemški jezik. To šolsko leto je bilo kamen preizkušnje, ker je bila tendenca nekaterih ljudi, da bi zavrli uspehe, oziroma želeli so ukinitve gimnazije, to se jim pa ni posrečilo. Profesorjev je bilo na šoli 17. Maturantov pa je izdelalo 24, in to precej bolje kot prejšnje šolsko leto, kar je bilo razveseljivo.

Redni pouk v novem šolskem letu 1966/67 se je pričel 5. sept. 1966, in to v zelo nejasnem položaju. Občinska skupščina Grosuplje je skušala namreč v zvezi z raznimi faktorji v zadnjem trenutku priključiti oz. pridružiti gimnazijo Stična k Poljanski gimnaziji v Ljubljani. Kolektiva obeh zavodov nista bila na to pripravljena. Gimnazija Stična bi potemtakem imela 4 razrede, ki bi bili samo eksterni oddelki Poljanske gimnazije. Ljubljanski profesorji bi honorarno poučevali na naši šoli, naši pa po možnosti tudi na ljubljanski gimnaziji. Kadrovske probleme so bili torej zelo pereči. Pogojna verifikacija (druga) je z 31. avgustom ugasnila. Gimnazija Poljane je odklonila tako združitev (ne načelno, ampak zaradi preuranjenosti). Tudi stiški gimnazijski kolektiv se ni strinjal v celoti s tako rešitvijo, vendar tudi ni bil načelno proti. Končno je gimnazija v Stični ostala samostojen zavod in bila verificirana z odločbo republiškega sekretariata za prosveto in kulturo SRS, št. 022-39/65 z dne 23. novembra 1966.

S tem je bil dosežen velik uspeh na tem področju in za mladino teh krajev. Imeli smo 155 dijakov, vendar smo zaradi prostorskih in kadrovskih kapacitet sklenili na predlog republiškega sekretariata za prosveto in kul-

turo SRS, da bomo imeli samo 4 razrede brez paralelk. Izboljšali smo strukturo profesorjev in njihovega finančnega položaja. Zaključne izpite je opravilo 30 absolventov. Dejstvo je bilo, da se je kvaliteta pouka zelo dvignila na šoli in tudi zahtevnost je bila večja. Športno, dramatsko, pevsko in družbenopolitično življenje je bilo v tem letu zelo razgibano. Profesorjev je bilo na šoli 15. Gimnazija se je v tem letu afirmirala in konsolidirala, vladal je red in mir na šoli. Kolektiv se je zelo utrdil in postal enoten. Življenje na šoli je bilo prijetno, pri tem pa tudi uspehi niso izostali, čeprav je bil kriterij pri ocenjevanju zelo poostren.

Solsko leto 1967/68 je bilo sicer zelo pestro. Učencev smo imeli skupaj 131, maturantov 31. Mladinsko življenje je bilo zelo razgibano in pevski zbor ter dramatski krožek pod vodstvom tov. Žagarjeve tudi aktivna. Žal pa so

Zenski pevski zbor gimnazije v Stični v juniju 1969 na Sorški planini pred Litostrojsko kočo (Foto C. Žagar)

spet začeli nekateri skeptiki z višjih forumov postavljati vprašanje obstoja gimnazije, češ da gimnazija Stična predstavlja problem zase in da bo republiški sekretariat za šolstvo SRS pripravil predlog za racionalizacijo izobraževalnih dejavnosti v republiki Sloveniji in tako tudi preučil, ali je obstoj gimnazije v Stični nujen. Pouk in popolno izkoriščanje sredstev je namreč možno le, če ima gimnazija vsaj osem oddelkov, študij na gimnaziji pa itak ne daje nobene zaključene izobrazbe, vsakdo mora študij še nadaljevati. Torej po njihovem mnenju nastane vprašanje, ali ne bi bilo bolj umestno ustanoviti strokovno šolo in seveda kakšne vrste. Takšnim mnenjem in razglabljanjem se je kolektiv odločno uprl in spet je zadeva utihnila.

Šolsko leto 1968/69 je bilo aktivnejše, posebna mladinska organizacija je imela polne roke dela. Športna tekmovanja, pevška tekmovanja in aktivno politično delo so bili odgovor na zaviralne elemente, ki so skušali zmanjšati ugled zavoda in podcenjevati tako ustanovo, ki je imela važno kulturno-pro-

svetno in politično poslanstvo na tem področju. Število učencev je sicer padlo na 114 (4 razredi s 4 oddelki), maturiralo pa je 31 kandidatov. Pri maturi so morali opravljati še en dodatni predmet, in sicer zgodovino narodov Jugoslavije in družbeno-politično ureditev SFRJ. Pri podelitvi bralnih značk na Muljavi 25. V. 1969 in proslavi kraj. praznika Ivančna gorica so sodelovali tudi naši dijaki in dijakinje. Pevci naše gimnazije so naredili zelo zanimiv izlet na Sorško planino in v Bohinj kot nagrado za aktivno delo in uspehe v pevskem zboru.

Šolsko leto 1969/70 je začelo in končalo s 104 dijaki in 4 oddelki. Kadrovskih problemov nismo imeli. Maturantov pa je bilo 23. Mladina je bila aktivna, prav tako pevski zbor, recitacijski krožki in dramske uprizoritve so aktivno nadaljevali svojo začrtano pot. Prav tako je športno društvo uspešno sodelovalo v tekmovanjih. Jasno je bilo, da smo s takim delom dosegli uspehe ter omogočili mirno in solidno delo na šoli.

Letos imamo spet več dijakov (109), šola ima letos kadrovsko vprašanje popolnoma in kvalitetno rešeno. Zato smo v čast našemu velikemu slovenskemu pisatelju Josipu Jurčiču tudi posvetili šolo, ki nosi po njem ime od 29. oktobra 1970 z odlokom občinske skupščine Grosuplje.

Iz vsega tega je razvidna burna pot naše gimnazije skozi viharje in orkane, malokrat na miren način. V tej borbi za obstanek smo se prekalili, rastli in se plemenitili, se pedagoško in strokovno izpopolnjevali, vzgajali našo mladino v nove prekaljene socialistične ljudi z novimi odnosi, vplivali na širšo okolico, na starše in s tem dejansko ogromno prispevali k oblikovanju takega človeka, kot sem ga prikazal že v začetku prispevka, ko sem pisal o pomenu in nalogah naše gimnazije.

Gimnazija »Josipa Jurčiča« v Stični je dala naši socialistični domovini 361 maturantov, od katerih je 210 diplomiralo na univerzi in višjih šolah, medtem ko imamo še 120 študentov. To je bogat kapital tega ljudstva in močan argument ter poročstvo, da bo ta gimnazija še živela in se razvijala.

OSNOVNA ŠOLA V ŠMARJU OD LETA 1793 DO 1925

Cvetko Budkovič

Začetki osnovne šole v Šmarju segajo v iztek 18. stoletja. Povezani so z imenom barona Kajetana pl. Gallenfelsa, ki je prišel za dekana v Šmarje leta 1780 in z imenom Matije Kračmana, ki ga je dekan učil pisati in brati. Kračmanovega imena ne zasledimo v katalogih ljubljanske normalke od leta 1788—1795. Zato lahko upravičeno sklepamo, da mladi Kračman normalke v tem času ni obiskoval. Kljub temu je od leta 1793 dalje poučeval na osnovni šoli v Šmarju. Zaradi nedokončane izobrazbe je imel ves čas učiteljevanja težave z nadrejeno cerkveno in šolsko oblastjo. Pogosto so prihajale ovadbe, da ni zadostil na svojem učiteljskem mestu tudi najmanjšim zahtevam. Očitali so mu celo nemoralno življenje. Ščutil ga je dekan Gallenfels. Kljub temu pa je bil že po enem letu odpuščen iz osnovne šole v Šmarju.*

Podatki, ki jih navajata dr. Ivan Lah in Viktor Steska glede začetka šmarske šole se ne ujema z zgodovino osnovne šole v Šmarju, ki jo hrani Šolski muzej. Po prvih virih je mladi Kračman pričel s poukom v Šmarju leta 1793, ko je bil star dvajset let. V »Zgodovini« pa beremo... »da je Kračman začel leta 1807 na odredbo dekana Gallenfelsa poučevati otroke v kaplaniji v prvem nadstropju, v takoimenovanem »turnčku«, preostanku nekdanje utrdbe okoli cerkve«. Nagibamo se k verodostojnosti prve trditve, saj nam bi sicer ne koristil podatek, da so ga že naslednjega leta 1794 odslavili in ga poslali v Kostanjevico, od koder se je vrnil leta 1804. V tem času, to je leta 1805 je predložil pripravo za skušnjo učitelja za poučevanje na šmarski trivialki; toda skušnje ni opravil ne tedaj ne pozneje.

Poleg Kračmana, »šmarskega šolmastra« je leta 1814 prevzel pouk večje šolske mladine kaplan Matevž Arnol, tudi v turnčku. Leta 1828 je sezidala Urša Dolničar »Roksovka« nasproti cerkve pritlično poslopje za šolo in mežnarijo.

V hiši je bila ena sama učilnica. Leta 1806 je poučeval Kračman le 6 učencev, med njimi nobene deklice.

Barona Gallenfelsa je zamenjal leta 1840 dekan Janez Pristov, ki je bil — kot pravi poročilo za šolo jako vnet in je poučeval nekaj časa odraslejšo mladino v branju in pisanju. Matevž Kračman je poučeval do leta 1848, po

* Odpustitvenega dekreta za Kračmana iz neznanih vzrokov ni najti v Arhivu Slovenije, čeprav je v indeksu gubernijske zbirke listin ta akt imenovan za l. 1794 pod geslom: Učitelj M. Kračman v Šmarju, odpust iz službe, fascikel 76. Najti ga ni niti v nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

O Kračmanu kot učitelju, organistu in ljudskem pesniku glej Zbornik občine Grosuplje št. I str. 101—110, št. II str. 119—126, in št. III str. 85, 86.

nekih drugih podatkih pa samo do leta 1847. Tedaj ga je zamenjal njegov sin istega imena. Stari Kračman je umrl leta 1853, star osemdeset let.

Od začetkov šmarske osnovne šole do nekako leta 1860 so podatki o tej šoli dokaj skromni. Dekanijski arhiv v Šmarju je leta 1943 zgorel, nadškofijski arhiv v Ljubljani pa hrani le fragmente, v Arhivu Slovenije (Državni arhiv) manjkajo do leta 1850 skoraj vsi akti, indeks konvolutov deželne vlade od leta 1850 do 1918 zopet ne izkazuje pod dekanijo Šmarje ničesar, zato je iskanje podatkov v okviru deželne vlade — zastoj.

Ko je še poučeval stari Kračman je bil pouk neobvezen, starši pa so morali plačevati učni prispevek. Ta je znašal 6 krajcarjev, za kurjavo in snaženje pa 3 krajcarje na mesec. Od leta 1853 je prispevala za kurjavo po prizadevanju župana Martina Ogorelca 2/3 stroškov občina, 1/3 pa patron dekanije — graščina v Stični. Za šolo so potrebovali takrat 6 sežnjev bukovih drv.

Leta 1857 je bil prestavljen Kračmanov sin Matevž na Krko.

Iz tega časa nas bo zanimal »Pregled dohodkov in izdatkov šolske organizacijske in mežnarske službe v župniji Šmarje«, poslan leta 1857 ljubljanski škofiji.

Vrsta šole: trivialna šola

Šolski okoliš: 29 vasi

Ime šolske in verske domene: okrajno gospostvo Stična

Ime učitelja:

Število šoloobveznih otrok: dečkov 129

deklic 133, skupaj 262 otrok

Število šoloobveznih otrok v posameznih krajih:

kraj	dečki	deklice
Šmarje	11	4
Radišče	1	3
Gajnica	6	5
Tlake	7	5
Veliko Gumnišče	3	1
Malo Gumnišče	5	5
Reber	0	6
Lanišče	8	7
Škofljica in Klanec	3	5
Zalog	8	1
Glinek (Glince)	3	2
Gumnišče	8	7
Blato	3	5
Drenik	3	3
Vino	2	2
Polica	2	6
Sela	9	2
Brezje	6	4

Velika Loka	5	10
Stranska vas	4	1
Brvace	4	2
Hrastje	1	7
Perovo	3	6
Dobje	2	0
Slivnica	8	8
Paradišče	2	5
Podgorica	5	5
Sap	4	12
Cikava	3	4

(V originalu sem zasledil napake pri štejevanju: dečkov je 130, deklic pa 128, skupaj 258).

Šolsko poslopje: lastno

Vsebuje: stanovanje za učitelja z vsemi pritiklinami

Stanje šolskega poslopja: dobro

Dohodki šolske službe

	forinti	krajcarji
a) nepremičnine: njive, vrtovi, vinogradi, travniki, pašniki, gozdovi		
b) dohodki v naturalijah:		
stalni: 51 mernikov 6/3 mernika pšenice		
à forint 12 2/4 kr	62	6
102 mernika in 13/3 mernika stročnic à 0 fr 36 kr	62	33 2/4
bira od kajžarjev, ki ne pridelajo stročnic	7	30
c) renta zemljiške odveze	—	—
d) pomoč iz splošnega šolskega fonda	—	—
e) podpora iz krajevnega šolskega fonda	—	—
f) iz občinske blagajne	—	—
g) užitki od ustanov	—	—
h) iz cerkvenih dohodkov	—	—
i) drugi dohodki	—	—
j) učni prispevek	100	—
skupaj	232 fr	9 2/4 kr

Dohodki organistovske službe

a) premičnine	—	—
b) nepremičnine	—	—
c) dohodki od občine	—	—
d) iz cerkvene blagajne	—	—
e) od ustanov	—	—
f) od štolnine	—	—
opomba: samo za orglanje pri pogrebnih svečanostih	12	—
g) drugi dohodki	—	—
	<hr/>	
skupaj	12 fr	0 kr

Dohodki od meznarske službe

a) nepremičnine (mali vrt v izmeri komaj 20 klafter)	1	30
b) premičnine	—	—
c) od občine	—	—
d) iz cerkvenega premoženja	4	40
e) od ustanov	3	52
f) prispevki štolnine, porok in pogrebov	41	20
g) drugi dohodki	—	—
	<hr/>	
skupaj	51 f	22 kr
Vsota vseh dohodkov	295 f	31 2/4 kr

Izdatki učitelja

za pomočnika učitelja	—	—
davki in dajatve	—	—
čiščenje šole	10	—
kolektorni dvig	—	—
	<hr/>	
skupaj	10 f	0 kr

Izdatki organista

za pevce	12	—
davki in dajatve	—	—
kolektorni dvig	—	—
	<hr/>	
skupaj	12 f	0 kr

Izdatki mežnarja		
za pomočnika mežnarja	50	—
davki in dajatve	—	2 2/4
ustrezne pristojbine	—	24 2/4
kolekturni dvig	—	—
davek od šolskega poslopja in tveh stanovanjskih prostorov	12	27 3/4
	skupaj	62 f 54 3/4 kr
Vsota vseh izdatkov	84	54 2/4
Če primerjamo zadnjo vsoto prejemkov	295	31 2/4
se pokaže čisti letni dohodek	210	36 3/4

Šmarje, dne 16. IV. 1857.

Johann Pristov
okrajni šolski nadzornik

Martin Ogorevc, občinski mož v Šmarju
Johann Jagodic, predsednik občine Grosuplje
Matevž Kračman, učitelj na trivialki
Franc Tome, župan.

Iz tega časa je zanimiva ovadba za Matevža Kračmana, ki je bila poslana finančni direkciji v Graz. Iz akta št. 19851 je razvidno, da je Matevž Kračman (sin šmarskega šolmaštra) nepopravljiv, površen in malomaren učitelj. Direkcija ne nasprotuje, da se odpusti in prestavi na kako manj donosno službeno mesto. Tudi šolski nadzorni svet v Šmarju ne nasprotuje, da se ga prestavi na Krko, in da se nastavi v Šmarje bolj prizadeven šolnik.*

Kračmanovo mesto je zasedel učitelj Dragotin Krištof. Krištof je prvi vpeljal na šmarski osnovni šoli »Dnevnik«. V Stranski vasi pri Grosupljem je ustanovil zasilno šolo, kamor je hodil poučevati enkrat na teden. Čeprav je bil pouk neobvezen, nas začudi podatek, da se je leta 1859 vpisalo le 86 otrok; po podatku iz leta 1857 bi namreč moralo šolo obiskovati 262 otrok. Ob koncu šolskega leta 1857 pa je ostalo v razredu le še 14 učencev.**

Leta 1860 je bil prestavljen učitelj Dragotin Krištof v Bohinjsko Bistrico. Njegovo mesto je začasno zasedel Janez Jarem, ki je že leta 1863 odšel v Doleno vas pri Ribnici.

V tem času je obiskovalo pouk 117 otrok 4-krat na teden, 82 otrok pa dvakrat na teden.

* Ta ovadba je v nasprotju s poročilom na strani 102 Zbornika občine Grosuplje, češ da stari Kračman kot učitelj ni bil nikoli kaj prida, ne po značaju ne po pridnosti ne po uporabnosti. Sin pa da je priljubljen in nraven in da učenca dobro vodi, kar je dokazal kot bivši učiteljski pomočnik v Šmarju. — Dopuščam možnost, da je slaba karakteristika za mladega Kračmana iz poznejšega časa, ko se je le-ta morda kot učitelj že spremenil. Na vsak način nas moti pozen datum ovadbe.

** V kako težkih socialnih razmerah in zaostalosti je živel tedanji slovenski kmet, je razvidno iz rezultata šolanja šoloobveznih otrok. Ti namreč zaradi oddaljenosti šole in domačih del pouka sploh niso obiskovali.

Leta 1863 so šolsko poslopje znatno popravili. Šola je dobila novo ostrešje, nov pod itd. Vse delo je veljalo 1200 gld. Istega leta je bil nastavljen za učitelja Anton Mazik. Služboval je do leta 1868, ko se je bogato oženil z vdovo Ano Zavirškovo, lastnico hiš št. 16 in 21 v Šmarju. O njem je nekoliko več podatkov, bojda zaradi bolj posvetnega življenja, ki si ga je privoščil. Poročila pravijo, da je bil sicer sposoben, vendar je uporabljal svojo sposobnost bolj za zakotno pisarjenje kot pa za šolo. Cerkvena in šolska nadzorna služba sta pisala o njem kaj slabe ocene. Dekan in šolski nadzornik poroča, da je dajal prednost svoji ekonomiji, vinski točilnici, jedači in pijači. Za zajtrk je najrajši pil vino ali žganje. Večkratnih opozoril in drugih opominov ni jemal resno. Zanemarjal je tudi mežnarske dolžnosti. Ker je preveč pil, je zgubil zaupanje tudi pri občini.

Kot učitelj ni uporabljal nobenih metodičnih postopkov. Često je odhajal iz razreda za pol ali celo uro v gostilno, v svoje stanovanje ali po drugih opravkih. Učence je prepuščal same sebi brez nadzorstva. Kadar je v razredu spraševal, so učenci drug drugemu prišepetovali tako glasno, da se vprašanja sploh ni slišalo. Dogajalo se je, da najbolj talentirani učenci iz te šole niso znali brati, da o računstvu ali lepomislu sploh ne govorimo.

Učitelj Mazik je dobil pismeni opomin, ker v prvem polletju ni prišel niti enkrat v nedeljsko šolo, ob delavnikih pa je prišel le ob določenih urah in je ostal v šoli samo nekaj časa. Sploh je sam odločal o šolskih počitnicah itd. Na podlagi takih poročil predlaga dekan, naj ga škofija prestavi iz Šmarja na kakšno drugo mesto, kjer bo svojo sposobnost bolje uveljavil. V Šmarje pa je treba nastaviti bolj vnetega šolnika tako, da bo postala šmarska šola vzorna za ves okraj.

Dekan Matija Brolich je Mazika v šoli večkrat nadzoroval; prihajal je tudi v nedeljsko ponavljalno šolo in jo končno sam prevzel. Dosegel je lepe uspehe pri branju, pisanju in računanju. Pomagala sta mu kateheta Johann Dolinar in Anton Domicelj. Škofija naj pošlje za vse tri omenjene duhovnike — tako predlaga dekan Brolich — zadovoljivo poročilo.

Po Mazikovem odhodu je dekanija razpisala za učitelja novo delovno mesto. V razpisu je pojasnjeno, da naj kandidat, ki želi to mesto zasesti in se čuti zanj sposobnega, napiše lastnoročno kolkovano prošnjo na deželno finančno službo. Prošnjo mora oddati nadškofiji in ji priložiti dokumente o starosti, domovinski pravici, zdravju, o privatnih in javnih nastavitvah, navesti mora znanje o jezikih, spričevala o šolski sposobnosti ter dokazila o moralnem zadržanju. Matija Brolich omenja, da je štela župnija Šmarje v tem času 3122 prebivalcev, pri tem pride na 1000 prebivalcev praviloma 100 šoloobveznih otrok; toda teh je v Šmarju nad 300. Jasno je, da pri tako visokem številu otrok ne more en sam učitelj doseči zadovoljivega uspeha. Ta pomanjkljivost se lahko odpravi s tem, da se izpolni začasno učiteljevo mesto. Dotacija za to mesto znaša 210 forintov in prosto stanovanje za učitelja.

Podpore iz državnih skladov pa ni bilo moči dobiti nič več z dodatkom na davke ali na materialne dobrine, enako ne od cerkvenih dohodkov. Lokalni fond, ki premore 13000 forintov, ne pride v poštev, ker se mora s tem denarjem vzdrževati dekan Johann Pristav. Problem naj se reši takole: iz

šolskega fonda naj se črpa znesek za podučitelja — 50 forintov, iz verskega fonda domene Stična — 50 forintov, Stična naj poleg tega odvaja Šmarju 420 forintov letno in še dodatek na užitinino (Verzehrungssteuer), davek na gostilne in mesarije, ki ga naj pobira patronat verskega zaklada v Stični in ga odvaja mesečno občini. Če bo ta predlog sprejet, bo znašala dotacija za učitelja letno 300 forintov. Prosto učiteljevo stanovanje bo plačala občina. Na razpisano mesto mežnarja, organista in šolnika v Šmarju se je javilo pet kandidatov: Johann Borštnik, Johann Sajè, Martin Zarnik, Johann Škrbinc in Joseph Juvančič.

Leta 1868 je bil izbran Johann Borštnik, šolnik na Blokah, star 38 let, od oblasti večkrat pohvaljen, s 14 službenimi leti in očetovskim odnosom do mladine. Ocenio iz orgel je imel prav dobro. V Šmarju je služboval do leta 1900, torej polnil 32 let. Bil je eden izmed najboljših učiteljev šmarske šole. Izven šole je deloval na gospodarskem in kulturnem področju. Pri ljudeh je bil izredno priljubljen. Za delo v šoli in izven nje je bil odlikovan s srebrnim križcem s krono.

Leta 1874 je bilo vpisanih 249 šolarjev, za tisti čas lep napredek. Kronist pripisuje tolikšno število učencev za pouk vnetemu Borštniku, ki je žel prav lepe učne uspehe. Ze naslednje leto pa se Borštnik pritožuje, da so bili Šmarčani v tistem času hudi žganjepivci in da se je ta razvada prenašala tudi na otroke. V poročilu omenja, da sta bili v enem oddelku od 95 učencev samo dve deklici, ki še nista pili žganja.

Leta 1859 je umrl kaplan Peter Habjan, ki je bil pri mladini zelo priljubljen veroučitelj.

Šmarska šola je dobila dvorazrednico leta 1876. Učilnica drugega razreda je bila začasno v hiši št. 16. To hišo je — kot vemo — priženil Anton Mazik, bivši učitelj.

Zaradi potreb po novih učnih prostorih je tedanji šolski svet dvakrat sklepal o gradnji nove šole. Na prvi seji so odborniki sklenili, da bo stala nova šola na njivi Martina Glihe. Pozneje so ta sklep preklicali in določili lokacijo za šolo na zemljišču Antona Strniše. Toda tudi drugi sklep ni bil izvršen. Kot po navadi v takih primerih so se vneli med odborniki in posestniki spori, ki so hromili delo in imeli končno za posledico odlaganje gradnje šole na poznejši čas. Tudi v našem primeru so pokazale že volitve v krajevni šolski svet, da je slavila zmago stara praksa: nevoščljivost, trenutne osebne koristi in sovraštvo med prizadetimi posestniki. Nesrečno roko so imeli tudi v tem, da so izvolili za predsednika šolskega sveta prav tistega moža, ki je že preje, če je le mogel, nasprotoval koristim šole. Nadučitelj ga je celo tožil zaradi motenja šolske lastnine. Kronist se zgraža, kako so mogli odborniki izvoliti za predsednika krajevnega šolskega odbora Jurija Arka, človeka, ki je vedno deloval proti šolskim interesom. (Njegova posest je mejila na šolsko zemljišče.) Upravičeno se sprašuje, kako je mogla tedanja šolska oblast to izvolitev potrditi. Zaradi te napake je bila gradnja novega šolskega poslopja za lep čas zapečatenata.

V času razširitve enorazrednice v dvorazrednico so uvedli v šolo pouk ženskih ročnih del. Ta predmet je poučevala brezplačno upraviteljova hči Marija Borštnik. Kako osebno so obravnavali javne koristi šole, je razvidno

tudi iz sklepa krajevnega šolskega sveta, ki se je uprl tej »novotariji« in je sklenil na seji aprila leta 1877 ta pouk odpraviti. Na srečo je okrajni šolski svet ta sklep anuliral in opomnil krajevni šolski svet, naj se v zadeve šolskega programa, ki zasleduje željo po napredku, ne vtikuje.

Istega leta se je preselil na Razdrto, v »kosarno«, nadučitelj Borštnik. Šolski svet je tu najel zanj stanovanje za 50 gld. Iz njegovega dosedanjega stanovanja je šola pripravila še eno učilnico. Kot drugi učitelj je bil nastavljen Josip Cepuder.

Leta 1878 je umrl dekan Matija Brolich, ki je bil šoli zelo naklonjen.

V tem letu so izvolili za predsednika krajevnega šolskega sveta nadučitelja Janeza Borštnika. Šolo je tedaj obiskovalo 329 otrok. Trije odborniki so zahtevali na seji krajevnega šolskega sveta, da se prestavi učitelj Cepuder zato — ker se je poročil. Tega njegovega dejanja in človekove pravice pa kronist ne komentira nadrobno. Za pravi vzrok protesta treh odbornikov torej ne vemo... Dejstvo je, da je leta 1879 učitelj Cepuder res zapustil Šmarje in da je bil na njegovo delovno mesto imenovan Jakob Dimnik, ki je tudi poučeval samo eno leto.

Po štirih letih se je nadučitelj Borštnik ponovno preselil v hišo št. 27. Polovico hiše je kupila občina Šmarje na javni dražbi v Ljubljani za 602 gld. To stavbo, namenjeno v prvi vrsti za nadučiteljevo stanovanje, so uporabljali hkrati za uradne prostore občine in za šolske potrebe: v njej sta bili dve učilnici in kabinet za učila. Nekaj časa sta tu stanovali tudi dve učiteljici.

Leta 1882 je bilo vpisanih v šmarsko šolo 359 otrok. Marija Rozman je tedaj prodala šoli njivo »Lopatico« v izmeri 1216 m². Njiva je veljala 100 gld in jo je uporabljalo učiteljstvo za šolski vrt.

Naslednje leto je umrl učitelj Anton Mazik. Leta 1889 so razsajale po šolskem okolišu osépnice (koze); med šolsko mladino so terjale več žrtev.

Istega leta je bila imenovana na šolo učiteljica Pavla Suwa, že po dveh letih službovanja jo je zamenjala začasna učiteljica Terezija Skulj.

Tedanje pritlično šolsko poslopje so leta 1891 dvignili za eno nadstropje. Iz cerkvenikovega stanovanja so napravili še eno učilnico, tako da je imela šola tri učilnice. Zraven stoječo, tedaj pritlično občinsko stavbo št. 27 pa je namenil krajevni šolski svet preurediti šoli za četrti razred. Vendar so se načrti uresničili le delno, ker se niso dovolj energično zavzeli za stvar niti krajevni faktorji, pa tudi nadrejena šolska oblast ni storila svoje dolžnosti.

Šola je postala v tem letu trirazredna.

Za vso Dolenjsko je bilo v gospodarskem in kulturnem pogledu pomembno leto 1893. Tedaj je stekla železnica proti Novemu mestu in Kočevju. Zaradi ozkih koristi nekaterih posestnikov iz Šmarja, železnica ni doživela svojega razcepa v Šmarju, ampak — po zaslugi inteligentnega posestnika Košaka — v Grosupljem. To dejstvo je imelo že tedaj, zlasti pa po drugi svetovni vojni, ko je stekla mimo Šmarja avtostrada, za nadaljnji razvoj tega kraja dokaj neugodne posledice. Ponovno in zadnjič je bil izvoljen leta 1899 za predsednika krajevnega šolskega sveta nadučitelj Borštnik. Že naslednje leto je bil namreč upokojen. Šolo je začasno vodil Konrad Črnologar (od leta 1900 do 1901), kot suplentka pa je učila Pavla Schitnik.

Od leta 1901—1910 je bil imenovan za nadučitelja Simon Punčah. Šolo je tedaj obiskovalo že 412 otrok, vsekakor preveč za trirazredno šolo.

Leta 1902 so občinsko stavbo, ki je bila določena za nadučiteljevo stanovanje, popravili za ceno 130 K. Stroške popravila sta poravnali občini Šmarje in Grosuplje. Do leta 1903 so hodili namreč otroci z Grosupljega v osnovno šolo v Šmarje. Leta 1902 je bilo v šolskem okolišu Šmarje 524 šoloobveznih otrok, leta 1903 pa je obiskovalo šolo 406 učencev.

Zaradi hude angine je umrl v Šmarju l. 1904 učitelj Konrad Črnologar. To leto je zbolelo za škrlatinko več kot tretjina šolskih otrok. Umrla sta dva šoloobvezna otroka, ki pa nista obiskovala pouka.

Namesto Črnologarja je začasno poučevala Marjeta Cacak, ki jo je že naslednje leto zamenjala Marija Detela, učiteljica iz Novega mesta.

V šolskem letu 1903/4 so odprli osnovno šolo na Grosupljem. Iz šmarškega šolskega okoliša so prešle v okoliš Grosuplje naslednje vasi: Brvace, Brezje, Stranska vas, Grosuplje, Jerova vas, Perovo in Dobje. V šmarški osnovni šoli se je zmanjšalo število šoloobveznih učencev za 132. Kljub temu odtegljaju je iz šolske »Maticе« v Šmarju razvidnih tega leta 429 šoloobveznih otrok.

V letu 1906 je suplirala v osnovni šoli eno leto učiteljica Angela Cerar iz Ljubljane.

Leta 1909 sta pričeli poučevati učiteljici Berta Valenta in suplentka Marija Sodnik, le en mesec pa je učila Antonija Gödegrer.

Leta 1910 je bil upokojen nadučitelj Simon Punčah. Vodstvo šole ja začasno prevzela učiteljica Terezija Skulj. Tedaj je bil začasno nastavljen učitelj Anton Krištof z Razdrtega, za stalno učiteljico pa Hermina Breindl. Trirazrednica se je razširila v štirirazrednico, ko so iz nadučiteljevega stanovanja v občinski stavbi priredili četrto učilnico.

Leta 1911 je postal nadučitelj (s presledkom vojne do leta 1922) Valentin Mikuž. Na drugo delovno mesto sta odšla tega leta učiteljica Terezija Skulj in začasni učitelj Anton Krištof. Eno leto je poučevala začasna učiteljica Terezija Črnologar, medtem ko je bila nastavljena za stalno Iva Merharjeva, ki je prevzela med prvo svetovno vojno zaradi mobilizacije Valentina Mikuža njegovo nadučiteljevo mesto. V začetku prve svetovne vojne je nadomestovala obolelo učiteljico Berto Valenta — Valerija Reitz.

Učilnico četrtega razreda v občinski stavbi je zasedlo za časa vojne avstrijsko vojaštvo. Pouk četrtega razreda je bil v tem času v učilnici tretjega razreda, in sicer le poldnevno. Po letu 1918 je učilnico četrtega razreda dobila zopet nazaj šola. Od leta 1917—1922 je poučevala učiteljica Marija Minatti-Habe. Med vojno pa je učila tudi Štefaniya Ilovar, ki so jo odpustili leta 1918.

Posebej slovesno je proslavljala šolska mladina konec prve svetovne vojne in zedinitev Srbov, Hrvatov in Slovencev v eni državi — kraljevini Jugoslaviji.

Leta 1920 so poučevali na osnovni šoli v Šmarju naslednji učitelji: Martin Perovšek, Ivan Premrl in Nada Gruden. V Ljubljano je odšla Berta Valenta, čez eno leto pa tudi Ivan Premrl. Namesto njega je bila nastavljena

Erna Schott. Leta 1920 je postala šola šestrazredna po potrebi pa bo dobila vzporednici k prvemu in drugemu razredu.

V naslednjih letih so se vrstile spremembe učiteljstva zelo pogosto. Kronološko je bil vrstni red takle:

Vida Podreberšek, suplentka 1922—1923

Vera Mohorič, učiteljica 1922—1924

Dragotin Šterk, učitelj, se je odpovedal poučevanju

Valentin Mikuž, ravnateljaval do leta 1922. Njegovo mesto je začasno prevzela Iva Merharjeva.

Viljemina Beniger, leta 1923 dodeljena kot učiteljica gospodinjskega pouka iz Ribnice.

Franjo Leban, od leta 1923—1925 nadučitelj

Zora Lokar, učiteljica dva meseca v letu 1925

Ivan Bitenc, učitelj, leta 1924 (pol leta)

Iva Orlova, učiteljica od leta 1924 dalje

Jakob Skubic, začasni upravitelj šole od leta 1925 dalje

Marija Smolič, učiteljica od 1925 dalje

Franjo Musar, šolski upravitelj od leta 1926

Od leta 1926 dalje je bil učiteljski zbor sestavljen takole:

Franjo Musar, upravitelj

Jakob Skubic, učitelj

Iva Merhar, učiteljica

Učiteljice: Erna Schott, Marija Smolič in Nada Fakin-Gruden ter volonterka Roza Peršič. Veroučitelja sta bila dekan Fran Pešec in Ivan Kraljič.

Januarja 1971 je avtor tega sestavka obiskal tri upokojene učiteljice na njihovih domovih in z njimi prijetno pokramljal. Vse tri se rade spominjajo aktivnega dela v šoli.

Učiteljica Erna Schott, rojena l. 1884, je učila v šmarnski šoli v glavnem tretje razrede. Razredi so bili številčno močno zasedeni, tudi do 75 dečkov in deklic. V ponavljalni šoli jih je bilo manj (največ do 40), v njej pa je učila ročna dela. Rada se spominja naslednjih svojih učencev: Minke Kračmanove, dr. Staneta Mikuža, dr. Marije Musar, ing. Janeza in Franceta Perovška. Za časa njenega učiteljevanja so bili upravitelji: Leban, Skubic, Merharjeva, Musar; nadzornika pa Rape in Grum. Sodelovala je pri dramski skupini, ki jo je vodila Merharjeva. Občasno so pripravljale učiteljice piknik v gozdu na Lipoglavu in v Žalni, rade pa so nabirale tudi gobe.

Učiteljica Marija Smolič je bila rojena 1893 leta. Učila je učence od drugega do šestega razreda. V razredu je bilo do 40 učencev. Zaradi stanovanjske stiske in starega očeta se je vozila v službo iz Ljubljane. V ponavljalno šolo so hodili tedaj učenci trikrat na teden, prostovoljno pa nekateri tudi vsak dan. Otroci so bili večinoma pridni in dobri, nekateri pa tudi ne preveč brižni in skrbni. Upravitelji so bili Leban, Skubic, Musar in Jurečič. Rada se spominja ing. Janeza Perovška, ki je bil inteligenčen, sposoben in odkritosrčen učenec, prof. Musar Stanke, Mirka Mikuža (sina čevljarja), Minke in Anice Potokarjeve.

Učiteljica Nada Fakin-Gruden je govorila o zelo slabih stanovanjskih razmerah in o učilnici nasproti cerkve, ki jo je zamakala v deževnih dnevih

voda. Učiteljstvo se ni smelo nekaj časa voziti z vlakom v šolo. Šmarce je okarakterizirala kot ponosne ljudi, otroke pa je pohvalila, da so bili dobri, bistri in tudi pridni. Rađa se spominja Perovškovih: ing. Janeza, ing. Pepce in Franceta. Učila je vse razrede, od prvega do osmega. V razredu je bilo čez štirideset učencev. V službo se je vozila iz Ljubljane.

Krajevni šolski svet so sestavljali leta 1926 tile člani:

Jože Škrjanc, župan in predsednik šolskega sveta

Franjo Musar, upravitelj šole in zapisnikar

Jakob Perovšek, blagajnik in delegat občine Šmarje

odborniki: Franjo Skubic in Anton Šerjak, oba zastopnika občine Šmarje;

Jože Mehle, zastopnik občine Grosuplje; Anton Zupančič, zastopnik občine št. Jurij.

V novo zgrajeni občinski stavbi je vzel v najem krajevni šolski svet dve učilnici, tako da je imela šola na razpolago pet učilnic. Vsi učenci, razen tistih iz prvega razreda, so imeli nedeljen dopoldanski pouk, učenci prvega razreda pa so obiskovali pouk popoldne.

V tem letu so odprli paralelko k prvemu razredu.

V občinski stavbi so bile učilnice tik ob tedanji glavni državni cesti, ki je vezala Ljubljano z Zagrebom. Tlakovana seveda ni bila. Oblaki prahu so zlasti v prvem nadstropju v poletnih mesecih, ob razvitem avtomobilskem prometu in ropotu otežkočali zračenje ter okuževali dihalne organe učiteljev in učencev. Pouk v takih okoliščinah je bil močno moten. Še v slabšem položaju so bile učilnice v šolskem poslopju nasproti cerkve, zlasti tista v pritličju. V deževnih dnevih ali spomladi, ko se je pričel tajati sneg, je namakala voda šolsko vežo. Kanalizacija pred šolo ni bila urejena (kot menda še danes ni). Največ vode je ob slabem vremenu odtekalo v majhnem prostoru med občinsko stavbo in šolo, tako da je bil dohod do šolske drvarnice popolnoma onemogočen (takrat verjetno še niso poznali gumijastih škornjev). Krajevna občinska oblast ni, kljub negodovanju vodstva šole storila ničesar, da bi odstranila vzroke vlage v šolskih prostorih. Ti so bili odlični primer, kakšne iz higienskih razlogov učilnice ne smejo biti. Praktično na tem mestu ne bi smeli uporabljati šolskih prostorov, kajti tudi ob njihovi adaptaciji še vedno ne bi ustrezali predpisom šolske higijene. Poleg tega je število učencev nenehno naraščalo. Zadostno število učilnic je terjala vsakdanja praksa. Temu problemu je bilo možno odpomoči samo z gradnjo nove osnovne šole na primernem, zračnem in mirnem prostoru. Doslej tudi upravitelj ni imel svoje pisarne, da ne govorimo o konferenčni sobi ali o telovadnici. Kronika skromno navaja, da bi bila primerna soba za upraviteljevo pisarno v pritličju šolskega poslopja, ki ga protipravno uporablja že od leta 1891 dekanija za cerkvenikovo stanovanje. Gradnja šole pa je še vedno čakala boljših časov...

Šolski dobrotniki.

Šoli je pomagala »Kmečka posojilnica Ljubljana — okolica«, ki je poklonila šoli po 10 glđ, ali 20—40 K, v stari Jugoslaviji pa po 500 din za revne učence.

(se nadaljuje)

VIRI

Solska kronika, poizvedovanje pri starejših osebah, delno viri iz dekanjske kronike in lastni prispevek v pogovorih s starejšimi učiteljicami. Kroniko hrani Solski muzej Slovenije.

Nadškofijski arhiv v Ljubljani, fascikel Šmarje.

Državni arhiv Slovenije, indeksi gubernijskega arhiva od leta 1780—1815.

Mestni arhiv v Ljubljani, katalogi ljubljanske normalke od 1785—1800.

Pri predstavljanju starejših zapiskov iz nemščine (v rokopisu gotice) se posebej zahvaljujem na tem mestu prof. Stanetu Severju in doc. muzikologu dr. Jožetu Sivcu.

DR. MARKO GERBEC IN NJEGOV ČAS

Peter Borisov

Slovenski znanstvenik in zdravnik Dr. phil. et med. MARKO GERBEC (Marcus Gerbezius) je bil rojen 4. oktobra 1658. v Šentvidu pri Stični kot sin tlačanov. Najprej se je šolal na ljubljanskem jezuitskem kolegiju.¹ Po izgonu protestantov so imele jezuitske šole na Slovenskem precej pomembno vzgojno vlogo. Največ dijakov je bilo iz meščanskega in kmečkega stanu, med njimi veliko revnih dijakov z dežele. Med temi je prišel v Ljubljano tudi Gerbec. Šola ga je temeljito naučila klasičnih jezikov — grščine in latinščine, izvežbala pa ga je tudi v vztrajnosti in marljivosti ter mu je razvila opazovalni čut. Ob koncu filozofskega študija se je Gerbec odločil za medicinske študije, zaprosil je za štipendijo in jo tudi dobil. Imatrikuliral se je na dunajski medicinski fakulteti, po vsej verjetnosti leta 1680, ko je bil v 22. letu starosti. Pred tem časom je leta 1679 razsajala na Dunaju zločestna epidemija kuge. Le-ta se je presadila sem z Ogrskega in je pomorila kljub preventivnim ukrepom in strogi karanteni, ki so jo uvedle mestne oblasti, v enem letu več desettisoč ljudi.

Na Dunaju je stanoval Gerbec v Zavodu za Kranjce (»Bursa agni«), a se je kmalu razočaral nad tedanjimi predavatelji medicinske fakultete.

Prav do kraja 18. stoletja ni bilo namreč na dunajski medicinski fakulteti v profesorskem zboru nikogar, ki bi bil na ta ali na oni način znamenit ali slaven. Vsi ti častiti medikusi so bili sicer precej prizadevni in učeni, ustvariti pa le niso znali mnogo obetajočih medicinskih del in tudi ne originalnih idej, ki bi vzdramile ali presenetile svet ali navdušile študente. Kolikor so se odlikovali, so se odlikovali bolj po obsežnih traktatih iz prirodoznanstva. Če so posegali na medicinska področja, so se usmerjali rajši na problematiko javnega zdravstva, predvsem na ureditev vprašanja, kako zaščititi prebivalstvo zoper splošne epidemije. Čez to večina dalje pač ni šla. Povrh tega jih je oblast za nevhaležni trud slabo plačevala. Zaradi teh, včasih tudi zaradi drugih vzrokov, so se potegovali neredko za izpraznjena mesta dvornih zdravnikov. Te službe so bile čislane in dobro plačevane. Omenjene okoliščine so se kazale posebno živo v predavateljski vnemi. Razumljivo je, da je to v znatni meri vplivalo na avditorij. Študentje so zato predčasno zapuščali Dunaj, da bi se navzeli pred zaključkom študijev še

¹ Ljubljanski »Collegium« so ustanovili leta 1596 jezuiti. Obsegal je poleg nižjih in srednjih šol tudi fakulteti za teološki in filozofski študij in je podeljeval akademske naslove (magister in doktor). Da bi omogočil ustanovitev še medicinske in pravne fakultete v Ljubljani, so zbirali Kranjski deželni stanovi od leta 1704 dalje denarna sredstva, a kljub temu se ta želja ni uresničila.

Zdravnik dr. med. Marko Gerbec (bakrorez Baecka iz leta 1705)

znanstvenega navdiha ali revolucionarnega poleta na kaki bolj sloviti univerzi, npr. v Padovi ali v Bologni, kjer so grmela ta čas imena Malpighija, Ramazzinija in drugih medicinskih veličin. Tak prehod ni bil za študente posebno težak, ker je bil na fakultetah učni jezik povsod v Evropi latinski.

Bržda je vodila leta 1683 tudi Gerbeca pot v Italijo mnogo bolj zaradi razočaranja nad konservativizmom in znanstveno puščobo dunajske medicinske visoke šole kot zgolj zaradi strahu pred krvoločnimi Osmani, ki so drli to pot že vdrugeč nad Dunaj. Bržčas ne bi tvegala Gerbec srda blagohotnih mecenov zaradi samovoljnega prepisa na italijanske univerze, ker je bil

kot štipendist ljubljanskih verskih ustanov le vezan na pogodbo. Bolj verjetno je, da je izkoristil splošno ljudsko zmedo in zbežnost, ki je izbruhnila v mestu nekaj dni pred pričakovanim obleganjem Kara Mustafove vojske, in je zavedno zapustil avstrijsko prestolnico. Sprva se je odločil za Padovo.² Leta 1684, ko je bil v 26. letu, pa je promoviral za doktorja vsega zdravilstva na bolonjski medicinski fakulteti.³ Ko se je vrnil v Ljubljano, je nastopil službo kranjskega deželnega fizikusa. Hkrati je bil tudi hišni zdravnik samostanov v Stični in v Bistri, največ iz hvaležnosti zaradi štipendije, ki jo je prejemal ves čas medicinskih študij.

Štiri leta po promociji je postal Gerbec član evropskega znanstvenega društva »Sacri Romani Imperii Academiae Leopoldinae Naturae Curiosorum«⁴ in redni dopisnik akademskega zbornika »Miscellanea Ephemerides«.

Zaradi strokovnih medicinskih prispevkov, ki so napovedovali novo razdobje v razvoju zdravstva, je zaslovel tudi zunaj meja tedanje avstrijske monarhije.

Zdravstvene razmere na nekdanjem Kranjskem so bile v Gerbčevem času precej betežne.

Lutrov upor zoper rimsko kurijo je presešel vsa pričakovanja obeh vojskojčih se strank. Ideja v imenu svetopisemske resnice je rušila z doslej neznansko silo staro filozofijo, politične sisteme in obče državno pravo, kakor tudi ves tisti ustaljeni fevdalni red, ki je bil za evropsko družbo nujen v obdobju antičnega preporoda. Težnja je bila, da se z reformacijo uvede novi red, ki bi jamčil za neodvisnost in za osebno svobodo. Reformacija sama pa žal ni prinesla te mnogo obetajoče svobode mišljenja — kot se je sprva napak mislilo. Še več — skušala je podobno tistim, proti katerim se je ogorčeno borila, ustvariti lastno sholastiko in osebno svobodo podrediti svoji dogmi.

Razumljivo je, da so se pridružili reformaciji — vsaj v prvem obdobju — kmečki punti slovanskega in germanskega življa, ki so se borili zoper krivice in za odpravo tlačanstva, zaman pa so pričakovali od verskopoličnega upora, ki je preplaval dobršen del Zahoda, moralno podporo in tudi dejansko pomoč. Reformacija pa je pridobila na svojo stran večji del plemstva; s tem je omogočila nagel razvoj vedno močnejšega antagonizma, širil se je kakor prepad med nižjimi in višjimi fevdalci, ki so se v resnici borili med seboj le za suverenost oblasti.

² V Padovi, v »Sala dei Quaranta« je med nekdanjimi padovanskimi slušatelji, ki so bili kasneje prominentni evropski zdravniki, tudi Gerbčev portret.

³ Ta čas so študirali v Italiji še drugi slovenski dijaki, ki so bili kasneje vidni kulturni delavci na Kranjskem: dr. iur. utr. Stefan Florjančič, dr. med. Janez Peterman in bratje Dolničarji. S protireformacijo je nastopila na Kranjskem, predvsem v Ljubljani, restavracija katoliškega vpliva, ki je prinesla v deželo poleg verskih in cerkvenopolitičnih vprašanj še italijanskega duha, kulturo in znanost. Najbolj očitno je bilo to v Gerbčevih časih, ko so hodili slovenski dijaki ne le na Dunaj, ampak na študije tudi v Italijo, predvsem v Padovo in Bologno.

⁴ Academia Leopoldinae Naturae Curiosorum je bila ustanovljena leta 1652 na pobudo zdravnika dr. med. Jan. L. Bauscha. Gerbec je bil njen 165. redni član. Člani akademije so bili poleg njega še nekateri drugi na Slovenskem delujoči zdravniki (npr. Brložnik, Žagar, Gründl).

*Galerija portretov slavnih zdravnikov v SALA DEI QUARANTA
na medicinski fakulteti v Padovi z Gerbčevim portretom.
Spredaj kateder in doprsni kip Galileja*

Zanimivo je, da je v 16. stoletju netil protestantizem na Slovenskem pisar kranjskih deželnih stanov Matija Klombner. Vendar sta izzvala pravi verskopolični upor na Slovenskem šele Trubar in Dalmatin. Obenem sta s tem zasnovala slovenski literarni jezik in prebudila tudi narodno zavest slovskega ljudstva.

Hrenova brezkompromisna protireformacija je bila ob izdatni podpori ljubljanskih jezuitov resnično kriva, da je ostala nekdanja Kranjska vse do druge polovice 17. stoletja brez šolanih zdravnikov. Le-ti so se navzeli novega duha in se umaknili pred Hrenovim maščevanjem rajši na Nemško.

Zmaga nad Turki in mir, ki je bil potem sklenjen v Karlovcih leta 1699, je pomaknil obrambno bojno črto dalje proti jugu. Slovenske dežele so bile na ta način zunaj sovražnikovega dosega. Na Kranjskem je doba miru omogočila pospešen gospodarski in kulturni razvoj. Najbolj očitno je bilo v mestu Ljubljani, metropoli Kranjske, kjer so se križale zaradi posrečene zemljepisne konfiguracije glavne prometne žile in povezovale Dunaj in Trst ter hrvaške dežele. Vzporedno s trgovino sta napredovali obrt in rokodelstvo. Število cehov in »bratovščin« se je nagloma množilo. Razvoj trgovine je pospešil rast mesta in privabljal tujce, posebno Italijane in Žide. Le-ti so se

selili zdaj sem, posamično pa že od 16. stoletja. Poleg trgovcev in obrtnikov je dospelo na Kranjsko tudi nekaj zdravnikov in lekarnarjev, največ iz Furlanije. Priseljevanje tujcev, sprva Italijanov, kasneje izključno le še Nemcev, je trajalo v glavnem do konca vlade cesarja Jožefa II.

Slovenski kmet ali ubožen meščan sta imela s tujci-zdravniki le malo stikov. Največ zato, ker sta bila do le-teh nezaupljiva; prišleki namreč niso obvladali slovenskega jezika in kmet jih je le s težavo razumel. Ti učeni doktorji so pa tudi terjali za storitve visoke honorarje, ki jih preprosti človek kratkoma ni zmogel. Ljudstvo se je zatekalo zato v nuji rajši k domačim, ljudskim zdravnikom, k padarjem, k ranocelnikom ali h kirurgom, ki so bili narodu razumljivi in tudi mnogo bolj poceni.

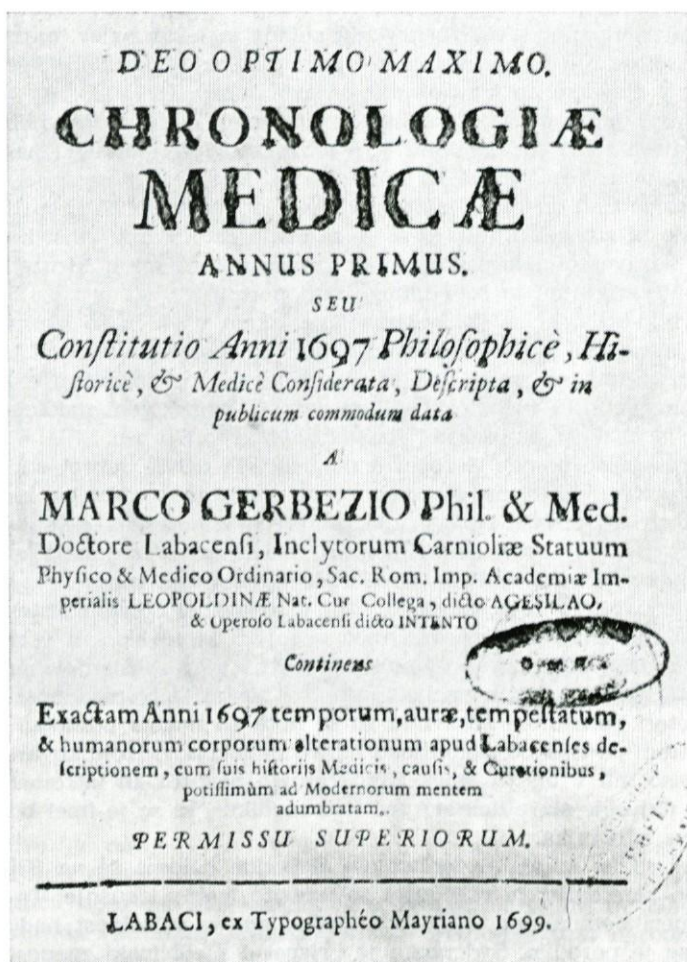
Zdravniki-tujci, ki so delovali na Kranjskem v 17. in še v prvi polovici 18. stoletja, so bili povečini brez posebnih znanstvenih ambicij. Zato niso imeli želja in tudi ne smisla, da bi se prizadevali pri izgradnji medicine na Slovenskem. Prvi, ki je položil solidne temelje znanstveni medicini na Slovenskem, je bil kranjski deželni fizikus dr. Marko Gerbec.

Ko presojamo pomen Gerbčevih medicinskih del za razvoj zdravstva na nekdanjem Kranjskem ne moremo mimo velikega sodobnika in slavnega klinika Angleža Tomaža Sydenhama, katerega znanstvena dela so bila sodoločujoča pri vsej evropski medicinski miselnosti v osemnajstem stoletju in ki so v znatni meri vplivala na Gerbčev znanstveni razvoj.

Ob koncu 17. stoletja so se porodili v zdravstvu številni sistemi in teorije, ki so ljubosumno tekmovali med seboj in ki so skušali vsak na svoj način razlagati vzrok in razvoj bolezni. Večina se je naslanjala pri tem na t. im. naturfilozofsko koncepcijo. Tako so nastali iatromedicinski sistemi. Tudi nekateri pomembni zdravniki so se hote ali nehote odmikali od prave resnice, s tem pa tudi od zakonitosti naravnih zakonov. Izoblikovali so lastne nauke, ki so bili v bistvu zmes Hipokratovih nazorov in iatromedicine. Ta čas je bil največje slave deležen pač tisti medikus, ki se je imel bolj za filozofa kot za zdravnika.

Čeprav se je opirala Sydenhamova doktrina deloma še na Hipokratovo humoralno patologijo, je vsebovala že izrazito lastne izkušnje. Te so bile v tolikšni meri pomembne, da je bila Sydenhamova miselnost nad časom, v katerem se je porodila. Sydenham je prispeval medicinski znanosti izredno veliko novega. Ves medicinski nazor se je opiral izrečno na opazovanje naravnih procesov in na izkušnje ob bolnikovi postelji. Pri tolmačenju mehanizmov patogeneze in etiologije bolezni je pripomogel do večje jasnosti. Zdravnik je moral imeti po Sydenhamovem mnenju prirojeno intuicijo, če je hotel slediti, opazovati, pravilno opisovati in zapisovati simptome. Le na njihovi podlagi bi odkrival nova spoznanja o boleznih. Medicinska znanost naj bi veljala za razliko od kirurške spretnosti za čisto umetnost, ki se ne bi dala priučiti.

Ko je prodrla Sydenhamova miselnost v svet, je bila večina hipotez, teorij in sistemov, ki so veljali v zdravniški praksi izza tega časa kot avtoritativni, ovržena, ker so bili vseskozi grajeni na abstraktnih ali na špekulativnih predpostavkah. Vodilna nit znanstvenega raziskovalnega dela so bile po Sydenhamu zdravnikove izkušnje.

Naslovna stran Gerbčeve CHRONOLOGIAE MEDICAE iz leta 1699

Čeprav je bil Gerbec sydenhamovec, si je ustvaril lastni nazor, ki ga je izoblikoval med dolgoletnim opazovanjem s pomočjo izkustva. Gerbčeva kot Sydenhamova koncepcija o nastanku, širjenju in razvoju obolenj je bila v jedru precej blizu modernim pojmovanjem, ki so nastala v poznejšem času, v bakteriološki eri.

Leta 1688 se je Gerbec včlanil v ljubljansko »Dizmovo bratovščino« (Societas Unitorum), ki je združevala izobraženstvo in plemstvo. Bila je predhodnica Academiae Operosorum — »združbe delavnih ljudi« — katere soustanovitelj je bil Marko Gerbec. Akademija je bila ustanovljena po italijanskem vzoru leta 1693. Le-ta naj bi imela namen, gojiti in širiti znanost, umetnost

in splošno omiko med ljudstvom ter prebujati in dvigati narodno zavest. V zgodovini slovenskega naroda bi bil to prvi poskus simbioze naprednega izobraženstva. Življenje prve slovenske akademije je zamrlo žal že po letu 1725, torej nekaj let po Gerbčevi smrti, vendar je bil z njeno ustanovitvijo položen trden temelj za bodoče slovensko znanstveno in praktično, a tudi za sistematično in urejeno zdravstvo.

Po zgledu stanovskih združenj je ustanovil Gerbec v Ljubljani leta 1712 »Bratovščino sv. Kozme in Damjana«. Le-ta je bila prvo strokovno društvo zdravnikov in kirurgov na Slovenskem.

Zaradi Gerbčeve odlične teoretične izobrazbe in zaradi ostrega opazovalnega daru mu je uspelo, da je s srečno roko družil prakso in teorijo, ki jo je prilagajal potrebam vsakdanje medicine. Ti ter izredno socialni in humani čuti so prispevali, da je veljal za medicinsko avtoriteto ne le v »deželi Kranjski«, ampak tudi na Spodnjem Avstrijskem in v severni Italiji.⁵

Gerbec je priobčil nad 80 manjših spisov, a tudi nekaj večjih medicinskih del. Do potankosti je npr. obdelal svojo kazuistiko v »Chronologia Medico-practica« (1697—1700) in je opisal primere ter terapijo zelo dosledno in jasno. V tem delu pravi, da se je prepričal v Hipokratove trditve, da je zveza med kakovostjo zraka in boleznijo. Pri enakih zračnih spremembah namreč nastopajo tudi enaka obolenja. Slednji postulati so bili ta čas velike vrednosti za praktično medicino. Izredno pozornost je posvečal pacientovi anamnezi, ki jo je umel na poseben način dopolnjevati s klinično sliko obolenja. Pravilnost diagnoze je včasih preverjal na avtopsijah, ki jih je naročal pri ljubljanskih kirurghih. Da je bil Gerbec v stalnih stikih s kirurgi, priča tudi članek »De liene citra sanitatis laesionem exciso«, ki ga je objavil v Ephemeridah leta 1703. V članku npr. omenja znanega ljubljanskega ranočelnika Ivana Krstnika Fantana. Taki stiki s kirurgi niso bili med zdravniki sicer ta čas v navadi, ker so imeli le-ti kirurge za zdravstvene delavce nižje vrste.

Svojo teorijo o nastanku in razvoju bolezni je priobčil Gerbec v »Intricatum-Extrictum« (1692.), tj. v sicer manjšem, pa za tisti čas precej pomembnem delu. V tem spisu se je večkrat skliceval na avtoriteto Athanasiusa Kircherja:⁶ »Quid autem deterius putredine, teste Athanasio Khirchero in scrutinio pestis innumeris venenosissimis vermiculis secum advectis plerosque abditos, et Medicis incognitos malignantis naturae morbos corporibus inducente?«

Vendar so bile od vseh Gerbčevih razprav najimenoitnejše o srčnem bloku, ki jih je mojstrsko popisal. Z medikohistoričnega vidika so le-te tem bolj

⁵ Gerbčev prijatelj dr. med. Ivan Krstnik Brložnik (Werloshnigg), zdravnik v Riedu na Bavarskem, je v pismu z dne 5. novembra 1701 pisal Gerbcu: »... Prva dva letnika Tvoje Chronologiae Medicae sem prejel in s kakšnim veseljem! Saj sem Te tudi jaz za to misel navdušil. Ko pa vidim, kako Tvoje delo ugaja, Ti ne le čestitam, ampak Te tudi k nadaljevanju opominjam. Pravkar sem zvedel, da željno prebirajo Tvoje spise tako v Italiji kakor tudi na Nemškem...«

⁶ Nemški jezuit in učenjak Athanasius Kircher (1601—1680) je opazoval skozi lečo kontaminirano vodo in nagnite kose mesa. V preiskovalnem materialu je odkril mnogo živih »črvčikov«. Le-te je imel za povzročitelje bolezni. Opazovanja je Kircher objavil leta 1658.

pomembne, ker so nastale v času pred klinično ero, to je pred iznajdbo avskultacije in perkusije.⁷ Prav to, a tudi mnoga druga dejstva iz Gerbčeve prakse pričajo, da je bil daleč nad povprečjem svojega časa.

V Gerbčevih časih so bile sanitarno-higienske razmere na Kranjskem slabo urejene. Leta 1699 je po potresu v Ljubljani zavladala huda lakota in splošna draginja, tema se je pridružila še pegavica. Vzroka pegavice Gerbec sicer ni poznal (menil je, da ima »febris maligna petechialis« izvor v ljubljanskem barju — s tem pa je seveda popolnoma zanemaril pomen uši kot prenašalke bolezni), kljub temu pa je do potankosti opisal klasično sliko kliničnih simptomov bolezni.

Gerbec je posvetil obsežno delo klimatološkim razpravam; popisal je ljubljanske vremenske razmere, kakovost zraka, vetrove in načine življenja meščanov. To delo — »Vindicae physico-medicae aerae labacensis, oder Verthädigung der Laybacherischen Luft« — je izšlo v Ljubljani leta 1710.

Pri protinu in pri kroničnih obolenjih je svetoval Gerbec bolnikom zdravljenje v Rogaški Slatini in pitje mineralne vode ali kopanje v Dolenjskih Toplicah ali v »Thermae Slangenburgenses« na Dolnjem Štajerskem. Pri tem je priporočal zmernost v hrani in pijači; v spisih je navajal primere kartuzijancev iz Bistre, ki so dočakali zaradi strogega reda in posta sedemdeset ali tudi več let življenja.

Gerbec je bil goreč propagator antialkoholizma. Prekomerno uživanje alkohola je imel za hudo razvado in je menil, da prav to ljudsko zlo uničuje Kranjce. Ob vsaki priliki se je boril zoper raznovrstne vraže, ki so bile za njega dni močno zasidrane v ljudski psihi.

Zanimivo je, da se je Gerbec ukvarjal tudi s problematiko veterinarske medicine. Tako je npr. pisal o živinski kugi, ki je leta 1711 razsajala na Ogrskem, na Hrvaškem, na Nemškem in v Italiji.

Prvi slovenski klinik žal ni zapustil lastne klinične šole. Ljubljana v Gerbčevem času ni imela učnih ustanov in tudi bolnišnic ne v pravem pomenu besede. Izredno pa je prispeval Gerbec k razvoju znanstvene medicine na Slovenskem in sploh slovenske kulture. Prav to mu je največja zasluga.

Umril je 9. marca 1718. v Ljubljani, ne da bi zapustil potomce.

VIRI IN LITERATURA

Gerbec M.: *Chronologiae Medicae. Annus 1697—1700, I.—IV.* Labaci, ex Typographeo Mayriano 1699—1705.

idem: *Intricatum-Extrictum seu tractatus de morbis complicatis.* Mayriano, Ljubljana 1692.

idem: *Vindicae physico-medicae aerae labacensis, oder Verthädigung der Laybacherischen Luft.* Mayriano. Ljubljana 1710.

Steska V.: Zdravnik dr. Marka Gerbec (1658—1718). *Dom in svet*, 26: 1913, 5—9.

Borisov P.: Nastanek in razvoj znanstvene medicine na Slovenskem. *Zdrav. vestn.* 40: 1971, 2—3.

Pintar I.: Dr. Marko Gerbec. SAZU. Ljubljana 1963.

⁷ Avskultacija je preiskovalna metoda, s katero v zdravniški praksi prisluškujemo organe (npr. srce, pljuča ipd.). Perkusija pomeni pretrkavanje površine telesa. Metodo je iznašel leta 1761 Leopold Auenbrugger (1722—1809).

MATEVŽ KRAČMAN — ŠMARSKI ŠOLMASTER

Cvetko Budkovič

Pri pregledovanju nadškofijskega arhiva v Ljubljani, fascikel Šmarje sem zasledil s pomočjo dr. Maksa Miklavčiča,* dekana teološke fakultete, zanimiv, še ne objavljen zagovor, ki ga je poslal dekan baron Kajetan Gallenfels na deželno vlado za učitelja Kračmana. Zagovor je zanimiv in dragocen prispevek za razumevanje Kračmanove osebnosti. Pripominjam, da sem zasledil v arhivu še več podobnih ovadb glede površnosti učiteljev (Krka, Šentvid), vendar tako utemeljenega zagovora, kot ga je napisal dekan baron Gallenfels za Kračmana, nisem zasledil.

Obtožba očita Kračmanu, da je morala šmarska trivialka (osnovna šola) zaradi njega v petih letih izmenjati devet učiteljev; graja Kračmanov nestalni značaj, očita mu nerednost pri opravljanju službenih dolžnosti, nepravilnosti pri izplačevanju dohodkov in zahteva, da se pokliče na odgovornost.

Na pismo povabilo se Kračman ni oglasil.

Baron Gallenfels kritizira način poslovanja, češ da se ne upoštevajo priporočila in ugotovitve komisije in da se obračajo poročevalci z ovadbo neposredno na ordinariat. Kračmana zagovarja s pojasnilom, ki ga je naslovil dne 12. avgusta 1794 na deželno vlado. Iz pisma so razvidne naslednje ugotovitve:

Šolska komisija iz Novega mesta je opravila dne 11. avgusta preiskavo in poslala na deželno vlado poročilo o prenaplo odpuščenem učitelju in organistu Matevžu Kračmanu. Kot je razvidno iz zapisnika je šolski komisar z odborniki prenesel odgovornost glede trivialne šole v Šmarju na naborni okraj v Višnji gori. Komisarjevim sklepom se je uprl župnik iz Višnje gore. O tem sporu daje baron Gallenfels glede Kračmana naslednje pripombe:

a) Leta 1774., 1777., 1785. je vlada ponovno izdala odloke, ki zahtevajo, da se učitelji lahko brez vprašanja odstranijo z delovnih mest zaradi velikih napak, kot so: popivanje, moralna pokvarjenost, slabo obnašanje, pohujšanje, kraja, sramotilna dejanja, huđe prevare in zloraba otrok. Baron Gallenfels poudarja, da Matevž Kračman ni imel nobene izmed omenjenih napak. Fara ga je zaradi dobrega obnašanja ljubila. Pod pretvezo, da ga vsi sovražijo, pa so tega ubogega človeka po treh mesecih po sv. Juriju (dne 24. aprila) — odpustili iz službe.

b) Imenovani predpisi tudi določajo, da se morajo dati vsakemu učitelju vse možnosti, da se poboljša. Šele če napak ne odpravi, se mu preskrbi po-

* Dr. Maksu Miklavčiču se na tem mestu iskreno zahvaljujem za trud pri preujanju originala (rokopis v gotici) iz nemščine v slovenščino.

močnik (k temu: učitelja ni moči odstraniti obenem iz službe mežnarja). V primeru Kračman pa so učitelja odslovili z očitki, da je kriv za propad šole, ne da bi ga zaslišali. Odstavili so ga predčasno in ga takoj zamenjali s popolnoma neveščim in nesposobnim cestnim nadzornikom.

c) Predpisi tudi jasno določajo, da se mora učitelj po ovadbi trikrat opomniti, da je len, da zamuja pouk, da metodično nepravilno ukrepa. Šele po tem, če ne kaže poboljšanja, se ga lahko po tretjem opominu kaznuje z odstranitvijo iz službe. V primeru Kračman pa šolski komisar ni imel niti ovadbe niti dokazov, da bi ga lahko odslovil iz službe.

d) Leta 1793 je šolski komisar Schwarz obiskal šolo v Šmarju. Matevža Kračmana je vpričo vseh otrok in vpričo šolskega nadzornika ne le pohvalil, ampak ga je celo povabil v Novo mesto, da bi mu tam izročil spričevalo o šolski sposobnosti. Navkljub tej pohvali so Matevža Kračmana leta 1794 poklicali v Novo mesto v najhujši zimi na lastne stroške in ga že tretjič postavili pred izpitno komisijo, ne da bi ga zato kdo ovadil, da je v službi zanikr.

e) Šolski komisar je v odpustitvenem dekretu opozoril Matevža Kračmana, da ni za šolo usposobljen in da bi za silo ustrezal na drugem delovnem mestu, kjer primanjkuje učiteljev. Dekret nepričakovano in neutemeljeno ugotavlja, da je edinole Kračman vzrok za propad trivialne šole, ki pa kljub temu še vedno obstoji.

f) Medtem ko je bil podpisani še vedno šolski nadzornik, so Matevža Kračmana klicali januarja 1794 leta na gosposko v Višnjo goro in ga v poštnem poslopju na ukaz šolskega komisarja izpraševali iz raznih predmetov, tako npr. iz nemškega jezika in ga nato v mesecu februarju odslovili.

g) Končno so, ne oziraje se na izrecni cesarjev ukaz, da je v takem primeru treba obvestiti patronatsko gosposko (župnika), Kračmana odslovili in namesto njega postavili nevedneža, po imenu Josefa Dopuschnigga, ki je bil preje pisar v Poganicah (grad nad Litijo), nato pa stanovski cestni nadzornik.

Zaključek

Na teh in na številnih drugih dejstvih, ki bi po objektivni preiskavi še prišli na dan, temelji dopis poslan deželni vladi z dne 28. julija. Ta dopis zanika podtaknjene spletke in obtožbe, ki jih je dal na zapisnik poročevalec na pobudo šolskega komisarja Schwarza in soudeleženca upravitelja gosposke v Višnji gori.

Visoka deželna vlada naj naroči svojemu poročevalcu, da razveljavi tako zelo pristransko poročilo, vso faro pa zasliši pred komisijo 13 odbornikov, ki želijo, da se pokliče Matevža Kračmana iz Šentvida nazaj v Šmarje. Ta sklep je nujen kakor tudi tisti, da se Matevž Kračman oprusti vseh obdolžitev.

Kajetan baron Gallenfels
župnik in dekan v Šmarju

Odgovor deželnega glavarja baronu Gallenfelsu!

Deželni komisar sporoča, da bi se glede trivialne šole ponovno pogovorili na ordinariatu. Želi, da bi se vsa nesoglasja popravila in odstranila. Deželni komisar hvali dekana, da se obnaša neoporečno in z duhovniško mirnostjo. Treba je rešiti čast, ki je bila prizadejana Kračmanu.

Pismo iz škofije.

Dne 13. avgusta 1794. leta piše ordinariat deželni vladi, da želi, da se pri obravnavanju šolskih vprašanj upošteva tudi župnikovo mnenje, zlasti kar se tiče sposobnosti, pridnosti ali zanikrnosti učiteljev. Pritožba dekana in župnika iz Šmarja pa da je utemeljena, zato se bo morala deželna vlada nanjo dobrohotno ozirati.

Ob koncu leta 1793 je v Ljubljani izšel tiskarski list, ki je bil prvi tiskarski list v Sloveniji. Njegov urednik je bil Anton Tomšič, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva. Tomšič je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva. Tomšič je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva.

ANTON TOMŠIČ

Anton Tomšič je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva. Njegov urednik je bil Anton Tomšič, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva. Tomšič je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva.

Anton Tomšič je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva. Njegov urednik je bil Anton Tomšič, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva. Tomšič je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva, ki je bil prvi urednik ljubljanskega tiskarskega društva.

PRVA SLOVENSKA POKLICNA ČASNIKARJA, SINOVA DOLENJSKE

Ob 90-letnici smrti J. Jurčiča in 100-letnici smrti A. Tomšiča

dr. Fran Vatovec

Ob letošnjem maju smo se spomnili dveh znamenitih sinov naše Dolenjske: pisatelja ter časnikarja Josipa Jurčiča, ki se je rodil 4. marca 1844 na Muljavi pri Krki, in časnikarja Antona Tomšiča, ki je bil rojen 26. maja 1842 v Dednem dolu, majhni vasiči poleg Višnje gore. Oba sta zapustila globoke sledove na razvojni poti slovenskega časnikarstva. Anton Tomšič je bil prvi urednik mladoslovenskega časnika »Slovenski Narod«, ki je začel izhajati 2. aprila 1868 v Mariboru, ter obenem prvi slovenski poklicni časnikar, ki je živel le od plodovitosti svojega časnikarskega peresa. Josip Jurčič pa je bil njegov naslednik, torej drugi urednik »Slovenskega Naroda« in drugi slovenski poklicni časnikar. Letos 27. maja je namreč poteklo 100 let, kar je umrl A. Tomšič, 3. maja pa 90 let, kar je omahnil J. Jurčič. Nedvomno je prav, da se spomnimo obeh velikih sinov Dolenjske, tudi v »Zborniku občine Grosuplje« predvsem kot prvih utiralcev poti slovenskega poklicnega časnikarstva in kot bojevnikov za lepšo prihodnost slovenstva.

ANTON TOMŠIČ

Oče A. Tomšiča je bil prost kmet. S pridnostjo in gospodarnostjo si je premoženjsko toliko opomogel, da je sina Antona lahko dal šolat. Mladi Tomšič je bil zelo nemiren in živ. Najprej je obiskoval višenjsko župnijsko šolo. Nato ga je skrbni oče poslal najprej v Ljubljano, zatem pa v Trst, Celje in Novo mesto. Tu se je v višjih gimnazijskih razredih razodela njegova bistra glava. Po odlično opravljeni maturi se je vpisal na pravno fakulteto v Gradcu. Nato je stopil kot koncipient v odvetniško pisarno mariborskega domoljuba dr. Dominkuša.

Prav tedaj pa se je odstiralo mračno politično obzorje. Klic po federalistični ureditvi avstroogrške monarhije in opozicijska smer mladoslovenske generacije, ki se je bojevala zoper časnikarski monopol dr. J. Bleiweisa na Slovenskem, sta narekovala potrebo po načelno jasnem in doslednem političnem časniku.¹ Ustanovitelji »Slovenskega Naroda« v Mariboru so zaupali uredništvo časnika tedanjemu odvetniškemu koncipientu Antonu Tomšiču. Postal je prvi urednik SN, prvi poklicni slovenski časnikar. Še pred 9. marcem

¹ Slovenski Narod 1871, štev. 61, 62 in 63; 1893, štev. 75; 1921, štev. 116. Soča 1871, štev. 5 in 6.

Anton Tomšič

1868 je prevzel uredništvo »Slovenskega Naroda«. Odvetniško pero je zamenjal s časnikarskim. Živahno, uspešno ga je sukalo do svoje smrti 26. maja 1871 v Mariboru. Nekateri nemški časniki so zlonamerno namigovali, da si je Anton Tomšič sam končal življenje s tem, da se je zastrupil. Krožile pa so po Mariboru tudi čenče, da je bil zastrupljen. Pristojna komisija, ki je truplo A. Tomšiča natančno preiskala, pa je z uradnim zapisnikom ugotovila, da ni bilo v Tomšičevem truplu nobenega sledu o kakem strupu, pač pa da je umrl zaradi »sereznega vodenedga mrtvouda«.

Za urejevanje SN je izpričal vse pogoje. *Oblika* SN je razodevala zdrav čut za urejeno zunanjo podobo. Vsebina kaže dosledno politično smer. Začrtal je »Slovenskemu Narodu« program in ga trdoživo izvajal. Pogumno je vihtel svoje pero zoper pojave oportunitizma in staroslovenske vladne kima-vce. Iz stolpcev SN je dihal misel zedinjene Slovenije, jugoslovanstva, slovanstva in federalistično urejene Avstrije. Tomšič je imel nedvomno dobro razvit posluš za politična vprašanja. Že kot pravnik v Gradcu je kazal zánje živo zanimanje.

K sodelovanju je umel pritegniti v publicistični krog mladoslovenskega SN prizadevne sodelavce. Bil je nanj lahko ponosen. V prijateljsko povezani družini časnikarjev, podlistkarjev in dopisnikov je zbral tedaj najpomembnejše slovenske jezikoslovce in pisatelje. Med njimi izstopajo predvsem idejni vodja mladoslovenstva Fr. Levstik, nadalje Fr. Levec, dr. V. Zarnik, dr. J. Vošnjak, Fr. Erjavec, Janko Pajk, Jos. Ogrinec in dr. Fr. Celestin. Ko je Tomšič odpotoval na Husove slavnosti v Prago, ga je nadomeščal v uredništvu SN Jos. Jurčič.

Seveda je moral okusiti kot urednik SN vse *bridkosti* in *tegobe* tega poklica, ki je pomenil v takratnih razmerah najočitnejšo izpostavljenost in pogumno žrtvovanje. Začelo se je njegovo časnikarsko mučeništvo. Njegova plača je bila neznatna. Z Jurčičem sta stanovala nekaj časa kar v maribor-

skem uredništvu SN v prodajalnici v Gosposki ulici z velikimi vrati na ulico in z malimi postranskimi na dvorišče. Šele pozneje je imel Tomšič čedno stanovanje v Čeligovi hiši. Razen tega je moral poslušati marnje raznih zabavljačev in godrnjavsov. To je prenašal tem teže, ker je bil zelo občutljiv. Zato se ni razumel z nekaterimi »rodoljubi«, ki so se jim zdeli njegovi nazori preostri in ki si jih je tudi rad privoščil javno in v pišmih. Najmanjši povod je zadostoval, da je zbudil v njem duševno depresijo in pesimizem. V takšnih trenutkih se je zdelo ko da je naveličan časnikarske tlake. Opozarjal je dr. Vošnjaka, nekakega »krušnega očeta« v krogu SN, da »se o pravem času« ogleda po uredniškem nasledniku. Delo je neodpornemu Tomšiču raslo čez glavo. Njegovi živci so bili stalno napeti. Sam je sprevidel, da dolgo ne bo mogel zmagovati vsega uredniškega dela pri SN, ki je izhajal tedaj trikrat tedensko. Tudi lastniki lista so uvideli, da potrebuje Tomšič uredniškega pomočnika. Zato je prišel na Tomšičev predlog za sodelavca v uredništvo SN Jos. Jurčič, ki je bil zaradi šibkih gmotnih razmer pripravljen zapustiti Dunaj ter se preseliti v Maribor.

Vzporedno s takimi in podobnimi težavami pa je opozarjala naše Tomšičeva uredniška radikalnost, naperjena je bila zoper sovražnike slovenstva in mladoslvenske svobodomiselne naprednosti, zato ni ostala neopazna. Giskra-Herbstova reakcionarna vlada je tedaj polnila avstrijske ječe s svobodoljubnimi časnikarji. Tomšič si je kot urednik SN upal na dan z jasno, odločno in dosledno besedo. Neustrašeno je branil narodne pravice v času, ko se je slovenska politika motala med načeli federalizma in priklanjalnega oportunitizma. Zato si je nakopal maščevanje Giskra-Herbstove vlade in vrsto tiskovnih pravn, ki so njegovo ime še bolj proslavile.

Prvič ga je obtožil celjski drž. pravdnik zaradi Levstikovega »klasično in rezko pisanega« članka »Tujčeva peta«. S sijajnim zagovorom se je Tomšiču posrečilo, da je bil v prvi instanci oproščen. Ob pritožbi državnega pravdnika zoper Tomšičevo oprostitev je spoznalo višje sodišče v Gradcu Tomšiča za krivega zaradi prestopka zanemarjene uredniške dolžnosti. Zato ga je obsodilo na globo 50 gld. ali 10 dni zapora, na izgubo 60 gld. na kavciji ter na poravnavo sodnih stroškov. Najvišje sodišče na Dunaju je obsodbo potrdilo.² Tomšič je odvetniku dr. Janku Sernecu zelo zameril, ker ga menda ni hotel zagovarjati v tej pravdi.

Ob uvedbi porotnih sodišč je bil Tomšič nadalje obtožen zaradi treh ostrih uvodnikov, ki jih je napisal bojeviti Levstik: »Slovenci — Galgenvögel«, »Kdo na Kranjskem vlada« ter »Janjče in Velče«. Zaradi prvega članka je terjalo obtožbo avstrijsko vojno ministrstvo. Očiten je bil namen avstrijskih oblastnikov, zasuti Tomšiča s pravnami in SN gmotno uničiti. To pa se jim ni posrečilo. Zagovorništvo je prevzel dr. Razlag; terjal je slovensko obravnavo, sodišče pa je to odklonilo in predlagalo potek razprave v nemščini ter slovenščini. Tomšič se je seveda zagovarjal le slovensko, prav tako sta govorila v slovenščini tudi dr. Razlag in drž. pravdnik. S svojo živo besedo in govorniškimi darom je Tomšič pridobil porotnike na svojo stran. Porotna obravnava je trajala od 13. do 17. decembra 1869. Končala se je s

² Slovenski Narod 1868. Stev. 73; 1869, štev. 9, 10 in 29.

Tomšičevo zmagoslavno oprostitevijo. Celjski državni pravdnik je imel v rezervi še 13 člankov, da bi z zaporednimi obtožbami spravil SN ob kavcijo ter urednika. Toda ob Tomšičevem uspehu pred porotnim sodiščem si je premislil in prenehal z novimi obtožbami.³ Jurčič osvetljuje Tomšičevo zmago pred porotnim sodiščem s temile navedbami: dar hitre presoje; znal je v hipu ujeti pravi izraz za svojo misel; bil je mojster jezika in dovtipa. Zato je bil bolj ustvarjen za parlament kakor za uredništvo.

Časnikarsko pero je Tomšiča pravzaprav že zgodaj potegnilo v svoj čarni krog. S članki je sodeloval že pri mariborskem »Slovenskem gospodarju«. Tako sodi Jaro Dolar, če drži domneva, da je Tomšič res napisal članke, natisnjene v »Slovenskem gospodarju« od aprila 1867 dalje, in označene z začetnicami A. T. in T. Njegovi uvodniki v SN so bili pogostno brez naslova in datirani v Mariboru. Slovenskemu vseučiliškemu vprašanju je npr. posvetil listek v treh zaporednih številkah.⁴ Ni težko spoznati njegovih prispevkov. Odlikuje jih sočen jezik, redka duhovitost in dojemanje pravega javnega mnenja. Štiri leta je njegov bodri duh ogreval Slovence za delo, boj in obrambo.

Časnikarski poklic je Tomšiča nujno povezal z *literarnimi* vprašanji. Zavzemal se je za izdajanje leposlovnega časopisa. K temu ga je nedvomno spodbujala literarna kultura ter smisel za pereče probleme s področja slovenske književnosti. Hkrati pa je želel s to pobudo presaditi Levstikove sestavke, naperjene zoper Koseskega, iz stolpcev SN v novi leposlovni časopis »Pripovednik«. Oziri na uspevanje SN so namreč napotili Tomšiča k previdnosti, zlasti pri presoji Koseskega. »Samo Koseskega mi pustite jeden kvartal v miru. Potem pa le počnite z njim kar hočete,« je pisal Jurčiču. Tomšič je povabil k sodelovanju pri »Pripovedniku« Levstika, Jurčiča in D. Trstenjaka. Z Levstikovim sodelovanjem pa ni bilo nič, ker se je Tomšič sprl z njim zaradi Koseskega. Ker se je pobuda s »Pripovednikom« ponesrečila, je pričel Tomšič misliti na posebno literarno prilogo SN, ki pa je splavala po vodi zaradi zgodnje Tomšičeve smrti. V načrtu je imel predvsem objavo prevedenih, pa tudi izvornih slovenskih povesti.

Materialno osnovo za to kulturno publicistično pobudo je videl Tomšič v zagotovitvi slovenske *tiskarne*. Glede tega je pokazal žilavo prizadevanje, ki ga je npr. izpričal že ob tiskovnih pravdah in v boju za slovensko kulturno društvo. Zato je vztrajno prepričeval svoja prijatelja Fr. Rapoca in Fr. Skazo, da je nujno potrebno misliti na slovensko tiskarno. Rapoc se je povezal s Skazo, ki je imel na voljo potreben sklad. Tomšič pa je zaprosil za tiskarniško koncesijo. Kljub odklonilnemu sklepu mariborskega mestnega odbora je graško namestništvo podelilo Tomšiču koncesijo za novo tiskarno. Komanditno društvo »Skaza-Rapoc-Tomšič« je tedaj naročilo material za tiskarno in prevzelo l. 1871 tudi tiskanje »Slovenskega Naroda«. Tako je postal Tomšič solastnik tiskarne in SN. Ta življenjski uspeh je sicer »mračnega zaradi neozdravljive tuberkuloze ter erotičnih težav zagrenjenega Tomšiča napolnilo z novim optimizmom«.

³ Slovenski Narod 1869, štev. 95, 101, 146, 147 in 148.

⁴ Slovenski Narod 1870. Štev. 55—57.

Tomšič pa je stal tudi v središču *političnega* in *narodnega* gibanja na Slovenskem Štajerskem. Razgibana dinamika ga je potisnila že v vseučiliških letih v ospredje. Pereča politična vprašanja je reševal z Jurčičem, dr. Ipavcem, dr. Zarnikom in drugimi mariborskimi domoljubi v Dominkuševi ali Sernčevi hiši, v uredništvu SN ali pa pri slovenskem omizju Ronacherjeve gostilne v Mariboru. Množice je navduševal na sestankih, shodih in taborih, zlasti pri Veliki nedelji 3. maja 1868. Nasprotniki iz mariborskega nemškega in nemškutarskega kroga so mu pravili »der windische Heiland«⁵ ne samo zaradi njegove dolge, goste, rdečkaste brade in »Kristusovega obraza« s kontrastnimi lasmi ter visokim čelom. Zbujal je pri njih s svojimi sposobnostmi in neizčrpno voljo upoštevanje in strah.⁶

Boleč je bil odnev med Slovenci ob nenadni smrti A. Tomšiča. O tem pričajo poročila in osmrtnice v naših časnikih, predvsem v »Slovenskem Narodu« in v goriški »Soči«, ki je objavila v počastitev njegovega spomina tudi sonet.⁷ Veličasten pogreb je bil pomembna počastitev oddolžitve možu, ki je bil prodoren ne le z močjo svojega peresa in prepričevalno silo svoje govorniške nadarjenosti, temveč ki se je junaško in pogumno pognal tudi v areno političnega boja za lepše dni našega zatiranega slovenskega naroda, razpetega in trpečega v oklepu razkosane Slovenije.

JOSIP JURČIČ

Naj že uvodoma pojasnim, da je moj sestavek posvečen predvsem časnikarski ustvarjalnosti Josipa Jurčiča. Zato ne bom segel na področje njegovega plodnega pisateljskega peresa, to je že nadrobno obdelano. Mladi Jurčič, sin kmečkih staršev z Muljave pri Krki, se je šolal na Krki, v Višnji gori in na normalki v Ljubljani, kjer je dovršil tudi gimnazijo. Po maturi (1865) se je vpisal na dunajski filozofski fakulteti in obiskoval tri semestre predavanja s področja slavistike in klasične filologije. Toda življenjske stiske so preprečile, da bi končal svoje študije.

Josip Jurčič se je že v gimnazijskih letih prebijal skozi življenje s svojim spretnim peresom. Oglašal se je v Bleiweisovih »Novicah« (1863) kot J. J. Zavojšček (po delu Muljave, ki se v matrikah navaja kot Zavod) in objavil

⁵ Slovenski zveličar.

⁶ Tomšičeva korespondenca: Avg. Zigon. Prispevek k petdesetletnici. LZ 1919, 160. — Iv. Prijatelj. Leto 1868 v slovenski literaturi. RDHV V. — VI, 445. — A. Pirjevec, Levstikova pisma. SM 1931. — Mestni arhiv Ljubljana (Tomšičeva pisma Jurčiču), Narodna in univerzitetna knjižnica (Tomšičeva pisma Levstiku). J. Jurčič: Tomšič Anton. Slovenski Narod 1871, 63. — D. Trstenjak: Črtice o Antonu Tomšiču. Besednik 1871. 91. — Soča 1871, 5 (osmrtnica). — Z. H.: Tomšiču v spomin (sonet), Soča 1871, 6. — Solus (Levec): Anton Tomšič. Slovenski Narod 1893, 75. — dr. Karol Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva. IV., 365. — dr. J. Vošnjak: Soimini, II. Str. 5, 29, 74, 79, 81, 106, 108, 122, 139, 148, 150, 153, 163, 180, 184, 218. — M. M.: Anton Tomšič, Slovenski Narod 1921, 116. — Jaroslav Dolar: Stremljenje po slovenskem literarnem listu v Mariboru (Ponatis). — Jaroslav Dolar: Anton Tomšič v Mariboru. Kronika slovenskih mest II. 1, 38–41 (s sliko). — Članki Fr. Pirca, raztreseni po raznih časnikih.

⁷ Soča 1871, števil. 6.

svoje »Spomine na deda«. Kot sedmošolec se je, podobno kakor vsi drugi mladoslovenski pisatelji pridružil celovškemu publicističnemu krogu A. Janežiča.⁸

Prelomnica se poraja v njegovem življenju, ko je po maturi leta 1865 odpotgovel na Dunaj. Tu je moral živeti od skromnih dohodkov svojega pisateljstva. Loteval se ga je obup, zlasti ko so začeli prihajati prispevki iz Celovca dokaj neredno. Tedaj, t. j. leta 1868, pa je prišel v Maribor na svetlo časnik »Slovenski Narod«, glasilo mladoslovenske napredne protibleiweisovske opozicije. Ta pomembni dogodek v slovenskem časnikarstvu je odprl Jurčiču nove možnosti na življenjski poti, ki je držala v časnikarstvo. Tu lahko spremljamo J. Jurčiča predvsem na *štirih postajah* njegove časnikarske ustvarjalnosti.

Maribor je bil izhodišče. Kaj je zaneslo Jurčiča v Maribor? Ni bilo naključje. Jurčiču je tedaj na Dunaju, kakor že rečeno, trda predla. V tej stiski se je spomnil svojega prijatelja in rojaka Antona Tomšiča, ki je bil glavni urednik »Slovenskega Naroda«. Jurčič se mu je potožil v pismu, da brez podpore ne more živeti in da bo moral zaradi tega opustiti študije. Toda iz pisma je vel tudi Jurčičev ponos: »Ponujam se ne. Le če mislijo lastniki lista, da bi moje delo bilo koristno za list in za našo stvar, vstopim.« Tomšič je ob tej Jurčičevi ponudbi »skakal od veselja«. Takoj je pisal dr. J. Vošnjaku. Priložil je tudi Jurčičevo pismo, ki pa žal ni ohranjeno. Tomšič sporoča Jurčiču na Dunaj, da bi ga bil že sam povabil k sodelovanju, pa se je bal, da bi ga bil s tem žalil. Potolažil ga je, da bo »na vsako hudičevo vižo« že toliko dobil, da bo mogel živeti, saj plačujejo Pozniku 35 goldinarjev, četudi ga ne more rabiti za drugo, ko da mu sestavlja javne dražbe za oglasni del časnika. Dr. J. Vošnjak pa je pisal Jurčiču na Dunaj, da bi pri »Slovenskem Narodu«, ki je izhajal tedaj trikrat v tednu, res živo potrebovali tako izvrstno, plodno pero, kakor je njegovo, saj Tomšič ne zmore vsega dela. Sočasno pa mu tudi sporoča, da nameravajo prevzeti lastniki »Slovenskega Naroda« tudi celovski »Glasnik« in ga, če Janežič privoli, prenesti v Maribor. Urejeval pa naj bi ga Jurčič. Ko se je dr. J. Vošnjak pogovoril o Jurčičevi zadevi še z dr. Dominkušem, ki je skupno z njim predstavljal lastništvo »Slovenskega Naroda«, je poslal Jurčiču na Dunaj drugo pismo. V njem ga vabi k sodelovanju v uredništvu SN s tem, da bi pričel s 15. julijem 1868. Hkrati ga je obvestil, da mu je poslal dr. Dominkuš 50 goldinarjev, in sicer za vožnjo 10 gl., drugih 40 gl. pa mu bodo odračunali od plače v osmih mesečnih obrokih po 5 gl. Jurčič naj bi skrbel za podlistek v SN, ki mu bo odslej »popolnoma njemu izročen«. Za urejevanje podlistka bo prejemal mesečno plačo 30 gl.

Jurčič se je vabilu odzval. Kaj naj bi sicer storil? Za njegov obstanek nedvomno najboljša rešitev. Zapustil je Dunaj in odpotoval v Maribor, da »se otmé pogubi!« Z Dunaja ga je pregnala beda. V Maribor ga je zvalilo prijateljstvo s Tomšičem. Tako je prišel Jurčič v uredništvo mladoslovenskega glasila zastopat slovensko literaturo v stolpcih novega slovenskega političnega časnika. Jurčič se je z vnemo lotil dela in skrbel za kulturni

⁸ Slovenski biografski leksikon. 3. zvezek. Ljubljana 1928. Str. 414.

Josip Jurčič

listek. Bil je nekak kulturni urednik SN. Oglašal pa se je tudi z uvodniki in drugimi prispevki.

Sisak je druga postaja Jurčičevega časnikarjenja. Kako je prišel tja? V začetku 1870 je namreč Jurčič odpotoval iz Maribora na Dunaj, da bi nadaljeval študije in pomagal sočasno Stritarju pri urejevanju revije »Zvon«. Toda spet se mu je godilo slabo. Prav tedaj, t. j. v začetku l. 1871, je vzniknil v Sisku, ki je bil pred gradnjo železnice svetovno znano trgovsko mesto, jugoslovansko usmerjeni nemško pisani časnik »Südslawische Zeitung« (Jugoslovanski časnik). Bil je pravzaprav otrok ljubljanskega programa (1870). Kot glasilo hrvatske opozicije, naperjene zoper režim razvpitega bana barona Raucha, je imel ta nemško pisani časnik hrvatskih rodoljubov namen, razkrivati vsemu svetu Rauchova nasilja in samopašnost. V Zagrebu namreč ne bi mogel tedaj uspevati zaradi ostrine Rauchovih tiskovnih predpisov. Zato so si zagotovili voditelji hrvatske opozicije v Sisku tiskarno, kjer so tiskali poleg časnika »Südslawische Zeitung« tudi hrvatski narodni časnik »Zatočnik«. Ljubljanska programska pobuda hrvatsko-slovenskega sodelovanja (1870) pa je terjala upoštevanje tudi pri uredniškem delu. Zato so se obrnili na Tomšiča, če ve za spretnega, dobrega časnikarja. Tomšič se je spomnil Jurčičevih dunajskih tožb in ga o tem obvestil. Jurčič ni okleval. Rad je sprejel ponudbo in se odpeljal v Sisak. To je prva enačica. Po drugi enačici je prišel Jurčič v Sisak na priporočilo Lacka Mrazovića in dr. Ivana Salsarja. Tretja enačica pa se nanaša na Trstenjakovo priporočilo.

Kakšne so bile Jurčičeve časnikarske *naloge* v uredništvu časnika »Südslawische Zeitung«? Vošnjak in Levec poročata, da je prevzel Jurčič svoje mesto s »precej dobro plačo«. Glavni urednik časnika »Südslawische Zeitung«, ki je izhajal najprej trikrat tedensko, pozneje pa kot dnevnik, je bil sloveči hrvatski časnikar dr. Josip Prauss. In Jurčič? Bil je sourednik, v času Praus-

sove bolezní pa dejanski urednik. S svojim publicističnim sodelovanjem pri tem časniku, ki se je ves čas zavzemal za ljubljansko enačico jugoslovanskega programa, je Jurčič izpričal, da je dosleden branilec jugoslovanstva in slovensko-hrvatskega sodelovanja. Zagovarjal je prizadevanja skrajne levice v hrvatski opoziciji in bil zoper vsako nagodbo z Madžari. Glaser sodi, da je sodeloval Jurčič tudi pri »Zatočniku«, Mile Marković pa to zavrača. Vsekakor pa se je oglašal v tem času tudi z dopisi v »Slovenskem Narodu«, ki so označeni s šifro J. Poročal je npr. o vprašanju volitev na Hrvatskem. Nadalje je seznanjal Slovence z vodilnimi osebnostmi hrvatske opozicije. Pisal o Slovencih in Hrvatih. Branil je hrvatsko opozicijo zaradi očitkov, češ da je za revizijo nagodbe z Ogrsko le z vidikačasne oportuniti. Poveličal je svojega najboljšega prijatelja v Sisku dr. Mankanca, ki je bil nosilec agitacije za popolno odcepitev Hrvatske od Madžarov.

Zopet v Mariboru. Sredi Jurčičevega časnikarskega snovanja in razmaha hrvatske opozicije je prišla iz Maribora žalostna novica: 27. maja 1871 je umrl Anton Tomšič, glavni urednik SN. Dr. J. Vošnjak, ki je odločal v lastništvu SN, je bil takoj prepričan, da ne more biti Tomšičev naslednik nihče drug kakor Jurčič. Poslal mu je brzojavno povabilo v Sisak, od koder je prišlo Jurčičevo brzojavno sporočilo, da je pripravljen prevzeti uredništvo SN. Sredi julija je bil že v Mariboru. Odtlej pa do svoje smrti je uspešno opravljal naloge glavnega urednika SN. Le v času bolezní so ga nadomeščali njegovi politični prijatelji. Slovo od Siska ni bilo težko, saj so bili v Zagrebu po Rauchovem padcu ublaženi tiskovni predpisi in je hrvatska opozicija lahko preselila »Zatočnik« (pozneje Branik) in »Südslawische Zeitung« s tiskarno vred v Zagreb.

V Mariboru pa je Jurčič oplodil svojo časnikarsko ustvarjalnost z vztrajnim prizadevanjem, da dobi »Slovenski Narod« lastno tiskarno in da se preseli v Ljubljano. Le v tem je videl Jurčič zagotovilo za njegovo nadaljnje izhajanje in razvoj. Dognano je, da se ne bi SN brez Jurčičevih neutrudnih spodbujanj nikoli preselil v Ljubljano in da ne bi nikoli postal dnevnik. Zato je vztrajno priganjal lastnike k ustanovitvi Narodne tiskarne, to pa je pomenilo pogoj za preselitev v Ljubljano. Zagotovljenih je bilo 430 delnic v znesku 43.000 goldinarjev. S 26.000 goldinarji so lastniki kupili tiskarno v Mariboru, ki je bila slovenska in narodna. Ostali znesek pa je šel za nakup nove tiskarne v Ljubljani. Stvari so se naglo razvijale. 6. oktobra 1872 je že izšla prva številka SN v Narodni tiskarni v Ljubljani. S »Slovenskim Narodom« se je, seveda, preselil v Ljubljano tudi Jurčič. Položaj Ljubljane kot osrčja slovenske politike in kulture je bil s tem znatno okrepljen. Maribor pa je občutno izgubil na svojem pomenu. S 1. januarjem 1873 je postal SN dnevnik, prvi slovenski dnevnik.

Ljubljana je bila sklepna postaja Jurčičeve časnikarske poti. Pogled v njegovo uredniško sobo odstira sliko Jurčičeve orjaške delavnosti. Uredništvo SN je bilo tedaj v hotelu »Evropa«. Bil je tako zaposlen, da je izražal svojim prijateljem iskreno hvaležnost za najdrobnejšo novico. Kako je urejevanje SN hromilo njegova literarna prizadevanja, kaže roman »Erazem Tatenbah«. Ko so ga začeli tiskati in objavljati v SN, je bil pripravil Jurčič šele polovico rokopisa. Poznejša poglavja pa je pisal sproti. Primerilo se je

pogostno, da je moral stavec čakati na rokopis. Jurčič je tožil v nekem pismu, da je ostal po administratorjevem odhodu v Celje precej sam in da mu zato njegov »Tatenbah« ne gre prav od rok. Z leposlovnim delom se je ukvarjal od 15. do 17. ure, potem ko je končal urejevanje SN.

Notranja podoba Jurčičevega SN pa je živ odsvit vprašanj in dogodkov, ki pretresajo tedanji čas. Veljaven je le *narodni program*. Njegova prva točka je združenje vseh Slovencev. S tem programom prebujajo Slovence k narodni zavesti. Srbe in Hrvate spodbuja k slogi in jim kliče: »Porazumite se, složite se, zedinite se!« V *avstrijskih notranjih vprašanjih* se ogreva za federalizem in svobodomiselnost, zavrača germanizacijo in nemškutarstvo. Terja spremembo v državni ureditvi. Navdušuje se za *slovanske narode*, predvsem za Hrvate, Srbe in Črnogorce. Pozdravlja rusko vojsko, ki gre reševati slovanske države na jugu. Ni pa naklonjen Poljakom, ker sanjarijo, ker so zoper Rusijo in ker tlačijo Ukrajince. Ne prikriva svojih občutkov za *republikansko* misel v Franciji in Španiji. V Napoleonu III. vidi »besedolomca«. Zavzema se za svobodo tiska in časnikarstva: odpravita naj se časniški kolek in oglasni davek. Brez časnika nehamo biti Slovenci politični dejavniki.

Vsekakor so plameneče iskre Jurčičevega peresa razpihale slovensko časniško rast. Slovencem je ustvaril Jurčič *prvi politični dnevnik*. Bil je osrednja gibalna sila, ki je pripravila omahljive lastnike do te presenetljive odločitve. Upravni odbor se je boječe lotil naloge, saj niso imeli Slovenci dotlej še nikoli dnevnika. Nedvomno bi ne bilo dnevnika SN brez Jurčiča. Ne gre pa pri tem le za njegovo moč prepričevanja. Še večjo veljavo lahko pripišemo njegovi moralni kvaliteti. Za borih letnih 1200 goldinarjev je opravljal Jurčič pomembno nalogo urednika — črnilnega kulija. Celotno duševno delo pri prvem slovenskem dnevniku je terjalo letno komaj 2500 goldinarjev. Jurčič pa ni le ustvaritelj prvega slovenskega dnevnika. Še več: okrepil je njegovo rast, da so se njegovi nasledniki lahko posvetili nalogam, ki se jim Jurčič zaradi svojega pionirskega ustvarjalnega dela ni utegnil posvetiti.

Jurčičeva *uredniška ustvarjalnost* se zarašča še v *druga področja*. Klije in kipi iz sestavin, ki se sicer le poredkoma oplajajo in dopolnjujejo. Predvsem njegov pripovedniški dar. Svojo gibko vzmet ima v plodovitem *pisateljskem* peresu, ki ga je zastavil Jurčič na začetek večjega slovenskega literarnega teksta. Sočasno ga je neka nemirna notranja sila pehala in vabila v politiko. Mar ni ta klic v javno življenje najpristnejši, najneposrednejši nastavek za vneto časnikarjenje in spretno urejevanje? Vzporedno vihti torej Jurčič svoje *časnikarsko pero* na začetku poklicnega slovenskega časnikarstva in prvega našega dnevnega časniškega tiska. To drugo (časnikarsko) pero Jurčiča usodno preobremenuje. Zato ob prvem, pisateljskem, ves upehan pogostno omaguje.

V Ljubljani, na svoji zadnji časnikarski postaji, se je Jurčič silno navezal na »Slovenski Narod«. Težko bolan za tuberkuloznim vnetjem porebrnice se je leta 1880, ko se je zatekel po zdravje v Gorico in Benetke, oglašal s pismi ter se zanimal, kaj je z uredništvom »Slovenskega Naroda«. Do poslednjega življenjskega utripa 3. maja 1881, ko je podlegel pljučni sušici, je mislil na

SN in njegov obstanek. Njegova smrt je zasekala globoko praznino v slovensko literarno izpovednost in časnikarsko ustvarjalnost.

Ob sklepnih misli bi lahko povzeli, da ima Jurčičeva bogata pisateljska ustvarjalnost s 45 romani, povestmi in črticami svoje ustrezno protitežje tudi na področju časnikarstva: napisal je na stotine uvodnikov, člankov, podlistkov in drugih prispevkov. Kakor Fran Levstik, njegov idejni oče, je bil tudi Jurčič doma v vseh zvrsteh in oblikah časnikarskega dela. Zato je njegovo ime trajno in svetlo zapisano v zgodovini slovenskega poklicnega časnikarstva.⁹

⁹ Slovenski Narod 1893, št. 75.

Dr. Karol Glaser! Jurčič — časnikar. (Zgodovina slovenskega slovstva IV.) Str. 108—111.

Dr. J. Vošnjak: Spomini. Prvi zvezek. Str. 117, 157, 217, 250. Drugi zvezek. Str. 10, 25, 29, 71, 74, 105, 124, 173, 180, 190, 201, 222, 226, 239, 261, 268.

Spomini o Josipu Jurčiču. Ljubljanski zvon 1888. Str. 418—429.

Dr. Jos. Vošnjak: Spomini o Josipu Jurčiču, Ljubljanski zvon 1889. Str. 145—50 in 1890. Str. 266—273.

Dr. Fr. Ilešič: Jurčič v Sisku. Slovan 1911. Str. 313—320.

Dr. Jos. Vošnjak: Še nekaj spominov na Jurčiča. Slovan 1911. Str. 312.

Dr. Dragotin Lončar: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba. ZMS. Str. 226.

Dr. Ivan Prijatelj: Janka Kersnika zbrani spisi. VI. Str. 302—305.

Jože Pahor: Jurčič se vrne v Maribor (Dve poglavji iz romana o Jurčiču).

Jurčičeva številka »Slovana«. Posvečena tridesetletnici Jurčičeve smrti. Slovan 1911, številka 10.

Dr. Dragotin Lončar: Politično življenje Slovencev. Str. 47 in dalje.

Avgust Žigon: Prispevek petdesetletnici. Ljubljanski zvon 1917. Str. 98 in dalje.

Josip Jurčič: Zbrano delo. Četrta knjiga. DZS 1951. Str. 290—323.

Dr. Fran Vatovec: Levstikova kritika Jurčiča urednika. Ljudska pravica 1954, številka 53.

Dr. Fran Vatovec: Po stopinjah časnikarja Josipa Jurčiča. Naši razgledi 1954, številka 6.

Dr. Fran Vatovec: Jurčičevi načelni in praktični pogledi pri urejevanju Slovenskega Naroda. Nova obzorja 1955, št. 2.

Dr. Fran Vatovec: Ob zibelki Slovenskega Naroda pred 100 leti. (Brošura Ob stoletnici ustanovitve »Slovenskega Naroda« 1868—1968). Izdalo Društvo novinarjev Slovenije, Maribor 1968. Str. 3—32.

SLIKAR FRANCE KRALJ

Stane Mikuž

Slikar, kipar, grafik in umetniški organizator France KRALJ je bil rojen leta 1895 v Zagorici pri Dobrem polju. Prvo umetniško izobrazbo je dobil pri podobarju A. Progarju v Celovcu, nato je študiral na srednji tehnični šoli v Ljubljani. Od leta 1913—1918 je bil študent dunajske Akademije, od leta 1919—1920 pa praške (pri prof. V. Bukovcu). Kasneje je bil dolga leta profesor na umetniški šoli »Probudac« v Ljubljani. Umrl je leta 1960 v Ljubljani.

Malo je slovenskih likovnih ustvarjalcev, ki bi s svojimi deli doživeli toliko hvale in graje v isti sapi, kot je bil tega deležen naš rojak slikar, kipar in grafik FRANCE KRALJ. Da je bila njegova umetnost obdarovana s ploho in soncem, je bila temu kriva posebna konstelacija v relaciji onodobna družba in naša likovna umetnost. Komaž, komaž so se naši Ljubljanačani navadili impresionistov in jih jeli sramežljivo priznavati, glej zlomka — že je bil tu »Klub mladih«, v katerem srečamo v prvi vrsti imena Franceta Kralja in njegovega brata Toneta. Pa se je vnela pravda za in proti novi umetnosti, tradicionalistom je koristila njihova mnogoštevilnost, naprednim (tu mislim predvsem na našo kritiko) pa borbenost in razgledanost v tedanjem likovnem svetu. Pravda je bila rešena naposled v Kraljevo korist, priznali so ga, čeprav ga morda niso nikoli radi imeli. To slednje pa je bilo samosvojemu umetniku malo mar, šel je svojo samotno pot z veliko in občudovanja vredno doslednostjo.

Leta 1920 je z bratom prvič razstavil v Jakopičevem paviljonu. Njegova umetnost je tedaj dobila nalepko: Ekspresionizem! Ekspresionistična umetnost je v širokem svetu zrastle kot reakcija na impresionizem, ki je poudarjal le formalne prvine sveta, kakor jih je dojel umetnikov optični organ brez kakršnekoli miselne in čustvene interpretacije. Tak slikar, katerega »so bile samo oči in to kakšne oči« — tako so ga označevali sodobniki — je bil na primer francoski impresionist Claude Monet! Toda obdobje »čistega« impresionizma je bilo razmeroma kratko, že neoimpresionizem je načenjal nove probleme, še bolj pa so se od njega oddaljili Van Gogh, Gauguin in Cézanne. Med tem se je v Evropi duhovna klima močno izpremenila. Slutnje bližajoče se vojne katastrofe so se pokazale v razpoloženju »konca stoletja«, svet je postal tesnoben, mrk in melanholičen. Ne forma, duh je začel dobiti na vrednosti. Iz takega stanja se je rodila ekspresionistična umetnost, ki je odklanjala bleščico lupine pojavov ter zahtevala »notranje življenje« umetnine, »ekspresionizem vsebine«, ki pa naj se »druži z dinamičnostjo forme ob upoštevanju kubičnosti in primitivizma« (prim. Katalog Fran in

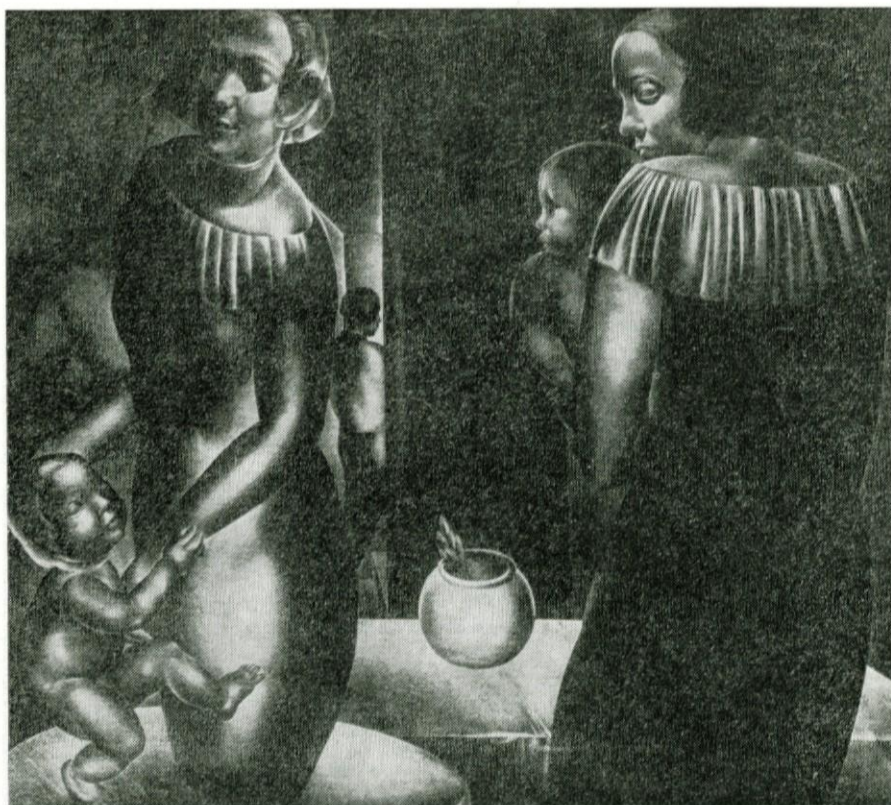
France Kralj: PORTRET UMETNIKOVE ŽENE, 1921 (Olje, platno 86.5 × 74.5 cm)

Tone Kralj, Ljubljana 1925.). Tak je bil torej Kraljev program v tem času in mislim, da se v bistvu ni prav nič ločil od umetnostnega creda kakega nemškega ekspresionista. Toda medtem ko je moral npr. E. Nolde, da je zadostil svoji želji po »primitivizmu«, iti po pomoč k črnski plastiki, je bila ta pot Francetu Kralju prihranjena. Njegov oče, ded in rodovi nazaj so bili podobarji, se pravi ustvarjalci ljudske plastike, ki se po svojem bistvu hrani med drugim tudi s »primitivističnimi« elementi.

France Kralj: PARADIŽ, 1921. (Olje, platno 87 × 74 cm)

Leta 1921 je nastala podoba »Paradiž«. Slika nam veliko pove o Kraljevi todobni slikarski umetnosti. To leto je mladi slikar končal šolanje v Pragi in je stal na začetku samostojne umetniške poti. Kaj se je v širokem svetu naučil? Spoznal je dunajsko secesijsko slikarstvo, predvsem dela slikarja Klimta, podoba ima močan dekorativen značaj, navzoče so izrazite secesijske linije (drevo na levi), snov sama pa je težko razumljiva. Vsebina je poudar-

France Kralj: *ROBBINSKI PORTRET*, 1926. (Olje, platno 115 × 130 cm)

jena do take mere, da so naravne oblike izgubile vso logiko in pomen. Isto leto je Kralj naslikal *podobo svoje žene!* Zelo je zanimiva! Če portretu odmislimo glavo, smo v oblikovnem svetu Paradiža. Ženine roke so neznansko dolge, se vijejo, kot bi bile iz testa, podobno je obdelana tudi draperija (črn šal). Iz te amorfne gmote pa zre v nas prijazno lice smehljajoče se žene, naslikano v starem realističnem načinu. Eno je svet fantazije, drugo je resnični svet. Leto popreje je nastala plastika »Umetnik« (1920). Kralj je izoblikoval podobo moža v »negativnem« smislu, se pravi, človeški lik je izvotljen, neplastičen podobno kot je formiral svoje »absolutne« plastike Archipenko. Tudi v tem primeru je kipar staro ustaljeno formo postavil na glavo v korist »notranjemu doživetju« in dinamičnosti nove oblike.

Leta 1926 je Kralj naslikal podobo »*Moja družina*«. S to podobo se je mladi slikar poslovil od svojega prvega umetnostnega obdobja, ki ga z vso upravičenostjo imenujemo *ekspresionistično*, in je začel novo periodo tako imenovane »*nove stvarnosti*«. »Nova stvarnost« je bilo umetnostno gibanje, ki se je sprožilo v Nemčiji leta 1923 kot odgovor na ekspresionistično zane-

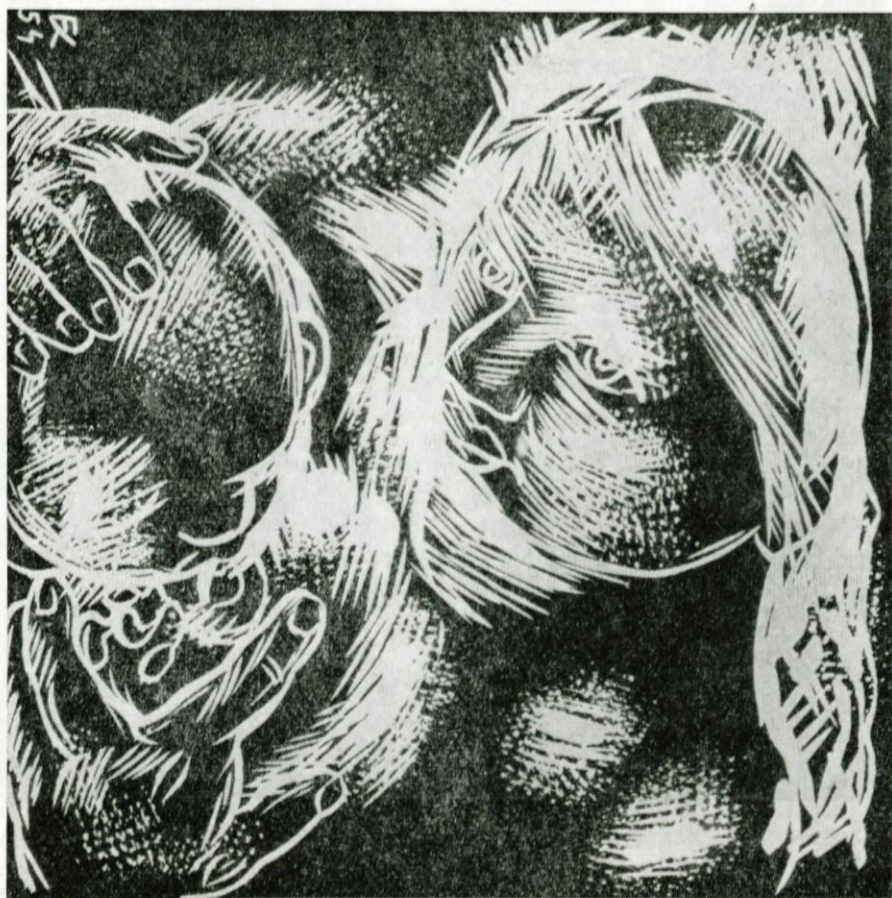

France Kralj: KMEČKI PAR, 1929. (Žgana glina in les, višina 60 cm)

*France Kralj: POGLED Z GRAJSKEGA POBOČJA PROTI ROZNIKU, 1929.
(Olje, platno 135 × 138 cm)*

marjanje forme v korist miselnega in čustvenega izraza. Spet se je začela poudarjati trdna kubičnost teles v jasnosti linij in kontur, hkrati pa se je umetnost močno približala realizmu (stvarnosti). Kralj, ki je bil izredno razgledan umetnik, je zelo naglo reagiral na novo gibanje: »Jajčarice« in »Poletje« — dve podobi iz leta 1925 nas prepričajo o tem. Nenadoma je izginil fantastični svet prisodob in miselnih tem, na njegovem likovnem prizorišču so stopili na prvo mesto kmečki človek in njegov dom. V tem času se je v slikarstvu izoblikovala tudi tista osnovna umetnostna in miselna ideologija o navzočnosti slovenstva v njegovem likovnem delu. Toda povrnimo se k »Moji družini«. Slikar je upodobil del ateljeja, levo stoji kip njegove žene z otrokom, desno pa model sam. Slikarja vidimo v ozadju, kako odhaja iz delavnice. Povratek k doslednejšemu realizmu je povsem jasen, vsi liki so jasni v konturi in v voluminoznosti, svet je postal zares *stvaren*. Mimo

France Kralj: *MATI Z OTROKOM*, 1954. (Lesorez 18 × 18 cm. Last M. G.)

stvarnosti potujejo le barve, ki so postale skoraj monohromne in pa neka čudna, zastrta dušeslovna razgibanost dela, ki ga skoraj približuje nadrealizmu. Sledila so plodna leta v tej likovni smeri. Leta 1929 je slikar upodobil »Pogled na Ljubljano proti Rožniku«. Mesto je zasneženo in neobljudeno počiva pod otožnim zimskim nebom. Kako stvarno je oblikovana podoba mesta in njegovih posameznosti nam ni treba razlagati. Tudi barvno je slika poudarjeno neizravna, tako da spominja na veliko, skromno kolorirano grafiko. Vitalnejši in robustnejši pa je bil Kralj v todobnih plastičnih ustvaritvah. Kot primer bi navedel *Kmečki par* (1929, žgana glina)! Fant ljubkuje z dekletom, kipar je hotel poudariti elementarnost kmečke ljubezenske strasti z robustnimi oblikami teles in z dokaj »primitivističnimi« kiparskimi prijemi.

France Kralj: *LASTNI PORTRET PRI SLIKANJU FRESKE*, 1942, končano 1955
(Olje, platno 108 × 125 cm)

Obdobje »nove stvarnosti« je bilo silno plodno za Kraljevo umetnostno rast in njegovo osebno čisto človeško poglobitev. Vsebovalo pa je neko latentno nevarnost za Kralja-slikarja, kajti barvna neizrazitost tega časa ga je vodila naravnost k grafičnemu ustvarjanju. To pa je umetnik čutil in se je zato skušal rešiti iz tega »stvarnega« začaranega kroga. Leta 1932 je odpotoval v Italijo in se s tega potovanja vrnil kot preroben. Znano delo, ki je nastalo na tem potu med mnogimi drugimi, je podoba »Žena z beneškim ozadjem«. Grafična barvna intonacija je prešla, namesto nje pa so se pojavili delikatni srebrnkasti in rožnati toni, tako da bi mogli govoriti o Kraljevi »rožnati periodi«. Poleg sprostitve ob barvnih vprašanjih pa je sledila še druga — novostvarno strogo plastičnost je tu in tam izpodjedel novi, slikoviti način obdelave slikarskih predmetov. Ta, mehkejši način obdelave je poslej spremljala vedno doslednejša sla po krepkih barvah — rdečih, rumenih, zelenih itd. Kot bi se umetniku na novo odprle oči za barvne vrednosti in pa, kar je v 40 letih tudi zanimivo, za *nadrobnosti* tega sveta. (»Divje mi-

moze«, Trata z deteljo»). Slikar se je dobesedno sklonil nad naravno resničnostjo in je z vso zavzetostjo odkrival cvet za cvetom, list za listom.

Nekako leta 1946 bi morda smeli v Kraljevem slikarskem razvoju zaznamovati *novo* in *zadnje* obdobje. Obogaten z nadrobnim študijem narave je prešel umetnik k izredno dognani in poglobljeni sintezi. Spet se je začel poglobljati v bistvo stvari, toda sedaj nič več ob vzgledih umetnostnih tokov tujega sveta, temveč ob lastnih ugotovitvah in spoznanjih. Kot so pri starem Jakopiču dobile barve in luč nenarave, skoraj mističen prizvok, tako so te prvine tudi pri Francetu Kralju postale neodvisne od naravnih pogojev. Predmeti so začeli izžarevati neko svetlobo kakor kresnice ponoči, v njegove podobe se je naselila vizionarnost, polna čudnega razpoloženja. (»Ljubljana«, 1956). Gre za podobo mesta, ki je ne obseva sončna luč, marveč je razsvetljeno samo iz sebe. Strehe hiš in ulice žare v čudnih barvah, ki so se preselele tudi na nebo. Podoba nosi pečat nečesa grozljivega in vkljub vsemu mogočnega in slikovitega. Hkrati stopa človeški lik v ozadje, tudi krajina postaja vedno manjša, vedno višje je nebo, pokrito z glorio vizionarnega pomena. Proces ustvarjanja slikarjevih del se je včasih razširil na več let. Umetnik je začel vrtati v globino stvari, odtod tudi vizionarna dimenzija v mnogih podobah. Tak je npr. slikarjev »Avtoportret«, končan leta 1955. Umetnik se je upodobil s čopičem med ustnicami ob freski, kjer sta naslikana dva konja (iz leta 1942). Levo v ozadju kmečka hiša. Obe živali spominjata na De Chirica, sicer pa je slika polna čudnega, morda tudi tragičnega razpoloženja. Bohotne in vitalne živali, ob njih pa utrujeni, resignirani lik umetnika v spominih na rojstno vas — kakšno nasprotje! Leto popreje je nastala grafika (lesorez) *Mati z otrokom*. Mati kot uročena strmi v svojega otroka. Konture predmetov je razdrobila slikovito pojmovana luč, ki se zdi, da tudi prihaja iz notranjosti upodobljenih likov.

Kraljeva umetnostna žetev je bila zelo bogata. V pričujočih vrsticah sem skušal zajeti v glavnih obrisih njegov umetnostni razvoj, pri tem pa sem se dobro zavedal, da sem se le bežno dotaknil njegovega grafičnega in kiparskega ustvarjanja. Posebno slednje bi zaslužilo posebno študijo, kajti Kraljeva predstava in ustvarjalna moč je prav v kiparstvu dostikrat jasnejša in oblikovno in vsebinsko pomembnejša kot v slikarstvu.

Omenim naj le Kraljevo *malo plastiko*, rezljano iz zelenike, ali njegove male študije, izvršene v žgani glini. Potem so tu še razne ilustracije, vinjete itd. Povsem jasno je torej dejstvo, da čaka umetnostna osebnost Franceta Kralja dobrega, natančnega in pronicljivega monografa.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the position of the medical profession. It is a very interesting and comprehensive survey of the medical scene in the United States at that time. The author discusses the various branches of medicine, the training of physicians, and the state of public health. He also touches upon the economic aspects of medicine, such as the cost of medical care and the distribution of medical services.

The second part of the report is devoted to a detailed analysis of the medical profession. The author examines the various medical societies and associations, their aims and activities, and their influence on the medical community. He also discusses the role of the medical profession in society and the responsibilities of physicians to their patients and to the public.

The third part of the report is a critical appraisal of the medical profession. The author points out the strengths and weaknesses of the medical profession and offers suggestions for improvement. He emphasizes the need for a more unified and organized medical profession and for a greater emphasis on public health and preventive medicine.

The report is a valuable contribution to the history of medicine in the United States. It provides a clear and concise summary of the medical profession at a critical juncture in its history. The author's analysis is thorough and his conclusions are well-founded. This report is a must-read for anyone interested in the history of medicine or the current state of the medical profession.

The report is divided into three main sections. The first section, "The Medical Profession in the United States," provides a general overview of the medical profession. The second section, "The Medical Profession in the United States," provides a detailed analysis of the medical profession. The third section, "The Medical Profession in the United States," provides a critical appraisal of the medical profession.

The report is a valuable contribution to the history of medicine in the United States. It provides a clear and concise summary of the medical profession at a critical juncture in its history. The author's analysis is thorough and his conclusions are well-founded. This report is a must-read for anyone interested in the history of medicine or the current state of the medical profession.

KRONIKA SLOVENSKEGA OKTETA

Od ustanovitve do Prvega kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični (1950—1970)

Tone Kozlevčar

Ko se je pred dobrimi dvajsetimi leti mudila delegacija Osvobodilne fronte slovenskega naroda v sestavi pokojnega Toneta Seliškarja, Draga Sege in Franje Bidovčeve na obisku pri ameriških Slovencih, da bi se jim zahvalila za materialno in moralno podporo v času narodnoosvobodilne borbe, so jim naši rojaki v večjih središčih, predvsem v Clevelandu in Chicagu, izrazili željo, da bi prišel gostovat mednje pevski zbor iz domovine. Po vrnitvi

Slovenski oktet ob ustanovitvi: Gašper Dermota, Janez Lipušček, Marij Kogoj, Božo Grošelj, Tone Kozlevčar, Roman Petrovčič, Artur Sulc in Tone Petrovčič

iz ZDA je naša delegacija sporočila kulturnim institucijam željo naših rojakov; za to misel se je posebno zavzel Drago Šega, ki je bil včasih sam član študentskega okteta. Takrat pa kot nalašč ni bilo pri nas na razpolago niti primernega zbora in ne ansambla, ki bi bil kos takim željam. In ker ga ni bilo, je bilo treba ustanoviti pevski zbor, ki bi bil dovolj gibčen, kvaliteten

in ne prešteviljen, da potovanje ne bo predrago, da bo občinstvu v užitek, pevskim zborom ameriških Slovencev pa v strokovno korist [1].

Takratno ministrstvo za kulturo in prosveto je razpisalo avdicijo med slovenskimi pevci in izmed več kot 30 kandidatov je komisija izbrala sedaj že pokojna prva tenorja Janeza Lipuščka in Gašperja Dermoto, Božo Grošlja, in Marija Kogoja druga tenorja, Romana Petrovčiča in Toneta Kozlevčarja, baritona, bas pa sta takrat pela Tone Petrovčič in tudi že umrli Artur Šulc. Oktetu je priskočil na pomoč in delal z njim še šest let prof. Janez Bole, ki je izoblikoval prvi program izbranih pesmi iz obdobja čitalnic in romantike, med njimi sta bili tudi pesmi Benjamina Ipavca Imel sem ljubi dve in Försterjev Spak [2].

Ob prvem koncertu v Šentvidu pri Stični

Do prvega nastopa Slovenskega okteta v Šentvidu pri Stični pa je prišlo takole:

Kot šentviški rojak sem obvestil takratnega župana Gabra Zorca, da smo v Ljubljani ustanovili Slovenski oktet in ga vprašal, če so prebivalci Šentvida

Šentvid pri Stični, zibelka Slovenskega okteta (foto Erjavec)

pripravljeni organizirati prvi koncert okteta. Župan je z veseljem sprejel mojo ponudbo; določila sva, da bo koncert v nedeljo ob 3 uri popoldne. Slovenski oktet se je pripeljal iz Ljubljane z vlakom. Na postaji so nas pričakali z okrašenim lojterskim vozom, s katerim so nas prepeljali do Kulturnega doma. Bila je zbrana velika množica poslušalcev in dvorana je bila nabito polna in Slovenski oktet je pred njimi, pred preprostimi Dolenjci prvič javno nastopil s programom umetnih in narodnih pesmi s takim uspehom, da so še dolgo govorili o koncertu in oktetu [3]. In zato smo 20 let Slovenskega okteta dne 1. avgusta 1970 zvečer praznovali s koncertom v okvirju Prvega kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični!

*Tone Kozlevčar v razgovoru s pokroviteljem Prvega kulturnega tedna
v Sentvidu pri Stični in predsednikom IS SRS Stanetom Kavčičem*

Slovenski oktet v umetniškem parku Vigeland na Norveškem

Člani Slovenskega okteta v festivalnem naselju v Llangollnu v Angliji

Slovenski oktet v zamejstvu

Prvo potovanje Slovenskega okteta v Ameriko, napovedano za 1950 leto, je na žalost odpadlo, ker njihov organizacijski vodja ni dobil vize. Priredili smo nekaj koncertov doma, junija 1952 pa smo peli v Trstu. Takrat so naši časopisi prvič zapisali Slovenski oktet z debelimi črkami. Primorski dnevnik je dne 27. junija 1952 objavil tole prvo javno oceno: »Oktet je pel s takim umetniškim dognanjem, ki dopušča navzočim, da z zaprtimi očmi samo poslušajo in uživajo, ali pa z zadržanim dihom sledijo pevskim frazam, ter držijo pripravljene roke, da dajo s ploskanjem duška svojim odobravanjem...« Takrat je v dvorani še sedel primorski skladatelj Fran Venturini, ki si je s solzami v očeh prišel zahvalit pevcem za čudovit užitek. Povedal je, da do tistega dne ni vedel kako lepo je priredil tisto znano tržaško narodno pesem Nocoj pa, oh nocoj!

Tiste čase so bila vrata v svet komaj na pol odprta, oktet pa je vendarle že jeseni pel v Celovcu in Borovljah, leta 1953 pa spet v Trstu in v slovenskem tržaškem zaledju, v Zagrebu, v Mariboru in končno po vsej Sloveniji [2].

Pred katedralo v Bredi na Nizozemskem

*Plakati v mestu Lecce v Italiji vabijo na koncert
Med člani okteta je drugi z desne naš organizator potovanja Boris Trampuž*

Slovenski oktet je pel v tej dvorani s 5.700 sedeži v Čun kingu na Kitajskem

Slovenska pesem po Evropi

Ves februar leta 1954 smo gostovali v Holandiji, kamor nas je povabila neka turistična organizacija, toda turistična in folklorna propaganda za Jugoslavijo se je spremenila v izreden umetniški uspeh. Slovenski oktet je imel 17 koncertov v Hilversumu, dve radijski snemanji in posnel pri Philipsu tudi svojo prvo longplay ploščo slovenskih in jugoslovanskih narodnih pesmi.

Nova gostovanja in koncerti pa so zahtevali tudi nove pesmi vseh narodnosti in pesmi od najstarejših do modernih ter umetnih pesmi; pot je vodila oktet v letih 1954 in 1955 po raznih evropskih deželah, najprej v Avstrijo, v Nemčijo, v Passau na evropska glasbena srečanja, v Francijo in Belgijo med izseljence, na turnejo v Italijo od Milana do Sicilije, za zaključek tega obdobja pa še na zborovski festival v Llangolln v Anglijo, kjer je imel oktet zelo lep uspeh, saj ga je BBC povabila na snemanje, nato pa je 14 dni vsak dan iz angleških zvočnikov zadonela pesem Vasilija Mirka Slavonsko kolo kot začetni in zaključni avizo iz vsakdanje BBC reportaže o dogajanjih v Llangollnu. Poslušalci na koncertih v Bariju in Palermu, v Rapallu in Tarantu so posebno radi poslušali in na koncu zahtevali z vzkliki Prelovčevno skladbo Sedem si rož (Sette rose).

Leto 1957 je bilo leto snemanj za radio, dve plošči pa so posneli Švicarji, na prvi pretežno slovenske in jugoslovanske narodne, eno stran na drugi plošči pa ruske narodne, na drugo stran pa izbor slovenskih in jugoslovanskih narodnih in umetnih pesmi, katere so imele povsod doma in po svetu velik uspeh, pa naj smo jih zapeli v slovenski vasi, v ameriškem velemestu ali sovjetskemu državniku Nikiti Hruščovu in njegovemu spremstvu ob sprejemu na Bledu in drugič na Brdu pri Kranju.

Spomenik Mojcej pred rojstno hišo Pavla Kernjaka na Koroškem

Oktet z opernimi pevci in solisti na Kitajskem

Turneja leta 1956 na Kitajsko je eno najlepših doživetij Slovenskega okteta. V ekipi nas je bilo 21 članov, ki smo na povabilo kitajskih kulturnih organizacij imeli 36 koncertov. Nastopali smo v velikanskih dvoranah, sredi vročega obdobja, saj so Kitajci povedali, da take vročine niso imeli že 60 let! V prenapolnjenih dvoranah, v narodnih nošah in vročih škornjih smo se topili v lastnem znoju, vendar smo bili vsi s turnejo izredno zadovoljni. Doživljali smo gostoljubno kitajsko domačnost in čudovito ter nenavadno okolje. Kitajci so nas nad vse prijazno sprejeli in nam pokazali vse kar je

bilo moč videti v prostih dnevih med številnimi koncerti. Sprehajali smo se po starodavnem kitajskem zidu, med plantažami ananasovcev, med šangajskimi nebotičniki, ob Tibetanskem predgorju in ob meji Severnega Vietnama. Vse je bilo enkratno doživetje, saj se lahko malo Slovencev pohvali s takim podvigom.

Po vsakem koncertu na Kitajskem je Slovenski oktet dodal še najmanj dve naši pesmi in kitajsko narodno Caj No Jao, ki jo hranimo na magnetofonskem traku [2, 4].

Prešernova nagrada leta 1957

Predsednik upravnega odbora za podelitev nagrad in tega najvišjega kulturnega priznanja Tone Fajfar je povedal tole: »Slovenski oktet je pevski ansambel, ki je povzel značilne poteze slovenskega zborovskega, ljudskega petja in jih je, sledeč bogati tradiciji dvignil do kvalitete čistega komornega petja. Z velikim repertoarjem, ki obsega skladbe od renesančnih mojstrov do moderne, s poudarkom na kvalitetni in obsežni domači produkciji, je Slovenski oktet razvil tenkočutno interpretacijo, ki je kvalitetna zlasti glede na smiselno dikcijo, precizno vodenje glasov in čustveno izraznost. Slovenski oktet je opravljal veliko kulturno in propagandno delo, ne samo v mestih, temveč tudi na podeželju. S tem je opravljal važno kulturno delo v ljudsko-prosvetnem področju, a je obdržal vedno svojo umetniško raven [5].«

Z nagradnim denarjem smo potovali na italijansko turnejo, do Sicilije in nazaj. Z oktetom je potoval tudi novi umetniški vodja dr. Valens Vodušek, ki do današnjih dni nadvse uspešno vodi in korigira in včasih tudi prireja ter izbira program za Slovenski oktet. Drugi spremljevalec je bil organizacijski vodja Boris Trampuž, ki je oktet spremljal že na Kitajsko in na druge turneje. Kmalu potem je tovariš Trampuž odšel med diplomate in organizacijo je prevzel novinar in publicist Bogdan Pogačnik. Njega že težko čakamo, da se dokončno vrne iz Pariza [4].

Oktet v začetku šestdesetih let

Poleg Prešernove nagrade je Slovenskemu oktetu pomenilo najvišje priznanje te dobe dejstvo, da so ga vsi Slovenci v domovini in zunaj nje začeli smatrati za svojega prav zaradi tega, ker je našo narodno pesem dvignil s svojo kvaliteto in edinstveno interpretacijo na tako višino, da je naša pesem zablestela doma in na tujem med poplavo modernističnih novitet, ki so grozile, da jo bodo zadušile [6]. Koncert leta 1959 v Ljubljani je vzbudil med občinstvom in kritiki precejšnjo pozornost. Muzikolog in glasbeni kritik Rafael Ailec je zapisal: »Tehnično je ansambel v fazi popolne zrelosti kar je je v tej sestavi le mogoče doseči. Glasovno je v vsaki skupini tenorski in basovski izravnani. Poleg zvrhane mere užitka je nudil koncert tudi precej določen odgovor na vprašanje kam se je slovenski oktet do danes razvil [4].«

Po desetih letih trdega dela in uspehov je postal Slovenski oktet nepogrešljiv gost v našem glasbenem življenju. Toda leto 1960 je prineslo oktetu prvo spremembo. Smrt je pokosila Arturja Šulca, zaradi bolezni pa sta se

*Pred posloppjem ameriškega Kongresa v Washingtonu D. C.
Drugi z desne je oktetov organizator potovanj, tovariš Bogdan Pogačnik*

Člani okteta pred Leninovim mavzolejem na Rdečem trgu v Moskvi

poslovala brata Petrovčiča. Novi člani so postali baritonist Andrej Štrukelj in basista Marjan Štefančič in Dragiša Ognjanović. Nova zasedba je morala trdo delati, saj smo morali obnoviti in na novo naštudirati v kratkem času okoli sto pesmi, ki so se izkristalizirale kot železni repertoar koncertnih nastopov. Nastopali smo v bolnicah in drugod, avgusta pa že na festivalu v Dubrovniku, kjer je nov ansambel zmagovito preстал svoj ognjeni krst. O tem koncertu je kritik med drugim zapisal: Ansambel si je s svojimi izrednimi kvalitetaми priboril visoko mesto na lestvici jugoslovanskih kornornih ansamblov. V novi zasedbi kaže, da je še bolj kompakten tako glede plemenitega in polnega zvoka, kot tudi glede elastičnosti in emitiranega tona.

Med tujimi deželami, ki so poslušale našo pesem, je bila prva Češkoslovaška, kjer so poleti 1960 s solzami v očeh sprejeli pesem Teče voda. Vrstili so se koncerti po velikih evropskih mestih: v Berlinu, Kopenhagenu, Parizu, Oslu, Genevi, Torinu, Moskvi in drugod. Stopali smo na velikanske odre, pred

*Ob državnih obiskih je Slovenski oktet nastopal na Bledu in na Brdu.
Posnetek je iz leta 1959 po obisku etiopskega cesarja Haile Selasija*

razvijano občinstvo in ostro kritiko, toda interpretacija naše narodne in umetne, renesančne in moderne pesmi je povsod osvajala.

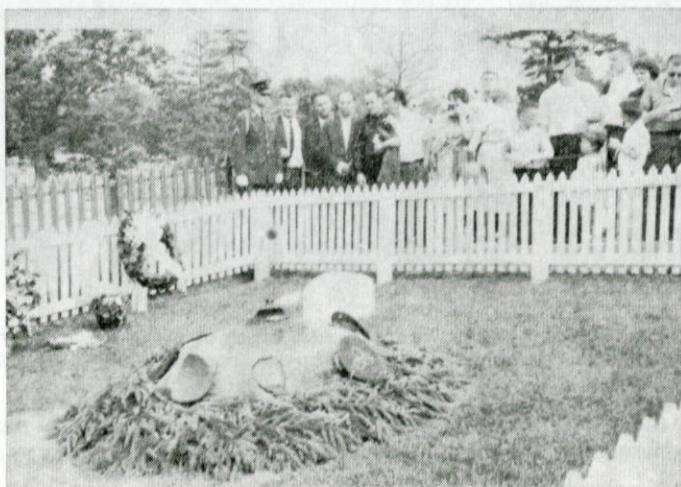
Pojočji ambasadorji

Norveška je prav gotovo tista dežela, ki nas je najlepše in najprisrčneje sprejela. Tam je oktet gostoval leta 1961, 62 in 65. Samo v razmeroma majhnem mestu Olesunu z okoli 40.000 prebivalci smo imeli pet koncertov v polno zasedenih dvoranah, kjer je mladina navdušeno ploskala in kjer so nas na plakatih imenovali pojočji ambasadorji. Tudi kritike iz Norveške so med najlepšimi v oktetovem arhivu.

Sledila so gostovanja v Zahodni Nemčiji, Danski, Franciji, Italiji, Avstriji, Švici in Sovjetski zvezi, kamor je oktet odšel z zabavnim orkestrom RTV Ljubljana na skoraj dvomesečno turnejo. V deželi z bogato tradicijo mogočnih zborov je oktet s svojo zlitostjo in vokalnimi mojstrstvom pritegnil kritiko in poslušalce [6].

Med Slovenci v Ameriki

Turneje po Ameriki smo se zares veselili, še bolj pa nas naši ameriški rojaki, ki so dali pobudo za ustanovitev okteta. Za organizacijo nastopov smo izbrali ameriškega menažerja, toda priprave doma so zahtevale mnogo truda, študija programov in prednastopov [7]. Sprejem v Ameriki je bil veličasten, na letališču in povsod, kamorkoli smo prišli je bil pravi praznik. Mnogi so prišli na koncert več kot 500 km daleč. Sprejemali so pevce in spremstvo na svojih domovih, v preprostih rudarskih hišah v Pennsilvaniji, v razkošnih vilah v Hoollivoodu, na piknikih in drugih prireditvah. Nastopili smo v New Yorku, Newportu, Westportu, Pittsburgu, Torontu, Chicagu, Milvaukeeu, Clevelandu, Pueblu, San Franciscu, Los Angelesu in v mnogih drugih mestih in naselbinah v ZDA in Kanadi. Poslušali so nas starejši izseljenci, mladi iz druge in že tretje generacije, med njimi mnogi, ki so prvič

Na grobu predsednika ZDA Roberta Johnna Kennedyja

poslušali pesem v jeziku svojih očetov. Vrsto koncertov v New Yorku, Newportu in Clearidgu smo imeli tudi za ameriško publiko, posebno za ameriške študente, na katere je naša pesem napravila globok vtis, vsem pa je odprla srca, da so pozabili na vsakdanje težave. Starejši izseljenci so nam s solzami v očeh stiskali roke, mnogi pa so se vozili za nami, na več koncertov z avtomobili ali avioni. Vreme nam je bilo vseskozi naklonjeno, kajti tisto leto je bila tam krasna jesen, »indian Summer« ali prijetno »babje poletje«. Vrnili smo se prek Atlantika pozno v novembru z ladjo Cristophoro Colombo, kjer smo se napili Chiantia in vina Castelli Romani... in do dobra odpočili z naporene turneje. Med plovbo nas je pretresla vest o smrti predsednika Kennedyja in na koncertu v ladijski dvorani se je oglasila Gallusova *Ecce quomodo moritur iustus* [8].

Dogodki in podobe zadnjih nekaj let

Za dejavnost leta 1963 in uspeh ansambla med našimi izseljenci je Slovenski oktet dobil leta 1964 drugo Prešernovo nagrado z motivacijo, da je »dejavnost Slovenskega okteta prikazala visoko stopnjo slovenske vokalne reprodukcije in tudi produkcije... Zajela je širok krog poslušalcev in je zlasti v tujini opravila poslanstvo medsebojnega spoznavanja in zблиževanja.«

Ko se je oktet pripravljal na svojo drugo turnejo po Ameriki in Kanadi, smo se morali leta 1965 posloviti od enega najboljših slovenskih pevcev na

Slovenski oktet ob dvajsetletnici (1970): Marjan Stefančič, Peter Čere, Tone Kozlevčar, Peter Ambrož, Danilo Čadež, Andrej Štrukelj, Božo Grošelj in Jože Kores

opernem ali na koncertnem odru s Slovenskim oktetom, od tenorista Janeza Lipuščka. Njegova pevska, umetniška in tehnična moč je bila enkratna, posebno njegovi soli so bili nepozabni! Oktetu sta priskočila na pomoč tenorista Rudolf Francelj in Danilo Čadež. Konec leta 1966 je oktet pritegnil v svoje vrste tenorista Petra Ambroža iz Kranja in Jožeta Koresa ter basista Petra Čareta iz Ljubljane. Tako nam je uspelo združiti različne generacije pevcev, s čimer je povezal izkušnje in tradicije z mladostjo in ustvarjalnostjo mladih članov. Ker sta med tem prenehala biti člana okteta tudi Gašper Dermota, ki je preminil v avtomobilski nesreči in Marij Kogoj, so glasbeni kritiki leta 1967 opazili generacijsko zamenjavo ter glasovne in nazorske razlike med posameznimi pevci kot nekaj negativnega. Toda oktet je s trdim delom in voljo do uspeha dosegel novo kvaliteto interpretacije, ki je postala zdaj še bolj izčiščena in izrazno bogatejša, kot je bila prej. V ocenah koncertnih nastopov zasledimo že leta 1969 spodbudne izjave kot: Slovenski oktet spet v zenitu, Pevski čudež iz Ljubljane, Biser v kroni koncertov in podobno. V Trstu so zapisali, da je bilo petje Slovenskega okteta »kot muziciranje najfinejšega godalnega ansambla, v katerem je vsak takt,

*Ribničan Urban — spomenik slovenskim izseljencem,
pred novo osnovno šolo v Sentvidu pri Stični*

vsaka fraza izdelana s filigransko preciznostjo, a nosi v vokalnem izrazu še zvočno barvitost, v kateri se noben ton ne more meriti s človeškimi glasilkami.«

Slovenski oktet je pravzaprav vseslovenski, saj izvirajo pevci iz vseh strani! Dolenjsko zastopa Tone Kozlevčar, Primorsko Danilo Čadež, Gorenjsko Peter Ambrož, Štajersko Jože Kores, pristen Ljubljančan je le Božo Grošelj, Petru Čaretu so se starši priselili s Koroške, Marjanu Štefančiču pa

Naš rojak Tone Kozlevčar, vodilni član Slovenskega okteta in častni predsednik odbora Kulturnih tednov v Šentvidu pri Stični

s Stajerske. Ta pokrajinska pestrost daje pomlajenemu zboru širino, bogastvo pesniškega izraza in raznolikost repertoarja narodnih in umetnih pesmi [10].

Bilanca ob dvajsetletnici Slovenskega okteta

V svojem dvajsetletnem delovanju je imel Slovenski oktet več kot tisoč nastopov doma, v zamejstvu, v vseh delih Jugoslavije in v 18 državah, poleg že omenjenih še v Angliji, Belgiji, Holandiji, Irski, Madžarski, Mongoliji in Švici, v dvorinah s 100 sedeži in v največji, ki je imela 5.700 sedežev. Pel je v tovarnah in kulturnih domovih, na festivalih in vsakovrstnih prireditvah, pred preprostimi delovnimi ljudmi, delavci, kmeti in pred izbrano in občutljivo koncertno publiko ter pred mnogimi državniki in vladarji, med drugimi je pel angleškemu prvemu ministru Antonyju Edenu, etiopskemu cesarju Haile Selasiju, predsedniku ZAR Gamalu Abdelu Naserju, indonezijskemu predsedniku Sukarnu, predsedniku Unuju in Hošiminu, Walterju Ulbrichtu, Novotnyju, Ču en Laju, Ben Beli, Pompidouju, Saragatu in mnogokrat našemu predsedniku Titu. Povsod smo navduševali občinstvo in pevce iz naše domovine, da so se ponovno oprijeli zborovskega petja, ki se je tudi po zaslugi Slovenskega okteta razvilo; nastali so novi zbori in okrog 60 oktetov, ki se trudijo, da bi našo slovensko pesem dostojno predstavili doma in na tujem. Mnogim zborom in oktetom posredujemo naše izkušnje, z nasveti in notnim gradivom.

Ob dvajsetletnici je Slovenski oktet, v spomin na svoj prvi koncertni nastop in v zahvalo našim izseljencem za njihovo pobudo, postavil pred šolo v Šentvidu pri Stični spomenik, ki predstavlja Ribničana. Na Koroškem smo

Pavlu Kernjaku postavili pred njegovo hišo spomenik Mojcej, na Tržaškem pa smo Franu Venturiniju na njegovi rojstni hiši vzdali spominsko ploščo.

V Šentvidu pri Stični so za naš jubilejni nastop organizirali Kulturni teden z nastopom domačih pevskih zborov in Slovenskega okteta. Šentvičani so dali oktetu domicil, inicijatorja Toneta Kozlevčarja pa so izvolili za častnega predsednika odbora za Kulturne prireditve v Šentvidu pri Stični.

Našo proslavo v Šentvidu pri Stični so podprli mnogi delovni kolektivi, posebno pa skupščina občine Grosuplje s predsednikom Ivanom Ahlinom, ki se je kot predsednik in kot občan vsestransko prizadeval, da je kulturna prireditev s proslavo Slovenskega okteta tako odlično uspela [11].

In še perspektive šentviškega kulturnega tedna

Prihodnji vsakoletni kulturni tedni bodo s sodelovanjem prebivalcev Šentvida in bližnje okolice gotovo še bolj pestri. Poleg rednih nastopov Slovenskega okteta bomo povabili naše slovenske pevske zbere iz zamejstva, iz Avstrije, Madžarske in Italije, šentviški pevski zbori pa bodo gostovali pri njih. Pred osnovo šolo, ki naj bi jo poimenovali po slikarju Ferdu Veselu, saj je ta preživel mnogo let na gradu Grunlofu in obogatil slovensko umetnost tudi z deležem tukajšnje okolice, nameravamo postaviti še dva kipa, prav tako narejena iz hrasta, ki bosta predstavljala Jurčičeve like, Desetega brata in Krjavlja s kozo. Odkriti nameravamo spominsko ploščo Marku Gerbcu (1659—1718), ki je bil tu doma in je bil slaven zdravnik ter član in tudi predsednik takratne znanstvene akademije (Academia operosorum) v Ljubljani. Prav tako bomo odkrili ploščo muzikologu in folkloristu Stanku Vurniku (1898—1932). V načrtu imamo organizacijo lutkovnega gledališča, poživitev dela dramske skupine v Prosvetnem društvu in ustanovitev godbe na pihala. Pritegniti želimo h kulturnemu delu strokovnjake, ki se poklicno pečajo s šentviškim predelom: arheologe, umetnostne zgodovinarje, etnologe, zgodovinarje, pa tudi geografe ter inženirje in tehnike vseh strok. Pomagati želimo še posebej pri aktiviranju krajevne knjižnice. Najvažnejše pa se nam zdi, da povežemo mladino, ki bo nadaljevala, tako upamo, od nas začeto delo [12].

Ta kratka kronika naj izveni kot zahvala vsem, ki so stali in pomagali ob rojstvu Slovenskega okteta, ki so ga spremljali doma in po svetu, ki so z nami doživljali uspehe ter delili težave. Posebno se zahvaljujem umetniškemu vodji dr. Valensu Vodušku in organizatorjem naših nastopov, tov. Borisu Trampužu, Bogdanu Pogačniku ter vsem drugim, ki sem jih omenil v Kroniki Slovenskega okteta, pevcem in posebno še mojim šentviškim rojakom [13].

VIRI IN PRIPOMBE

[1] Slovenski oktet med izseljenci. (Zima Vrščaj: Prvi kulturni teden, Šentvid pri Stični od 25. julija do 9. avgusta 1970, str. 17—19.)

[2] 20 let Slovenskega okteta. Glasbeni program RTV Ljubljana, dne 16. 10. 1971, str. 1—6.

[3] Ob prvem koncertu v Šentvidu pri Stični. (Gaber Zorec: Prvi Kulturni teden, Šentvid pri Stični od 25. julija do 9. avgusta 1970, str. 13.)

[4] 20 let Slovenskega okteta. Glasbeni program RTV Ljubljana, dne 23. 10. 1970, str. 1—5.

[5] Delo, dne 10. februarja 1957, str. 3.

[6] 20 let Slovenskega okteta. Glasbeni program RTV Ljubljana, dne 30. 10. 1970, str. 1—4.

[7] Vodja priprav za potovanje v ZDA je bil Tone Kozlevčar (roj. 1914. v Šentvidu pri Stični), ki je pobudnik mnogih nastopov, odličen interpret slovenskih narodnih pesmi in tako izvrsten solist pri naši najbolj popularni pesmi Ribniški, da ga je skupščina občine Ribnica 23. 7. 1965 za to tisočkrat izvajano pesem izvolila za svojega častnega občana. Tone Kozlevčar je tudi inicijator Kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični. Glej knjižico Prvi kulturni teden. Šentvid pri Stični od 25. julija do 9. avgusta 1970, str. 1—27. (Pripomba urednika). Glej ZOG III/1971, str. 182.

[8] Delo, dne 9. februarja 1964, str. 3.

[9] 20 let Slovenskega okteta. Glasbeni program RTV Ljubljana, dne 6. 11. 1970, str. 1—5.

[10] 20 letnica Slovenskega okteta. Glasbeni program RTV Ljubljana, dne 13. 11. 1970, str. 1—5.

[11] Šentvid pri Stični, zibelka Slovenskega okteta. Rokopis Toneta Kozlevčarja 1970, str. 3.; — The Slovene Octet Ljubljana 1967.

[12] Perspektive šentviškega Kulturnega tedna. Prvi kulturni teden. Šentvid pri Stični od 25. julija do 9. avgusta 1970, str. 24—25.

[13] Avtor se zahvaljuje uredniku Francetu Adamiču za pomoč pri izbiri in urejanju gradiva za gornji prispevek.

Objavljene slike so iz avtorjeve osebne fototeke.

101. The first part of the paper is devoted to a study of the...

102. In the second part we consider the case of a...

103. The third part is devoted to a study of the...

104. In the fourth part we consider the case of a...

105. The fifth part is devoted to a study of the...

106. In the sixth part we consider the case of a...

107. The seventh part is devoted to a study of the...

108. In the eighth part we consider the case of a...

109. The ninth part is devoted to a study of the...

110. In the tenth part we consider the case of a...

111. The eleventh part is devoted to a study of the...

112. In the twelfth part we consider the case of a...

113. The thirteenth part is devoted to a study of the...

114. In the fourteenth part we consider the case of a...

115. The fifteenth part is devoted to a study of the...

116. In the sixteenth part we consider the case of a...

117. The seventeenth part is devoted to a study of the...

118. In the eighteenth part we consider the case of a...

119. The nineteenth part is devoted to a study of the...

120. In the twentieth part we consider the case of a...

121. The twenty-first part is devoted to a study of the...

122. In the twenty-second part we consider the case of a...

123. The twenty-third part is devoted to a study of the...

124. In the twenty-fourth part we consider the case of a...

NAŠI VELEČEBELARJI

Ob stoletnici čebelarke postaje v Podsmreki pri Višnji gori

France Adamič

O razvoju čebelarstva v minulih stoletjih v naši občini nimamo kdovekaj pisanih virov. Vemo, da je čebelarstvo prvotno pripadalo lastniku gozda, fevdalcu ali srenji in da so šele v novem veku začeli z umno čebelorejo. S čebelarstvom so se pečali predvsem premožnejši sloji, graščaki in njihovi oskrbniki, duhovniki in meščani, kasneje pa tudi podložni kmetje, ki so morali del desetine in drugih dajatev plačevati z medom in voskom.¹ Pri popisu leta 1866 so na Kranjskem našli 25.203 čebelne panje, od tega je bilo v štirih dolenjskih okrajih (kočevskem, litijskem, ljubljanskem in novo-meškem) 9.323 panjev, to je več kot 1/3 vseh čebel na Kranjskem.² Glede na površino in obseg naše današnje občine, ki obsega približno deseti del bivših dolenjskih okrajev, so pred dobrimi sto leti čebelarji naše občine prezimovali približno en tisoč čebelnih panjev. To število se je poleti z roji povečalo za sto do dvesto odstotkov ter so to prirejo čebelarji zaradi živahne trgovine in izvoza vsako leto odprodali. Kranjska čebela je tedaj zaslovela po svetu, ker so spoznali, da se naglo množi, da je pohlevna in zelo delavna, skromna, odporna in prilagodljiva.^{3, 4} K temu slovesu sta največ pripomogla dva zasluzna izvoznika: Langer vitez Podgorski iz Poganc pri Novem mestu in baron Emil Rothschütz (Rožič) iz Podsmreke pri Višnji gori.⁵

Čebelarška postaja v Podsmreki

Baron E. Rothschütz je začel trgovati s čebelami že leta 1859.⁶ Izvažal je v avstrijske dežele, na Bavarsko, Francosko, Poljsko, Prusijo, Švedsko in

¹ Kos M.: Zgodovina Slovencev. SM 1955, str. 215.

² Slovenski čebelar 1873, str. 5, 34—35.

³ Slovenski čebelar 1873, str. 30.

⁴ The Hive and the Honey Bee. Hamilton, Illinois 1949, str. 13.

⁵ Baron Emil Rothschütz je bil rojen 7. avgusta 1836 v Achenu (ZRN), umrl je 21. februarja 1909 v Podsmreki. Študiral je kmetijstvo in se je leta 1856 naselil na Slovenskem, kjer je njegov oče kupil graščino Nova vas pri Radečah o/S. Ukvarjal se je s čebelarstvom. Leta 1864 je vzel v najem in nato kupil graščino v Podsmreki, kjer je pred sto leti ustanovil trgovsko čebelarško postajo. Oženil se je z Antonijo grofico Lichtenberg iz Praproč. Več podatkov je v Slovenskem biografskem leksikonu, deveti zvezek 1960, str. 143—144. Glej tudi članek Janka Marolta: Prvi tabor dolenjskih čebelarjev. Zog 1971, str. 133—138.

⁶ Slovenski biografski leksikon, II, 9, 1960, str. 143—144.

druge dežele.^{7, 8} Bil je znan v vsej Evropi kot bistrumen in izvrsten čebelar.⁹ Vsako leto je izvozil 1000 do 1500 panjev. V Podsmreki je na 300 m² na prostem in v čebelnjakih prezimoval vsako sezono okoli entisoč panjev.⁶ Razen tega je v lastni kleparski in mizarski delavnici izdeloval čebelarске potrebščine ter zaposloval 35 delavcev, kar je bilo za tiste čase zelo pomembno podjetje. Propagiral je svoj tip, tako imenovani društveni panj,¹⁰ katerega naj bi uvedli po vseh slovenskih deželah in bi bil namenjen tudi za izvoz.¹⁰

Svoje podjetje je Rothschild povezal s čebelarji širše okolice, v Krajini na Ilovi gori, Pustem Javorju in v drugih s hribi in gozdovi omejenimi območji. Čisto pasmo sive kranjske čebele je iskal v bolj odročnih krajih, kjer čebele še niso bile skrižane z drugimi pasmami. S čebelarji je razvil neko obliko kooperacije, jim nudil svoje strokovne nasvete, dobavljal panje in druge potrebščine, od njih pa prevzemal dobro razvite družine in te prezimoval v Podsmreki za izvoz. Razen tega je kupoval čebele na znanih čebelarskih semnjih na Igu.¹¹

Ustanovitev Kranjskega (Slovenskega) čebelarskega društva

Za slovensko čebelarstvo je pomembno Rothschildovo strokovno in organizacijsko delo. Bil je zelo delaven član Kranjske kmetijske družbe v Ljubljani,¹² posebno pa si je prizadeval za ustanovitev Kranjskega oz. Čebelarskega društva za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko s sedežem v Ljubljani in za izdajanje strokovnega glasila Slovenska čebela.¹³

Na občnem zboru dne 30. julija 1873 so izvolili za predsednika barona E. Rothschilda, za podpredsednika pa Josipa Jeriča in dr. Jakoba Razlaga, namestnike, častne, dopisne, podporne in delavne člane (ude), skupaj je bilo v društvu 307 čebelarjev.¹⁴ Časopis so izdajali v dveh jezikih: Slovensko čebelo (1873—78) v slovenščini in Krainer Biene (1873—73) v nemščini. Prvih šest števil je uredil Vatroslav Holz (1844—1914), nato pa je bil odgovorni urednik Josip Jerič.¹⁵

⁷ Slovenski čebelar 1877, str. 60.

⁸ Ravnotam 1873, str. 34—35.

⁹ Ravnotam 1875, str. 90.

¹⁰ Ravnotam 1875, str. 64.

¹¹ Ravnotam 1874, str. 67 ter 1875, str. 62.

¹² Naznanila Kranjske kmetijske družbe 1870, I. str. 78, 84, 86, 92 in 94.

¹³ Slovenska čebela. Družbeni list za prijatelje čebelarstva po Slovenskem. Ureduje družbeno predstojništvo. 1873—78. Edini ohranjeni izvod je v Prirodoslovnem muzeju Slovenije v Ljubljani.

¹⁴ Slovenska čebela 1875, str. 29—32 in 38—40.

¹⁵ Rojen je bil 28. februarja 1823 na Gradišču pri Stični, umrl 12. julija 1888 v Šentvidu na Koroškem, pokopan je v Ljubljani. Studiral je teologijo (1844—47); služboval je v Trebnjem, Ajdovcu, Dobovcu, na Dolih, Studencu in Svetem Križu (Podbočju) pri Kostanjevici. Pečal se je s kmetijstvom in posebno s čebelarstvom. Po upokojitvi se je preselil v Ljubljano (1873). Več let je bil odbornik Kranjske kmetijske družbe, ustanovitelj Kranjskega čebelarskega društva in iniciator ter večletni vodja Katoliške tiskarne, bukvarne ter Tiskovnega društva (sedaj staro poslopje Ljudske pravice). Od leta 1882 je bil urednik in izdajatelj časopisa Slovenec. Zapustil je 5000 goldinarjev za revne dijake. Prim.: SBL I, str. 406.

Tečaj III. V Ljubljani, meseca decembra 1875. List 12.

Letna plača 3 gold.
Družbeniki dobivajo list
brezplačno.

"Delaj, nabiraj, pomnožuj."

Čitatelji
za nepremišljeni kmetovalci
plačajo le po 1 gid.

SLOVENSKA ČEBELA.

Družbeni list za prijatelje čebelarstva

po Kranjskem, Štajarskem, Koroškem in Primorskem.

Obznanje: Vsem častitim udom čebelarstva Kranjskega — Beseda našim udom — Čebelni sovražniki — Stranski čebeli ali stranske letvice? — Prezimovanje založnih (reservnih) matic. — Razno.

Vsim častitim udom čebelarstva Kranjskega.

Že sedmega aprila t. l. sem v Ljubljani o priliki obnega zbora naznanil svoj odstop ter tudi vzroke omenil, kateri so me nagnili, da se o koncu leta 1875 častni službi predsedništva Kranjskega čebelarstva odpovem. Dasiravno sem čul mnogo želja pričujočih in tudi pozneje, vendar svojega sklepa ne morem preklicati, ter stopim nazaj v vrsto udov čebelarstva.

Naradna opravila se vé da bom oskrbljeval do konca leta, da kakor si bode neprilichno ne bodo zastajala in v zadnji številki nemškega lista „Kraimer Biene“, ki bi se znala zaradi tega malo zapozniti, bom dal konečni račun dosedanjega poslovanja.

Ker nemški društveni list „Kraimer Biene“ z dvanajsto številko t. l. izhajatijenja, ter bo čebelarstvo po sklepu obnega zbora izdajalo le en list „Slovenska čebela“, tedaj ne sprejemam več ne letne plače, ne naročila na list „Kraimer Biene“.*)

Konečno se zahvaljujem prav prisrčno vsim udom in prijateljem čebelarstva za prijazno nagujenje in mnogokrat skazano mi zaupanje, ter želim čebelarstvu v svojem ožjem delokrožju vso srečo in ves pospeh. Naj društvo raste in cvetě napreduje v blagor čebelarstvu, ustanovitelja pa naj ohrani v prijaznem spominu.

Smerek, 15. novembra 1875.

Baron Em. Rožič-Rotschütz.

* Do izvolitve novega predsednika Kranjskega čeb. društva naj se pošiljajo vsa naročila in letna plača prvemu podpredsedniku in vredniku „Slov. čebela“ č. g. Jožetu Jerič-u v Ljubljano.

Društvo je prva leta dobivalo subvencijo za izdajanje časopisa, in sicer neposredno iz pisarne avstrijskega kmetijskega ministra. Leta 1875 je bila podpora ukinjena, za to je društvo nehalo izdajati nemško verzijo časopisa Kraimer Biene. Zato je baron Rothschild odložil dolžnost predsednika ter svoj odstop opravičil z objavo v časopisu Slovenska čebela.¹⁶ O tem dogodku

¹⁶ Slovenska čebela 1875, str. 89.

je Josip Jerič napisal v poročilu za občni zbor, ki je bil 7. aprila 1875 naslednje: »Priznati moramo, da je predsednik. blag. gosp. baron Rožič sejo vodil prav izvrstno in popolno nepristransko. Pač pa je enkrat zoper nas glasoval, ko je šlo za društveni list, pa je tudi javno izrekel, da glasuje kokor rojen nemec, ker želi z nemškimi listom v dotiki z nemškimi čebelarškimi družbami ostati (želeli bi tudi mi, ko bilo bi le mogoče), da pa drugi kot Slovenci zarad varčnosti moramo le za slovenski list glasovati. Naj bi imeli mnogo takih nepristranskih nemcev, kako bi se z njimi Slovenci porazumljevali.«¹⁷ »Rothschütz je nameraval narediti Kranjsko čebelarско društvo za središče vseh čebelarških društev v Avstriji, ali vsaj vsih južnih dežel našega cesarstva.«

Po odstopu barona Rothschütza, so na tretjem občnem zboru dne 7. aprila 1875 izvolili Josipa Jeriča za predsednika ter Franca Souvana za podpredsednika. V društvenem glasilu so objavili:¹⁸ »Zdaj ima čebelarско društvo spet glavo in red, oboje mu je poskrbel tretji občni zbor, po društvu pa umno čebelarstvo.«

Na odborovi seji dne 12. marca 1876 so se zahvalili baronu Rothschützu: »Vam spoštovani gospod baron izreči prav srčno in vročo zahvalo za Vaše izkustvo in domoljubno delovanje kot ustanovitelj in prvi predsednik slovenskega čebelarškega društva.«¹⁹ S to zahvalo so izrazili spoštovanje in priznanje, ki ga je baron užival med kranjskimi čebelarji, nekaj pa je seveda pretirane slovenske uslužnosti do tujca. Vsekakor pa je bil baron Rothschütz pošten Nemec, velik idealist in preprost čebelar. Po pripovedovanju starejših čebelarjev in pisanih virih so njegove zasluge nesporne.

Strokovni pisatelj

Rothschützova bibliografija obsega članke, razprave in samostojne publikacije v nemščini, naučil pa se je tudi slovenskega jezika, ki mu je bil potreben v stikih s preprostimi kmečkimi čebelarji. Pisal in urejal je v časopis Krainer Biene, prav te pa so prevajali in objavljali obenem v slovenski izdaji društvenega glasila. Seveda je publiciral tudi v drugih avstrijskih in nemških strokovnih časnikih. Svoje razprave je pisal na lastnih spoznanjih ter na teoretičnih in praktičnih dognanjih vodilnih evropskih čebelarjev, kot so bili Berlepsch, Dzierzon, Jonke, Leukart, Siebold in drugi. Še pomembnejše so njegove samostojne (ilustrirane) publikacije o čebelarškem obratu, katerega prvi del je izšel že leta 1875 na Dunaju, druga knjiga pa leta 1894.²⁰ Nato je izdal v samozaložbi in »po naročilu kranjskega trgovskega čebelarstva v Višnji gori« knjigo v dveh zvezkih, ki je doživela tri izdaje.²¹ Ker ni mogel svojih izkušenj, spoznanj in idej širiti več po časopisu Krainer Biene,

¹⁷ Ravnotam, stran 32.

¹⁸ Ravnotam, 1876, str. 18.

¹⁹ Slovenska čebela, 1876, str. 28.

²⁰ Illustrierter Bienenzuchtbetrieb, Wien 1875, str. 462 in 400 podob. V predgovoru omenja avtor, da je ravno sto let kar je izšla knjiga Antona Janše: Vollständige Lehre von der Bienenzucht. Slovenski prevod je izšel v Celju leta 1792.

²¹ Rothschütz' Illustrierter Bienenzuchtsbetrieb für Anfänger Dritte Auflage 1902, Selbstverlag. In Commission bei Kr. Handelsbienenstand zu Weixelburg in Krain.

*Baron Rothschütz in naslovna stran njegove knjige
Ilustrirano čebelarstvo za začetnike 1902 (tretja izdaja)*

je pisal in v samozaložbi izdajal knjige, ki so baronu Rothschützu tudi močno obremenile njegovo gospodarstvo; na drugi strani pa so mu prinesle slavo in mesto med tedanjimi vodilnimi čebelarskimi strokovnjaki v Evropi. Zato so ga tudi poklicali na univerzo v Vratislavo (danes Wrocław), kjer je baron Rothschütz predaval čebelarstvo in posebej o kranjski čebeli.²² Dobil je tudi mnogo državnih in mednarodnih priznanj, med drugimi v Starem gradu na Ogrskem častno diplomo za zasluge ter veliko ogrsko državno svetinjo za razstavljenno orodje leta 1874, v Vratislavi leta 1876 in drugod.²³

Delež naših občanov v čebelarstvu

Od leta 1876 naprej je vodil društvo, pisal in urejal glasilo Josip Jerič, baron pa se je vedno bolj uveljavljal kot veletrgovec s čebelami. Zato je navezal še tesnejše stike s čebelarji svoje okolice, ki so bili tudi člani Slovenskega čebelarskega društva. Zapisana so ta-le imena:

Aubelj Urban, posestnik v Šentvidu pri Stični; Brolih Matija, dekan v Šmarju; Dolenc Ferdinand, posestnik v Radohovi vasi; Hučovernik Matija, učitelj v Dobropoljah; Javornik Jože, posestnik v Žalni; Jerič Anton, čevljar

²² Kmetovalec 1889, str. 84.

²³ Slovenska čebela 1874, str. 108 in SČ 1876, str. 72.

v Stični; Jerič Janez, posestnik na Gradišču; Kalan Janez, kaplan v Višnji gori; Kozlevčar Jože, čebelar v Ivančni gorici; Kulavec Ivan, župnik v Šentvidu pri Stični; Lobe Ivan, učitelj v Ambrusu; Lukman Jakob, okrajni ranočelnik v Šentvidu; Mazik Anton, učitelj v Šmarjah; Nosan Janez, posestnik v Goriči vasi; Raspotnik Jakob, župnik v Višnji gori; Rodič Janez, učitelj v Šentjurju; Rojec Anton, posestnik v Šentpavlu, Ribnikar Primož, župnik v Stični; Tauffer Beno, baron v Višnji gori; Thoman Alojz, čebelarski mojster v Podsmreki; Vovk Franc, komisar v Višnji gori in Zorec Anton, župnik v Žalni.²⁴

Zanimiva je poklicna struktura naših članov Slovenskega čebelarskega društva pred sto leti. Od 22 članov je polovica učiteljev, kaplanov in župnikov ter samo 8 kmečkih čebelarjev, med njimi sta Janez Nosan iz Goriče vasi in Jože Kozlevčar iz Ivančne gorice, ki jih omenjajo tudi kasnejši viri.²⁵ Prvi je čebelaril z 200 panji, drugi (Mandek) pa je bil bolj premetene narave; čebelaril je s kakimi 30 plemenjaki in je bolj deloval kot kupčijski čebelar. Pokupil je daleč na okoli vsako leto za ajdovo pašo 400 do 500 kranjičev in jih postavil v ajdo na svojem domu v Ivančni gorici pri Stični, jih prezimil in spomladi drago prodal izvoznikom. Kasneje je to vlogo izvoznika, zlasti po smrti barona Rothsčütza prevzel Franc Košak iz Stranske vasi pri Grosupljem (1875—1945).

Za primerjavo takratnega stanja z današnjim, je zanimivo, da je Slovenska čebela imela skupno 323 naročnikov, od tega jih je bilo 145 na Kranjskem, 34 na Štajerskem, 32 na Primorskem, 5 na Koroškem, 6 na Hrvaškem in 8 drugod. Med naročniki sta bila dva škofa, 85 duhovnikov, 23 učiteljev, 81 kmetov, 7 graščakov, 2 profesorja, 2 ministra, 3 rokodelci, 3 ljudske šole in 4 v inozemstvu.

²⁴ Slovenska čebela 1874, str. 8, priloga I—VIII in 1876, str. 40.

²⁵ Slovenski čebelar 1933, str. 105.

PRVI TABOR DOLENJSKIH ČEBELARJEV NA BOSTANJU DNE 4. IN 5. JULIJA 1970

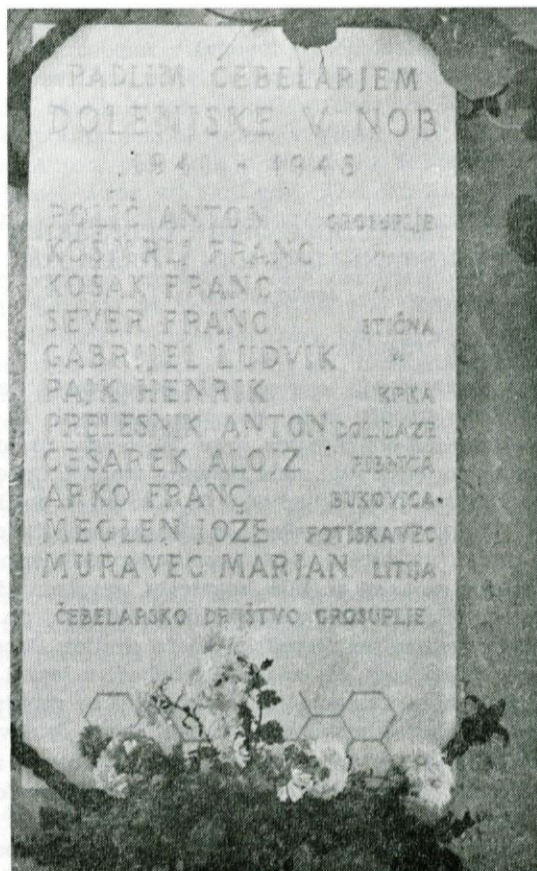
Janko Marolt

Razvoj čebelarških organizacij

Zaradi lažjega razumevanja tega sestavka o delovanju čebelarškega društva Grosuplje moram omeniti nekaj besedi o čebelarjih, ki so delali konec 19. stoletja in pripravljali ustanovitev prve čebelarške organizacije. V tem času je bilo čebelarstvo še na zelo nizki razvojni stopnji. Čebelarji so poznali samo kmečki panj, kranjič v izmeri $70 \times 15 \times 30$ cm s poslikano končnico, z različnimi motivi iz kmečkega, verskega in družbenega življenja. Zaradi zanimanja etnografov in zbiralcev je poslikanih panjskih končnic med nami zelo malo. Toda čebelna paša je bila bogatejša, saj tedaj še niso poznali strojne obdelave, umetnih gnojil in strupenih pesticidov; po njivah in travnikih so se bohotili medonosni pleveli in dišeče cvetice. Čebele so hitro nabirale in pogosteje rojile tako, da so imeli čebelarji v jeseni kaj pobirati in prodajati medičarjem in svečarjem. Vse te okoliščine so vzbujale večji interes za čebelarstvo in potrebo za ustanovitev čebelarškega društva.

Dne 30. julija leta 1873 so se v hotelu Slon v Ljubljani zbrali čebelarji, med njimi župnik Jože Jerič, doma iz Gradišča nad Stično, odvetnik dr. Jakob Razlag iz Ljubljane in baron Emil Rothschild-Rožič iz Podsmreke pri Višnji gori, ki je bil znan po vsej Evropi in drugod kot čebelar in izvoznik kranjske čebele, ustanovili so prvo kranjsko čebelarško društvo. Izdajali so časopis Slovenska čebela (in Krainer Biene), urejal jo je naš rojak Josip Jerič. Po njegovi zaslugi in delu barona Rothschilda je nastala na Dolenjskem in predvsem v naši občini posebna čebelna pasma, ki je v svetu znana kot kranjska čebela. Na žalost je po Jeričevi smrti leta 1888 tudi zaradi odtegnitve podpore prenehalo delovanje društva in izhajanje časopisa.

V devetdesetih letih se je ponovno pokazala nuja za enotno čebelarško organizacijo. Na pobudo tajnika Kranjske kmetijske družbe v Ljubljani Gustava Pirca so leta 1897 ustanovili Slovensko čebelarško društvo, ki je začelo z delom naslednjega leta, potem ko je deželna vlada odobrila pravila. Že tedaj je društvo začelo izdajati svoje glasilo Slovenski čebelar, urejal ga je čebelar in učitelj Frančišek Rojina v Šmartnem pri Litiji. To društvo je takoj začelo ustanavljati po Kranjskem, Koroškem, Primorskem in Štajerskem podružnice, po večini farne, občinske ali okrajne. Med drugimi so leta 1919 ustanovili v Račni podružnico, ki je predhodnica današnjega Čebelarškega društva. Podružnica je obsegala župnije Kopanj, Šmarje, Škocjan in Zalno. Prvi predsednik je bil Anton Žitnik iz Čušperka, idealist, dober orga-

*Spominsko ploščo v NOV padlim dolejnjskim čebelarjem
so odkrili na gradu Podsmreka pri Višnji gori, dne 4. julija 1970*

nizator in navdušen čebelar. Le škoda, da ni pustil napisanih svojih bogatih izkušenj! Njegova sodelavca sta bila Jože Kastelic iz Predol (sedaj na Mlačevem) in trgovec s čebelami Franc Košak z Grosupljega. Ta trojica je s pomočjo tedanjega urednika Slovenskega čebelarja Avgusta Bukovca leta 1938 organizirala v Grosupljem na Košakovem dvorišču Čebelarski tabor za dravsko banovino.

Med obema vojnama so ustanovili še več drugih podružnic, med prvimi podružnico Rob za okoliške župnije, nato podružnico na Krki, Dobropolju, Stični in Žalni, iz teh pa smo po osvoboditvi ustanovili čebelarske odseke pri kmetijskih zadrugah v Dobropolju, na Grosupljem, na Krki, v Stični, Šentvidu, Zagradcu in v Žalni, ki so tvorili Čebelarsko društvo Grosuplje z 238 člani, 1821 AŽ panji in 330 panji drugih modelov. Čebelarski odseki so ma-

terialno podpirali čebelarje in društvo, v tem pa je prednjačila Kmetijska zadruga Dobropolje pod vodstvom Staneta Klinca.

Ko so zadružni odseki prenehali z delom, so organizirali Čebelarske družine v Dobropolju, na Grosupljem, na Krki, na Muljavi, v Stični, Šentvidu in v Velikih Laščah. Zdaj ima društvo 162 članov. Naj omenim veliko prizadevnost in solidarnost vseh članov našega društva, posebno prvega blagajnika Mihe Omahna iz Višnje gore, sedanjega blagajnika Jožeta Kastelica iz Mlačevega in pokojne tajnice Ruže Poličeve z Grosupljega.

Program dela in uspehi Čebelarskega društva

Društvo je skrbelo za strokovna predavanja, za nabavo sladkorja in drugih potrebščin, za zdravje čebel, za širjenje medonosnih rastlin in za prodajo čebelarskih pridelkov. Sproti sestavljamo pašni kataster ajdovih pasišč zaradi smotrnega razmeščanja čebel in polnega izkoriščanja ajdove paše.

*Prodajni čebelnjak ČD Velike Lašče
na taboru dolenskih čebelarjev na Boštanju 1970*

Organizirali smo dvodnevni tečaj na Boštanju o zatiranju čebelnih bolezni. Tečaja se je udeležilo 54 članov, vodil ga je in predaval veterinar dr. Koren iz Ljubljane. Drugi tečaj za čebelarske preglednike je vodil dr. Leon Kocjan, kasneje se je nekaj članov udeležilo še specialnega tečaja za preglednike, med njimi sta tečaj z izpitom opravila Habjan in Janko Marolt. Preveč bi bilo, da bi navedel vsa predavanja in prireditve, ki so jih organizirale čebelarske družine, ki so pokazale visoko stopnjo delavnosti in požrtvovalnosti. Na tem mestu moram izreči vsem sedmim resna priznanja. Posebej omenjam prireditve, ki so družinam in društvu prinesle nekaj skromnih dohodkov. Sem spada prireditve v Velikih Laščah. Kljub zimi in snegu so pri-

pravili za vstopnice šopke s telohom in cvetočo reso! Sledile so prireditve na Gregorju, Ortneku, Grosupljem in v Stični.

Organizatorjem in zaslužnim članom je društvo podelilo sedem odlikovanj Antona Janše II. stopnje ter šestindvajset odlikovanj III. stopnje.

Na 25. občnem zboru so se člani odločili za prireditev Prvega tabora dolenskih čebelarjev. Vodstvo prireditve je prevzel ing. agr. Avgust Gril in je program speljal v splošno zadovoljstvo. Za pokrovitelja pa smo naprosili predsednika skupščine občine Grosuplje tovariša Ivana Ahlina.

Kulturni program je obsegal predavanje prof. Edija Senegačnika, recitacije in čebelarstvo igro, taborni ogenj z raketami ter odkritje spominske plošče v NOB padlim čebelarjem. Gostinski oddelek je nudil izbrane jedi in pijače ter izdelke iz medu. Program se je odvijal v soboto popoldne in zvečer ter v nedeljo ves dan.

Za odkritje spominske plošče so se čebelarji zbrali v nedeljo ob 10. uri ob plošči, ki je bila okrašena, na vsaki strani pa so bili po trije prapori ZB in številni venci. Pevski zbor Gasilskega društva iz Stične je zape tri partizanske pesmi, nato je recitirala maturantka stiške gimnazije tovarišica Rusova iz Studenca, pokrovitelj Ivan Ahlin pa je odkril ploščo, se zahvalil čebelarjem za požrtvovalnost ter zaprosil, da obvarujejo to spominsko obeležje v spomin padlim ter opomin bodočim rodovom. Čebelarske družine našega in litijskega društva so na odkritje poslale svoje predstavnike in položile vence.

Predsednik Čebelarskega društva Janko Marolt je imel tale spominski govor:

Spoštovani gostje!

Naša čebelarska organizacija se je že leto dni pripravljala, kako bi se oddolžila čebelarjem borcem, ki so padli v borbi z okupatorjem ali pa so pomrli po raznih uničevalnih taboriščih.

Vsa štiri leta vojne, štiri leta strahu in groze, ko se je šlo za obstoj slovenskega naroda, se mi zde sedaj kot moreče sanje. Ves ta čas je ohola sovražnikova peta tlačila naše ljudi in imetje. Tudi naši čebelarji in čebelarstvo ni izšlo iz tega boja brez človeških in materialnih žrtev.

V ta namen je čebelarsko društvo Grosuplje na svojem rednem letnem občnem zboru sklenilo, da bi ob 25-letnici osvoboditve odkrilo spominsko ploščo vsem padlim čebelarjem dolenskih društev. Zato smo vabili vsa čebelarska društva Dolenske k sodelovanju. Na sestanku je bilo sklenjeno, da se organizira I. tabor dolenskih čebelarjev na gradu Boštanj pri Grosupljem. Ta tabor naj ne bo samo prireditev za denarni uspeh, s katerim nameravamo kriti stroške tega spominskega obeležja, ampak tudi nekaka manifestacija dolenskih čebelarjev. Tudi mi živimo in se borimo za napredek čebelarstva kakor tudi za srčno kulturo, ki povezuje čebelarje preko naših čebelic.

Iz sestanka je vel duh, da smo dolenski čebelarji skromni, da se napredka veselimo le tiho in ga ne znamo pokazati naši javnosti.

Le pogledjmo panjske končnice: kako so to znali pokazati svetu gorenjski čebelarji. Znano pa je, da so panjske skončnice slikali širom po Dolenjski. V teh krajih jih danes lahko samo vidite in nič več. Vsakdo jih ljubosumno varuje.

Pokojni tovariš Bukovec mi je o teh končnicah večkrat pripovedoval in rekel, da je v svojem raziskovanju našel na Dolenjskem prav lepe primerke ljudske domišljije, prikazane na teh panjskih deščicah.

Če pogledamo, koliko časa je trajalo, da se je uveljavila ravno naša dolenjska čebelja pasma kot najzanesljivejša, odporna, dobra sivka. To nam je moral dokazati italijanski čebelar gosp. Alber iz Mesine.

Prej imenovana društva so ustanovila plemenilno postajo teh matic pri čebelarskem društvu Litija. Vodi jo priznani vzrejevalec matic tov. Dražumerič.

Tako v današnjem času.

Kako pa smo Dolenjci z Belokranjci razvijali naše čebelarstvo, ni še povsem raziskano. Vemo da je Retenjski gospod Fran Levstik v pesmici »Naša vas« lepo omenil in pisal o ulju, ki je stal v Retjah pri Velikih Laščah. Taisti mož je napisal tudi »Bučelarčka«.

Pred 100 leti in več skoraj ni bilo vasi na Dolenjskem, da ne bi stalo v njej vsaj nekaj čebelnjakov. Seveda izključno s samimi kranjiči, v Beli krajini pa so bili v pretežni večini slamnati koši. Naši takratni čebelarji skoraj niso poznali drugih vrst panjev.

Nekako leta 1895 je učitelj Jernej Černe iz Šmartnega pri Litiji priporočal in opisal dunajski panj, pa ta ni pri nas uspel. Zaradi tega so bili čebelarski sejmi na Igu zelo obiskani. Zadnji je bil leta 1899. Takrat je bilo plačilo za kranjiče 1.50 do 2 goldinarja avstrijskega denarja, kar za takratne razmere ni bilo malo.

Za časa avstrijske cesarice Marije Terezije je čebelarstvo zelo napredovalo. Gonilna sila je bil Anton Janša iz Breznice.

Na drugem mestu pa moram omeniti barona Rothsčütza, nekdanjega imetnika tega gradu (1836—1909). Tu je imel za tiste čase eno največjih čebelarskih farm. Čebelje roje in matice je pošiljal po vsem svetu in tako širil slavo naše kranjske čebele. Število izvoženih čebel je naraščalo iz leta v leto ter je nekako v letu 1890 doseglo vrhunec. V celoti je izvozil na tuja tržišča nad 100.000 družin. Niso pa v tem vračunane izvožene matice. Njegovo podjetje je zaposlovalo več čebelarjev in mizarjev. Bil je predsednik Slovenskega društva za umno čebelarstvo do leta 1875, nakar je prevzel njegovo mesto slovenski rojak Jerič. To društvo ni uspelo prodreti med čebelarje. Mož pa je bil ne samo podjeten čebelar, ampak je z veliko ljubeznijo opisoval tudi lastnosti naše kranjske čebele. Zato menimo, da je prav, če odkrijemo ploščo padlim čebelarjem prav na tem mestu, ki ga lahko imenujemo prvo zibelko našega naprednega dolenjskega čebelarstva.

Na tretjem mestu pa moram omeniti Petra Pavla Glavarja, Komendenčana, ki je pa živel in umrl v Lanšprežu pri Mirni. Njegov pogovor o čebeljem roju, obogaten po lastnih izkušnjah ni prišel v tisk, celo izgubil se je ta rokopis. Baje so ga v zadnjem času našli.

Njegovo prizadevanje pa ni bilo zaman. Na Dolenjskem se je razvilo napredno čebelarstvo kot le malokje na Slovenskem.

Velike zasluge za razvoj dolenjskega čebelarstva imata tov. Košak iz Grosuplja in pa pokojni veteran slovenskih čebelarjev in dolgoletni urednik »Slovenskega čebelarja« Avgust Bukovec. Tov. Košak je imel veleobrat s čebelami, saj je prodal letno do 1200 čebelnih rojev in matic.

Velika dediščina naših čebelarjev prednikov je danes vidna že vsepovsod po Dolenjskem. Nešteto lepih čebelnjakov z modernimi panji krasi naše kmečke in druge domove. Te čebelnjake so zgradili naši ljudje, naši čebelarji, ki so se za svojo stroko temeljito izobraževali.

Ponosni smo, da v svojih vrstah dolenjski čebelarji imamo ne samo stare očance, pač pa mnogo mladih ljudi, ki ne iščejo zabave samo v modernem utripu življenja, pač pa najdejo sprostitev in pomiritev pri svojih čebelah.

Ta mladi rod čebelarjev se zaveda, da živi na svoji svobodni zemlji, za katero so se žrtvovali tudi njihovi sotovariši čebelarji. Ti so nekoč prav tako ljubili svoje čebele, svojo zemljo, kot jo mi danes. Za njo so umrli zato, da nam je lepše in boljše.

Slava njihovemu spominu!

Tovariša predsednika obč. skupščine in pokrovitelja naše prireditve pa prosim, da odkrije ploščo!

Popoldanski program smo nadaljevali na Boštanju s humoristično igro Čebelar se ženi, ki so jo naštudirali čebelarji amaterji iz Podtabora pod vodstvom tov. Škufce ml. in režijo tovariša Marentiča. Sledil je pozdravni govor predsednika društva, ki je zaželel dobrodošlico predsedniku Zveze čebelarških društev Slovenije tovarišu Valentinu Benedičiču, čebelarjem — svojim članom in gostom ter delegacijam litijskega društva pod vodstvom tov. Petka, čebelarjem društva Trebnje pod vodstvom tovariša Ivana Potokarja, čebelarjem društva Ribnica s predsednikom tovarišem Gradišarjem na čelu ter delegatom društva Novo mesto, ki jih je vodil predsednik Kovič. Po ponovitvi spominskega govora je predsednik podelil Ivanu Dolšini iz Velikih Lašč srebrno, Antonu Ceglarju pa bronasto odlikovanje. Na predlog tekmovalne komisije je predsednik podelil prvo priznanje za estetsko in smotrno urejen prodajni paviljon Čebelarški družini Velike Lašče, drugo priznanje pa družinama Grosuplje in Dobrepolje. Za konec se je zahvalil predsedniku SO Ivanu Ahlinu, predsedniku prireditve ing. Grilu, družini Podtabor in režiserju Marentiču ter vsem in vsakomur posebej, ki je z osebnim delom prispeval k slavi in uspehu prireditve.

VIRI

Čebelarški zbornik 1944.
Slovenski čebelar 1967.

KNJIŽEVNOST

IVAN CANKAR IN FRANJA OPEKA

Jože Gregorič

I

Ivan Cankar je največji slovenski pisatelj in neutrudni bojevnik za lepoto, resnico in pravico. To so priznali nekateri že ob njegovi smrti, še bolj trdno in splošno pa je to priznanje petdeset let pozneje. Bil je izreden umetnik, neizčrpna pesniška osebnost in neprekosljiv mojster slovenske besede.

Zato ni čudno, da se že vseh petdeset in več let o njem toliko razpravlja in piše, da vedno iznova izhajajo njegovi spisi. V letih 1925—1936 je izdala Nova založba dvajset zvezkov Cankarjevih Zbranih spisov, ki sta jih uredila dr. Izidor Cankar in dr. Fr. Koblar; enaindvajseti (dodatni) zvezek je pripravil Fr. Dobrovoljc, izdala pa Obzorja v Mariboru (1954). V letih 1951—1959 je izšlo deset knjig Cankarjevih Izbranih del (uredil Boris Merhar), in sedaj izdaja Državna založba njegovo Zbrano delo, ki naj bi obsegalo trideset knjig (urednikov več).

Nepregledno je število ponatisov in prevodov posameznih Cankarjevih del v vseh svetovnih jezikih. Še bolj nepregledna je vrsta knjig, razprav in člankov, ki obravnavajo bodisi osebnost velikega umetnika bodisi njegove spise, odločitve in nastope v raznih življenjskih dobah in političnih okoliščinah. Naj omenimo le nekatere.

Revija Dom in svet je že l. 1920 posvetila Cankarju posebno dvojno številko. Druga revija Ljubljanski zvon je leta 1921 izdala Cankarjev zbornik z odličnimi prispevki (uredil dr. J. Glonar). Pozneje je pesnik Božo Vodusek obdelal Cankarjevo kritično in borbena razmerje do slovenske družbe (Ivan Cankar, izdal Hram leta 1937). Zbornik člankov Podoba Ivana Cankarja je pripravil slikar Miha Maleš (1945), Bogomil Gerlanc pa je leta 1946 pripravil izbor Cankarjevih leposlovnih in političnih spisov; zlasti pa je pomembna bibliografija Cankarjevih del, ki jo je sestavila Stefka Bulovec (Ivan Cankar, glasnik naših dni). Leta 1947 je izšla knjižica, v kateri dr. Fr. Petrè obravnava »Rod in mladost Ivana Cankarja« (SKZ). Leto pozneje so izšla v treh zajetnih knjigah Pisma Ivana Cankarja (uredil Izidor Cankar). To so izredno dragocena, izvirna in intimna pričevanja o čustvenem in miselnem svetu te zapletene osebnosti. Cankarjev sodobnik in prijatelj dr. Lojz Kraigher je napisal obširne spomine v dveh knjigah (Ivan Cankar I—II, 1954, 1958). Kraigher zelo samovoljno razlaga pisatelja Cankarja in njegova dela ter preveč dolgovezno citira posamezne spise. Krajši so spomini na srečanja s Cankarjem v letih 1913—1918, ki jih je zbral arhitekt Janko Omahen (Obiski pri Ivanu Cankarju, Obzorja 1969).

Franja Opeka leta 1894

Da se naše leposlovne in znanstvene revije vedno znova vračajo k Cankarju, je prav tako razumljivo in potrebno. Zlasti najdemo o njem obilo člankov in razprav v Slavistični reviji, ki mu je leta 1969 posvetila obsežno številko zelo tehtnih obravnjav (l. XVII, str. 396).

II

Toda vsak, kdor razpravlja o Cankarju, nam osvetli le del njegove človeške in umetniške osebnosti. Zato tudi ne moremo reči, da je raziskovanje in dopolnjevanje velikega umetnika že končano. Še vedno se odkrijejo nove misli v njegovih delih, še vedno se najdejo drobni prispevki, ki so se tu in tam o njem ohranili; tudi ti nas zanimajo.

O mladostni ljubezni med I. Cankarjem in Francko Opekovo z Vrhnike je že pisal Fr. Dobrovoljc (Podoba Ivana Cankarja I, 55—62). Takrat je ta Lavra iz Cankarjevih mladostnih let še živel, zato je članek nekako zastrt in nepopoln. Na Krki na Dolenjskem pa živi hči Fr. Opekove gospa Anica Javornik, upokojena učiteljica, ki hrani še nekaj spominov, ki jih je njena mati prejela od Cankarja. Prav tako se A. Javornik spominja nekaterih srečanj s Cankarjem in pogovorov, ki jih je o Cankarju imela s svojo materjo. In to hočemo obdelati v pričujočem članku.

Francka Opekova se je rodila 27. II. 1878 na Vrhniki in je bila dve leti mlajša od I. Cankarja. V Ljubljani je obiskovala učiteljsiše, a ga ni dokončala, ker se je že osemnajstletna poročila z učiteljem Josipom Svetličem, s katerim sta se spoznala na učiteljsišču; Svetlič je bil leto ali dve starejši od svoje žene. Dobil je učiteljsko službo v Škofji Loki, kjer je 2. aprila 1909

Ivan Cankar

tudi umrl, ko mu je bilo 32 let. Z ženo sta imela štiri otroke, toda trije sinovi so umrli v otroški dobi.

Po moževi smrti se je Fr. Opeka-Svetlič s hčerko Anico začasno nastanila pri svojem bratu dr. Mihaelu Opeki,¹ ki je stanoval v II. nadstropju stano-vanjskega oddelka v hotelu Union v Ljubljani; gospodinjala mu je sestra Ivanka, pozneje poročena Bric. Ker je Ivan Cankar od jeseni 1909 bival v Ljubljani, se je kot »prijatelj iz mladih dni« večkrat sešel z Ivanka in Franko. Anica Javornik, ki ji je bilo takrat šest let, se spominja, da so spomladi nekega lepega dne leta 1910 sedeli za mizo pred gostilno na Rožniku. Ker se je Anica med odraslimi dolgočasila, se je neopaženo oddaljila od njih. Nenadoma pa je zagledala pred seboj vrsto deklet, ki so bile vse enako oblečene — bile so gojenke uršulinskega samostana na sprehodu. Ustrašila se je neznanih obrazov in se začela dreti na vse grlo. Prvi, ki je pritekel k nji, je bil Cankar. Iz žepa je potegnil robček in ji brisal solze, ki so ji drle po licih. Potem jo je dvignil v naročje in jo odnesel k materi.

Drugo srečanje, ki se ga A. Javornik spominja, se je zgodilo na vrtu hotela Loyd, ki je stal ob sedanji Trubarjevi ulici. Z materjo sta jedli juho, v kateri so bili zakuhani vlti rezanci, podobni majhnim kačicam; Cankar jima je delal družbo. Ivan je podražil malo Anico: »Kaj, tole boš jedla, te grde kačice?« Deklica je za hip obstala, saj so bile »kačice« prav okusne, in gledala zdaj mater zdaj Cankarja. Ko je videla, da se oba muzata in smehljata, je pogumno nadaljevala z jedjo in s krožnika vse pospravila.

¹ Dr. M. Opeka (26. IX. 1871 — 26. II. 1938), pesnik in cerkveni govornik.

III

Pri bratu dr. M. Opeki je ostala Francka s hčerko dve leti. Po možu je dobivala skromno pokojnino, zato je vložila prošnjo za učiteljsko službo in jo tudi dobila, četudi ni dokončala učiteljišča. Službe pa ni nastopila, ker ji je brat Janez, ki je bil tedaj kaplan v Leskovcu pri Krškem, odsvetoval. Vrnila je dekret in šla za gospodinjo k bratu Janezu, ki je bil iz Leskovca prestavljen v Komendo. Ko je bil Janez Opeka leta 1916 imenovan za župnika v Šmartnem v Tuhinju, je šla z njim tudi sestra Francka s hčerjo Anico. Leta 1941 so Nemci župnika Janeza Opeko in sestro Francko iz Šmartna odpeljali najprej v Šentvid nad Ljubljano, nato pa župnika Janeza z mnogimi slovenskimi duhovniki v Slavonsko Požego, Francko pa v Sremske Karlovce. S posredovanjem Rdečega križa sta potem oba prišla na Krko k Franckini hčerki A. Javornik, ki je učila na tamkajšnji osnovni šoli. Po osvoboditvi sta se leta 1945 vrnila v Šmartno, kjer je Fr. Opeka-Svetlič umrla 26. II. 1950, brat Janez, župnik, pa 22. I. 1952 (rojen 15. IX. 1880). Oba so po smrti prepeljali na Vrhniko, kjer z bratom dr. M. Opeko počivata v grobu svojih staršev.

Tudi o svoji mladostni ljubezni s Cankarjem je Francka večkrat pripovedovala svoji hčerki Anici, največ v januarju leta 1949, torej dobro leto pred svojo smrtjo. Anica Javornikova je ohranila v spominu materino pripovedovanje, da se je njuna ljubezen s Cankarjem razdrla predvsem zaradi nerazumevanja staršev na obeh straneh in zaradi revščine. Šestnajstletna Francka, dasi sama iz siromašne družine, je dala mnogo tudi na zunanost. Ko je nekoč opazila, da je Cankarju gledal palec iz čevlja, je mnogo izgubil v njenih očeh — ljubezen se je začela ohlajevati in kmalu nato se je poročila z J. Svetličem.

»Ivan Cankar za zakon sploh ni bil! Ni imel smisla ne za zakonsko ne za družinsko življenje,« je sodila Francka. »Bil je preveč vdan svojemu umetniškemu ustvarjanju, ki je zahtevalo vse njegove moči.«²

»Zakaj pa se nista vzela potem, ko si postala vdova in on še vedno ni bil poročen?« je Anica vprašala mater. »Ali Ti ni nikoli več razkrival ljubezni? Te ni nikdar več vprašal, ali bi se hotela poročiti z njim?«

»Ne, tega mi ni nikoli omenil,« je odvrnila mati.

² Ta izjava Francke Opeka-Svetlič je zelo značilna in mislim, da pravilno osvetljuje to stran Cankarjeve narave. Koliko ženskam je Cankar pozneje razodeval svojo ljubezen in se celo pripravljajl na zakon, nazadnje pa je ostal neporočen, trubadur do konca!

Isto ugotavlja prof. Fr. Dobrovolec: »Tudi vrhniške mamke so gojile neko nezaupanje do njega zaradi svojih hčera in niso rade videle, da se je družil z njimi. Kazal je namreč premalo nagnjenja do praktičnega življenja in nič kaj smisla in volje do kake stalne službe, ki jo je pisatelj v svojem ponosu umetnika suvereno odklanjal, kakor nam to v noveli Ob smrtni postelji sam točno opisuje« (o. c., 64).

Sam Ivan Cankar je leta 1910 o ti svoji mladostni ljubezni sodil: »Koliko let je že, ko sem zlagal sladke verze na čast blede in pobožni Francki? Milost božja — že petnajst let! Kako se je začela in kako se je končala tista ljubezniva otroška komedija! Nič več ne vem. Lepa stara pesem je v mojem srcu, besed pa ji ne poznam več in ne melodije. Zadnjič sem srečal Francko na cesti; žalno je bila oblečena in otroka je vodila za roko. Morda je že vdova...« CZS XV, 239—240.

Josip Svetlič

Franja s hčerko Anico leta 1913

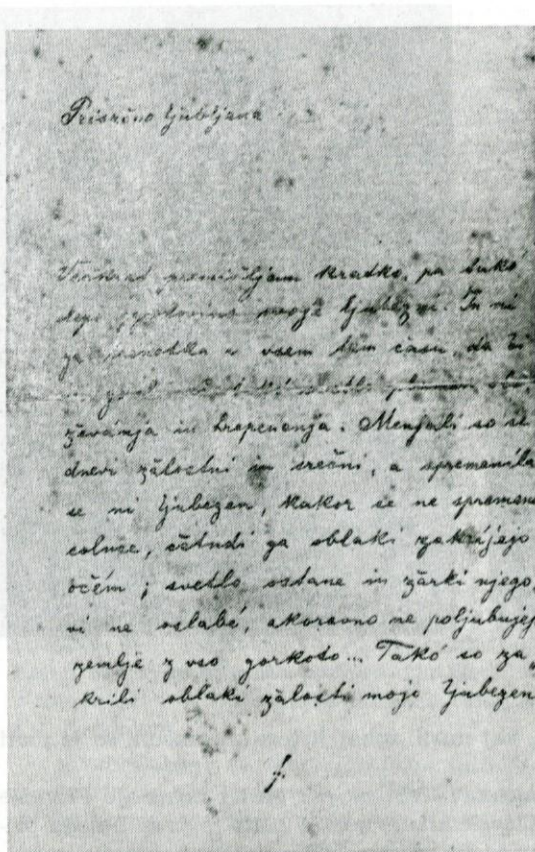
Ko je Anica dalje vprašala, kaj misli, zakaj ji tega ni omenil, se je mati rahlo nasmehnila in molčala.

»Ali ne zato, mama, ker takrat v Tebi ni več gledal nekdanje Francke Opekove, marveč Franjo Svetličevo? Ali ni tako?« Mati je brez besede prikimala.

»Še mnogo sva govorili z mamo o Ivanu Cankarju; takrat sva obe jokali,« je dostavila A. Javornikova, ki mi je posredovala te spomine.

IV

A. Javornikova hrani tudi Cankarjevo pismo Fr. Opekovi, ki je objavljeno v I. knjigi Cankarjevih pisem na str. 14—15. Pismo obsega dva lista v velikosti $17,50 \times 11$ cm, popisano je na vseh štirih straneh. Poleg pisma je list enakega papirja in enake velikosti, na katerem je na eni strani s Cankarjevo roko napisana pesem »Otožnost se je tiha...«, na drugi strani pa pesem »V tihi žalosti nagnila...« Izidor Cankar je pesmi priobčil takoj za pismom in vse uvrstil v leto 1894, čeprav ni datuma ne v pismu ne ob pesmih. Vendar je popolnoma verjetno, da je pismo iz leta 1894 in da pesmi sodita k pismu.

Prisrčno ljubljena Franja!

Večkrat premišljujem kratko, pa takó lepo zgodovino svoje ljubezni. In ni ga trenotka v vsem tem času, da bi ne gorel več takó svetli plamen oboževanja in hrepenenja. Menjali so se dnevi žalostni in srečni, a spremenila se ni ljubezen, kakor se ne spremeni solnce, četudi ga oblaki zakrijejo očém; svetlo ostane in žarki njegovi ne oslabé, akoravno ne poljubujejo zemlje z vso gorkoto... Takó so zakrili oblaki žalosti moje ljubezen, in nisi je videla Ti, o draga! A ne misli nikár, da je kdaj ugasnila. Od tistega srečnega trenotka, ko mi je hrepenenje po ljubezni Tvoji začelo širiti srce, od tistega trenotka je to hrepenenje z vedno večjo, sladko silo polnilo moje ljubeče srcé... In kolikrat sem prisegel samemu sebi, da dosežem svojo srečo v ljubezni — v Tebi, in naj bi me tudi stalo življenje, naj bi se zarotil ves svet proti meni. Saj močnejša kakor svet, močnejša kakor nesreča in usoda je zvestoba. To je krepka ladija na viharnem morju. Vanjo se zaganjajo valovi, vihar bije v jadra, a ladja plóve hitro in priplove v zavetišče; mornar pa premišlja radosten dogodka svoje. Takó že zdaj premišljam časih solčno

in nisi je videla Ti, o draga! A ne
 misli nikar, da je kdaj ugasnila.
 Od tistega srečnega trenutka, ko
 mi je brepenenje po ljubezni Tvoji
 začelo širiti srce, od tistega
 trenutka je to brepenenje z vedno
 večjo, sladkoto silo polnilo moje
 ljubice srce.... Tu Molitkrab sem
 prisegel samemu sebi, da dosežem
 svoj srečo v ljubezni — v Tebi, in
 naj ti me tudi stalo življenje, naj
 ti se zarokil ves svet proti meni.
 Saj močnejša kakor svet, močnejša
 kakor nesreča in morda je zvestoba.
 To je kapka lastija na viharnem
 morju. Vanjo se zagangajo valovi,
 vihar rija — jadra, a lastija plava
 hitro in proplava v zavetščini; morda
 pa premišlja radosten dogodke svoje.

povest svoje ljubezni. Podobna je veseli, cvetni pomladi. Ali časih pa se za-
 temni nebó in življenje zaspí. To so bili nekateri žalostni dnevi moje ljubezni;
 a vem, da sem bil vselej sam vzrok svoji žalosti... Najbolj srečen pa sem
 v zavesti, da v vsem tem, dasiravno kratkem času, nisem nikoli dvomil o
 Tvoji ljubezni, pristrčno ljubljena Franja. In kakó bi pač mogel dvomiti!
 Saj se mi širi srce v neizrečeni sreči in v ponosu, kadar se spomnim nate.
 Kakó bi pač moglo biti nezvesto takó dobro, zlato srčce, kakor je Tvoje,
 o angelj moj dražestni! Kakó bi pač mogel varati Tvoj ljubezni polni pó-
 gled!... Dà, res sem najsrečnejši človek na svetu, ker ljubim takó blago
 bitje, kakor si Ti, in še srečnejši sem, ko vem, da me tudi Ti ljubiš... Zató
 upam, da bom takrat, ko bom vesel na doseženem smotru svojih željá, da
 bom takrat brez žalostnih čutov gledal na pretekle dni...

Dovolj!

Iskreno Te pozdravljam in Ti poljubljam belo ročico in ostanem

Tvoj zvesti in udani

Ivan

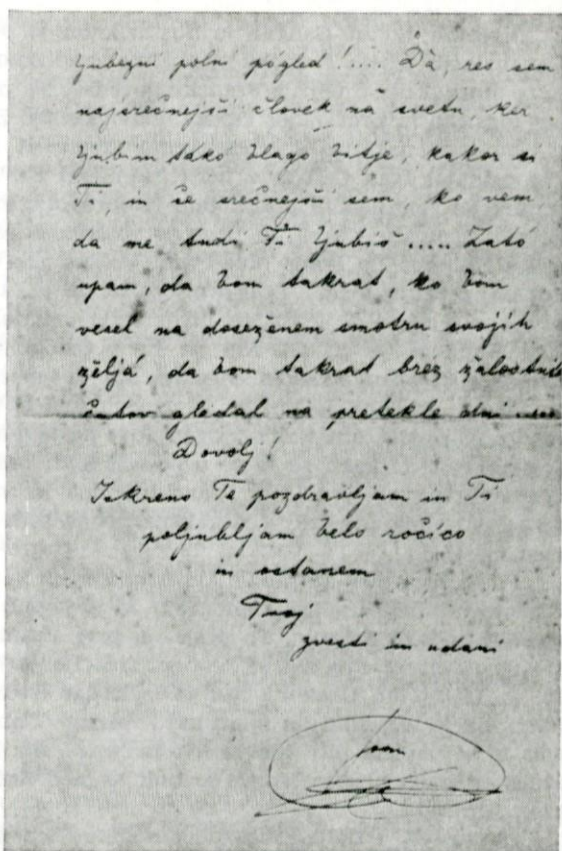
Tako je jutaj premišljam sčeti solnana
 povsed svoje ljubezni. Poslobna je veseli,
 svetni pombadi. Ali časit pa se za,
 lemmi nebo in življenje gaspi. To so
 bili nekateri žalostni obleni moje
 ljubezni; a vem, da sam bil vedaj
 sam ugost svoji žalosti.... Najbolj
 srečen pa sem v zavesti, da v vsem
 tem, dravavno krakem sren, nisem
 niti sanjal o Tvoji ljubezni.
 prirčno ljubljena. In kako
 bi pač mogel dvomiti! Saj se mi
 siri srce v neizrečni sreči in v
 ponosu, kakor se zgomnim nate.
 Kako bi pač moglo biti nevesto
 kako dobro, glabo srčice, kakor
 je Tvoje, o anželj moj dražestni!
 Kako bi pač mogel narisati Tvoj

Otožnost se je tiha
 Vselila mi nocoj v srčce;
 Močno, kot še nikoli
 Vzbudile so se mi želje.

Vse prazno je krog mene,
 Ljubezni ni in sreče več,
 In kamor le pogledam,
 Povsod brezup in jad morč.

Ne... Sreča ni umrla,
 In svet se izpremenil ni —
 Prirčno dèkle moje
 Le Tebe ni, le Tebe ni!

Ivan

V tihi žalosti nagnila
Mrtvo glavo bi cvetica,
Ko ljubeči solnčni žarki
Božali ji ne bi lica ...

Nikdar bi vesela pesem
Po gozdéh se ne glasila,
Ako za ledeno zimo
Pómlad ne bi prisvetila ...

O kakó je li mogoče,
Da brez Tebe mi živeti,
Da brez Tebe, draga Franja,
More moje srce peti ...?

Ivan

Urednik Izidor Cankar je dostavil, da je v vseh originalih ohranjenih Cankarjevih pisem Francki njeno ime zradirano, ne pove pa, kdo in čemu je to storil. Tudi o tem je Francka povedala svoji hčeri Anici: v letih 1894—95 sta Francka in brat Janez Opeka stanovala pri Zarnikovih v Dečmanovi hiši v Ljubljani, nasproti šentpeterskemu mostu. K Zarnikovim je zaradi Francke prihajal Ivan Cankar z učiteljiščnikom Fr. Kettejem, tudi Vrhničanom, poznejšim železniškim uradnikom (Dobrovoljc, o. c., 58). Cankar je prinašal Francki pisma in pesmi ter ji oboje ob odhodu stisnil v roke. Ko se je začela njena ljubezen do Ivana ohlajevati, je Francka v navalu hipne jeze zmetala v ogenj njegova pisma. Dobrovoljc piše, da je Francka ohranila le tri pisma, ki so se ji zdela najlepša, in jih izročila prijateljici Stanki Zarnikovi, poročeni Mahkota (o. c., 62). Ker pa sta v Cankarjevih pismih priobčeni samo dve njegovi pismi Francki Opekovi, sta se verjetno tudi ohranili samo dve.

Sama Francka je hčerki A. Javornikovi o teh pismih povedala, da je vsa Cankarjeva pisma vrgla v ogenj, dve pa je menda Stanka Zarnikova rešila iz plamenov. O kako se je še v poznih letih kesala tega dejanja! Stanka je v rešenih pismih zradirala Franckino ime in menda hotela napisati svoje, da bi se mogla ponašati, češ kakšna pisma sem dobila od Cankarja; vendar tega ni storila.

Poleg tega pisma hrani A. Javornikova broširan izvod Cankarjeve knjige Krpanova kobilica (Schwentner, 1907), ki jo je pač ob nekem srečanju leta 1910 pisatelj podaril Francki. To priča na prvi strani s svinčnikom napisano posvetilo: »Gospoj Francki za lepo pozdravljenje in v znamenje starih časov. 15. 11. 1910. Ivan Cankar.« Ker je iz knjige izrezan list str. 231—232, je verjetno, da je bilo tudi na njem kaj zapisano. Danes ni mogoče ugotoviti, niti kdo je to napisal niti kdo je list izrezal. V knjigi sta dva suha nageljnova cveta in šopek planik. Morda je tudi te med liste vložil Cankar, Francka pa zvesto hranila.

Ohranjena je dalje razglednica s sliko Rožnika (Zg. Rožnik — Oberrosenbach), s svinčnikom pisana Francki Svetlič v Komendo. Vsebina je naslednja: »V prijetni družbi se Te spominjamo in Te pozdravljamo. Ivanka.« K temu je pripisal Cankar: »Prisrčne pozdrave Ti pošilja Ivan Cankar.« Nato drug pripis: »Srčno pozdravljam. Anica,« ter podpis: Krista Webrova. Na razglednici ni datuma, pa tudi poštni žig je zelo nerazločen, vendar je morala biti poslana pred letom 1916, ko je Franja z bratom odšla iz Komende v Šmartno v Tuhinju.

V

Med zapuščino Fr. Opeka-Svetličeve sta tudi dva lista pisarniškega formata (30 × 20,8 cm) ter dva manjša lista, iztrgana iz nekega zveščka (17 × 10,5 cm). Ti listi morajo biti iz zadnjih let njenega življenja. Na njih so s svinčnikom pisani osnutki, ki jih je nekdaj želel dobiti za študij o Cankarju. Ali jih je Francka prepisala in odposlala, ne moremo reči. Ker prav tako marsikaj prispevajo k spoznanju odnosov med Cankarjem in Francko, jih bomo tukaj dodali:

»Težko se pripravim k pisanju, zato odlašam in odlašam, zlasti še zato, ker ne vem, kaj naj Vam še napišem o Cankarju.

Kje naj začnem? Kje je Cankar stanoval, bi radi vedeli. Zdi se mi, da se je rodil na Bregu — na klancu za cerkvijo sv. Lenarta. Tam je bržkone preživel svoja otroška leta. Pozneje se je preselila vsa družina na Hrib, prav blizu farne cerkve sv. Pavla. Omenjeni hiši nasproti je imela moja teta gospa Požarjeva majhno gostilno, kamor je tudi Ivan večkrat prišel na četrtinko vina — najrajši takrat, kadar sem se jaz mudila pri svoji teti. Govorila takrat nisva veliko, ker sva se bala, da naju opazujejo. To je bilo približno v letih 1894 in 1895. Kmalu potem so se zopet preselili s Hriba na vas v hišo pri »Tičku«, ob potoku, kjer je umrl njegov oče in kmalu zatem tudi mati.³ Tam je stanoval še leta 1897. Tisto leto sem se jaz poročila. Od poroke sem se peljala mimo omenjene hiše. Razločno sem videla, kako je prav malo odgrnil zaveso, da me je videl. Ta pogled me je spremljal vse življenje in ga ne pozabim do smrti.⁴

O kaki trgovini pri Cankarjevih se pa res ne spominjam. Vem pa, da so živeli v zelo skromnih razmerah — Ivan se je šolal v veliki revščini.

Jaz sem obiskovala šolo pri Uršulinkah. Cankar me je velikokrat po šoli kje pričakoval — samo da sva se videla in da mi je stisnil v roko drobno pisemce. Pa sem zbolela in sem morala za nekaj časa prekiniti šolo in iti domov. Bilo je v majniku, ko so cvetele šmarnice. Prosil me je, če bo dobil en sam šmarnični cvet, ko pride na Vrhniko — jaz sem seveda obljubila. Revež je prišel res peš iz Ljubljane na Vrhniko po tisti cvet. Če sem mu ga dala — ne vem.

V Ligojni je bilo žeganje. To je bilo v počitniških dneh, ko je bila pri nas na počitnicah Stanka Zarnik, sedaj ga. Mahkota. Moj starejši, sedaj že pokojni brat, nas je peljal tja na žeganje. Seveda se nam je pridružil tudi Cankar. In takrat mi je po poti gredé izročil lepo sešito drobno knjižico s sonetnim vencem. Žal mi je zanj.⁵

Taki in enaki prizori so se vrstili v najini ljubezni, dokler ni prišlo do razdora, radi katerega je bil Ivan ves obupan. Dolgo ni nihče vedel, kod hodi, pozneje pa sem zvedela, da tava po — takrat še zloglasni Zeleni jami. Silno mi je bilo hudo in bala sem se, da si kaj ne naredi.

Morda sem Vam vse te dogodke že lansko leto napisala. Zato naj s tem končam. Ono drugo pismo, ki sem ga dala gdč Mahkotovi, je sedaj baje drž. last. Izvirnega nisem mogla dobiti, pač pa se mi je poslal točen prepis.«

Na manjših dveh listih je nekaj enakih zapiskov, kakor smo jih že zgoraj navedli, poleg njih pa še: »Ko smo peli na griču — za ograjo poslušal... Ani Pleškovi: »Vendar si dajte narediti zob!« ...

In končno: »Pripisem Vam samo še par pesmic, če Vam jih nisem tudi že povedala.«⁶

³ Tukaj se je Francka zmotila. Cankarjeva mati Neža, roj. Pivk, je umrla 23. IX. 1897, oče Jože pa 14. VIII. 1914, ko je bil Ivan zaprt na ljubljanskem gradu.

⁴ Prim. Fr. Dobrovoljc, Podoba I. Cankarja I, 62. Iz teh Franckinih besed in iz nekaterih Cankarjevih pesmi Francki ter iz njegovih črtic Dobrovoljc pravilno sklepa, da je bila njuna ljubezen resnejša, kakor bi se zdelo na prvi pogled. Prim. črtico Krčma ob cesti, CZS XVIII, 413.

⁵ Soseska sv. Lenarta v Mali Ligojni ima žeganje na nedeljo po sv. Lovrencu, to je po 10. avgustu. Mala in Velika Ligojna sta blizu skupaj in sta oddaljeni od vrhniške farne cerkve 5 km, od nekdanjega Cankarjevega doma pa 4 km.

1. *Oj ljubica —*
2. *Pri Tebi bi srce —*
3. *Ti nečeš —*
4. *Sedela v polmraku —*
5. *Zakaj izginil —*
6. *Oj ljubica iz prejšnjih dni,
iz polpozabnih srečnih dni,
tako lepà, tako krasnà
nocoj je mimo okna šlà.*

*Kot prej je bel obrazek njé,
kot prej so nje oči krasné,
kot nikdar še poprejšnji čas
tako je vitek zdaj njen stas.*

7. *In Ti molčiš, ko veš, da samo zate
trpi v ljubezni vroči srce moje,
ko veš, kako strasti mogočne svoje
težko zakrivam, ko ozrem se nate.*

*In ko molčiš, spet žalost me obvlada
in kaže mi prihodnost iz daljine,
kako brez tebe mi življenje gine.*

*In ko molčiš, prihodnost polno sreče,
mi zre srce ljubeče.
Nikar srca mi kruto več ne mori,
govori, draga moja, o govori!*

* * *

Ko človek drži v rokah pisma, urumenele liste, knjige in dopisnice, ki jih je pred šestdesetimi in sedemdesetimi leti držala in popisala Cankarjeva roka, ga prešinja občutek umetnikove osebne bližine. Ko bereš njegovo pismo Francki iz leta 1894 in priložene pesmi, vidiš pred seboj zaljubljenega študenta »iz lepih časov«, kako izliva na papir svoja vroča čustva. Potem ga gledaš v veseli družbi na gostilniškem vrtu, kjer se spomnijo drage znanke in ji pošiljajo pozdrave.

Ob takih osebnih srečanjih z našimi umetniki nas napolni nekaj lepega, intimno človeškega in pomembnega. Zelo bi bilo želeti, da bi takšne spomine s še večjo ljubeznijo zbirali in z velikim spoštovanjem hranili. In zato hvala Anici Javornikovi, ki je zanimive spomine na Ivana Cankarja ohranila in jih dala na razpolago naši javnosti.

⁶ I. Cankar je zložil več pesmi, v katerih je izrazil svojo ljubezen do Francke. Priobčil jih je v Ljubljanskem zvonu 1894—95 in jih pozneje sprejel tudi v Erotiko (ciklus »Iz lepih časov«). Nekatere je Francka ohranila v spominu do konca življenja, nekatere pa so kakor variante Cankarjevih pesmi. (Prim. Dobrovoljc, Podoba Ivana Cankarja I, 56.)

FRAN JAKLIČ - PODGORIČAN KOT PRIPOVEDNIK

Etbil Bojc

O Franu Jakliču je objavil Zbornik občine Grosuplje (II, 1970) zanimive podatke v zvezi z razvojem zadružništva v Dobrepoljah s pisateljevo sliko in nekaterimi podrobnejšimi opombami (Fr. Adamič, Razvoj in gospodarska vloga zadružništva v Dobrepoljah, zlasti opombe 9, 16, 32 na str. 170—178). Če sem se na prošnjo uredništva kljub zadržkom in kratkemu roku odločil, da povežem tu o njem podatke kot našem pripovedniku, me je k temu na-

Fran Jaklič-Podgoričan leta 1910

gnilo predvsem moje osebno poznanstvo z njim, ki je bil nekaj časa tudi moj učitelj na dobrepoljski ljudski šoli, ter moja sodba in prepričanje, da bi imel Jaklič tudi še današnjemu in jutrišnjemu našemu bravcu kaj lepega, zanimivega in tudi narodno spodbudnega povedati iz naše preteklosti, saj je ta naš nadarjeni ljudski pripovednik in krajinski pisatelj pisal odkrito in resnobno o vsem, kar je slišal iz ljudskih ust in nam tako ohranil marsikaj, kar bi bilo sicer ušlo našemu spominu. Sam pravi: »Pisal sem nepristransko in pravično, čisto resnico, katere prijatelj sem bil vselej« in o tem sem prepričan, kolikor sem ga poznal v svoji ljudskošolski dobi (1913—1918), ko sem ga večkrat tedensko videval in tudi dobro opazoval, ker je kot markantna osebnost vzbudil vso mojo mlado pozornost.

Naj pred navedbo njegovih številnih pripovednih del (bibliografijo) navedem nekoliko njegovih življenjskih podatkov.¹ Rojen 6. XII. 1868 v Dobre-

poljah (Podgorica), umrl 31. decembra 1937, star 69 let, je po dovršeni ljudski šoli obiskoval v letih 1881—85 nižje gimnazijske razrede (1—3. razred), potem pa vstopil na učiteljsiše, kjer je v 3. letniku prekinil zaradi težav pri profesorju matematike (Celestinu). Tedaj je namreč pričel že pisati (prvi del »Selske slike«, ki je potem izšla v Domu in svetu 1890, ter »Siroto« pod psevdonimom Podgoričan) in njegova bujna pisateljska domišljija plodno stvarjati.

Od leta 1889 je bil pomožni učitelj, in sicer pol leta na II. deški osnovni šoli v Ljubljani, pol leta v Škofji Loki in eno leto na Barju pri Ljubljani, potem pa dve leti na I. deški osnovni šoli v Ljubljani. Ko pa je leta 1892 opravil zrelostni izpit na učiteljsišču v Kopru, je bil imenovan 15. julija 1893 za začasnega, a po strokovnem izpitu (leta 1894) stalnega učitelja v Dobropoljah, kjer je postal kasneje nadučitelj. Zrelostni izpit je opravil kot »privatist« na koprskem učiteljsišču julija 1892 in si tako odvalil težko breme. Grozila mu je tedaj bolezen na pljučih. Zato se je bržčas odločil, da zaprosi za razpisano mesto v Dobropoljah (1893). Ze ljubljanski učiteljsižnik v 3. letniku je bil Jaklič urednik pisanega dijaškega lista »Pobratim« (leta 1888, ko je pričel izhajati tudi Dom in svet). Uredniku prvega letnika Doma in sveta dr. Frančišku Lampetu je takoj tisto leto že poslal Jaklič nekaj svojih spisov in urednik mu je v aprilski številki sporočil v listnici uredništva: »G. Fr. J. v Lj.: Kažete precej spretnosti; vsaj zadnja pride na vrsto. Naznažite svoj naslov!« Potem mu Fr. Lampe piše: »Glavna težava pri našem listu je — pomanjkanje prostora. Na nekatere g. pisatelje pa sem tako navezan, da jim ne morem odreči želje, kadar naročajo, naj pride kmalu na vrsto. — Tudi Vaše pride, a, prosim, potrpite. Ako Bog dá, bomo list razširili in potem ne bode izostal kak objave vreden spis. Torej prosim le še dalje pišite, in najmanj pa — da bi hoteli zakopati svoj lepi talent v zemljo.« (10. junija 1888). Medtem se je Jaklič lotil večje povesti in spraševal urednika DiS, ali bi mu jo objavil, ter mu pojasnil svoje težave na učiteljsišču predvsem zaradi matematike, da mu je Fr. Lampe potem laže svetoval, hkrati ga pa tudi spodbujal. ... »Prosim, le pišite še dalje, zmožnosti imate. Bodite tudi v šoli, kolikor morete, marljivi.« Odslej mu je bil Lampe tudi sicer ne le svetovalec in pobudnik, ampak mu je ponujal tudi prijateljsko pomoč, kar je moglo biti Jakliču v njegovih šolskih težavah v uteho. »Ustregli mi bode z napovedanim blagom. Polagoma bom vse obelodanil. Ob novem letu se bode pač list moral zvečati. A pišite le toliko, kolikor morete pritrngati dolžnostnemu učenju. Bolelo bi me videčega, da Vam je do cela spodletelo. In svojo staro mater bode tudi razveselili z dobrim vspehom.« (22. julija 1888).

Jaklič je bil odšel tedaj v Trst k svojemu ujcu, delavcu v carinskih skladiščih, in začel pisati v tržaško »Edinost«, ki mu je od 21. novembra 1888 do 29. maja 1889 priobčila pod psevdonimom Branimir spise: Iz Gaberja, Samotar na Selih, Proza, Ivan Gaber, Zadnji dobropoljski tihotapci. Tudi Dom in svet mu je medtem priobčil pripovedko »Kranjske muhe so pa hude« iz turških časov (zadnja številka DiS, 1888) ter v 8. in 9. številki 1889 njegove »Spomine s slovanskega juga«, tudi iz časov preganjane turške raje. Ko

¹ SBL (Grafenauer), I, 1925—32, str. 369.

pa je bil Jaklič že namestni učitelj na Grabnu v Ljubljani (1890), je Lampe objavil njegovo »Selsko sliko«. Za »Luko Vrabca« pa je (1890) od uredništva Doma in sveta že prejel prvo od razpisanih nagrad (50 goldinarjev). Naslednje leto je DiS (1891) priobčil še njegovo manj uspelo povest »Na Samovcu« ter »Podobe iz naroda«.

Leta 1890 je pričel pisati tudi za Ljubljanski zvon (»Naši vaščanje«) pod uredništvom Funtka, Levca in Tavčarja. Levec je bil njegov šolski nadzornik in je bil torej delno — kot začasni učitelj brez mature — od njega odvisen, vendar je v pismu 3. decembra 1891 skušal ta svoj korak utemeljiti tudi idejno z dostavkom: »Sploh pa mislim, da v umetnosti ni strank.« Leta 1891—92 je namenil Ljubljanskemu zvonu »Svatbo na Selih«, a je izšla kasneje, ter »Tkalčevega Antona«.

Za DiS je tedaj napisal povest »Vaška pravda« (1891), a leta 1892 zgodovinsko povest iz dobe kmečkih uporov »Ljudska osveta« po podatkih zgodovinarja Antona Koblarja. Leta 1893 je DiS priobčil njegovega »Vaškega pohajča«, »Joannes studiosus« in »Kako se je ženil Kobaležev Matija«.²

Od leta 1900—1918 je Fran Jaklič deloval tudi politično kot deželni poslanec (od leta 1907 tudi državni poslanec na Dunaju) v Ljudski stranki (SLS) kot najbližji sodelavec dr. Janeza Ev. Kreka in dr. Ivana Šušteršiča ter si je v teh okoliščinah mnogo prizadeval za razvoj kmetijstva, združništva, da bi poživel gospodarstvo v tako imenovani Suhi krajini, ki ji tvori nekako plodno ustje prav Dobropoljska dolina s svojimi plodnimi polji in obrobni gozdovi. V povesti »Kako se je ženil Kobaležev Matija« prikazuje Jaklič to čuda lepo okolico v 6. poglavju (Logar, str. 189), kakor jo gleda kdo od Sv. Antona na Rebri: »Od tam pregleda oko vse lepo, ravno polje. Najlepše je tedaj, kadar zori žito. Vsa ravnina je kakor velikanska preproga, prebarvana z najlepšimi barvami zelenih in cvetočih rastlin, pa rumenih, zorečih žit. Med njivami so velike vasi med zelenim drevjem s ponosnimi, belimi cerkvicami, ki pričajo, da biva tu verno slovensko ljudstvo. Po gorah pa raste zeleno bukovje in košato dobje.« Kot domačin je Jaklič posvetil, ko je bil dobropoljski učitelj in poslanec, temu svojemu rodnemu kraju vse svoje moči in mu pomagal tudi gospodarsko na noge.

A pri vsem tem široko razpredenem in plodno zasnovanem delu ni prenehal pisati in prikazovati — kot Jurčičev učenec — domačinov, njih nekdanjih življenjskih odnošajev, zlasti pa njih posebnežev in originalov, pri tem seveda ni mogel mimo beračev (godcev) in potovk, ki so v teh časih, ko je komaj stekla mimo kočevska železniška proga, imeli pomembno in živahno vlogo.

Leta 1894 je objavil DiS njegovega »Sina«, ki se razlikuje od naturalističnega dela z istim imenom, saj so njegovi spisi skoraj narodopisne študije, ter hudomušno zakonsko tragedijo »V pustiv je šla«, naslednje leto pa zabava bravec DiS 1895 »Lepi Tonček« in »Vojvoda«. A po letu 1900 se njegova pripovedna moč, ki jo je izkazal v 12 letih 19. stoletja, prej še poveča kot zmanjša. Povečano vsestransko kulturno delo, stik z domačini, ki se je z njim še poglobil, širše obzorje in njegova pisateljska in osebnostna zrelost

² Janez Logar, Franca Jakliča Izbrani spisi, prvi zvezek, 1936, str. 267—72.

in zmagovanje težavnih nalog, ki mu jih je nudilo njegovo dejavno življenje, ga niso odvrnili od mikavnosti opažanj in načrtovanja zgodb in dogodivščin iz pripovedovanja in ustnega izročila ljudskega okolja. Tako je leta 1900 za DiS napisal »O ta testament« in leto kasneje (1901) »Od hiše do hiše«, a za Mohorjevo družbo »Za možem« (1900) in »Naša dekleta« (1902).

Šele zdaj nastopi daljši odmor v pisateljevanju (1902), ki traja vse do izida obširnejše mohorjevske zgodovinske povesti »Zadnja na grmadi« (1924). Vendar je med tem časom pripravljal in zbiral gradivo za večje zgodovinske povesti, ki si kar sledijo potem: »V graščinskem jarmu« (SV, 1925) in »Peklena svoboda« (SV, 1926), ko je 57-leten in od vojne vihre ter političnih homatij in zmen dokaj ugnan in utrujen v glavnem prenehal sukati svoje večje pisateljsko pero z zgodovinsko povestjo o odkritju idrijskega rudnika (Ob srebrnem studencu,) 1927.

Na splošno pripovednik Jaklič rad prepleta ljudske povesti z občečloveškimi motivi in — sam že po naravi nekoliko šegav — prikazuje šege in navade, ukoreninjene v Suhu krajini in v tem zanimivem predelu naše Dolenjske. Tako na primer v »Selski sliki« po svoje prepleta in spleta pripoved o starih krajinskih in zagoriških ljudeh in njih zgodbah ter sem in tja poživlja celo z odlomki tamkajšnjih pesmic, kakor:

*»Star vojak po cesti gre,
prah požira (ali čik pobere), dober je;
kamor pride na kvartir,
dober je še s'rov krompir.«*

Ali:

*»Kaj maramo mi,
k' smo fantje mladi;
vojakov (soldatov) primanjka,
pa pojdemo mi.
Pa puško na ramo
in sabljo za pas,
tri kroglice v aržet,
pa gremo skož vas.«*

Ali:

*»Lamboro mlajka si zgovarja,
v torbo krüha, v aržet d'narja.
Ko robo vso prodá,
nej dnarja ne blagá.«*

Ali pa »tisto novo, katero nas je slatenski Donat naučil«:

*»Od Rajbence do Rakitnice
naj (ne raste) družga k lajščevje,
smo lajščevje brali,
(smo se pretepali
za Urško Stempiharjevo)«*

Imena krajev so podana stvarno, saj nam na primer prav v »Selski sliki« prikazuje Suho krajino in njene prebivalce v drugi polovici 19. stoletja, preden je privozil prvi vlak (29. septembra 1893), nastopajoče osebe so živele v teh vaseh (Zagorica, Podgorica) in jih je pisatelj nekaj imenoval s pravimi imeni, druge z raznimi hišnimi imeni iz bližnje in daljne okolice, nekatere pa si je tudi izmislil. Tako so prava hišna imena v Zagorici (po njegovo Zagorico): Kovač, Kepec, Jernač Martin, Primček, Grvoljček, Korinjec, Sel, Lovše, Brezar, Škrlj, Bratec itd.; v Bruhanji vasi: Fežolek, Dražek; Podgorico: Pečnik, Pavličček; iz Zdenske vasi (Mala vas) je Žužek. Izmišljena imena pa so: Bradač, Butnik, Kosanček, Kosem, a Žingarček je gostilničar na Krki. Nekatera imena krajev imajo ljudsko izreko: Mojland, Štantkonoplja (za Konstantinopol), Štangamonga (Steinamanger), Kuštoca, k Madžarjem in svetniško ime Sv. Freljan (Florjan). Značilni so tudi nekateri dobrepoljski izrazi kot: kakov (-ega, -emu), sršati se (košatiti se), malin (mlin) in značilna izreka: Ali ti boš rekel, da jaz lažem?

Pod zaglavjem IV. *Nova struja* in nadaljnje oblike realizma in naturalizma označuje prof. dr. Anton Slodnjak Jakliča kot *folklornega realista* (Zgodovina slovenskega slovstva, SM, 1963.) Na str. 27 piše: »Kljub temu pričajo nekateri motivi in konflikti ter mnogi detajli v *Podgoričanovih* in *Bohinjčevih* novih povestih o hotenju, da odkrijejo v ljudski povesti tudi tiste strani vaškega življenja, ki so se jih doslej izogibali izraziti katoliški pisatelji, pa najsi bi njihova dela spodbijali, celo tako splošne in »nedotakljive« trditve kleriških nasprotnikov avtonomne literature, kakor so bila sklicevanja na tradicionalno vdanost kmečkega človeka duhovščini, priseganje na njegovo neomajno moralnost in podobno.«

»Toda tako hotenje je brzdal ne samo zmerni Lampe, še huje so mu nasprotovali Mahničevi učenci (Ušeničnik!)«

Glede na to je bilo *Podgoričanovo* in Bohinjčevo pripovedništvo v DiS kljub vsebinskim in izraznim pomanjkljivostim prava blagodat za urednika.

Podgoričan je v »povesti« Lepi Tonček pogumno skušal prikazati podtalno, morebiti celo protiduhovniško valovanje ljudske vernosti, kakršno je v 70-letih pljuskalo na Dolenjskem na površje v gibanju, ki ga je povzročal pobegli cerkovnik Anton Petauer, ki je svetničil in bil med ljudmi znan pod pridevkom »Lepi Tonček«. Čeprav se avtor najbrž niti ni zavedal družbenih in zlasti množičnodušeslovnih vzrokov nenavadnih uspehov tega zapoznelega oznanjevalca čistega evangelija in splošne pokore in je očitno hotel prikazati junaka svoje povesti kot zapeljivca in sleparja, je vendar pošteno pripovedoval ne le o iskrenem zanimanju ljudstva za laično versko izživiljanje, temveč je očrtal tudi nasilne metode vaškega kaplana zoper nepričakovanega tekmeča. Zaslutil je celo erotično mikavnost, s katero je deloval mladi »spokornik« na ženske, in sicer na priletne tercialke kakor na mlada dekleta. Žal da je vse te klice za realistično oblikovanje sam zadušil ne samo toliko s fabulo, v katero je umel vplesti nekatere nevsakdanje elemente, kakor z naglim in površnim označevanjem in razpletanjem.

»Tudi v povesti *Vojvoda* je Podgoričan pripovedoval o verski stiski preprostega človeka. Četudi je z rahlim humorjem slikal nesrečno ljubezen

ostarelega laičnega romarskega vodnika, ki se je zaobljubil, da se ne bo nikdar oženil, a se je na božji poti smrtno zaljubil v neko romarico, je vendar našel tudi nenavadno sočutne in prepričljive besede za trpljenje preprostega srca. Sploh se je v tej povesti pokazal mojstra v odkrivanju ljudske duševnosti in je ustvaril poleg nepozabnega »vojvoda« in njegovih dobrih staršev, katerih podobi je očrtal z gogoljevsko drobno risbo, še vrsto vaških ženskih postav od neznosnih svetohlink do prevzetne vaške lepoticice in njene dvo-rezne matere. Etnografsko zanimiv se zdi zlasti oris »vojvodovega« pone-srečenega snubljenja. V »kratkočasni povesti« *Lončar* pa so prenapro-pišo-čemu avtorju ribniški in višnjanski folklorni elementi zadušili preskromni pripovedni motiv. V črtici *Pred petdesetimi leti* je celo komaj nakazal za dominsvetovskega pripovednika kaj nenavaden motiv — upornosti in so-vaštvu kmečkega človeka do posvetne in zlasti duhovske gospode.« (29)

Slodnjak nadaljuje z oznako del Jakliča - Podgoričana na strani 68: »Spro-ščenost čutimo tudi v Podgoričanovi »krajinski idilki« *Sin*, dasi je po vsebini in obliki povsem drugačna. V njej je avtor na pripovedni način dobrodušno, ponekod humoristično, a vedno spoštljivo orisal pričakovanje, rojstvo in prve življenjske dni »kraljiča«³ v dolenski kmečki hiši. Ne le pristna ljudska snov z mnogimi narodopisnimi zanimivostmi in živ jezik tudi tekoča pripoved in krepko označevanje delajo spis dandanes tako prijeten, kakor je bil svoje dni mrzek in pohujšljiv gorečnikom in tercialkam. V »sliki« *Dražani* pa je isti avtor prikazal tako skrajno posurovelost nekih zakotnih vaščanov, o ka-terih namiguje, da bi bili potomci Kljukčeve rokovnjaške tolpe iz 17. stoletja, da težko verjamemo, da sta oba spisa potekla izpod istega peresa.«

Čeprav je tisto leto urednik Doma in sveta odklonil vnovič Mahničev način idejne in zlasti leposlovne polemike in priznal spisom v zamrzlem Rimskem katoliku le začasen, dasi velik, a vendarle ne odločilen pomen za trenutni kulturni in politični položaj na Slovenskem, je obenem v načelnih člankih in ocenah poostrel zahteve in merila v smislu bolj bojevitega odpora zoper dela »nove struje«, ker ga je vznemiril in ogorčil poleg drugega hinavski — ali vsaj neresni — očitek v Slovenskem narodu (15. decembra 1896, št. 292), da je realizem Podgoričanovega Sina in Debevčevih Vzorov in bojev »hujši in slabši«, kakor »naturalizem« v Govekarjevem romanu (95). V pripovednem delu Doma in sveta v tem letu zaman iščeš Podgoričana (96).

»Še bolj neposredno je prikazal v realistični povesti aktualno družbeno in politično dogajanje na krajinskem podeželju Podgoričan. Snov zanjo je črpal iz izkušenj, ki si jih je pridobil kot organizator vaške posojilnice in zadruga. V prvem delu je očrtal (gre za Podgoričanovo »povest« *Iz našega kota* (z rahlo ironijo zmagovavca brezobzirni pridobivaški pohlep krošnjarja, štacunarja in oderuha, ki se ne ustraši niti tega, da dejansko razdere svojim žrtvam streho nad glavo. Nato je hlastno prikazal posledice oderuhovega zagona (izseljevanje), v drugem delu pa je reportažno nakazal preobrat. Ljudje si s pomočjo učitelja osnujejo posojilnico in zadrugo in prisilijo ode-

³ »Kraljič« je ime za prvega moškega potomca v Suhu krajini, podobno kot »kralj« za občana, ki ume govoriti z graščinsko (sodno) gosposko in ji posredovati voljo in želje svojih volivcev.

ruha Štampilharja, ki je prototip Cankarjevega Kantorja, da se loti — seveda po volji idealističnega pripovednika, a ne iz stvarnih osnov svojega značaja — poštenih(!) kupčij. Spis ima le dokumentarno vrednost kot odsev časa in kot diletantski pendant k Cankarjevemu Kralju na Betajnovi.« (139)

»Učitelj Jaklič tudi ob zmagi moderne ni čutil krize v svojem folklorno realističnem in dobrodušno zabavnem kramljanju o dobrepoljskih in suhokrajinskih rojakih. Šele agrarno klerikalni poslanski mandät v kranjski deželni zbornici (1900) in dunajskem parlamentu (1907) ga je odtrgal od pisateljstva. Leta 1900 je v »noveli« *O ta testament!* (DiS) še na široko in z utrujajočo gostobesednostjo razvijal nesrečo iz gmotnih nagibov sklenjenega zakona. Prihodnje leto je v »povesti iz našega kraja«, naslovljeni *Od hiše do hiše*, prikazal sveže, sočutno in kritično usodo vojaškega invalida in jo povezoval z zgodbo zveze in nazadnje zmagovite ljubezni med gruntarsko hčerjo in siromakom. Razen tega je objavil v začetku stoletja še dvojce s humorjem zabeljenih vaških zgodbic: »sliko iz našega kraja« *Za možem* (Knezova knjižnica, VII, zv., 1900) in zabavljico *Naša dekleta* (KMD, 1902). Potem je umolknil do leta 1920, ko je objavil *Nevesto s Korinja* (DiS, knjiga v Gorici 1926) s presenetljivo svežostjo pripovedovan pendant k *Sinu*, oziroma vsebinsko predzgodovino motiva te mojstrovine našega folklornega realizma. Manj sreče je imel z »zgodovinsko povestjo« *Zadnja na grmadi* (Mladika 1924, ponatis Moh. knjiž., zv. 6, 1925). Vzroke in posledice »poslednje čarovniške pravde v Ribnici«, ki je zamikala tudi Aškerca, je prikazal sicer učinkovito in za preprostega bravca privlačno, a nekoliko prav zaradi tega, nekoliko pa zaradi preostro poudarjene tendence — brez življenjske in umetniške prepričljivosti. Na poljudni ton in ostro tendenco je ubral tudi povesti *V graščinskem jarmu* in *Peklena svoboda* (SV, 1925 in 1926), v katerih je drastično slikal socialne razmere na Ižanskem v predmarcu in punt leta 1848. Tudi v razgibano in spretno pripovedovano »zgodovinsko povest« o odkritju idrijskega rudnika *Ob srebrnem studencu* (Gorica, 1927) je vdihnil vročo narodno in družbeno tendenco. Ena pglavitnih oseb izraža tendenco z besedami: »Boljše je bežati in vse do tal za seboj požgati, kakor pa krivično postaviti trpeti.« S tako naperjenostjo zadnjih povesti se je Jaklič vrnil ob koncu pisateljske poti k miselnosti Jurčičevih najboljših družbenih povesti (Domen, Tihotapec), kakor je bil izšel iz Muljavčevega folklornega realizma« (249).

Tako o Jakličevih delih zaključuje naš slovstveni zgodovinar dr. Slodnjak in pribije ob koncu tega označevanja (na str. 250): »Kostanjevec, Jakličev stanovski tovariš, pa je po letu 1900 pisal in objavljajal nepretrgano, obenem kot učenec »nove struje«, vznemirjen od stilnih in motivnih novosti moderne, oblikoval drugače in drugo snov, kakor jurčičevec Jaklič, rapsod dobrepoljskih in suhokrajinskih gruntarjev in bajtarjev.«

Po vsej tej stvarni in strokovni presoji Jakličevega pripovednega dela, označenega s pristojnim in izkušenim peresom našega največjega sodobnega književnega zgodovinarja — podrobnejši pretres teh Slodnjakovih izvajanj moram prepustiti drugim slavistom — bi mogli povzeti, da je ta naš krajski pisatelj in pripovednik veren in vreden naslednik prezgodaj umrlega genialnega Jurčiča kot mojstrski folklorni realist, ki »s presenetljivo svežo-

stjo« prikazuje svoje krajinčane z dobrepoljskega kota kot njihov izraznik in pripovednik z večim peresom — kakor sta to kmalu za njim in potem vzporedno z njim z umetniško in talentirano roko storila oba Zagoričana brata Kralja. Kakor se je po združnem in gospodarskem prizadevanju našega Jakliča-Podgoričana ob stekli kočevski železniški progi opomogla in poživila ta sicer zapuščena in pozabljena dobrepoljska dolina, tako je v njem našla dostojnega in vsega priznanja vrednega izraznika in opisovalca svojega zanimivega, romantičnega kraja.

Kdor bo hotel podrobneje pronikniti v Jakličeve pripovedne stvaritve, ne bo mogel tudi mimo tipkane seminarske naloge, ki mi jo je dala hči Ivka Sluga (Jaklič) prebrati in ki temeljiteje obravnava in označuje Jakličeva dela, povezano z navedbo nekaterih odlomkov iz pisem, ki so krožila med njim in Lampetom kot urednikom Doma in sveta, saj je bil Jaklič že od prvega letnika te leposlovne katoliške revije pri nas njen zvest sodelavec poleg Petra Bohinjca ter klasičnega Finžgarja, Medveda, Meška in drugih. Ta ohranjena korespondenca (shranjena v arhivu NUK in ŠKA v Ljubljani) prikazuje tudi vse tedanje ozračje in razmere te revije do Jakličeve ustvarjalnosti. Urednik je moral Jakliču marsikje in marsikdaj tudi spreminjati rokopis, in to ne toliko jezikovno kot vsebinsko. Tu se kaže za tisti čas zanimivo in napeto trenje med mahničevskimi načeli in liberalno moralno kakega »Slovenskega naroda«. Tako piše Lampe 4. 2. 1892 o Jakličevi Ljudski osveti: »Zgodovinski uvod sem obdelal krajše, in po svoje, da se bode vse točno ujemalo. Junaka imenujem Henrika, ker je Erazem že v Vrbcu. Nekoliko sem dostavil, besedo pa opilil, ker se ji pozna naglica. Le čitajte natančno Valvasorja!« Verjetno je Jaklič uredniku dovolil kaj nujnega spremeniti in ga včasih tudi vprašal za svet. Ko je na primer poslal 22. I. 1894 Domu in svetu 2 poglavji svojega »Vojvode«, je vprašal urednika Lampeta: »Kako bi razvil povest dalje? Ali naj se Gregor Sraka oženi, kakor bodo čitatelji pričakovali, ali naj ostane sam. Razvijam lahko oboje. Mislim, da bi bilo poslednje bolje, ker se čitatelja tako bolj preseneti.« Dne 29. III. 1895 mu piše: »Sedaj pišem 'Prvenec'. Nabral sem dosti običajev in vraž, ki se tičejo prvega krsta v družini in to hočem priobčiti v povesti. Tega ni pisal še noben Slovenec in tudi je malo znano. Zato bode gotovo zanimalo.« »Prvenca« je kasneje prekrstil v »Sina«, ki je sicer folklorna realistična povest, a je bila za tiste čase v katoliški družbi toliko moralno revolucionarna, da so zaradi nje v Kranju DiS odpovedali.

O tem piše Lampe 17. I. 1896 z nemalo zadrego: »... nikar ne segajte tako na čutnostno in meseno polje raznih zakonskih in nezakonskih razmer! S tem škodujete listu in celi stranki... Vi pišete jako dobro, toda nikar tako čutno. Za našo spačeno dobo to ni... Prosim, dajte se poučiti. Proti reki ne moreva plavati.« Da je bil Jaklič glede pojmovanja krščanske morale kot veren opisovalec življenja okoli sebe mnogo širši, kot so znani mahničevski nazor, spoznamo že iz teh navedenih odlomkov iz pisem med njim in urednikom Fr. Lampetom, ki je sicer čutil, da gre Mahnič predaleč, a se je moral kot urednik Doma in sveta ravnati po tedanjem katoliškem javnem mnenju, ki je vladalo vse od I. kat. shoda do in preko mladinskega gibanja (križarjev) vse do II. vatikanskega koncila, ki je zavzel tako glede erotičnih

in spolnih vprašanj, torej morale, kakor glede družbenih in nekaterih drugih življenjskih vprašanj precej drugačno in strpnejše razmerje.

Omenjena seminarska naloga očrta najprej takratno dobo (Auersperg-Lasser-Taafejeva vlada!), ko je od dvojeze (z Nemčijo) prišlo do trojeze (z Italijo) od leta 1879—82 in so z vladne mize slovanskim narodom delili radi le kake drobtinice in milostno dovoljevali dvojezičnost, ko je mladina (mladoslovenci z Levstikom na čelu) nastopila proti dualizmu (že leta 1867) in se je liberalni tabor ločil v elastikarje (Šuklje, Kersnik) in radikale (Tavčar, Hribar), ko je za Taafejevo nastopila Windischgrätzova vlada, ki je padla ob zahtevi po slovenski paralelki v Celju (15. VI. 1895). Proti razformaciji: Italija, Avstrija in Nemčija nastopa že leta 1890: Rusija, Francija, Anglija. Pred prvo svetovno vojno pa se začne pri nas nagibanje na »Sončni jug« (Janez Ev. Krek) in tudi naš Cankar nastopa za demokratično povezavo Slovencev z Jugoslovani (Slovenci in Jugoslovani, 12., IV. 1913). Šušteršič pa je nastopal za avtonomno upravo pod avstrijskim (habsburškim) žezlom. Z izbruhom svetovne vojne (28. VI. 1914) je diktatura naše ljudi zapirala, a Jugoslovanski odbor v Londonu je propagiral jugoslovansko državo. Majniška deklaracija je povzročila razkol. Šušteršiča so izključili iz ljudske stranke, ki ji je načeloval tedaj že dr. A. Korošec.

Izključeni Šušteršič je takrat (po povratku iz Švice) ustanovil posebno Slovensko kmečko stranko. Tudi Socialnodemokratska stranka je kolebala, ali naj vstopi v Narodni svet in se priključi Jugoslaviji. Po nastopu v dunajskem parlamentu 1. 10. 1918, kjer je dr. A. Korošec podal izjavo o državi Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), se je 5. in 6. oktobra 1918 v Zagrebu ustanovil Narodni odbor (vijeće) pod predsedstvom dr. A. Korošca. Šušteršič je pobegnil v Švico in se vrnil šele leta 1924. Med tem so Avstrijci doživeli poraz na italijanski fronti.

Jaklič se je — iz še ne povsem pojasnenih vzrokov — opredelil takrat za Šušteršičev politični načrt Zveze podonavskih zedinjenih držav in se politično znašel v nemilosti tudi med svojim ljudstvom v Dobropoljah, kjer je naletel na hude nasprotnike (Žužek in drugi). Kmalu nato je prodal svoje imetje v Podgorici in odšel v Št. Janž, kjer je kupil posestvo, ki ga pa ni osrečilo. Zato se je kmalu naselil v Ljubljani, kjer je prevzel službo blagajnika pri Zadružni posojilnici in mi na primer leta 1932 odštél brezobrestno posojilo za podiplomski študij na Poljskem ter vprašal po stanju naše družine.

»Otroška leta, šolanje in prve Jakličeve službe« — tako je naslovljeno prvo poglavje omenjene seminarske naloge. V njem zremo nekatere podrobnosti, ki jih SBL nima. Tako, da je bil nezakonski sin Marije Jaklič in Antona Ribnikarja, tačasnega dobrepoljskega učitelja, doma iz Gorič, ki je bil bohlen in je že tretje leto službe v Dobropoljah odšel v Dol (v letu Jakličevega rojstva 1868) in tam umrl leta 1875. Njegovo bolehnost dokazujejo bolezenski dopusti. Največ se je z mladim Jakličem ukvarjala stara mati, ki je vplivala nanj tudi s svojimi pravljicami. Dedek mu je umrl že zgodaj, in ko mu je bilo 9 let, tudi mati, ki je zbolela dve leti prej.

Težko mu je bilo že prvo slovo od Dobropolj, ko je leta 1881 prejel od naučitelja Matije Hudovernika odhodno spričevalo. Nekajkrat mu je po-

stalo v Ljubljani kar nevdružno in je pobegnil domov, a sorodniki so ga takoj spet vrnil. Ker mu je šla že v nižji gimnaziji matematika slabo, je ponavljal in tako izgubil sošolca Antona Medveda, a kot ponavljavec je dobil Finžgarja in Opeko. Leta 1884/85 je prejel spričevalo za sprejem na učiteljsiše. Med počitnicami pa je rad obiskoval svojo dobrepoljsko Podgorico in pomagal sorodnikom na domu pri delu. Vendar je kmalu potem ta njegov dom v Podgorici propadel. Na srečo ga je kupil sorodnik župan Jožef Štih, izredno dober mož in boter mnogih Dobropoljcev (celo mojega brata Vilka, ki je bil v njegovi hiši rojen, ker smo tam stanovali, leta 1910) in je to posestvo vrnil. A prav tedaj, ko se je hči iz Podgorice primožila v Zdensko vas, je moral tudi Jaklič tja na počitnice. Verjetno je bilo to zanj bridko in ga je spodbujalo h kasnejšemu združniškemu delu, da z njim reši propadanja marsikakega dobrepoljskega občana, ki so jih tedaj gnjavili razni podeželski oderuhi, katere je Jaklič tudi neusmiljeno razgaljal in napadal s svojo knjigo kot z organizacijo kmetijskih združniških podjetij.

Tedaj je Jaklič v Ljubljani stanoval in se hranil na gostilni pri Zajčevih, dobrepoljskih domačinih. Vendar jim je v drugem letniku učiteljsišča zaradi neuspeha v matematiki pobegnil v Trst k stricu Janezu. Ko se je skesan vrnil, je opravil pri prof. Celestini izpit čez 1. polletje. Vendar je ob koncu leta spet nasedel v težavah. Tedaj je vneto prebiral Jurčiča, Trdino, posebej pa Levstika, o katerem sam izjavlja: »Noben pisatelj meni ni bil tako domač kakor Levstik, ki je ves zrastel iz naroda v Vel. Laščah; njegova beseda je narodna, vzeta iz našega ljudstva, da je bilo njegovo pripovedovanje vino mojemu ušesu. — Učil sem se iz naroda in pišem za narod.« Izmed tujih piscev pa je rad prebiral W. Scotta (Dolenc, Kres I, 1930, 358—360).

V spisu »O ta testament« (DiS, 1900) prikazuje Jaklič sosedovo Reziko, ki izpada proti njemu kot nezakonskemu ('pankrtu') in sem spada tudi njegov spis »Ti pa nimaš očeta«, očitek, ki ga je slišal še kot učenec ljudske šole in je v takratnih moralno nestrpnih časih imel verjetno kar manjvrednostni občutek. Razen tega vemo, da je pokojni pisatelj Jaklič na eno nogo šepal (z desnim stopalom izstopal navzven) zaradi okvare v zgodnji mladosti (po drugi razlagi od rojstva).

Na učiteljsišču je srečal Jaklič dobrega prijatelja v mladem Josipu Novaku, poznejšem učitelju v Idriji in šol. nadzorniku. Znano je tudi, da je sošolcu Widru napisal za nalogo znano pripovedko »Kranjske muhe so pa hude«, ki jo je kasneje Wester vnesel v gimnazijsko čitanko za I. razred. Naklonjen mu je bil pa izmed profesorjev posebno Evgen Lah, ki je učil zgodovino, za katero je mladi Jaklič kazal izredno zanimanje. Ker je bil ta profesor referent za šolstvo na ljubljanskem magistratu, mu je pomagal do prvih služb in je tako z njegovo pomočjo premagal težave, ki jih je imel z rednim zaključkom učiteljsišča. Pa tudi kot odbornik pri Slovenski matici mu je bil naklonjen, da se je lažje uveljavil kot književnik. Narodno pripovedko, kako so se včasih branili pred Turki, ki jo ima že Valvasor, je leta 1888 pod Raznoterostmi priobčil Lampe v DiS.

Mestno življenje prikazuje Jaklič v »Siroti« in »Trpki usodi«, ki ju je s »Spomini s slovanskega juga« leta 1889 poslal Domu in svetu. Pomagal pa

si je tudi s podlistki v »Slovincu« (17. novembra 1892 do 8. julija 1893) pod pesniškim imenom Josip Svoboda: »Pesnikovalec«, »Dedova želja«, »Zgodba svete noči«, »Koledniki«, »Ob njenej smrti«, »Ahacijev dan«, »Kresni večer«, »Kako je oporočal Matevž Skopar«. »Rodoljub« je objavil pod imenom Lovro Dermota (4. februarja — 19. avgust 1893) »Gospoda Zgago zvitega njuhalca«, »Rejenca« in »Ponočnjaka«. Tudi »Slovenski narod« je 30. junija 1893 pod imenom Lovra Dermota objavil njegovo humoresko »Volaško župko«. Jaklič je bil zaradi velike družine — poročil se je z dobrepoljsko učiteljico Ivano Arkovo iz Ribnice in mu je bil celo nadučitelj Hudovernik, ki ga je (1893) sprejel kot učitelja, za botra — pa tudi zaradi predelave hiše v Podgorici v tistem času v plačilnih stiskah in je nekajkrat prosil Lampeta za posojilo (250 goldinarjev) na račun poslanih in bodočih spisov. Ta mu spočetka ni ustregel in ga je le spodbujal k pisanju, šele potem, ko je Jaklič za nekaj časa utihnil in je bil Lampe v zadregi za spise, se je udal. Pod imenom Josip Svoboda je 12. marca 1894 priobčil v Slovincu tudi sliko »Barjanje«. Jaklič je bil na Barje, ko je tam služboval, vzel k sebi tudi svojo staro mater. Tudi Koledar Mohorjeve družbe je leta 1895 priobčil njegov spis »Pravdar ali Taki ne smete biti«...

Tudi v sliki »Petelin«, ki jo je priobčil v Domu in svetu leta 1894, kaže neresnost ljudi, ki se pravdajo zaradi petelina. Na splošno pa ostane najznamenitejša pravda Dobrepoljcev za stare Ratike (pod Vaška pravda), ki je vzbudila pozornost še mladega Jakliča, saj je trajala štiri desetletja in končno prinesla zmago Podgoričanom (proti občanom iz Bruhanje vasi, Podpeči in Podgore ter Vidma). Leta 1896 je poslal Domu in svetu »Dražane«. Ker je v povesti »Iz domačega kraja« zadel v Stempiharju preočito v gostilničarja in trgovca Brdavsa, je moral celo žalitev preklicati. Kakor je moral v šol. letu 1894/95 nadomeščati v Vel. Poljanah učitelja Koželja, ki se je bil obesil, ter hoditi po hribu navzgor in zvečer navzdol dnevno celo polletje, tako je moral službovat leta 1898 celo v daljno Dolenjo vas in se je te službe rešil šele ob novem letu 1898 z zdravniškim spričevalom.

Za zgodovinske spise je pridno prebiral Valvasorja, a za povest »Zadnja na grmadi«, ki je izšla v knjigi šele 1925, je že leta 1895 prebiral Lesarjev spis »Ribniška dolina« (v »Jahresbericht der Oberrealschule, leta 1864). Ta spis je poslovenil Karel Rudež. Poznal pa je tudi Ogrinčevo »Čarovnico s Karneka« (Josip Ogrinec, v »Zori« 1872). Že Koblar očita v DiS (1927, str. 55), da ni ustvaril ljudi in z njimi pletel zgodbe, ampak vtaknil v zgodbe ljudi samo za pričevanje snovi. Ko je pisal povest »V graščinskem jarmu« in »Pekleno svobodo«, je sledil kroniki župnika Janeza v Škocjanu in Apihovi Zgodovini Slovencev 1848. Ko je v spisu »Ižanci gredo« s svojim Menatom (Minatti) živo zadel ob Govekarja, ker je bil ta med njegovimi predniki, ga je tudi ta napadel.

Poleg narodopisne, realistične in humoristične vsebine, kjer je Jaklič dosegel izreden uspeh, se je torej ukvarjal tudi z zgodovinsko snovjo, ki ga je mikala ob Valvasorju in drugih že omenjenih in neomenjenih virih in se ji je morda zadnjič približal tudi s povestjo o Idrijskem rudniku živega srebra pod naslovom »Ob srebrnem studencu« (1927, v založbi Goriške Mohorjeve), se je Jaklič loteval tudi gospodarskopolitičnih vprašanj dobrepolj-

skega in občega slovenskega združniškega življenja, saj je že leta 1899 popisal združniške težave v spisu »Moje prepričanje«, ki ga je priobčil dr. E. Krek v svoji knjižnici za ljudstvo I. pod naslovom O pomenu gospodarskih združenj. Združni ideolog Krek je Jakliča pridobil za združništvo še kot ribniški kaplan, ko je prišel v Dobropolje o tem kmetom govorit in je večino Dobropoljcev z njim vred navdušil, da so ustanovili Kmetijsko društvo (nabavno in prodajno zadrugo), poleg tega pa še Ljudsko hranilnico in posojilnico v povezavi. To je bila tudi prva taka združniška ustanova pri nas in zgled drugim krajem.

Nekaj spisov je tudi avtobiografskih, kot na primer že »Prvi hleb« (v KMD 1901), kjer kaže tudi uspeh zadružne sirarne. Vse te njegove ustanove smo takrat mi otroci kakor odrasli gledali s spoštovanjem, saj smo bili tudi vneti vlagatelji »Čebelice« kot učenci ljudske šole. Pa tudi znamke smo mladi stanovalci Štihove hiše sem in tja dobili v tamkajšnjih prostorih (koših) posojilnice, ki jih je predsednik Jaklič skrbno dnevno obiskoval in v njih prebil lep kos svojega prostega časa. Saj sta imela z marljivim Antonom Jakopičem obilo dela in ni čuda, če je ob takem delu trpelo nekoliko tudi njegovo književno ustvarjanje. Imel je pač zanj živo zanimanje in železno voljo. V nedeljo pa je redno prisedel v prvo klop poleg zakristije pri maši, ki jo je navadno služil stari Andrej⁴ Ramovš, tudi nekoliko književno povezan s pokojnim Cankarjevim sošolcem Perkom in Tavčarjem, ki jima je nudil nekaj let brezplačna kosila v Ljubljani, in so se shajali v Poljanski dolini tudi z mladim Finžgarjem (prim. Nova pot, Gregorič Jože, 1969, 1970 ter Škofeloški zbornik 1971). Njegov brat Jernej Ramovš⁴ v Vel. Laščah pa igra svojo vlogo v Javorškovi knjigi »Kako je mogoče« (ob cerkovniku Brejcu, njegovem očetu, ki je bil najbolj spoštovana oseba v Vel. Laščah — po zadržanju Antona Puclja, sina nekdanjega poslanca in ministra meni kot sošolcu.

Jaklič je bil splošno spoštovan in resnoben ter nad vse delaven človek, osebno pa prepričan in tudi odločen katoličan. Zanimivo je, da je imel tako tudi nasprotnike, ki jih na splošno omenja tudi v nekaterih svojih izjavah. Eden teh je bil tudi domačin Erčul, ki je baje preprečil, da po odhodu Hudovernika ni postal njegov naslednik, čeprav je na prvem mestu prosil. Prosil sta za to mesto še Engelman in Pavčič. Dobil je Engelman. Znano pa je tudi, da je bil Jaklič med tistimi 30 učitelji, ki so se v Ljubljani udeležili duhovnih vaj in je proti njim nastopila zlasti Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev, ki je to tridesetorico izključila iz svojih vrst v Gorici, medtem ko sta bila Tavčar in Hribar imenovana za častna člana Zveze. Zato je bil Jaklič med prvimi, ki so začeli izdajati Slovenskega učitelja in leta 1907 ustanovili Slomškovo družbo. Bil je tudi prvi njen predsednik (za njim Čadež in Novak ter Štrukelj). Pod naslovom »Mozaik« je prikazal ljudskega učitelja in pesnika Andreja Kančnika, ki je učil skoraj četrt stoletja v Dobropoljah. (O njem piše tudi Jože Gregorič v ZOG 1969 in 1970). V okviru Slomškove zveze pa je kot predsednik Jaklič ustanovil tudi učiteljsko zadrugo s posojilnico in hranilnico.

⁴ S tem popravljamo napačno ime *Antona R.*, ki smo ga v lanskem zborniku navedli.

O izseljenskem vprašanju piše v svojem spisu »Od hiše do hiše«. O združništvu razpravlja tudi v svojem »Agitatorju« (Domoljub 17. avgusta 1902), nakar je za 18 let navidez utihnil, čeprav je doma še pisal in pilil svoje zgodovinske povesti. Ko je bil v novomeški bolnici operiran na kili, je nekoliko zanemarljivo tudi šolo, a leta 1908 je postal nadučitelj. Njegova žena je učila do leta 1909, ko je bila predčasno upokojena.

V Domoljubu je priobčil spis »Iz časov čarovnic« (31. avgusta do 16. novembra 1916), v Resnici pa pod imenom Peter Strelec »Preiskava v cerkvi Sv. Martina«, kjer piše, kako so v cerkvah skrivali med vojno žito (4. maja 1918). Leta 1920 je izšla njegova »Nevesta s Korinja«. V Slovincu »Prvi ženski klobučki v Dobropoljah« (24. junija 1928) in »Ti pa nimaš očeta« (10. novembra 1928). Domoljub mu je objavil »Zadnje trenutke Toneta Krivanoga«, »Kako so dali Škocjanci zadnjo davščino baronu v Lesičju«, odlomka iz povesti »Škocjanski gospod«, dalje še »Presenečenje« in »Petelinska čudodelnika«. Naš list in Družina pa sta leta 1929 priobčila »Kovača Rošla«. V »Slovincu« je še leta 1934 izšel odlomek njegove »Agrarne reforme«, ki je edina ostala v rokopisu⁵ (»V prevratnih dneh«, kar je izhajalo delno že od 20. novembra 1929). Poleg tega je »Slovenec« objavil tudi njegovo »Predmestje«, »Božičevanje Zorža Čepina«, »Iz starih papirjev«, »V letih strahote«, ki je menda zadnji njegov spis, objavljen 21. julija 1934.

To so navedbe omenjene seminarske naloge,⁶ ki obravnava od že omenjenih poglavij Jakliča kot učitelja in buditelja, ljudskošolskega učitelja in pisatelja in podaja na koncu še pregled in oceno njegovih del z zaključkom, nakar sledijo še opombe, bibliografija in viri. Jaklič je v svojih kmetijskih slikah ne le opisovalec navad in dogodkov, temveč tudi razgaljevalec nepravilnosti življenja na kmetih: pohlep po premoženju in oderuštvo, maščevalnost, sleparstvo, neusmiljenost, svetohlinstvo, pravdarstvo, napačno sklepanje zakona, ljubosumje, sovraštvo, pijančevanje, ošabnost in podobno. Ta vzgojna namernost kajpak zmanjšuje umetniško raven Jakličevih povesti, ki jim bi lahko oporekali še psihološke poglobitve nastopajočih oseb kot nekaterih skokov, ki zadevno niso utemeljeni. Pač pa je prednost Jakličevih povesti njih dramatičnost in presenetljivi prevrati dejanj. Tu je treba omeniti, da je bil Jaklič tudi povezan z Dramatičnim društvom in prirejal nekatere svoje stvari za oder. Tako je na primer Bobnar Pavel dramatisiral leta 1938 »O ta testament« v »Ljubavni cvet je zamorjen«. Razgibano dramatičnost kaže marsikatera knjiga, posebno tudi njegova zadnja zgodovinska knjiga »Ob srebrnem studencu«, ki so jo dramatisirali letos v koprskem radiu.

Zanimivo in značilno je, da se je dobropoljska umetniška stvarjalnost skladno ujela med Jakličovo pripovedniško ustvarjalnostjo in slikarsko narodopisno simboliko bratov Kraljev — sočasnih umetniških oblikovalcev sosednih vasi (Podgorice in Zagorice). Prikazujejo vsi trije prelivajoči se tok prizorov iz krajinskih vasi od rodu do rodu vse od krsta pa preko ubadanja na zemlji iz dneva v dan in veselega ženitovanja tam na sredi prirod-

⁵ Po zatrdilu hčerke Ivke (na obisku 6. aprila letos) imajo rokopis shranjen.

⁶ Doslej najpodrobnejše (analitično) razpravljanje o Jakliču (v rokopisu na 85 tipkanih straneh, ki je bilo omenjeno že lani v ZOG).

nega življenja kmeta na domači grudi pa do železnega križa na grobu. Ta bogatost oblikovalne sile vseh treh umetnikov se je lepo spojila v nekaterih ilustriranih izdajah Jakličevih del ob spretni roki nadarjenih domačih slikarjev (zlasti »Nevesta s Korinja« z 10 risbami leta 1920 in ne nazadnje s spomini Franceta Kralja na Jakliča (»Slo je kot v viharju«).

Naj zaključimo: Jaklič je kot skrben in dobrohoten učitelj svojega ljudstva, njegov zastopnik in vzgojitelj »vodil ljudi iz teme nevednosti k luči znanja in izobrazbe, iz surovosti in moralnih zablod k resnici. Spoštljivo je opisal vse ljudske navade dobrepoljskega ljudstva ob različnih priložnostih. Tako je postavil trajen spomenik sebi, ljudstvu v jedrnatem, lepem, preprostem in šegavem jeziku.⁷ Ni se štel za velikega umetnika in ni pripadal nobeni umetniški struji svoje dobe, saj sam pravi: »Nisem umetnik, saj nisem imel niti prilike ne časa, da bi se bil bavil zraven drugega dela še s študijem lepe umetnosti. Skušal sem ljudstvu podati v načinu pripovedovanja svoje dobe njegovo zgodovino, lepoto zemlje in značajev.« (Fr. Kralj: »Slo je kot v viharju«, Slovenec 24. decembra 1931).

Spada med najboljše mojstre naše narodopisne povesti, ki še danes mika bravca, posebej domačina in poznavalca Suhe krajine in s svojo neprekosljivo živostjo in razgibanostjo trka na našo narodno vest in terja primerne hvaležnosti do neumornega ljudskega vzgojitelja, družbenega delavca in vnetega pisatelja. Ne bi smel dalje ostati na slepem tiru I. zvezka Izbranih spisov (v letu 1936) in ne bi smelo ostati le pri zunanji zgradbi doma, ki nosi njegovo ime v Dobropoljah, v središču njegovega delovanja. Njegovi izbrani in zbrani spisi bi imeli še današnjemu bravcu marsikaj nuditi in predvsem blažiti njegovo nrav in Jakličev dom naj bi nudil vsaj zarodek njegovega muzeja, ki bi naj domačinu kot turistu prikazal obsežno in pomembno njegovo delo.

BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE

- Jaklič Fran:* V pustiv je šla, 1914. Vesele povesti I.
Jaklič Fran: Ljudske povesti. Slovenska knjižnica 1. Založila in izdala Nova založba. Tisk J. Kranjec, Novo mesto, 1919.
Jaklič Fran: V graščinskem jarmu. Povest. Izdala in založila Mohorjeva družba, Prevalje. Str. 96 (Sloven. večernice 78), 1. 1925.
Jaklič Fran: Zadnja na grmadi. Zgodovinska povest. Založila Mohorjeva družba Prevalje (Mohorjeva knjižnica 6) 1924.
Jaklič Fran: Peklena svoboda. Povest o ljubljanski in ižanski revoluciji 1848. Izdala in založila Mohorjeva družba Prevalje 1926, dtr. 144 (Slovenske večernice 79).
Jaklič Fran: Nevesta s Korinja (Ilustriral France Kralj. Izdala in založila Goriška Mohorjeva družba. Zadržna tiskarna 1926, str. 102.
Jaklič Fran: Ob srebrnem studencu. Zgodovinska povest. Izdala in založila Goriška Mohorjeva. Tisk kat. tiskarne 1927, str. 80.

⁷ Iz omenjene seminarske naloge o Jakliču. (Zaključek)

Franca Jakliča IZBRANI SPISI, I. zvezek. Uredil Janez Logar. Jugoslovan-
ska knjigarna in tiskarna v Ljubljani, 1936, str. 284.

ČASOPISI IN REVILJE

- Podgoričan*: Spomini s slovanskega juga, Dom in svet, 1889.
Podgoričan: »Selska slika«, Dom in svet, 1890, Ljubljana.
Podgoričan: »Sirota«, Dom in svet, 1890.
Podgoričan: »Luka Vrbec«, Dom in svet, 1890.
Podgoričan: Podobe iz naroda, Dom in svet, 1891.
Podgoričan: Na Samovcu, Dom in svet, 1891.
Podgoričan: Naši vaščani, Ljubljanski zvon, 1891, št. 6—7.
Podgoričan: Tkalčev Anton, Ljubljanski zvon, 1891.
Podgoričan: Ljudska osveta, Dom in svet, 1892.
Podgoričan: Vaška pravda, Dom in svet, 1892.
Podgoričan: Kako se je ženil Kobaležev Matija, Dom in svet, 1893.
Svoboda Josip: Zgodbe svete noči. Slika z naših gor, Slovenec, XX, 1892,
št. 294, 1—2.
Podgoričan: Vaški pohajač, Dom in svet, 1893.
Podgoričan: Johannes studiosus, Dom in svet, 1893.
Svoboda Josip: Kako je oporočal Matevž Skopar? Značajna slika, Slovenec,
XXI, 1893, št. 154, str. 1—2.
Svoboda Josip: Koledniki. List iz kronike, Slovenec, XXI, 1893, št. 133,
str. 1—2, št. 134.
Svoboda Josip: Kresni večer. Slika. Slovenec, XXI, 1893, št. 142, str. 1—2.
Svoboda Josip: Ob njenej tragediji. Prizor in tragikomedija življenja. Slo-
venec, XXI, 1893, št. 137, str. 1—2.
Podgoričan: Sin. Dom in svet, 1894.
Podgoričan: Petelin, Dom in svet, 1894.
Svoboda Josip: Barjanje. Slike, Slovenec, XXII, 1894, 56—58.
Podgoričan: Svatba na selih. Povest, Ljubljanski zvon, XIV, 1894, št. 1,
str. 19—25, št. 2 (84—91), št. 3 (146—152), št. 4 (208—215), št. 5
(273—276), št. 6 (334—342).
Podgoričan: V pustiv je šla. Dom in svet, 1894.
Podgoričan: Pravdar ali Taki ne smete biti. Slike z gor, Koledar Mohorjeve
družbe, 1895, str. 5—11 (dognala dr. Melita Stele).
Podgoričan: Lončar. Kratkočasna povest, Dom in svet, VIII, 1895, št. 17,
18, 19. V jubilejnim kazalu 1938, str. 9.
Podgoričan: Pred petdesetimi leti. Crtica, Dom in svet, VIII, 1895, št. 16.
V jubilejnim kazalu 1938, str. 9.
Podgoričan: Vojvoda. Povest. Dom in svet VIII, 1895, št. 10 (Jub. kaz.)
1938, 9.
Podgoričan: Lepi Tonček. Dom in svet, 1895.
Podgoričan: Iz našega kota. Povest. Dom in svet, XI.1898, št. 10—13, 16,
19, 20, 22, 23, 24.

- Podgoričan:* »Moje prepričanje mi je sveto«, slika iz Krajine. Glasnik šte. 5, 1899, str. 24—33. Po SBL.
- Podgoričan:* Za možem. Slika iz našega kraja. Anton Knezova knjižnica, 7, 1900, str. 47—86. (Šlebinger).
- Podgoričan:* O ta testament. Novela. Dom in svet, XIII, 1900, str. 12—24 (kazalo!)
- Podgoričan:* Olševski cerkvenik. Kratkočasna povestica. Dom in svet, XIV, 1901, šte. 1, str. 19—28. Po SBL.
- Podgoričan:* Od hiše do hiše, Dom in svet, XIV, 1901, šte. 8—12.
- Podgoričan:* Prvi hleb. Koledar Mohorjeve družbe, 1901, str. 24—31, po SBL.
- Podgoričan:* Mož na strehi. Burka iz našega kraja, Dom in svet, XV, 1902, šte. 4, 202—207. Po SBL.
- Podgoričan:* Naša dekleta. Slika iz našega kraja, 1902 Koledar Mohorjeve družbe, 6—15. Po SBL.
- Podgoričan:* Agitator. Iz spominov ljudskega pisatelja. Domoljub, XV, 1902, str. 15—18.
- Podgoričan:* Tkalčev Anton. Novele. Narodni vestnik, 2, 1913. str. 140—141, po SBL.
- Podgoričan:* Črtice iz naše preteklosti, Domoljub, 1916, šte. 29, str. 35—46, po SBL.
- Jaklič Fran:* Nevesta s Korinja, Dom in svet, XXXIII, 1920, šte. 3—12, z risbami Franceta Kralja (10).
- Jaklič Fran:* Ad terrorem aliorum. Zgodovinska slika, Ave Maria, 19, 1927, 4—8.
- Jaklič Fran:* Ob srebrnem studencu. Ave Maria, 19, 1927, 9—12, 1928, 1—12.
- Jaklič Fran:* Mož na strehi. Burka iz naših krajev. Mali list, V, 1927.
- Jaklič Franc:* Zadnji trenotki Toneta Krivanoga. Odlomek iz povesti »Škocjanski gospod«. Domoljub, 41, 1928.
- Jaklič Fran:* Ti pa nimaš očeta. Črtica iz življenja na vasi. Slovenec, LVI, 1928, šte. 258, 6—7.
- Jaklič Fran:* Prvi ženski klobuček v Dobropoljah in tako naprej. Slovenec, LVI, 1929, šte. 143, 4—5.
- Jaklič Fran:* Petelinček čudodelnik. Domoljub 41, 1928, 47, 752—753.
- Jaklič Fran:* Kako so dali Škocjanci zadnjo davščino baronu Lesičju. Odlomek iz povesti Škocjanski gospod. Domoljub 41, 1928, 32 (500), 33 (524—525), 34 (534—536).
- Jaklič Fran:* Grda razvada. Domoljub, 41, 1928, 29 (453).
- Jaklič Fran:* Kovač Rošl. Naš čolnič, VII, 1929, šte. 1, 11—14.
- Jaklič Fran:* V poprevratnih dneh (iz knjige Agrarna reforma). Slovenec, LVII, 1929, šte. 265 (4), 266 (4), 267 (4), 268 (4).
- Jaklič Fran:* Kovač Rošl. Družina I, 1929, šte. 1—3.
- Jaklič Fran:* Predmestje. Slovenec, LVII, 1929, 277, str. 4—5.
- Jaklič Fran:* Mož na strehi. Burka. Koledar Ave Maria.
- Jaklič Fran:* Iz starih papirjev. Slovenec, LVIII, 1930, šte. 91, 20.
- Jaklič Fran:* V pustiv je šla. Domoljub 54, 1941, 26—29.

- Jaklič Fran*: Tri srca se bore za moža, *Domoljub* 54, 1941, 31—38.
- Jaklič Fran*: Razglasila ga je. Dogodek iz kmetskega življenja. *Domoljub* 54, 1941, 23 (10—11, 24).
- Jaklič Fran*: Božičevanje Žorga Čepina I. 1944, *Slovenec* LVII, 1929, štev. 294, str. 9—11 (pril.).

O JAKLIČEVIH SPISIH IN OCENE

- Jaklič Fran Podgoričan*,¹ *Iskrice*. Zbirka pesmi in povesti. Spisal in slovenski mladini poklonil Janko Leban, naduč, III. V Gorici. Založil in tiskal Anton M. Obizzi, 1892, *UT*, 32, 1892, 23, 319—320.
- Ocena *Iskric* v *Učiteljskem tovarišu*, 32, 1892, 24 (332—333) Janko Leban.
- Venček pravljic in pripovedk. Slovenski mladini spisal Jos. Freuensfeld, Celje, 1892. Samozaložba, Tisk Dragotin Hribar, *UT*, 33 1893, I, 10—11. Ocena F. J.
- Osvit*. slike iz tridesetih godina. Napisao Ksaver Šandor Gjalski, *Dom in svet*, 6, 1893, 239 (Podgoričan).
- Mohorski pripovedniki, kritika, 2, 1926—27, 3, 42—46. Ocena del: Fran Jaklič, Zadnja na grmadi, Anton Vadnjal: Otroški postržek, Ivan Pregelj: Božji mejniki.
- Boj gospoda Govekarja za čast svojega deda ali kaj, *Slovenec*, 54, 1926, 66, 7. Polemika z Govekarjem o Jakličevi povesti V graščinskem jarmu.
- Fran Jaklič Podgoričan, *Slovenec*, 66, 1938, I 3.
- Frana Jakliča Izbrani spisi. Uredil Janez Logar, I. zvezek, Ljubljana, 1936. Jugoslovanska knjigarna in tiskarna. Mentor, 24, 1936—37, 189—190.

ESEJI, SPOMINI

- Jaklič Fr.*: Zadnji dobrepoljski tihotapci. *Dolenjske novice*, 14, 1898, 12 97—98).
- Jaklič Fr.*: Slovenski učitelj. *Slovenec*. Pisma prijatelju. — Slovenski učitelj I, 1900, št. 2, str. 21—23, št. 3, str. 35—38, št. 4, str. 55—56, št. 15, str. 231—232. (Dognal Rudi Dostal.)
- Jaklič Fr[anc]*: Izanci gredo. *Slovenec*, LIV, 1926, štev. 66, str. 3—4. Uvod v knjigo V graščinskem jarmu (Lj. 82) 13.
- [*Jaklič Fran*]: Kaznovana nespodobnost. *Slovenec*, LVII, 1929, štev. 258, str. 4. Zgodovinsko ustno izročilo iz Suhe krajine.

¹ Jaklič je poleg psevdonima Podgoričan uporabljal za svoje zgodovinske spise po časopisju (revijah) še psevdonim Svoboda Josip, ponekje še Branimir in Lovro Dermota. Ne gre ga pa zamenjavati s pisateljem verskih in vzgojnih knjig in spisov Franom Jakličem, ki je med drugim napisal tudi knjigo o našem škofu in misijonarju med Indijanci v Ameriki Baragu. Med psateljice se uvršča tudi Jakličeva hčerka Helena Jaklič, ki je pisala v *Dejanje* I, 1938 *Služkinja*, št. 5 (152—163) in *Petletnica*, št. 10 *Moderne čase* v *Domu in svetu*, 1939, *Hranilček*, 1944, zbornik II. ter *Dve črtici*, 1939, *Okni* in *Dovšinovi*. Za zbornik *Zimske pomoči* je napisala Božo, 1944 in *Sosede*. *Obisk*, 1943.

VIRI

Franc Jaklič: IZBRANI SPISI. Janez Logar. Jugoslovanska knjigarna in tiskarna. Ljubljana, 1936.

Zgodovina slovenskega slovstva, IV Nova struja (1895—1900) in nadaljevanje oblike realizma in naturalizma (Dr. Anton Slodnjak — L. Legiša z opombami.) I. Zastopniki slovenskega realizma in naturalizma v dobi moderne: b) Realistični in novostrujarski pripovedniki po zmagi moderne.

Seminarska naloga o Jakliču Podgoričanu (85 tipkanih strani), ki sem jo dobil pri hčerki Ivki Jakličevi, por. Sluga, Nazorjeva 4/II.

Slovenski biografski leksikon o Jakliču (Grf. — Grafenauer), 3. zv.

Biografija: Razprave, članki, I. Nauka o književnosti I/2 Historija jugoslovanske književnosti: Jaklič Fr. Podgoričan, I/2, 27.611, NUK. Njegova prozna dela v časopisju (revijah). — Knjige. Eseji, spomini. Kronološko sem spise uredil sam.

PODOBA LOUISA ADAMIČA

Mira Mihelič

Štirinajstletni Lojzek Adamič, ki se je 30. decembra 1913 izkrcal v največjem pristanišču sveta — New Yorku — je vedel malo ali nič o vprašanih, ki so ga pozneje, v njegovi zreli moški dobi, tako vznemirjala kot človeka in pisatelja. Sam popisuje svoje prve vtise:

»Tonil sem v kaosu vtisov in prvih razgledov. S čudnim navdušenjem me je navdalo, ko je »Niagara« zabrlizgnila ladji pred nami v znamenje, naj se umakne. Najrajši bi bil zavriskal prav tako glasno kot ta brlizg. Sem pa tja sem se ozrl na hrupno, slikovito, po česnu zaudarjajočo trumo, ki se je gnetla na krovu. Bili so ljudje morda dvanajstih narodnosti, ki so se stiskali med vretena na sidrih in med dvigala, sikajoča od pare, se prerivali proti ograji na palubi, se pehali in gnetli, da bi ujeli bežen pogled na novo deželo, na mesto; dvigali so otroke in celo večje dečke, da bi videli kip Svobode; ženske so jokale od veselja, možje v zahvalni molitvi padali na kolena, otroci, kričali, vekali in plesali.« (Smeh v džungli)

Malokdo je tako pretresljivo opisal prvi pogled na obljubljeni deželo.

V New Yorku je deček, velik in močan za svoja leta, dobil službico pri poštnem oddelku slovenskega lističa »Narodni glas«. Malo po malo se mu je poglelo razburjenje, ki ga je bilo prevzelo ob prihodu v novi svet, ki ga je mikal in vabil, odkar je v domači vasi, v Blatu pri Grosupljem, poslušal »Amerikance«. Vpisal se je v večerno šolo, da bi se naučil angleščine, saj je bilo to neogibno potrebno, če je hotel spoznati in razumeti svojo novo domovino. Redno je začel brati ameriške revije in časnike. Ob članku Johna Reeda, naprednega ameriškega pisatelja, pa je nenadoma zagledal Ameriko kot bojišče, kjer se bojujejo za premoč divje sile. Ko mu je bilo šestnajst let, se je seznanil z romanom Uptona Sinclaira »Džungla«. To je torej Amerika! Pozneje je zapisal: »In nekaj dni sem globoko in ostro sovražil vso to deželo.«

New York mu je bil zdaj videti oduren, razpadajoč: »Velikanski brez-zvezen in neubran kup opeke, kamenja, cementa in jekla, ponekod lep in celo krasen, ako se je človeku posrečilo, pozabiti za trenutek na ostali del, drugo zopet pust, neznošen in zoprni, zaudarjajoč po zatohlosti, po česnu in bedi tesno natlačenih množic. Mesto ostrih, krutih nasprotij.«

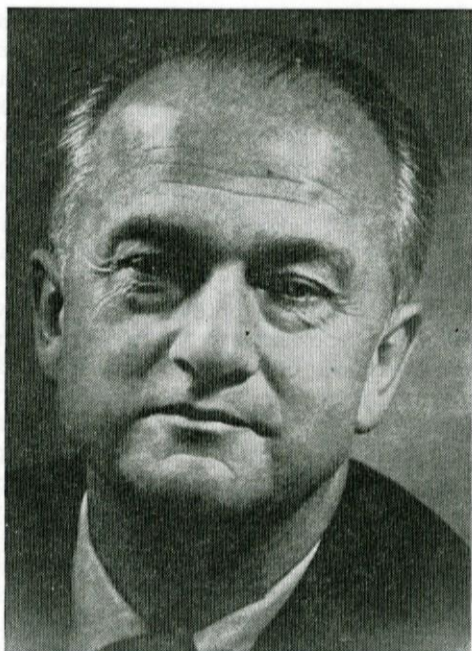
Proti koncu leta 1916 je »Narodni glas« prenehal izhajati in Adamič je ostal brez dela. Skraja je našel le zaposlitev najslabše vrste: pomagal je prekopavati cestni tlak, nakladal je blago na tovornjake in bil za pometača v neki svilarni. Njegovi tovariši pri delu so bili proti delodajalcem brez moči in

naveličal se je v zdušja, v katerem je prevladoval obup, pustil delo v svilarni in stopil v ameriško vojsko. Njegov polk so šele proti koncu vojne poslali na francosko-nemško fronto, v januarju 1919 pa že nazaj v Združene države. Adamič se je bil za tri leta vpisal v redno armado. Ko je pozno pozimi 1920 slekel vojaško suknjo, je bil zelo resen mlad mož brez iluzij, toda še vedno željan resnično doživeti Ameriko. Denar mu je kmalu skopnel, ampak kaj za to, če je nekaj dni stradal! Romal je po neizmernih širjavah dežele in živel iz rok v usta, danes tukaj, jutri tam. Nekaj časa je služil celo na ameriških trgovskih ladjah, nato zapustil morje in delal v restavracijah, čevljarnah in tekstilnih tovarnah. Spet je na lastni koži doživljal položaj delavca v kapitalizmu. Medtem je veliko bral in razmišljal in v njem je zorelo spoznanje o Združenih državah, ki ga je pozneje tako živo izrazil v svojih delih.

Več let je preživel v Kaliforniji najprej kot delavec, potem kot časninar in nazadnje kot tajnik pristaniškega pilota — v tej službi je lahko večji del dneva pisal ali bral. Ko je znameniti ameriški publicist in kritik Mencken leta 1928 natisnil eno njegovih povesti v svoji reviji »*The American Mercury*«, pa se je začela njegova pisateljska pot. Star je bil devetindvajset let, pol življenja je že prebil v Združenih državah in ameriška džungla ga ni potegnila na dno kakor toliko drugih priseljencev. Še zmeraj mu je bila Amerika vznemirljiva prigoda, ki ga je čedalje bolj zanimala. Napisal je sicer, da ni mogoče ljubiti niti sovražiti to deželo z njeno mrzlično dejavnostjo, napačnim pojmovanjem vrednosti in z nezadovoljstvom, ki je posledica vsega tega, vendar je bil ves poln Amerike, prevzet od njenih nešteto možnosti, očaran, omamljen. Resda ni ljubil svoje nove domovine, bil pa je vanjo zaljubljen.

Leta 1928 je predsednik Združenih držav Herbert Hoover oznanil, »da je najvišji smoter ameriške družbe imeti kokoš v vsakem loncu, svilene nogavice na vseh ženskih nogah in dva avtomobila v vsaki garaži«. Že leto dni po tistem pa je zavladovala velika gospodarska kriza, ki je deželo bolj kakor kdaj spremenila v politično, gospodarsko in družbeno džunglo. V obljubljeni deželi je stradalo na milijone brezposelnih delavcev, večidel priseljencev. Tudi Adamič je bil eden iz te množice, osemintridesetih milijonov ljudi, ki so prišli čez morje pomagat Ameriki, da bi postala velika in strašna. Zdaj so tu — ljudje, ne pa »gnoj«, kakor bi jim rekli »pristni« Američani. Znova je začel popotovati po deželi, zdaj z namenom, da bi preučil življenje priseljencev »do dna in z ljubeznijo, vendar nepristransko« in pisal o njih. Boj delavstva proti izkoriščanju, obupne razmere množic med gospodarsko krizo, napor priseljencev za obstanek so se mu strnili v eno. Pod vsemi temi vtisi je napisal in izdal svoje prvo veliko delo »*Dynamite*« (Dinamit), knjigo o stoletnem razrednem nasilju v Ameriki, ki je pozneje postala učna knjiga na ameriških univerzah.

Po svojih člankih in novelah, prevodu Cankarjevega »Hlapca Jerneja« in monografiji o ameriškem pesniku Robinsonu Jeffersu, rojenem v Pittsburghu, se je Adamič s tem obsežnim delom (500 strani) dovolj trdno zasedel v tedanji ameriški literarni dejavnosti. Vsekakor je napisal edinstveno zgodovino stoletnega boja med ameriškim kapitalizmom in delavstvom, kakršen je bil od začetka tako imenovane industrijske revolucije do izida njegove knjige leta 1931. Orožje teh in onih je bilo »dinamit«. Tisti, ki jim je bil dobiček edini

*Louis Adamič leta 1949
(Foto B. Stajer)*

življenjski smoter, so uporabljali nečloveška sredstva; mnogoštevilna, brezpravna množica, ki se je bojevala za golo življenje, pa se je postavljala v bran, kakor je vedela in znala, vendar zmeraj zaman, zakaj tisti, ki jim je ustvarila bogastvo, so imeli vse možnosti, da jo ukrote. Tako je šlo od Molly Maguirov, skrivnega reda, ki je ubijal izkoriščevalce delavskega razreda, do najnovejših metod z industrijsko sabotažo, od prve bombe v Haymarketu do Debsovega upora, od afere bratov MacNamara in justičnega umora Sacca in Vanzettija do raketirstva, gangstrskega načina izsiljevanja. Na tej strani stiska delavskih množic, brezposelnost in samomori, na oni strani pa nepojmljivo razkošje, brezbržnost in cinizem. In boj se nadaljuje, dokler ne bo tudi miselnost ameriških ljudi zrela za revolucijo, kakor je ameriška družba že zdavnaj, je napovedal pisatelj v tej pretresljivi knjigi.

Temu delu je že naslednje leto sledil »Smeh v džunglik«. Ampak smeh, tista sproščujoča sila, ki je obvarovala Adamiča, da ga ni Amerika nikoli, niti v najhujših okoliščinah ne, potegnila na svoje dno, ga zapušča v tem času splošnega prikrajšanja, osuplosti in stiske. V tej knjigi, ki je nekakšen življenjepis, pisatelj ne opisuje le lastne življenjske poti, temveč poskuša tudi z usodami drugih priseljencev pojasniti bralcu, kaj pomeni priseljencem Amerika in kako jo preoblikujejo. S podobami iz ameriškega življenja ponazori ameriško idejo uspeha, »ameriški sen«, kakor so to imenovali pozneje drugi, »to idejo, ki sili, vabi in žene milijone domačinov in tujcev k velikim gmotnim uspehom zaradi teh uspehov; a vsi ti po uspehu hlepečki moški in ženske, ki so večidel nezmožni modro ravnati s premoženjem ali imeti modre

odnose z oblastjo» so kot posamezniki ali kot razred prej ali slej obsojeni v isto usodo... strmoglavili bodo v temine«. Finančni polom, ki je zadel Združene države, ga je še potrdil v prepričanju, da je vse življenje v tej »svobodni, demokratični, individualistični, kapitalistični, zamotani, fantastični državi slepo, nasilno, slučajnostno« — skratka, da je to življenje: džungla.

Za ti dve knjigi je Adamič prejel Guggenheimovo literarno nagrado, ki je bila nekakšna štipendija s pogojem, da mora zaradi študija prebiti leto dni v Evropi. Tako se je leta 1932 naš pisatelj z ženo Stello — Američanko — vkrcal na preokoceansko ladjo proti stari domovini. Nekaj dni se je hotel ustaviti tam, nato pa preživeti tisto leto v Italiji. Ampak dogodki so ga prehiteli. Pred njim je potoval glas o njegovi slavi v Slovenijo. Še preden se je Adamič z ženo izkrcal v Trstu, je prišel na ladjo »slovenski gentleman, ki je kar prekipeval od vlijudne vneme in uslužnosti« (Vrnitev v rodni kraj). Predstavil se jima je in poljubil roko Stelli, ki jo je to pripravilo v hudo zadrego, zakaj v Ameriki moški tega ne delajo, razen če so zaljubljeni; potem je poučil pisatelja v izbranih besedah, da je predstavnik bana Dravske banovine, kakor se je tedaj imenovala sedanja socialistična republika Slovenija. Tako se je pričela pot znamenitega rojaka po domovini, ki je trajala namesto nekaj dni dobrih deset mesecev. Bilo je za časa Aleksandrove diktature in Adamič se je znašel v deželi, kjer se je režim držal s celo vojsko tajnih agentov (samo v Beogradu jih je bilo štiri tisoč petsto). V Beogradu in Zagrebu je bil osebno priča prizorom nasilja na cesti. Kot bister opazovalec se ni dal premotiti videzu, s katerim so ga hoteli uspavati uradni krogi. Izvedel je, kaj se dogaja v Glavnjači in v drugih ječah po državi, kakšno je razpoloženje med množicami, kako delajo s Hrvati. Po vrnitvi v Ameriko je napisal knjigo »The Native's Return« (Vrnitev v rodni kraj), ki je nemudoma doživela velikanski uspeh, saj so je že prvi mesec po izidu prodali kar 50.000 izvodov, za Ameriko tedaj nezasižano število, potem pa je dve leti štela med »best-sellerje«. Vsekakor je to več kakor potopis — knjiga je živahen in prepričljiv opis ljudi in krajev, ponekod prežeta z očarljivo lirično milino, kar so kritiki pripisovali Adamičevi slovanski naravi, drugod polna ostre intelektualne kritike o družbenih razmerah in političnem stanju v pisateljevi stari domovini. V političnem in moralnem terorju pa v gospodarskem neredu v Jugoslaviji je Adamič že slutil grožnjo nove vojne, ki je pretila Evropi: kralju Aleksandru je napovedal, da bo kmalu umrl nasilne smrti, svoji stari domovini pa preokoval, da si bo z revolucijo morala priboriti svobodnega naroda dostojno življenje. Tako je napisal knjigo, ki je razkačila kralja Aleksandra, povzročila preplah v jugoslovanski vladi in učinkovala kot protest proti vsakršni diktaturi. Poleg tega je izdal še brošuro »Struggle« (Boj), v kateri do navedenosti opisuje metode tedanjega režima. Poglavje o mučenju komunistov v Glavnjači so ponatisnile napredne ameriške revije, Društvo za zaščito političnih jetnikov pa je tedanjemu jugoslovanskemu poslaniku poslalo spomenico, v kateri protestira proti nečloveškemu ravnanju s političnimi jetniki in ki so jo podpisali najuglednejši ameriški pisatelji.

Zdaj je pisatelj v največjem poletu svoji ustvarjalnosti in tako z vsakim letom izide kako novo njegovo delo. Leta 1935 »Grandsons« (Vnuki), leta 1936 »Cradle of life« (Zibelka življenja), 1937 »The House in Antigua«

(Hiša v Antigui), 1938 »My America« (Moja Amerika), njegovo najobširnejše delo. V njej pisatelj razvija misel, da mora Amerika v prihodnjih dvajsetih ali tridesetih letih opraviti veliko in komplicirano nalogo: poučiti neštete milijone novih Američanov o njihovem pomenu za Ameriko. Dve petini prebivalstva nista anglosaškega rodu: prav zaradi tega imajo Združene države možnost ustvariti edinstveno civilizacijo in kulturo v zgodovini. Od nasvetov, kako rešiti problem priseljenecv in njihovih potomcev, preide na delavsko vprašanje z vrsto političnih, organizacijskih in vzgojnih predlogov. Pomanjkanje razredne zavesti, ki ga srečuje pri ameriškem delavcu, se mu zdi družbeno in individualno nezdravo, je pa nujna posledica celotne industrijske in politične zmede. Ob usodah ameriških ljudi, ob posebnostih, vrlinah in hibah ameriškega življenja nam poskuša pokazati pisatelj, kakšna naj bi bila pot v prihodnost. »Želim, da bi luči, ki svetijo ob nji, gorele še dalje in da bi jih videl zagoreti še več«, piše ob koncu knjige.

Na spoznanjih te knjige je Adamič zidal svoje poznejše delo. Problemu priseljenecv in zlitju tako različnih narodnosti v eno samo, ameriško, so posvečene še druge knjige, ki so izšle tik pred vojno in tudi med vojno. »From Many Lands« (Iz mnogih dežel), »What's Your Name?« (Kako vam je ime?), »Two Way Passage« (Pot tja in nazaj), »A Nation of Nations« (Narod narodov). Kako globoko je posegel s svojimi deli v ameriško javno in kulturno življenje, lahko presodimo po tem, da je »The Native's Return« postal učbenik na mnogih gimnazijah in collegeih, »My America« in »Dynamite« pa obvezno berilo; na ducate organizacij in društev je bilo ustanovljenih po njegovih idejah o priseljeniškem vprašanju in o kulturnem problemu, ki je s tem v zvezi in več revij je začelo širiti njegovo gledanje na veliki človeški eksperiment, ki se je dogajal in se še dogaja v Ameriki.

Roosevelt je vsaj deloma upošteval njegovo poglobljeno tezo, Wallace pa jo je v celoti sprejel in je postala osrednja točka v programu njegove Napredne stranke. Saj se Amerika nikoli ni zadovoljila le z mišicami svojih priseljenecv, je zapisal Adamič, temveč je zmeraj s pridom uporabljala tudi njihove možgane za zgradbo svoje veličine. Da to drži, nam pričajo imena kakor Tesla, Pupin, Louis Adamič.

Toda čeprav je postal iz »novega«, priseljenega Američana pristen Američan, ni nikoli pozabil stare domovine. V najhujšem vojnem času je predaval in objavjal članke o boju jugoslovanskih narodov in leta 1943 je izšla njegova knjiga »My Native Land« (Moja rodna dežela), v kateri je opisal nastanek in pomen narodno osvobodilnega boja in Ameriki pa širokemu svetu prvič prikazal vso resnico o Mihailoviću in četniškem gibanju. Knjiga je segla tem globlje, ker se ni omejevala le na razmere v Jugoslaviji med okupacijo. V dolgi, več poglavij obsegajoči razpravi je pisatelj razčlenil vzroke, ki so morali pripeljati do razpada stare Jugoslavije in upora njenih narodov ne samo proti okupatorju, temveč tudi proti domačim oblastnikom. V tistem času, ko so bili v zahodnem svetu prijatelji nove Jugoslavije tako maloštevilni, ji je vsak dan pridobival novih prijateljev, bojujoč se za partizane, kakor da stoji med njimi s puško v roki.

Leta 1945 je začel izdajati svojemu političnemu in družbenemu konceptu ustrezajočo revijo T & T (Trend and Tide), ki je izhajala do decembra 1948,

ko jo je moral ustaviti zaradi denarnih težav. Prevzel je tudi uredništvo knjižne zbirke, ki je bila posvečena problemu priseljencev in je obsegala kakih dvajset del. Po vsej deželi je imel mrežo dopisnikov in sodelavcev, ki so mu pomagali zbirati podatke, skratka, bil je osebnost v ameriškem javnem življenju, s katero je bilo treba računati.

Po večerji, na katero ga je povabil predsednik Združenih držav Roosevelt skupaj s Churchillom, se mu je porodila misel, da bi napisal knjigo o tem srečanju. V tej knjigi z naslovom »*The Dinner at the White House*« (Večerja v Beli hiši) je orisal dialog med Rooseveltom in Churchillom ter prikazal ameriški imperializem poleg angleškega. Knjiga je vzdignila veliko prahu; kakor vemo, je zaradi nje Churchill pisatelja celo tožil. Ampak Amerika ni le dežela imperializma, velikih trustov in dobičkarjev: poleg te je še Amerika z velikimi naprednimi tradicijami Lincolna, Jeffersona in Whitmana, v katere je tedaj še zmerom verjel Louis Adamič. Spričo tretje svetovne vojne, ki se mu je zdelo, da grozi človeštvu, je spregovoril pisatelj Američanom svarilno besedo. Formula je povsem preprosta in dokončna, je zapisal: samo en svet bo ali pa sploh ne bo več sveta. Treba se je odločiti za sodelovanje z miroljubnimi demokratičnimi narodi in opustiti grožnje z atomsko vojno, imperialialistične težnje, gospodarsko ekspanzijo za vsako ceno.

Po sedemnajstih letih se je potem spet oglasil v domači vasi. Pravzaprav je hotel potovati v Sovjetsko zvezo, vendar ni pravi čas dobil vizuma, ravno tedaj pa mu je pisala mati, da bi ga rada še enkrat, morda zadnjič videla, zakaj leta se ji stekajo. S čudnim nemirom v srcu se je odpravil v staro domovino, kakor da sluti, kako stopa proti usodnemu križpotju, od koder morda vodi bližnjica v smrt.

Bilo je po sporu Jugoslavije s kominformom in njegov zvedavi, neumnorno raziskujoči duh si je postavljajl vprašanje: »Kako? Zakaj? Čemu?« Vendar ni nameraval ostati doma dlje kakor šest ali sedem tednov, trdno pa je bil odločen, da ne bo pisal knjige o Jugoslaviji; to je precej povedal Borisu Kidriču in Vladi Dedijeru, ko sta ga sprejela v Beogradu. Iz države velikanke je prišel v »majhno« Jugoslavijo. Kot Američan gleda na razmere v svoji stari domovini — novi Jugoslaviji — sicer z občudovanjem, ampak tudi s pomisleki in z dvomi. Vendar se on, ki ga že toliko let vznemirjata dva procesa v razvoju človeštva: industrijska in družbena revolucija, ni mogel odtegniti privlačnosti novega dogajanja v Jugoslaviji. Ali ne bi bilo mogoče obe razvojni poti — pot države velikanke in pot »majhne« države — združiti? Ali ni to sploh morda edina rešitev za človeštvo? Hlastno si je začel zapisovati vse, kar je videl in slišal. Novi vtisi so ga zasipali v vročih debatah, pogovorih z nekdanjimi in novimi znanci, v zgodbah, ki so mu jih pripovedovali mati in člani njegove družine. Malo po malo mu postaja snov o novi Jugoslaviji najdragocenejše odkritje. Strastno se vrže v novo delo. Prijatelju Roglju je pozneje, že po vrnitvi iz Jugoslavije, pisal: »To je veliko delo. Povem ti, ta knjiga me je skoraj ubila.«

Pređen se je dela resno lotil, si je v bližini Tržiča privoščil oddih. Tam je na sprehodu ob robu gozda zagledal orla, ki se je zagozdil med korenine in se ni mogel osvoboditi. Vznemirjeno ga je opazoval:

»Malo po malo se je »moj orel« zasidral v mojih mislih kot simbol Tita in jugoslovanske revolucije, korenine pa so mi začele predstavljati sovjetsko in zahodno ureditev življenja.«

Orel se je osvobodil in odletel. Pisatelj pa je dal svoji knjigi naslov »Orel in korenine«. Ko je začel v Ameriki urejati zapiske in dokončno obdelovati snov, ki jo je bil zbral, sta mu tajnica in žena tipkali rokopis po pet do šest ur na dan, on sam pa je tako vročično, kakor morda še nikoli, garal nepretrgoma od prvega svita do pozne noči. Vmes je dobival grozilna pisma, nekoč so ga sovražniki tudi telesno napadli. Živel je pod pritiskom teh okoliščin in tudi pod pritiskom spoznanja, da je snov tako aktualna, da mora delo kar najprej končati. Knjiga pa je izšla šele leto dni po njegovi smrti, maja leta 1952.

Njegova prezgodnja, tragična smrt je ostala do danes nepojasnjena. Njegov orel je odletel v prostost, sam pisatelj pa je z rokopisom, ki njegovega drugega dela ni utegnil do kraja pripraviti za tisk, izkervavel v svojem domu v Milfordu v New Jerseyu, kjer še danes počiva na vaškem pokopališču v skromnem grobu. Ali je postal žrtev mračnih sil, ki so ga po vrnitvi iz Jugoslavije začele tako zlohотно obkrožati? Kdor ga je spoznal ob njegovem zadnjem obisku v stari domovini, še zmerom tako polnega življenjske moči in neizčrpne energije, s tistim smehom na ustnicah, ki je nekoč, ob njegovem prvem obisku, tako očaral naše pesnike in pisatelje, da so ga tedaj v našem mračnem, pesimističnem vzdušju sprejeli kot nekakšen čudež, kdor je govoril z njim in občutil njegovo nenavadno vitalnost, karkoli vedel o njegovih načrtih in upih za prihodnost, ne more verjeti, da je sam vzdignil roko zoper sebe, kakor je bila nekaj časa uradna ameriška verzija tega tragičnega dogodka. Vsekakor je za precej dolgo dobo vsaj v Združenih državah Amerike padla čudna, mučna tišina na njegov grob. Toda preveč je dal Adamič ne samo svoji stari, temveč tudi novi domovini. Malo po malo je začel vstajati njegov lik iz umetno ustvarjene pozabe kot ptič Feniks. Njegove knjige so v Ameriki spet učno berilo, njegove ideje živijo in delujejo dalje. O tem, da ni bil v svoji stari domovini nikdar pozabljen, pričajo številni prevodi njegovih knjig pri nas in del njegove rojstne hiše, spremenjen v muzej, ki je posvečen njegovemu spominu. Kaj bi mogli za zaključek tega kratkega orisa zapisati o njem boljšega, kakor je storil naš veliki pesnik Oton Župančič ob svojem prvem srečanju z njim:

*»Velik pisatelj svetovne mere,
tak, ob kakršnih narod nanovo
izmeri svoja bistvena vprašanja.«*

VERZI NAŠIH OBČANOV

Janez Strikcij

ESTET

Napisal pesem rad bi o Lepoti,
pa kaj ko v brk bi vsi se mi smejali.
Čeprav beseda bi ko zvon zvenela,
na gluha bi ušesa naletela.

Vendár postoj! Poglej nazaj in videl boš,
da vsikdar trajno živel je poet,
ki prosto znal je reči belo belem,
ne da bi zató zmešnjavo delal v célem.

Zmešnjava res nastopa kdaj pa kdaj
v življenju; todà poet, risbar in
ti lutnjar! ne upodabljay kar naprej
samó le njo, vsekdár.

Ozri se, poglej daleč naokrog, in videl boš
— brez vmesnih vzklikov, spak in drog, —
Lepóto v narávi vbranega človeka,
ki imá v glavi obe očesi — in ni pokveka.

Podobar glej: tisto, ki vseč ti bo,
s čopičem nariši nam takó,
da rekli lahko bomo glavi glava
in da res bo ona za okó taprava.

PISMO BREDI

*Spomin na Te, ostal je — Breda — živ,
čeprav kalil ga je usode vir!*

*Če mlada kal, nekdam pognana
v Tebi le še malo tli,
naj znova zraste v cvet,
ki novo upanje budi, in —
odpira pot v dobo lepših dni.*

*Zadet od Tvojih je pogledov
včeraj nekdo spoznal,
da zopet težko pézo razočaranj nase je skoval ...
Novice zato bo čakal vdano — a ves zavzet,
(o, da bi mogel reči) — Tvoj
— čeprav slab —
zanesljivo pa
iskren poet.*

BIBLIOGRAFIJA

France Adamič

Gospodarsko, kulturno in zgodovinsko kroniko, ki smo jo začeli objavljati v našem zborniku, bomo dopolnili s prikazom ali samo z glavnimi bibliografskimi podatki o knjižnih, revijskih in časopisnih prispevkih naših občanov ter o razpravah in poročilih, ki se nanašajo na dogodke, naše kraje in ljudi ter literarne stvaritve, ki so na kakršenkoli način povezani z našo občino. Skušali bomo zbrati celoten pregled literature iz NOV, ki je bila objavljena med vojsko ali potem. Prosimo sodelavce in prijatelje, da prispevajo k našim prizadevanjem, s katerimi hočemo opozoriti naše občane na publikacije, spise in druge prispevke, za katere se zanima tudi vsa naša javnost.

1. SPOMINI PARTIZANSKE UČITELJICE

Napisala Marjanca Šemetova, ilustrirala Marjanca Jemec-Božičeva, uvod pa je napisal France Bevk. Izdala Mladinska knjiga v Ljubljani kot 134. zvezek zbirke Čebelica.

Delo obsega dvet zgodbic in doživetij o tem, kako je med vojno učila otroke ne samo abecede in poštevanke, ampak tudi domovinske ljubezni. V pripoved niza tisto, kar je doživela na Dolenjskem in na Primorskem, predvsem bolj presunljive in značilne zgodbice, ki jih podaja preprosto in tudi za najmlajše razumljivo in zato učinkovito ter prepričljivo. Za bralce Zbornika je zanimiva tudi njena življenjska pot, zato jo ob tej priliki objavljamo; kot jo ona sama pripoveduje:

»Sem hči kmečkih staršev. Svoja otroška leta sem preživela doma, na Krki pri materi in teti. Oče je odšel zgodaj v Ameriko in tam komaj 27 let star umrl.

Ljudsko šolo sem obiskoval na Krki, meščansko v Ljubljani, učiteljišče pa v Mariboru. Po končanem učiteljišču sem se vpisala na filozofsko fakulteto. Ko sem v maju 1937 dobila namestitev v Dokležovju v Prekmurju, sem nastopila službo. Tam sem videla velike socialne krivice, ljudje so bili revni, iskali so delo v tujini. Med njimi so odhajale tudi matere, otroci pa so bili prepuščeni starim materam. Tem otrokom sem posvetila največ pozornosti. Od tu sem bila 1938 prestavljena v Pišce, kjer sem bila samo dva meseca, zbolela sem namreč za davico. Ker je bilo takrat na Krki več praznih mest, sem zaprosila za Krko.

Konec oktobra 1941 sem srečala doma prve partizane. To srečanje je napravilo name globok vtis. Začela sem delati z njimi. Zbirala sem orožje, hrano in delala za obveščevalno službo. Na našem teritoriju je bil Štajerski

bataljon, kasnejša II. grupa odredov. Komandant je bil Stane Rozman, komisar Dušan Kveder-Tomaž. S to enoto smo pripravljali najrazličnejše akcije. Vodila sem funkcionarje po terenu, hodila sem na javko v Stično in Žalno. Prvega januarja 1942 je tovariš Žan Horvat vzpostavil pri nas doma javko za Suho krajino, sodelovala sva vse do njegovega odhoda v partizane. Ko je tovariš Edo Turnher spomladi 1942 odšel na novo dolžnost, je predal meni blagajniške zadeve v stiškem rajonu za krški predel. Zbirala sem najrazličnejši material, shranjevala hrano in nosila potrebno tudi iz Ljubljane.

Ko se je pred odhodom II. grupe na Štajersko formiral Tomšičev bataljon, njihov komandant je bil Daki, so me povezali z njim. Tako smo se sestali večkrat pri nas doma ali na Polževem.

Petega julija 1942 so nam požgali Italijani domačijo. Umaknila sem se s partizani v Laze in Ambrus. Tedaj sem dobila tifus. V Novem mestu sem bila v bolnici, kjer so me 12. julija 1942 aretirali. Od tu so me odpeljali najprej v novomeške, nato v ljubljanske zapore. Dne 19. novembra 1942 sem bila obsojena na dosmrtno ječo. Vse, česar so me obsodili, sem zanikala, a na proces so prišli trije domači izdajalci. Sodba je bila objavljena v časopisih »Jutro« in »Picolo« v Trstu. Zapisnik tega procesa je shranjen v Muzeju NOV. Že 14. decembra 1942 so me odpeljali v italijanske zapore. Ker v zaporih nismo hoteli delati in ker smo bili vključeni v kolektive, so nas vodili iz enega zopora v drugega. Dalj časa sem bila v samici in nisem dobivala ne pisem ne paketov. Zaprta sem bila v Benetkah na otoku Giudecchi, Vicenzi in Perugia. Po razpustu kaznilnice smo se vrnili decembra 1943 v Ljubljano, a tu smo se morali skrivati pred izdajalci. Dne 23. decembra 1943 sva odšli s tovarišico Mico Ambrožičevo na Primorsko v partizane. Iz Postojne nas je odpeljal dr. Ambrožič na Pivko v Novo Sušico. Ko so terenci zvedeli, da sva učiteljici, so naju zadržali. Tako sva nekaj časa učili v šoli, ob večerih pa sva imeli večerne tečaje po bližnjih vaseh. Čez mesec dni je poslal komandant IX. korpusa generalmajor Lado Ambrožič kurirje. Ko so imeli na Sušici partizani miting, so bili izdani, Nemci so jih obkolili. Mico so takrat ujeli in odpeljali v Nemčijo, jaz pa sem šla s kurirji v IX. korpus. Dodelili so me na propagandno, načelnik oddelka je bil ing. Marjan Tepina. Delala sem tudi s primorsko mladino, s pionirji na terenu in z borci.

Ob koncu leta 1944 so pozivali v Slovenskem poročevalcu, ki je izhajal na svobodnem ozemlju, vse, ki znajo slovensko za pomoč primorski mladini. Prejela sem dekret od oddelka za prosveto SNOS za učiteljico v Podpleče nad Cerknim.

V začetku leta 1945 sem dobila obvestilo od Okrožnega izvršnega odbora za Slovensko Primorje, odseka za šole, naj grem v Slovensko Benečijo. Šli sva s sošolko Savo Česnovo, a cilj nisva dosegli, ker so nama bili Nemci povsod za petami. Na prvi pomladni dan 1945 se je začela ofenziva. Odšla sem v Vojkovo in nato v Prešernovo brigado. Prebijali smo se v visokem snegu in mrazu, brez hrane ob vsakodnevnih sovražnikovih napadih. Po ofenzivi sem šla v Trst na Glavni štab NOV, tu sem bila pri komandantu slovenskih partizanov generalpolkovniku Dušanu Kvedru-Tomažu. Dne 15. maja 1945 me je demobiliziral polkovnik — sedanji univ. prof. dr. Luka Novak, predstojnik ginekološke klinike. Od tu sem se vrnila v Ljubljano.

Tako sem po treh letih prišla domov na Krko. Ves čas mi je mama pošiljala pošto po kurirjih. Bila sem vesela, da so tudi moji delali s partizani in dočakali svobodo.

V svobodi sem nastopila službo na okrožnem odboru OF, nato sem bila v Domu Anice Černejeve. Tu sem nadaljevala delo z mladino. Opravljala sem tudi tajniške posle v sindikatu za vse ljubljanske dijaške domove. Leta 1947 sem nastopila mesto upravnika srednješolskega internata v Ajdovščini. Tu sem srečala pionirje in mladince iz lokvanjskih hribov in drugih predelov Primorske, svoje prijatelje med vojno. Nekateri so ostali brez doma, drugi brez staršev; tem sem hotela pomagati. V kolektivu, ki smo ga osnovali, smo z najrazličnejšimi tekmovanji dosegali lepe uspehe v šoli. Bila sem tudi član Mestnega komiteja za agitprom. Tako smo z mladino pripravljali najrazličnejše politične akcije.

Dodelili so mi službo na okrajnem komiteju v Gorici za agitprop; ker sem zbolela, so me premestili v Ljubljano. Leta 1950 sem nastopila službo v Domu Majde Vrhovnikove, kjer sem delala z mladino v domu in na terenu. Leta 1954 sem se vrnila v šolo, med pionirje. Na šoli Jožeta Moškriča sem vodila pionirje; pripovedovala sem jim dogodke iz NOV in o veličini naše borbe. Obenem smo spoznavali zgodovinske posebnosti in pripravljali spominske prireditve. Na moje povabilo so pogosto prihajali borci med nas. Za praznike pa smo skupno s pionirji izdelovali voščilnice in jih pošiljali našim voditeljem, partizanskim komandantom, herojem, partizanskim zdravnikom in mnogim borcem.

V spomin na moje delo s pionirji in mladino v času borbe, so izdali v knjižici »Čebelice« nekaj mojih doživljajev s pionirji.«

Poleg njene poti je v knjižici še osem drugih zgodbic, in to: Borovnice in jagode za borce (Dolina reke Krke leta 1942), Partizanov niso izdali (partizani Grosupeljske čete in Druge grupe odredov), Lojze s Krke (Jakopinov s Krke), Tonček je rešil prvo partizansko četo (Grosupeljska četa leta 1941), Zvezdice za titovke (Udarni bataljon Toneta Tomšiča), Pionirji so me rešili (Podpleče 1944), Mladina je skrbela za Iztoka (Narodni heroj Iztok Tomšič) in Čepovanski župan.

V času NOV je Šemetova objavila več poročil o delu s pionirji v Slovenskem poročevalcu, po vojni pa v Primorskem listu, Kurirčku in Cicibanu. Ob izidu knjižice Spomini partizanske učiteljice je Mile Pavlin poročal na RTV, dnevni in strokovni časniki pa so javnost obvestili o tem dogodku. Avtorica je dobila od pionirjev in njihovih vzgojiteljev mnoga pisma s priznanji.

2. ZGODOVINA ŽUZEMBERKA IN KRAJINE

Spisal in v samozaložbi izdal Milan Valant,* Ljubljana 1970, II. izdaja 1971, str. 35. Iz tega kratkega zemljepisnega in zgodovinskega pregleda nas

* Avtor je rojen v Ljubljani leta 1904. Oče Jože je bil rojen v Žuzemberku, mati Marija roj. Jernejčič pa na Fužini, tako da sta oba Krajinčana. Stanuje v Ljubljani, Ulica na grad 5. (Glej tudi članek Pisma bralcev, Fužina na Krki, Delo od 21. junija 1969, str. 2.)

zanima predvsem tisti del Krajine, ki spada v našo občino. Avtor navaja, da je Krajina ozemlje med novomeško in kočevsko železniško progo; začenja se pri vasi Fužine, konča pa pri Dvoru. Je del dolenskega krasa, ki se razteza južno od črte Stična—Novo mesto; obsega planoto, ki se dviga 200 do 300 m nad bližnjimi ravninami. Z nje se dvigajo Korinj (728 m), Kremenjek (570 m), Lisec (565 m) in Trebanjski vrh (581 m). Skozi ta svet teče reka Krka, ki izvira v višini 269 m nad morjem. Ob njej so med drugimi večjimi kraji Ambrus in Fužine v Zagradcem. Fužine so dobile ime po železarskem obratu, Zagradec pa je kmečko naselje; skupno štejeta 242 prebivalcev (leta 1937 je bilo 310 prebivalcev).

Avtor je razdelil gradivo na poglavji o Krajini pred prihodom in po prihodu Slovencev do leta 1800 ter na dve poglavji od 1800 dalje; obravnava družbene, gospodarske in politične razmere, največ pa je posvečeno prostora železarski obrti na Dvoru, Fužinah in v Ponikvah pri Dobropolju. Začetki fužinarstva segajo v pred-slovensko dobo. V novejši dobi je bil lastnik Fužin in obrata Luka Varl iz Kamne gorice. Leta 1800 je že bil lastnik Fužin baron Lazzarini iz Čušperka, ki je leta 1854 prodal železarski obrat grofu Larisch-Mönichu, ta pa je fužino leta 1858 preselil v Ponikve pri Dobropoljah, kjer so v nekaj letih zaradi izgub obrat zaprli ter razprodali opremo in arhiv. Toda žebljarski delavci na Fužinah so nato še skoraj 40 let kupovali železo v Ljubljani, kovali žeblje ter z njimi zalagali Dolenjsko, Belo krajino in Kočevsko.

V knjižici je mnogo drugih zanimivosti, predvsem o družbenih razmerah, gospodarstvu, prosveti, šolstvu in zdravstvu v Krajini ter drugi prispevki iz krajevne kronike. Zato bo knjižica dobrodošel priročnik za spoznavanje preteklosti; publikacijo priporočamo za šolske, ljudske in privatne knjižnice.

3. PRVI KULTURNI TEDEN V ŠENTVIDU PRI STIČNI OD 25. JULIJA DO 9. AVGUSTA 1970

(Uredili Peter Šoštarič, Tone Kozlevčar in Slavko Videnič. 1970, str. 27.)

Drobna knjižica je pravzaprav program kulturne prireditve, pod pokroviteljstvom predsednika Izvršnega sveta SRS Staneta Kavčiča, ki je bila ob proslavi 20-letnice Slovenskega okteta. V kulturnem tednu je bil koncert šentviških pevskih zborov, odkritje spomenika žrtvam NOV, večer opernih arij, koncert Slovenskega okteta, odkritje spomenika našim izseljencem (Ribničan Urban), modna revija tovarne pletenin Rašica, povorka narodnih noš, pevskih zborov in godbe ter športne prireditve. Toda poleg programa je v priložnostnih prispevkih prikazan zgodovinski, gospodarski in prosvetno-kulturni razvoj Šentvida in njegove okolice. Iz uvodnega prispevka Ivana Ahlina in drugih izvemo, da je bil prvi nastop in koncert Slovenskega okteta pred 20 leti ravno v Šentvidu. Gaber Zorec podrobno popisuje ta dogodek, drugi avtorji pa njegovo rast, pota in uspehe med našimi izseljenci, po svetu in v domovini. Tone Kozlevčar, odslej častni predsednik kulturnega tedna, pa razvija perspektive prihodnjih prireditev v Šentvidu.

F. Adamič

4. O KNJIGI IN NJENI USODI

LOUIS ADAMIČ: OREL IN KORENINE

Latinski izrek »Habent sua fata libelli« velja v vsej svoji bistrumnosti in daljnovidnosti tudi za morda najboljšo književno delo pisatelja Louisa Adamiča, za njegov roman Orel in korenine. Original je izšel v Ameriki pred dvajsetimi leti, popoln slovenski prevod smo dobili šele lani. Leta 1952 je izšlo v Ljubljanskem dnevniku sicer nekaj podlistkov (točneje — dvajset nadaljevanj, v času od 17. maja do 9. junija), ki pa niso predstavili Adamičeve knjige v njeni pravi podobi z avtentično pisateljsko-družbeno angažiranostjo, temveč z neko danes skorajda nerazumljivo tendenco, ki so jo grajali že v tistem času. Tako piše npr. Lev Modic v članku »Pripomba k članku Louis Adamič o življenju maršala Tita« (Slovenski poročevalec, 15. 7. 1952): »... Prirejevalci, ki so iznad 500 strani obsežne knjige izbrali približno 150 strani in jih skrajšali na 20 podlistkov, niso pravilno upoštevali našega poznavanja življenja maršala Tita. Zato so izbirali odlomke, ki naj prinašajo nova dgejstva«, s čimer so zabrisali bistvene strani, kot že znane resnice; spustili pa so tudi vse tisto, kar bi bilo interesantno zaradi pisca samega.«

Bodi kakorkoli, ti izbori so bili tako nesrečni ali »nesrečni«, da so zavrgli objavo celotne knjige v prevodu in nam je ostala resnica prikrita vse do danes.

Seveda pa ne smemo pozabiti na vse nevšečnosti, ki jih je povzročila knjiga pisatelju v Ameriki, zaradi marsičesa lahko domnevamo, da je povzročila tudi pisateljevo skrivnostno smrt.

Orel in korenine je torej knjiga revolucionarja o revoluciji, pa je vse do danes doživljala pradoksalno vlogo. Revolucija je ni mogla popolnoma sprejeti »za svojo«, revolucionarju pa je pravzaprav postala smrtna obsodba. Kako to in zakaj tako?

Knjiga sodi po svoji literarni obliki med tista moderna literarna dela, ki nastajajo na memoarsko-esejistični osnovi, hkrati pa imajo v svoji notranjosti obsežne literarne, umetniško-izpovedne plasti, zaradi katerih je literarno teoretska oznaka še težja in nepopolnejša. O knjigi Orel in korenine govorimo kot o »romanu«. Toda ali je to res le roman, torej bolj ali manj fiktivno umetniško literarno delo, ali pa je knjiga po svoji zasnovi neskončno več in neskončno bolj popolna? Verjetno se bomo morali odločiti za drugo domnevo, saj nam le-ta odpira večje možnosti za raziskavo Adamičeve knjige, njene resnične vrednosti, ki ne more biti samo politična, samo kulturna ali samo zgodovinska, temveč je neločljivi splet vsega trojega.

Dovolj zanimiva je že sama geneza knjige. Pisatelj je hotel obiskati Sovjetsko zvezo, da bi se najprej tu prepričal, kakšna je resnica o informbirojevskem sporu. Toda Sovjeti mu nikakor niso bili pripravljeni dati potnega dovoljenja, saj je bil napredni in objektivni pisatelj »jugoslovanskega« rodu Louis Adamič preveč sumljiv. Tako je Adamič sklenil obiskati Jugoslavijo, bolj zasebno kot pisateljsko, a ga je tok dogodkov potegnil v vrtinec, zaradi katerega je nastala pričujoča knjiga, poročilo o Jugoslaviji in resnični podobi njenega spora s Sovjetsko zvezo ter življenjepisa maršala Tita.

To so dejstva, objektivna in vsakomur znana. Seveda pa ta dejstva še zdaleč ne morejo biti vsa resnica o pisatelju Adamiču in njegovi knjigi. Knjiga je osebna izpoved in pripoved, ki je postala na podlagi zunanjih dejstev in pisateljeve intuicije. Obe prvini sta v takšni skladnosti, da pomenita v svoji dvojnosti najboljšo mogočo analizo zunanjega dogajanja in premislek lastnih pogledov in spoznanj, ki jih je na svojem potovanju po Jugoslaviji Louis Adamič moral dokončno in lucidno razrešiti. Adamičeva knjiga je orjaški boj za resnico oziroma proti laži, ki je prikrivala resnico. Kajti Adamič si je v svoji knjigi postavil nalogo, da bo prikazal ameriškim bralcem (saj njim je bila knjiga v prvi vrsti namenjena) resnico o Jugoslaviji, njenih ljudeh in njeni revoluciji.

Prav zaradi tega ne moremo govoriti o Adamičevi knjigi kot o romanu v klasičnem pomenu besede. Adamičeva knjiga Orel in korenine je novodobna literatura, ki je združitev osebnih izpovedi in reminiscenc, esejev, filozofske in socialnoekonomske meditacije, zgodovinskih dejstev, razgovorov s političnimi in kulturnimi osebnostmi, reportažnih zapisov, statističnih podatkov in čistih umetniških odlomkov, kot je tisti o orlu, ujetemu med skrivneste korenine, ki je literarni simbol in vizija sedanjih in prihodnjih možnosti, ki jih v svojem bistvu skriva neka revolucija.

Prav zaradi tega lahko beremo Adamičevo knjigo na dva načina. Prvi način nam koherentno predstavlja umetniškoliterarno vrednost Adamičeve knjige, v vsem njenem obsežnem in barvitim razponu. Le-ta sega vse od osebnih, lirskih in čustvenih zapisov, ki izdajajo pisateljevo poreklo, pa prek skorajda hladnih opisov ogromnega aparata revolucije do presunljivih epskih poročil o mučilnici na Urhu, o posameznih epizodah iz NOB ali o partijskem kongresu, kjer je prvič videl maršala Tita. Umetniška in literarna osnova Adamičeve knjige pa se prepleta z njeno angažirano, politično in revolucionarno izpovedjo, ki predstavlja že omenjeni drugi pol knjige.

Nedvomno je revolucionarna poteza v pravem smislu besede že sama Adamičeva namera, da v času najhujše protikomunistične in protijugoslovanske kampanje v Združenih državah, napiše človek, ki je proglašen za »rdečkarja« in nevarnega knjigo, v kateri objektivno poroča o Jugoslaviji in njeni revoluciji.

Kajti to objektivno in pretehtano poročanje je večina ljudi v Ameriki morala zaradi teh ali onih nagibov razumeti kot »nesramno« propagando. Treba je omeniti še vse tiste emigrante kvizlinškega izvora, ki jih je Adamič v svoji knjigi postavil v pravo luč. Pisatelj je veliko tvegat, tvegat v imenu resnice in pravice, in kot vemo, je moral to plačati z lastnim življenjem.

Adamič nam je zapustil knjigo svojih opažanj, misli, zapisov, mnenj, polemik in idej o jugoslovanski revoluciji in o njeni težki poti v letih NOB in spora z Informburojem. Danes nam postaja prav zaradi dosledne želje razkriti resnico in najti njeno pravo podobo, vsaka beseda iz knjige Orel in korenine pomembnejša in dragocenejša. Vrednost njegovih zapisov o revoluciji in zgodovini namreč ni v tem, da bi s pomočjo knjige pisali in ustvarjali današnjo zgodovino in današnjo revolucijo temveč v tem, da na podlagi zapisanega in preverjenega preverjamo in kontroliramo sedanost,

iščemo tiste poti, ki bi vodile v nove možnosti, v novo zgodovino in revolucijo, v njeno trajnost in humano vrednost.

Samo tako in nič drugače lahko razumemo besede, ki jih je Adamič zapisal na koncu prvega dela knjige: »Od sredine januarja do konca avgusta 1949 sem prepotoval enajst tisoč milj svoje domovine. Prelezel sem kakih tucat primitivno obratujočih premogovnikov in bakrenih rudnikov in kakih ducat nedokončanih hidroelektrarn. Obiskal sem na ducate tovarn, velikih in majhnih, ki so pravkar začele delati ali so bile tik na tem, da jih dokončajo, kmečkih zadrug, šol in vojaških taborov. Govoril sem z ljudmi ali vsaj gledal v obraze kakih tisoč ljudi na raznih stopnjah blaginje in revščine, navdušenja in utrujenosti, na vseh področjih dežele — s komunisti in nekomunisti in antikomunisti, s političnimi jetniki in z nekdanjimi jetniki.

Sred poletja me je obšel občutek, da vem toliko o jugoslovanski zgodbi, kolikor jo sploh lahko razumem in obvladam.«

Obe komponenti knjige, literarna in družbenozgodovinska, dopolnjujeta druga drugo, druga drugo potrjujeta na vsaki strani knjige. Tudi marsikatera Adamičeva misel ali opomba se je že uresničila tako, kot je predvideval avtor, marsikje se njegove vizije le malo razlikujejo od tega, kar se je v resnici zgodilo. To velja predvsem za ameriško politično življenje, ki ga je pisatelj dobro poznal in ga v knjigi Orel in korenine tudi mnogokrat vsaj bežno analiziral.

Zaradi tega tudi ni mogoče pritrditi tistim sodbam, ki (tudi danes) še vedno razglašajo, da je Adamičeva knjiga Orel in korenine predvsem delo z veliko aktualno vrednostjo v svojem času, danes pa je le še zgodovinski dokument in živo napisano literarno delo. Tem sodbam ni mogoče pritrditi že iz preprostega razloga, ki je tudi narekoval slovenski prevod celotne knjige z uvodom, v katerem Ivan Bratko pravi: »Trenutno nam je najpomembnejši njen duh, pogum in prenikovanje do globin, ki so bile mnogim očem zastrte. Vznemirja nas, izziva številne nove misli, razgrinja nova obzorja in zbuja nemirno iskanje. Utrjuje nas s posebne strani, ki smo je manj navajeni, v že pridobljenem, a nikdar dovolj trdnem prepričanju.«

Morda prav te besede odpirajo novo stran v knjigi usode, ki jo je do danes doživljala Adamičeva izpoved Orel in korenine. Upamo lahko, hkrati pa moramo z zgodovinskimi in literarnimi analizami omogočiti knjigi bolj pravično usodo, kot jo je bila deležna do danes. Saj je knjiga Orel in korenine pravzaprav knjiga, ki jo je napisal naš človek o naši deželi in naši revoluciji.

Denis Poniž

5. VEDNO VEČJE ZANIMANJE ZA ADAMIČEVO DELO V AMERIKI

Založba HARPER & ROW je sporočila, da je lani odstopila hiši ARNO PRESS svoje pravice za novo izdajo knjige Louisa Adamiča *Laughing in the Jungle* — Smeh v džungli. Prva izdaja iz leta 1932 s podnaslovom »Priseljenec išče Obljubljeno deželo in najde pravo Ameriko« je pravzaprav Adamičeva avtobiografija. 14 let star je Lojz ušel s Kranjskega v Ameriko pred avstrijsko policijo in se uveljavil v ameriški džungli. Knjiga je zanimiva predvsem kot pričevanje, kakšna je bila Amerika v prvi tretjini stoletja, v času kon-

centracije kapitala, prve svetovne vojne, sindikatov in reketa, gangsterjev, prohibicije in velike krize. Za ta, že nekoliko odmaknjeni čas, ki ga Amerika v svoji psihoanalizi ravno zdaj odkriva, je Adamič, ki je bil »filozof in sociolog na novinarskem področju, predvsem pa story teller«, danes dragocena priča.

Poleg te knjige, ki je v naših knjigarnah ni ne v originalu, ne v prevodu, vedno več Adamičevih tekstov objavljajo šolske knjige, sociološke, filozofske, zgodovinske in jezikoslovne vsebine, kajti Adamič danes velja za klasika ameriškega jezika. Poleg Prešerna in Zupančiča je edini naš človek v Websterovem biografskem leksikonu, seveda naveden kot ameriški pisatelj, vendar z napačnim podatkom, da je bil rojen v Blatu v Dalmaciji. Američani so se zmotili glede Adamičevega rojstnega kraja, ker so pač verjeli informatorju. Najbrž je za napačni podatek zaslužna kakšna osebnost iz »Centralne komisije za kulturne veze sa inostranstvom« ali pa kak nacionalistični emigrant. Ker mi Slovenci ne znamo Webstra prav informirati, ni naših ljudi v njegovem leksikonu niti za prste ene roke. Hrvatov in Srbov, tudi čisto lokalnega pomena, je v Webstru na ducate. Zaradi slovenske malomarnosti do svojih ljudi in do resnice o nas smo v svetu nepoznani, ali kvečjemu narobe poznani. Za to smo v glavnem sami krivi, ker čakamo pridno in ponižno, kot nas je učila cesarska Avstrija, na odločitve drugih.

Tine Kurent

DYNAMITE V TRETJI, MNOŽIČNI IZDAJI*

V ZDA je po desetletjih izšla nova izdaja knjige *Dynamite* pisatelja Louisa Adamiča. Delo obravnava razredno borbo v Ameriki, ki je rodila več nasilja kot v katerikoli industrijski deželi sveta. V času med 1880 in 1930, ki ga knjiga obravnava, ga ni bilo leta, da ne bi prišlo do bitke med delavci in kapitalom, zaradi česar je prišlo do velike materialne škode, ranjenih in mrtvih na obeh straneh.

Louis Adamič je napisal klasično pripoved o razrednem boju v Ameriki in opisal mnoge epizode nasilja, od Molly Maguires do prvih štrajkov New Deala. Posamezna poglavja obravnavajo štrajke proti Pullmanu, tako imenovani Homestead štrajk, delavsko vojno v Koloradu, podminiranje tiskarne Los Angeles Times, prav tako pa, seveda, tudi dogodek kot so Tom Mooney in Sacco-Vanzetti. V klenu prozi Adamič razkriva dejstva vsake bitke ter njihove posledice. *Dynamite* je bil prvič tiskan leta 1930 in je še zdaj standardna učna knjiga pri socioloških študijah na ameriških univerzah.

Nova izdaja je množična, v ceneni papirnati vezavi. Tudi založba je nova: CHELSEA HOUSE, New York — London, ki je po vsem videzu povezana z ekstremnimi levimi in revolucionarnimi organizacijami v ZDA, kot so Black Panther Party ali pa Students for the Democratic Society. Njeno geslo je »VIOLENCE IS AS AMERICAN AS CHERRY PIE...«

Pred vojno smo dobili hrvaško izdajo Dinamita. Nerazumljivo je, da slovenskega prevoda še zdaj nimamo. Ali zato, ker za nas razredna borba

* NR XX., št. 7 (462), 1971, str. 213.

prve industrijske države sveta ni zanimiva, ali pa spet velja »nemo propheta in patria«?

Tine Kurent

LOUIS ADAMIČ

(Govona vaja, ki jo je imela Marjetica Kurent spomladi 1971 v 6. b razredu O. Š. »Prežihov Voranc«.)

V velikem Webstrovem biografskem leksikonu so življenjepisi vseh pomembnih ljudi od najstarejših časov naprej. Med Slovenci sta omenjena Prešeren in Župančič, o katerih se učimo v šoli, in Louis Adamič. O njem se ne bomo učili, čeprav je bil velik pisatelj. Pisal je namreč v angleščini.

Lojze Adamič je bil doma v Prapročah. Upam, da bomo s šolo obiskali kdaj njegovo rojstno hišo, kjer je Adamičev muzej. O Prapročah je pisal že Valvazor. Toda grad Praproče je verjetno najstarejša zgradba na Dolenjskem, saj stoji na rimskih temeljih. Moj praded je kupil Praproče od grofov Lichtenbergov s cekini, ki jih je zaslužil, ko je vozil les v Trst. Takrat so ravno gradili Sueški kanal in les se je dobro prodajal.

Ko je bil Lojze Adamič star 13 let star dijak na ljubljanski gimnaziji, so izbruhnili študentski nemiri proti Avstriji. Slovenske dežele so bile namreč takrat del avstrijskega cesarstva. V boju s policijo sta padla njegov sorodnik Adamič in njun tovariš Lunder. Pred stolnico še visi plošča v spomin na ta dogodek. Lojzeta Adamiča je iskala policija. Zato je na skrivaj čez Trst pobegnil v Ameriko.

Adamič se je kmalu naučil angleško in začel pisati v delavske časopise. Prevedel je Cankarjevega Hlapca Jerneja. To je knjiga *The Yerney's Justice*. Nato so se vrstile knjige druga za drugo:

- *Dynamite* (1931), ki je še zdaj učna knjiga o delavskem gibanju na ameriških univerzah. Še nekaj naslovov njegovih knjig:
- *Laughing in the Jungle* (1932) — prev. v slov. *Smeš v džungli*
- *The Native's Return* (1934) — prev. v slov. *Vrnitev v rodni kraj*
- *Lucas, King of Balucas* (1935)
- *Struggle* (1935) — prev. v slov. *Boj*
- *The House in Antigua* (1937)
- *Cradle of Life* (1936)
- *Grandsons* (1935) — prev. v slov. *Vnuki*
- *My America* (1938)
- *From Many Lands* (1940)
- *Two-way Passage* (1942)
- *My Native Land* (1943)
- *A Nation of Nations* (1944)
- *Dinner in the White House* (1946)
- *The Eagle and the Roots* (1952) — prev. v slov. *Orel in korenine*

Poleg tega je napisal še vrsto manjših knjig. Izdajal je tudi svoj časopis *Trends and Tides*. Osem njegovih knjig je prevedenih v slovenščino.

Louis Adamič je poznal Roosevelta in Churchilla. Maršal Tito mu je pisal zahvalno pismo za vse, kar je Adamič naredil v Ameriki med vojno za Jugoslavijo.

Adamičeve knjige govorijo o delavcih in njihovih pravicah, o Prapročah, o Sloveniji, o Jugoslaviji, o rodovini Adamičev, o Slovencih in o Jugoslovanih.

Zdaj je na Grosupljem Adamičev spomenik v Adamičevem parku. Šola na Grosupljem nosi ime Louisa Adamiča. Na Reki, v Pulju in v Beogradu imajo ulico Louisa Adamiča.

Adamiča so ustrelili jeseni 1951 leta na njegovi farmi v Millfordu, New Jersey. Nikdar niso našli njegovih morilcev. Toda tudi pravih morilcev Johna Kennedyja, Martina Lutra Kinga in Roberta Kennedyja niso našli.

8. POLJUDNA ZGODOVINA ŽUPNIJE KOPANJ

Sestavila Pepca Zajc in izdala v samozaložbi. Ljubljana 1970, strani 83 in 12 slik.

Poljudna zgodovina je sestavljena po kopianjski župni kroniki, ki sta jo pisala župnika Franc Ks. Žužek in Ivan Kogovšek. Avtorica je pisala, da se ne bi izgubil del bogate slovenske kulturne zgodovine ter da se ne bi pozabila imena tistih, ki so na kakršenkoli način pomagali pri graditvi in lepoti kopianjskega svetišča. Risbe je naredila prof. Magda Szabados roj. Banyay, imprimatur pa je podelil nadškofijski ordinariat v Ljubljani. Po krajšem geografskem in zgodovinskem prikazu Kopianja sledita opis starega in novega čušperskega gradu, župnije in župne cerkve, podružnic in znamenj. Naštete in opisane so glavne značilnosti šestih vasi (Velike in Male Račne, Čušperka, Predol, Gabrja in Velike Ilove gore), dveh šol (na Kopianju in Ilovi gori), sezname dušnih pastirjev, organistov in učiteljev. Posebno zanimivih je pet zadnjih strani (79—83), kjer so navedbe iz kopianjske kronike zadnjih 77 let.

Fr. Adamič

9. ČUDODELNIK S PRIMSKOVEGA

Piredil p. Janez Žurga. Izdala in založila DSM v Celovcu, 1969, str. 103.

Knjiga je izšla ob 150-letnici rojstva in 80-letnici smrti še sedaj v ljudskem spominu znanega primskovskega gospoda Jurija Humarja (1819—1900), ki je slovel po skrivnostnem zdravljenju z osebnim magnetizmom doma in po svetu. Avtor je zbral, kar so o njem pisali njegovi sodobniki, njegova pisma in članke, ki so jih o Humarju objavili časopisi Jutro, Obisk, Slovenec, Slovenski narod, Zgodnja Danica in drugi.

Jurij Humar se je rodil 14. aprila 1819 v Vodicaх pri Kamniku. Ljudsko šolo je dovršil v Kamniku, šest razredov gimnazije v Karlovcu, sedmi in osmi razred liceja in bogoslovje pa v Ljubljani. Služboval je kot kaplan v Adlešičih, Črmošnjicah in Sostrem, kot župni upravitelj v Stari Oselici, kot župnik pa v Črmošnjicah in Planini nad Črnomljem ter nazadnje skoraj 25 let na Primskovem (1876—1900). Z zanimanjem je preučeval naravoslovne vede z astronomijo, fiziko in medicino, ki je bila tedaj v krizi. Zato so se

pojavaljati preprosti ljudje, ki so iskali učinkovitejših načinov zdravljenja s preprostimi naravnimi sredstvi. Humarjev sodobnik je bil znani Sebastijan Kneipp, ki je zdravil z vodo, njihova predhodnika pa sta bila dr. Mesmer (1734—1815), ki je začel in razvil teorijo o zdravljenju z magnetizmom («mesmerizem») in deloval na Dunaju in Parizu, ter Tirolec, profesor medicine v Bonnu dr. Ennemoser (1787—1854), ki je pravtako zdravil in razvijal magnetizem v zdravljenju ljudi in živali. Humar je bil njihov učenec, ki je veroval v naravno moč osebnega magnetizma, ljudski glas pa ga je proglasil za čudodelnika.

Ker leži Primskovo ob severnem robu naše občine, na nadmorski višini 592 m, od koder je zanimiv razgled po vzhodnem delu naše občine in dalje proti Dolenjski, bo pripoved o Juriju Humarju marsikoga zanimala, posebno ljudje in dogodki tistega časa. Zanimivo je tudi, da je Jurija Humarja na Primskovem obiskal in pri njem iskal zdravja španski prestolonaslednik Don Carlos, dalje Pavel vojvoda Mecklenburški in drugi imenitni sodobniki.

Fr. Adamič

RAZGLEDI IN KRONIKA

GEOLOSKE RAZMERE DOBREPOLJA

Ciril Slebinger

1. **Okvir Polja ter Suhe krajine.** »Dobremu polju« pravijo po domače kar Polje, in prav je tako. Na daleč ni toliko njiv, sklenjeno se drže, niso izpostavljene suši, niti ni plitve kraške prsti, iz katere bi gledale skale na dan. Daleč na okoli tudi ni take ravnine — pa če je tudi, je gotovo močvirna (više gori ob Rašici, ali pa nekateri konci Grosupeljske kotline!) ter jo zalivajo povodnji, bodisi hudourniške ali one iz kraških bruhalnikov ali obrhov. Res, Polje pozna sicer tudi povodnji, le redke so in ne drže se dolgo.

In kar je najčudneje: Polje se vstavlja v zelo pusti pokrajinski okvir. Polje spada k Suhu krajini in jo reže po dolgem, ravnotako kakor jo reže vzhodnejše Krka. Res, v nekaki oazi Suhe krajine smo tu.

Za meje Suhe krajine se ljudje ne morejo prav zediniti. Ime zveni malo spoštljivo. Pa se vendar da Suha krajina precej jasno omejiti po svoji pokrajinski sliki, po svoji glavni posebnosti: izrazitem kraškem svetu.

Suha krajina leži sredi Zahodne Dolenjske, v svetu, ki prehaja od odprtega sveta Vzhodne Dolenjske v Notranjsko višavje. Vzhodna Dolenjska ima svojo značilno sliko: že manj je hribovja in med hribovje se vstavlja nižji, odprti svet; ob severnem robu mu teče Sava in že prav po Dolenjskem se vleče položno podolje čez Grosuplje in ob Temenici; tu leži Mirenska kotlina, tod se proti Hrvaški širita Krško polje in Bela krajina. V vzhodni Dolenjski poganja trta, leta so toplejša in več donašajo. Ljudem tu ne zastirajo gorski hrbti pogleda v širni svet. Zahodna Dolenjska pa leži više od Vzhodne in predstavlja nekako stopnjico proti Notranjski, ki leži še više od nje, kjer so zime še ostrejše in nosijo še več snega in ki pošilja rezko burjo proti svoji nižji soseščini na vse strani.

Zahodna Dolenjska — dr. Jože Rus je hotel zanjo postaviti neko posebno pokrajinsko enoto, najbolj tipično označeno po Ribnici — je pravzaprav dokaj mnogovrsten svet. Njegovo severno obrobje še visi proti Barju in Grosupeljski kotlini. Na zahod se naslanja po dolgem na Notranjsko, in s te strani ima Zahodna Dolenjska nekoliko nižji svet, v katerem pogledajo na dan marsikje starejši skladi, saj je v bistvu to le nekaka velika antiklinala: to je svet prek Goljanskega ter Želimeljske doline, in čez Slemena na Ribniško-kočevsko polje z njegovim obrobjem. Ostali del Zahodne Dolenjske — tja proti Krki ali na drugo stran proti Kolpi — pa je bolj kraški in bolj skalnat; proti Kolpi zaidemo nenadoma v večje višave, ki jih sestavljajo Rog, Poljanska gora, Kočevska gora in Goteniška gora ter še manjši hrbti in visoka podolja ali doline med njimi. Tam smo v najvišjem delu Dolenjske in

tam so, kakor nikjer drugod, tudi največje višinske razlike med gorskimi grudami in dolinami vmes med njimi. Gorski bloki ustvarjajo vtis, kot da bi se narinile velike ledene plošče druga na drugo. Podoba je, da se je tam udejevala mlada, toda močna tektonika, in sicer v večih fazah in večih smereh. Drugi del Zahodne Dolenjske se kaže tektonsko mirnejši in enostavnejši, in tako sliko kaže tudi Suha krajina. Krajina pa je svet ob obeh straneh gornje Krke, ki je, kot že rečeno, močno kraški in v vsej svoji jasnosti nastopa že kmalu onkraj podolja Temenice, ki samo nosi še značaj plitvega ali zelenega krasa. Torej, proti Krki prevlada ostrejši tip krasa, oni pravi suhokrajinski. Proti jugu so se ljudje držali naziva Suhe krajine prav do Kočevskega, ki jim je bil svet zase, in še kar lahko potegnemo njeno mejo po podolju od Kočevskega polja prek Starega Loga proti Podturnu. Kaj pa v tukajšnjem svetu, okoli Dobrepolja?

Pokrajinski značaj Suhe krajine kaže po svojem kraškem skalovju tudi Mala gora, ki obrobja Polje z zahodne strani in tudi ni dvoma, da bi lahko prištevali k tej pokrajini tudi močno kraške hrbte nad Račenskim poljem, čušperški Stari grad, Jelovec in Limberk. Pristna suhokrajinska pokrajina obkrožuje še izvire Krke ter jo spremlja navzdol do Soteske.

Za izraziti, visoki kras Suhe krajine so morali biti dani gotovi geološki pogoji: formacije dokaj čistega apnenca, in za zakrasevanje je najugodnejši debeloplastovit. Geološka lega za kras je najugodnejša, če leže skladi vodoravno ali če so le rahlo nagnjeni. Višinska lega kraškega sveta mora biti jasno nad hidrografsko bazo, relief pa je najugodnejši široko planotast, ne visokogorski in močno razčlenjen tudi ne. Vse te pogoje izpolnjuje Suha Krajina v veliki meri in prekinja jo v njenem kraškem izgledu le malo predelov — med njimi, kot že rečeno, Krška dolina in Polje.

Zanimiva je tod povezava pokrajine s človekom in njegovo naselitvijo. Znano je, da se je Suha krajina bila v prazgodovinski dobi že zgodaj poselila, preje kakor marsikateri predel v nizkem svetu ob vodi. K naselitvi je našega prednika vabila redka hosta, ki je bila ponekod že samo leščevje, pa varnost pred poplavami in lepo varstvo v jamah ali pod skalami. Tu tudi ni manjkalo dobre, lahko dostopne železne rude, saj je ležala v obliki bobovca ponekod prosto na površju. Osamljeni vrhovi z dobrim razgledom so ga opozarjali na vse, kar se je bližalo. Za prve čase je bil svet Suhe krajine naseljencu posebno ugoden; za kakšno večjo kulturo in trajno naseljenost na istem kraju pa že ni bil več primeren, saj je bila prst plitva in borna in manjkalo je tudi vode. Tako mi je slikal okolišnji svet svoje dni svetnik Anton Merkun v Vidmu, ko me je opozoril na prazgodovinski talilnico železove rude na Sloki gori. Podoba je torej, da je plodnejše in bolj vodnate predele zavzel človek šele tedaj, ko je z napredujočo kulturo tudi bil obvladal dobršen del tehnike.

Dobro polje pa predstavlja ostro nasprotje svojemu suhokrajinskemu obrobju, in v tem torej sliči gornji Krški dolini, ki je ravno tako zelenica sredi krasa. Je pa neka bistvena razlika med tema predeloma, kakor ležita sicer oba niže in sta radi svoje rodovitnosti gosto naseljena.

Prvič: Polje nima nobene tekoče vode po dolgem, kot jo ima Krška dolina. Čez Polje ne teče nobena voda niti počez. Prazno in odprto leži Polje,

presenetljivo ravno v svojih njivah. Loči pa se Polje od Krške doline še po neki drugi veliki potezi: dolina Krke se znižuje na jug, medtem ko kaže Polje v svojem trikotnem obrisu, da se je moralo nekoč njegovo vodovje odtekati na sever. Vodovje, ki je bilo pretakalo nekoč Polje po dolgem, pa je moralo že zdavnaj usahniti in niti njegove struge mu ne moremo več slediti. Vsa ravan se je ravno in gladko zasipala. Tega v Krški dolini ni. Pa vendar, zasnova Polja in Krške doline je bila enaka. To bomo spoznali pozneje.

2. Slika Polja in njegov postanek. Dobropolje meri v širino največ na svojem severnem robu; niti ne cele 4 kilometre ni od začetka Ceste pa do prevala pod Svetim Antonom, kjer se cesta prevesi proti Čušperku v globini Račenskega polja. Proti jugu se polje polagoma, a stalno zožuje; tako je kakor dolg, a ozek trikotnik, ki leži v dinarski smeri. Polje je kraško polje ter se temu primerno drži dinarske tektonske smeri, je pa nenavadno ozko, naše najožje kraško polje. V dolžino meri — če gremo na jugu prav do zadnjih in najvišjih njegovih dolinskih zarez — nekaj več kot 14 kilometrov. Seveda je tamkaj začetek Polja že prava suha kraška dolina s skalnatim dnom.

Še eno posebnost kažejo ravni obrisi Polja: zapadni njegov rob pod Malo goro je strm in ne kaže na daleč nobene police, medtem ko se vzhodna njegova stran dviga položno v hrib in jo členijo manjše police, pa tudi večje izravnave. Posebno jasne so te tvorbe pri Četežu nad Mlakami.

Tale posebnost: strmina z ene strani in položnost z druge, se kaže v naši pokrajini še velikokrat in marsikje. Ravno tako razmerje med svojima robovoma pozna v bližini Ribniško in Kočevsko polje. Glede lege, strani neba, bi pravzaprav morali točneje reči nekoliko drugače, ne zahodna ali vzhodna stran, marveč pravilneje: jugozahodna, oziroma severovzhodna stran. Je to posebnost Dinarskega gorstva, da poteka s svojimi grebeni v tej smeri, od severozahoda proti jugovzhodu, in pravokotno se postavljajo na grebene pobočja. Z dinarsko tektonsko smerjo se skladajo po svoji smeri, po svoji vzdolžni osi, tudi tektonske udorine, kot so z ene svoje strani kraška polja.

Pravzaprav sta nekdam Dobropolje in gornja dolina Krke kazali najprej isti dolinski nagib proti severu in šele pozneje je nastopil obrat, tok v drugo smer. Je to bistvena zasluga geografa Antona Melika, da je v porečju sedanje gorenje Krke sledil suhe doline ter cela podolja, ki so kazale pot na sever, deloma vzporedno z današnjo Krko, le da v nasprotni smeri, deloma pa so jo kar križale. Bila je to zadnja doba terciarja, pliocen, čas, ko so se pri nas razvijala nadanja porečja in se tod še ni pojavljalo zakrasevanje. Odtakanje proti jugu, oziroma jugovzhodu je sledilo pozneje, in vode je priklicala proti jugu v poznejši geološki dobi kasna udorina Krškega polja s svojo izredno nizko lego. O tem pretočenju Krke na jug, izvršila se je nad Sotesko na Krki, nekaj više nad mestom, kjer pride reka v pravo Krško polje ter spremeni smer svojega toka, bi govorili kje drugod, na primer pri opisu gornje Krške doline. Zdaj bi le to pokazali, da so nekdam tu tekle vode v celoti na sever in da obrisi Polja niso nič protislovnega, da so ti obrisi ostali iz poznejših dob kot kažipot, ko tu tekoča voda ni več razjedala starih oblik, marveč jih je pustila na miru, ker se je izgubila v globino. Porečje gornje Krke in

Dobrepolj sta nudili torej prvotno isto sliko, teren je visel proti severu in tako smer kaže v naši bližini na primer še Mrzla dolina, sedaj suha dolinska zarezka iz Male gore proti Ponikvam, ali pa dolina izpod velikolaške Ščite proti Ponikvam.

Ko smo pa že pri pogrezanju terena z južne strani, pa povejmo, da se tudi tu, v območju Polja, kaže prav tako pogrezanje v mladi geološki dobi. Vidimo to pogrezanje v tem, da leže Struge sedaj niže kakor Polje. Tudi tu je verjetno isto nagibanje terena kakor pri gornji Krki, le da Polje ni imelo več tedaj tekoče reke, ki bi pokazala tako premikanje s svojim spremenjenim tokom in ki bi izdolbla neko novo strugo, morda kanjonsko urezano kot jo ima marsikje Krka.

Bo najverjetneje istega geološkega datuma, nagibanje Polja proti jugu, kakor obrat Krke na jug. Pogrezanje Krškega polja in njegovega obrobja s severa pa si ne zamišljajmo le kot oni znani nižji svet, ki se vleče od Brežic proti Novemu mestu ali magari do Soteske, pač pa kot depresijo, ki se vleče z ene strani iz hrvaškega Zágorja, na drugi strani pa se pozna globoko noter v Suho krajino; da se je nagnilo pri tem poleg ravnine Krškega polja še v neki meri tudi hribovje okoli Krškega polja; to spoznamo iz pokrajine po nekaterih njegovih potezah.

Tako torej, da današnje Polje visi proti izvirom navzdol od severa na jug. Važno je to, kot vidimo pozneje, radi poplav.

Za razvoj Polja je važno ono njegovo prvo razdobje, s tekočo površinsko vodo, ki ga je morala nedvomno pretakati po vsej njegovi dolžini. O tej nekdanji reki pričajo zemeljske oblike, kot so police, terase erozijskega nastanka, vrezane v živo skalo, drugič pa pričajo o vodnem toku napravljene plasti dobrepoljskega dna, o katerih še govorimo pozneje.

Lepe erozijske police vidiš bolj v južnem predelu Polja, v Mlakah in Strugah, tako ob Cetežu in drugod. Živo kaže na nekdanji obilni in močni tok osamela gorica na severovzhodnem koncu Polja; menda ji pravijo Javhe ali Gorica in nanj se naslanjata Prigorica in Zagorica. Tale osamelec se ne dviga nad okolišnjo ravnino Polja mnogo više kakor dobra kmečka hiša s slemenom in dimnikom vred in je iz žive skale, zgoraj pa mu ravna ploskev ostro reže poševno ležeče apneniške sklade. Vrhno, tako lepo zbrušeno ploskev na griču je mogla zbrusiti nekdanja tekoča voda, ko je bila še imela tako visoko dno. Pozneje se je reka morala poglobiti, vrezati svojo strugo še globlje, in od prejšnjega dna je ostalo le še nekaj ravnega, ravnina griča Gorice. Globlje tekoča poznejša voda si je skopala strugo okoli Gorice, ki je pa same ni načela; obkrožiti jo je bila morala v loku, v meandru kakor nekdanj tudi Krka v Novem mestu okoli Kapiteljskega hriba. Lahko je bilo pri tem še to mogoče, da je pri tem pomagala z ene strani še kakšna druga voda, morda pritok, morda tudi le rokav iste vode.

Osamelcev je po bližnjih ravninah še več in najbližji odtod je Kopanj v Račenskem polju, ki je pa višji in na vrhu ni tako lepo zbrušeno; tudi njega je izdolbla nekdanja tekoča voda, saj leži Kopanju nasproti ravno ustje suhe doline za Predolami. Bolj pa so Gorici podobne razmere v zgornjem Ribniškem polju, pri Bregu, kjer leži vzhodno od glavne ceste proti železnici in proti Lazom jasna in obširna polica, ravna sicer, toda iz skale; krije jo

največ grmovje in vrtače nosi, ki imajo dno značilno ravno v isti višini kakor leži močvirna ravnina zahodno od glavne ceste tja proti vznožju Velike gore. Skalnata polica na vzhod od ceste pa ravno tako ostro vodoravno reže jurske apnenice, ki imajo tudi tamkaj poševno postavljene sklade. Sama višina police pri ribniškem Bregu, relativna višina namreč nad ravno okolico, in ostra zarezanost od zgoraj bi dobrepoljsko Gorico uvrstila v isto vrsto tvorbe kot Breg.

3. Stratigrafski okvir. Skalno dno Polja sestavljajo enaki skladi kot izstopajo v njegovem obrobju, v Mali gori, v Tisovcu in drugih hrbtih.

Seveda, do dna Polja so prišli le malokje, čeprav ne leži globoko. V večje globine niso vrtali. Pri iskanju za premogom so kopali domači podjetniki, tako podobar Jontez iz Velikih Lašč, na preprost način kakor za študenti. Pri teh rudoslednih delih so upali na uspeh v predstavi, da krije dobrepoljska kotlina v sebi iste plasti kakor okolica Kočevja in da bi torej tudi tu ležal v globini oni jezerski neogen, v katerem se je razvil pri Šalki vasi kočevski premogovnik. Dotični premogonosni mladi terciar, odložen v nekdanjih jezerih, podobno kakor se je dalo slediti tudi pri Kanizarici v Beli krajini, pri Otočcu izpod Novega mesta, na Globokem (Bizeljsko) in tega več, na tega v dnu Dobrepolja niso našli. Seveda, na še starejše premoge, kot jih ima Zasavje v revirjih, tu ni nihče mogel več misliti; na nje tudi niso pričakovali, ker zalivi Panonskega vodovja oligocenske starosti niso več segali semkaj. Izkazalo pa se je bilo pri kopanju v Polju, da tod ni pliocenskega premoga, in kopanje so opustili brez pozitivnih rezultatov. Mislimo, da pliocenskih tvorb v dnu Polja ni, da tekom pliocena tu še ni bilo tektonske udorine, toda gotovega ni nič; izkopani material ni prišel nobenemu raziskovalcu v roke.

Več pa so po Polju kopali za vodo. Spomnim se, kako mi je neki domačin v bližini Vidma dejal, da tam v globini ni vode. Skoro potem pa pridem do jame, izkopane v pesek in ilovico in izvožene s kolovozom, ki je kazala na dnu raslo apnenasto skalo in v njej izvirek s čisto, tekočo vodo. Razmere glede naplavine in vode v njej morajo biti prav različne, ljudje pa po svoji navadi precej posplošijo. Precej opazovanj kaže, da leži dno z živo skalo pod mladimi naplavinami v različni globini.

Trditev o različni globini skalne podlage pod ravnino ni brez osnove, čeprav po polju niso imeli rudarskih vrtin, niti ne večjih odkopavanj. Poglejmo na primer prilike, kjer se ob robu Polja dvigne živa skala na dan! Na severnem koncu se apnenec polagoma vzpenja v hrib izpod kvartarne naplavine; večji profil kaže kamnolom pri apnenici nasproti postaje, na večjo daljavo pa se nam odpira skalno dno v železniških vrezih: kamnina močno razpokana, ponekod drobljena in prepereva z globokimi žepi glinaste prsti, in na severnovzhodnem skončavanju Polja pod svetim Antonom leži na površju precej kamenitega drobirja— znamenje starega, skozi daljši čas nepokritega skalovja in morda tudi rečnega toka. Nekaj drugačna je severozahodna stran obrobja, tam, kjer doteka od Ponikev dolina Rašice. Ta konec proti vasi Ponikve kaže jasno dolino s širokim dnom, že močno zakraselo s številnimi vrtačami, med katerimi teče struga Rašice, ki se zalije s tekočo vodo le ob

poplavalah in po katerih dolini leži obilno razsuti bobovec. Živoskalno dno se s te strani polagoma pogreza pod naplavino Polja, ki vsebuje v svojem dnu in še v višjih legah prodnike bobovca, napravljene od stare Rašice v obliki široke pahljače, ki se pogreza med ilovnato naplavino Polja. Podoben prod je nanoslo tudi drugod po Polju v legi izpod Male gore, zlasti pa tamkaj, kjer so bile jame in bruhalniki: poleg bobovca leži tam tudi drobir železnato kremenove kamnine triadne starosti, ki je bila znana nekdanjim kovačem in starim plavžem kot »vareš«, ki so ga dodajali pri taljenju. Vareš, oziroma bobovec so nanosle kraške vode, ki so udarjale iz Male gore na dan, ali pa so tu tekle tudi nadanje vode.

Seveda pa bobovec in vareš ne spadata več k živoskalni podlagi Polja, takorekoč k njegovemu koritastemu dnu, temveč že k mlajšemu materialu, k naplavini, odnosno mlajši polnitvi Polja. Potegnili bi tod paralelo z nekim drugim, a dobro raziskanim kraškim poljem, namreč Planinskim, ki ima podobno kot Dobrepolje strmi obod iz karbonatnih kamnin. V nivoju Planinskega polja leži ilovica in njen zgornji rob tvori enakomerno, izravnano ravnino, pod ilovico pa ležita v dnu polja z ene strani jurski ter kredni apnenec, z druge strani pa triadni dolomit. Mejo med apnencem in dolomitom tvori idrijska prelomnica. Dognano je z vrtnanji, da ležita apnenec ter dolomit na Planinskem polju v različnih globinah pod ilovico, oziroma je ilovica različno debela. Med ilovico in starejšo karbonatno podlago pa se vstavlja pesek, nanos nekdanje tekoče vode. Pesek pa ne leži pod ilovico vsepovsod: do peska pridemo le v nekih legah in progah, drugod pa se ilovica in karbonatna podlaga neposredno stikata. Dognano je, da ležita pesek in prod tamkaj, kjer so tekle struge nekdanjih potokov in rek. Pozneje je moralo priti do ojezeritve v celi širini kotline; v mirni vodi se je sesedala ilovica, glina, lapor, jezerska kreda in v plitvini še šota, če je prišlo do močvirja, torej le gosti, oziroma finozrnati material, ne pa prod. Spremeniti so se morale klimatske razmere ali vodni tok ali pa oboje obenem, da se je tako spremenila sedimentacija. Ali je bilo v Dobrepoljah kot na Planinskem polju? Navedene spremembe bi mi lahko izvajali iz pestre menjave v pleistocenu, v ledeni dobi z njenimi poledenitvami in otoplitvami, ob katerih sicer tu ni bilo ledenikov, pač pa so se menjavale različne pokrajinske slike in podnebje in množina padavin tudi. V Polju lahko le s sigurnostjo najdemo pod naplavino že pravi kraški relief, razpokani in razgibani svet, kot to izstopa v Strugah, kjer pogleda skalno dno izpod naplavine na večjo razdaljo, enako kakor ob severnem robu Polja; nato se po njem ulijejo tekoče vode, še potem pa vodovje zastane in v njem se razvije ilovica. Končno se v širši okolici razvije definitivno kras in vodovje s Polja odteče, se zgubi v nižjo lego v skalnih razpokah in globinah. Poleg klimatskih sprememb se je v istem času udeleževala precej živa lokalna tektonika, ki je premikala tukajšnje gorske grude v različne višine. Torej, to je gotovo, da je poznala kotlina Polja že kraške razmere, predno jo je zalila voda. Manjka pa v Polju okamenin ali kakšnih drugih prič za časovne določitve, da bi nastanek in razvoj Polja mogli točno geološko horizontirati. Škoda! Z razvojem Polja in njegove okolice bi postavili zopet novi kamenček v mozaik najmlajše naše geološke zgodovine, ko sta se oblikovali krajina in obličje naše dežele.

Stratigrafija dobrepoljskega obrobja, hribovja in gorovja od Starega gradu in Raškega kraja na jug prav v osrčje Suhe krajine, se da lepo členiti in predstavlja precej sklenjen profil mezozoika v tukajšnjem, plitvomorskem dinarskem razvoju. Seveda, če hočemo slediti vse sklade, moramo poseči malo daleč. Perm leži v mali krpi na zahodni strani Male gore, pri Ortneku pod Velikimi Poljanami, toda je ob ortneški prelomnici kakor odrezan in ga lahko sledimo v večji meri le v jugovzhodnih Slemenih. Podobno se nahaja werfen, spodnji trias, le ob dolini Tržiščnice na drugi strani Male gore, od Podpoljan proti Dvorski vasi. V permu je najbolj razvit njegov srednji del, trogkofelski skladi: temni apneneci z vložki temnih skriljavcev, in apneneci so večinoma kompaktni, deloma pa jih sestavljajo zlepljene apneniške breče. To apneniško lego krijejo kremenovi peščenjaki in glinasti skriljavci; baš kremenove peščenjake lahko sledimo v dolgi strnjeni legi v soteski Fužin izpod Ortneka. Werfen vsebuje tudi precej pisano sliko kamnin, od precej lapornatih ali pa peščenih ter sljudnatih dolomitov in apnencev in tudi skriljavcev. Srednjetriadne dolomite pozna Mala gora v planotastem svetu okoli Velikih Poljan, in pa apneniški predeli okoli Velikih Lašč, v kolikor jih že ne prekriva kamninsko tako pisana rabeljska stopnja s slojišči železove rude in nad njo norijska stopnja z glavnim dolomitom, ki že spadata v gornji trias. Vseh teh tvorb ne vidiš več neposredno ob robu Dobrepolj; še najbliže se kažeta rabeljska ter norijska stopnja v Raškem kraju in v Škocjanski kotlini. Celotno severno obrobje Polja sestoji iz jure, ki sestoji tu skoro iz samih apnencev, povprečno bolj čistih in tudi bolj kraškega značaja kakor so oni iz triasa. Značilno, da Rašica ponikne pod zemljo, čim stopi iz triasa na juro pri Ponikvah; mejo tvori tamkaj ortneška prelomnica. Vobče je ob tej prelomnici tako, da predstavlja ves jursko-kredni masiv Male gore ob tem prelomu tisti predel, ki požira vse tekoče vode, ki pridejo od zahodne strani, in jih prevaja pod zemljo do Krke. Vse te vode ne stopijo do Krke nič več na dan, če ravno ne prelipijo bruhalniki v Strugah, kar je pa redkokdaj. Saj, kar se tiče tukajšnjega podzemnega pretoka kraških voda, se tod vidi enotnost skladovja Suhe krajine, skozi katerega razpoke si prebirajo svoja pota voda brez ozira na vmesno tvorbo, na našo dobrepoljsko depresijo. Vsa ta geološka tvorba je enotno apnenasta in le v majhni meri dolomitna, obe kamnini pa čisto karbonatni, tako da kakšni vmesni prelomi v tem izrazito kraškem materialu ne prekinjajo podzemnega kraškega toka.

Jura teh krajev ne kaže tiste mnogovrstnosti kakor trias; v bazi, na meji proti retijski stopnji, je bolj dolomitna, razen tega pa je skoro popolnoma iz precej čistih apnencev, najraje v raznih sivih tonih. Redkejši so rdečkasti vložki, cele leče, ali le gotove proge; redka je tudi kakšna sprememba v kamnini, ki kaže na regresijo morja in denudacijo: breče, zobato načete lezike. Sledeča formacija, kreda obrobja Dobrepolje pretežno v njihovem južnejšem delu in se začne ravno tako z bolj dolomitno kamnino, ter potem preide v posebno čiste plitvomorske (neritske) apnenice. Krednih flišnih kamnin neposredno ob Polju ni najti. Kreda predstavlja še izrazitejši kras kot je na jurski podlagi in tvori osrčje Suhe Krajine. Kraško dno Strug je iz krede.

4. **Tektonika.** Med tektonskimi pojavi padejo tu v oči najbolj prelomi; izrazitih gub v tukajšnjih masivnih karbonatnih blokih tu skoro ne opazimo.

Najprej pa opazimo v skalovju razpoke, razpoke v celih vrstah, in največ se jih vleče po Mali gori in obrobju Dobrepolj tako, da obkrožajo v celih rojih koncentrično robove ravnine. Celi snopi so teh razpok, krajših ali daljših, in ob nekaterih se vidi, da se je bila kamnina premaknila, ob drugih pa je morda le počila; prve so paraklaze, druge diaklaze. Zopet nekatere so še odprte, medtem ko so druge zalepile naknadne žile, ponavadi bele, iz posebno čistega apnenca, saj ga je semkaj odložila vodna raztopina podobno kot kapnike. Te razpoke ter žile teko okoli Polja v Mali gori in vsem obrobju Dobrepolj tako jasno, da ob njih kar vidiš, kako se je bilo udiralo naše kraško polje v globino.

Take obrobne razpoke niso v teh krajih nič redkega, niti izjemnega. Kar pravilo so. Prav enaki red kažejo paraklaze ter diaklaze na robovih Račenskega polja ali okoli Ribniško-kočevskega polja. Razpoke kažejo pogrezanje Polja; tale mikrotektonika kaže nasploh premikanje manjših tektonskih enot; in tile sistemi razpok so važni tudi še zato, ker v velikem pomagajo kraškim vodam pri njihovi poti v globino in pri njihovem kemičnem učinkovanju, namreč pri topljenju karbonatnih kamnin.

Drobni svet razpok je zanimiv tudi še drugače. Neredko srečamo v isti skali dva sistema razpok, ki se križata; in tamkaj se lepo vidi, kako mlajša razpoka premika starejše razpoke v jasnih kolenih. Dobiš tudi kje tri smeri razpok in pri njih ravno tako doženeš po krajšem ali daljšem primerjanju in terenskem opazovanju, kako se je tod zemeljsko skladovje najprej premikalo in kako potem in kako še pozneje ali z drugo besedo: kako se je premikala zemeljska skorja najprej v tej smeri, vedno pravokotno na razpoke, nato v drugi smeri in končno v tretji.

Včasih pa imajo razpoke le drugačni značaj in drugače si jih moramo tolmačiti: razpoke, pokrite in spolirane z drsami, kažejo pa nasprotno na premik, in to večji, ravno v smeri razpoke. Vse take razpoke se lahko cepijo na levo in desno; kako pa se bodo razpoke razporedile na gosto, je odvisno od trdnosti in gostote kamnine in ravno tako od tektonske obremenitve.

Tako si pomagamo pri tektonskih opazovanjih s temi opazovanji v malem, jih obravnavamo statistično, in s tem ugotavljamo premikanje skladov, ko ne vidimo vedno jasnih, velikih prelomov. Množica razpok tu nadomešča eno veliko linijo. Možno je, da vse razpoke enega sistema potekajo od enega samega večjega tektonskega premika v globino.

Ko smo se že spomnili razpok z drsami, povejmo takoj, da se tu pojavljajo na površju tudi večji, velikopoteznejši premiki, pravi, jasni prelomi, ki teko lahko neka deset kilometrov daleč. Dva taka preloma robita Malo goro z obeh strani. Zahodnejši od obeh prelomov je že davno znan: sledimo ga iz Želimeljske doline čez Turjak, mimo Malih Lašč ter Ortneka na Ribniško polje. Z druge strani Male gore, ob robu Polja teče drugi tak prelom, ki morda ni tako znan in še zdaleč ne tako dolg kakor preje omenjeni, ni pa nič manj jasen. Ob njem se je bil razvil strmí rob Male gore nad Poljem. Tik v strmem pobočju Podpečjo ali Podgoro ga ni opaziti; teče sicer tod v bližini, toda skrit pod naplavino v dolini. Pač pa ga lepo opazimo pri Kom-

poljah, na pomolu, ki se rahlo steguje od Male gore v Polje. Na tistem mestu leži dolomit, in ta dolomit se je bil ob prelomu popolnoma zmelal ali zdrobil v mel, v »pesek«, kot to imenujejo v teh krajih. Tale »pesek« odkopavajo za posip in lotimo se ga lahko enostavno kar z rovnico.

Vse te razpoke v kamninah vplivajo po svoje: ob razpokani kamnini se razvijejo postopoma lahko cele doline. Predvsem pa v velikem pomagajo pri pronicanju vode v tla, in voda razpoke še neprestano širi.

5. Kraška hidrografija. Morali bi napisati za naslov »vodne razmere«, toda druge vode tu ni, razen če se zanesemo na lokve in kapnico. Od nadanjih vod teče tu blizu le Rašica, ki sama ne pride do Polja, marveč se zgubi postopoma pod zemljo pri Ponikvah. In čudno: Rašica je ravno tista, ki povzroča po Polju glavne poplave. Kadar je ob visoki vodi ponori ne morejo več požirati, se razliva po svoji zapuščeni strugi in poleg nje do Polja in teče naprej, kakor pada strmec Polja in končno obtiči v najnižje ležečih Strugah. Prav lahko, da isti čas stopijo v funkcijo tudi bruhalniki spod Male gore in ko njihova voda prekipi, pomagajo tudi oni zalivati pokrajino.

Rašica ima še precejšnje porečje; izvira izpod Blok in od tam tudi pobira svoje pritoke, ali pa iz Slemen. Rašica precej naglo ubira po svoji široki, mokri dolini in se jame izgublja pod zemljo kmalu potem, ko je bila prekoračila ortneško prelomnico in prišla v jurski apnenec Male gore. Videti je, da je poniknila znatno niže navzdol še pred nedavnim časom in da se ponikva seli še stalno ob vodi navzgor. Rašica se izgublja pod zemljo takorekoč neopazno. Suha struga se še daleč naprej pozna in po velikih vodah v njej tičijo še mlake.

Enako kakor ponikne pred Malo goro Rašica, tako poniknejo pred njo tudi druge vode, ki dotekajo z zahodne strani, tako pri Finkovem ali v Tenteri pod Zlebičem, pri čemer je razlika napram Rašici ta, da se na vzhod ne pozna od ponora naprej nobena dolina, niti suha, niti ne v večji višini. Jasno je, da imamo pri Rašici pred seboj staro porečje, medtem ko je pri navedenih južnejših ponikalnicah le piraterija kraškega tipa, to je podzemna, veliko mlajšega datuma, nastala v nižjem morfološkem nivoju. Na nadzemni pretok prek Suhe krajine v smeri vzhod zahod naletimo šele precej južneje od vasi Male gore prek Starega loga proti Krki, katero podolje poteka značilno v višjem morfološkem nivoju kakor leži Kočevsko polje in predstavlja že precej razgibani svet in tudi že ves razjeden od vrtač in kotanj.

Očitno je, da se je s tektonskim dviganjem terena v istem času tudi voda pomikala v globino. Ravno glede globine kraške vode pa obstoja za Polje posebni problem.

Kraški pretoki pod Malo goro imajo na drugi strani, ob Polju, svoje jame, ki večkrat delujejo kot obrhi ali bruhalniki. Pa ne zmerom. Niti ob visoki vodi ne zmerom. So to Puhavka Podgoro, Podpeška jama, kjer je imela svoj biološki laboratorij ljubljanska univerza, katera jama dobiva vodo z veliko-laske strani, kompoljska Okroglica, ki je v zvezi s Tentero pod Zlebičem in Potiskavška jama. Vse te jame drže svojo kraško vodo niže kakor je ravnina Dobrepolj, tako da se vsa ta voda koj spet zgubi pod zemljo, ne da bi zunaj jame stopila na dan. Vode na plano ne pošiljajo niti druge jame: Skedence

pri Ponikvah ali pa jama pri cerkvi v Zdenski vasi ali pa v Zdenskih lazih. Le izjemoma, kakor rečeno, bruhne iz katerih teh jam tudi voda na dan; normalno pa nadaljuje voda svojo podzemno kraško pot pod Poljem v smeri proti Krki, katero pot so z barvanjem že pred nekaj leti dokazali. Tu smo na klasičnih tleh kraške hidrografije. Pri tej nizki legi kraške vode obstoja možnost, da preide sedaj rodovitno polje v suho polje, pred čemer varuje Dobropolje ilovnato dno, usedlina mirne vode nekdanjih časov. Za kraške vode obstojajo vedno možnosti, da si preberejo pot na niže, posebno v terenu s takimi višinskimi razlikami kot je to v porečju podzemne Krke od robov Blok do struge Krke same. Vsa naseljenost krasa in njegovo agrarno življenje visita na tanki niti, ki se imenuje voda. Varuje pa vodo nepropustna kamnina, kot kje na primorsko stran sovdan, ki ga sicer tukaj ni. Tu je prevzela vlogo nepropustnega dna ravno ilovica. Ugodne okoliščine glede nepropustnega dna so pri Polju te, da tu ni nobenega površinskega odtoka, nobene erozije, nobenega odnašanja nepropustne krovne plasti. Celotna dobropoljska kotlina leži tu med gorami posebno zavarovano. Ohranila se je ravno zato, ker so površino privarčevale od svojega zarezovanja vode, ki so se raje izgubile v globino. Stara pokrajinska slika Polja kaže na staro porečje, ki je izviralo z juga in se odtekalo na sever, in še na stransko dolino naletimo, tam pri Lipi, ki se je iztekala proti glavni dolini z vzhoda. Staro sliko krajine kaže na primer tudi sosednja Mala gora, ki se nam na prvi pogled kaže kakor kakšen greben v resnici pa je to prava planota, obsekana po prelomih po dolgem z obeh svojih strani. Nekaki Gorjanci v malem. Ali vsaj v ozki obliki.

6. Praktična stran. Je tako, da tu na koristne izkopnine ali slojišča ne moremo računati. Dobrega apnenca za gradnjo ali za žganje apna je tu dovolj, ga je pa marsikaj tudi drugje, v ugodnejši prometni legi. Ravno glede prometa tu potrckamo na občutljivo točko, tem občutljivejšo, čim bolj se oddaljujemo od Ljubljane in glavnih prometnih žil. Za apno predelujejo okoli Ceste, čeprav rečejo, da ima tamošnji apnenec preveč »brusnika«, in da je najboljši oni od Svete Ane. Železna ruda nima zaloga, bodisi primarna rabeljske starosti z raškega Kraja, ali pa sekundarna naplavina.

VODOVODNI SISTEMI IN LOKALNI VODOVODI

Ivan Ahlin

Konec leta 1970 je imelo prebivalstvo občine Grosuplje urejeno preskrbo s pitno vodo prek skupinskih, lokalnih in privatnih vodovodov v 59 naseljih, od skupno 213, kolikor jih je v občini. 44,5 % vseh prebivalcev in 46,9 % vseh gospodinjstev ima preskrbo z vodo primerno urejeno.

Vsi drugi prebivalci občine Grosuplje imajo vodo v kapnicah, za katere ne moremo trditi, da so sanitarno in tehnično neoporečne.

Izredna prostorska razdrobljenost naselitve v občini zahteva posebno skrb pri načrtovanju preskrbe naselij s pitno vodo. Posebno pozornost je potrebno posvetiti tudi drugim posebnim porabnikom, ki potrebujejo približno dve tretjini potrebne količine vode za prebivalstvo.

Po Urbanističnem programu za občino Grosuplje je posebna pozornost posvečena vodovodnim sistemom Grosuplje, Šmarje-Sap, Stična-Trebnje-Dobrič, krajinskemu vodovodnemu sistemu Globočec in vodovodnemu sistemu Rob-Vel. Lašče-Dobrepolje-Struge.

VODOVODNI SISTEM GROSUPLJE

Za vodovodni sistem Grosuplje potrebujemo po eni prognozi 371 vode/sek., po drugi pa 571 vode/sek. Za perspektivni razvoj naselja Grosuplje so na razpolago zadostne količine vode. Vsi izviri so raziskani, niso pa še ustrezno zavarovani.

Do konca leta 1970 so bili zajeti trije izviri v skupni količini 25 l vode/sek.

Prvo vodno zajetje v vodovodnem sistemu Grosuplje je bilo zgrajeno v letih 1912 do 1913 leta. Zajet je bil studenec Treščenk, ležeč severno od naselja Perovo. Kapaciteta zajetja znaša 1 l vode/sek. Poleg zajetja je bil napravljen 30 m³ rezervoar. Po litoželeznih ceveh profila 80 mm teče voda gravitacijsko v naselje Perovo in Grosuplje, po ceveh 60 mm prav tako litoželeznih, pa tudi v naselje Jerova vas in Brvace. Na Koščakovem hribu je napravljen tudi 35 m³ rezervoar. Glavni cevovod iz 80 mm litoželeznih cevi je dolg 3700 m, stranski odcepi in v naselju Grosuplje pa so dolgi 2210 m. Načrti so arhivirani pri upravljalcu vodovoda.

Količina vode je zadoščala do leta 1948. Tedaj je bil izkopan vodnjak vzhodno od Brinja ob potoku. Izdatnost vodnjaka je bila prek 6 l vode/sek. Grosuplje se je oskrbovalo iz navedenega vodnjaka do leta 1958. Tega leta je bil zajet izvir Kačjek, ki ima minimalno izdatnost 14 l vode/sek. Poleg zajetja je bila napravljena črpalnica, iz katere potiskajo izmenoma tri črpalke vodo po ceveh v 35 m³ rezervoar, ki leži na zahodnem robu Kovačevca. Od tu teče voda gravitacijsko v 140 m³ rezervoar nad Jerovo vasjo, od tu pa zo-

pet gravitacijsko po 150 mm azbestno cementnih ceveh v naselje Grosuplje. Od izvira Kačjek do naselja Grosuplje in v samem naselju je bilo od leta 1958 do konca leta 1970 položenih 6860 m glavnega cevovoda.

V letu 1970 je dobilo vodo iz tega zajetja tudi naselje Blato pri Grosuplju.

Glede na nagel razvoj naselja Grosuplje je upravljalec vodovoda Stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje v letu 1970 zajelo nov izvir pod Dobjem. Zajeto je 10 l vode/sek. Napravljena je bila nova črpalnica, ki trenutno dela z minimalno zmogljivostjo. Po zgraditvi 1000 m³ rezervoarja na Perovem v letu 1971/72 bo vodovodni sistem Grosuplje z 25 l vode/sek. zadostoval za naslednjih nekaj let.

Načrte za vsa dela na vodovodnem sistemu Grosuplje sta izdelala projektanta dipl. gradb. ing. Vlado Rupnik in dipl. gradb. ing. Stane Kandus s sodelavci v Projektu za nizke gradnje v Ljubljani.

Vsi načrti so shranjeni pri upravljalcu vodovoda Stanovanjsko-komunalnem podjetju Grosuplje.

ŠMARSKI VODOVOD

Vodovodni sistem Šmarje-Sap bo v perspektivi oskrboval s pitno vodo naslednja naselja: Šmarje-Sap, Mali in Veliki vrh pri Šmarju, Paradišče, Razdrto, Sela pri Šmarju, Tlake, Cikavo s skupno porabo 4,6 l vode/sek.

Za bodoče potrebe je zadosti raziskanih vodnih virov. Vodni viri še niso ustrezno zavarovani.

V slučaju, da bi se naselje Šmarje-Sap razvijalo hitreje od predvidevanj v Urbanističnem programu, je možnost, da se poveže vodovodni sistem Šmarje-Sap z vodovodnim sistemom Grosuplje.

Prvi vodovod za Šmarje-Sap je bil zgrajen že leta 1893. Zajet je bil studenec imenovan »Za curkom«. Zajetje niti po količini niti po kvaliteti ni ustrezalo. Za novo zajetje je bil predlagan studenec »Gomazej«, ki leži severno od prvega. Analiza vode je pokazala, da je studenec tipično kraški in bi se voda smela uporabljati samo pod pogojem, da se napravijo čistilne naprave.

Higienski zavod iz Ljubljane je že začeta dela opustil in predlagal nov izvir imenovan »Stavka«, ki leži pod Malim vrhom pri Šmarju.

V letu 1943 so Italijani za potrebe svoje vojske pojačali šmarski vodovod iz neprimernega zajetja »Gamazej«.

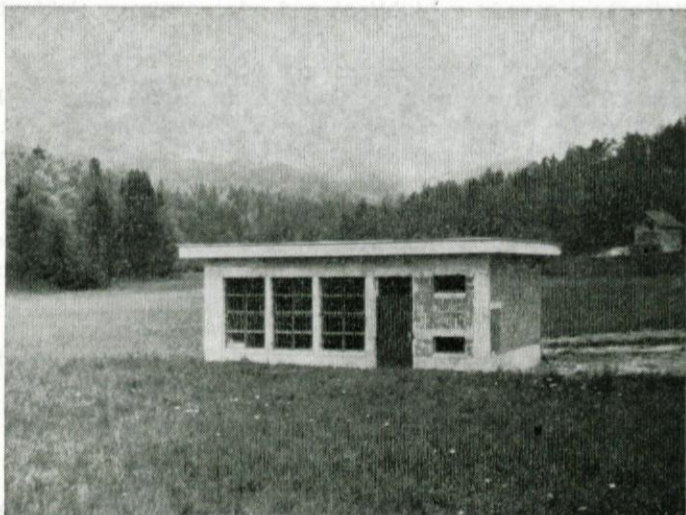
Še danes se del gospodarstev in gospodinjstev Šmarja preskrbuje s pitno vodo iz tega vodovoda. Vodovod je pod upravo vodovodnega odbora, ki ga sestavlja skupina, ki je tradicionalno navezana na izgradnjo prvega vodovoda.

Zavod za urbanizem in komunalno tehniko iz Ljubljane je leta 1952. izdelal načrte za nov šmarski vodovod z zajetjem imenovanim »Stavke«, ki leži pod Malim vrhom pri Šmarju. Zajetje ima 6,4 l vode/sek. Voda je primerna. Poleg zajetja je zgrajena črpalnica, iz katere se potiska voda v 75 m³ rezervoar, ki leži na Malem vrhu. Vodovod oskrbuje, po tem ko so v letu 1970. priključili naselja Veliki in Mali vrh ter Tlake, vsa naselja, ki so predvidena za preskrbo v vodovodnem sistemu Šmarje-Sap.

Načrti za prvi vodovod niso ohranjeni. Načrti novega vodovoda so arhivirani pri upravljalcu vodovoda Stanovanjsko-komunalnem podjetju Gro-

Rezervoar na Košakovem hribu iz leta 1912-13

Črpalnica zajetja pri Dobjem Grosupeljskega vodovoda

suplje. Projektant vodovoda je dipl. gradb. ing. Valentin Drčar. Glavni cevovod je iz azbestno cementnih cevi in je dolg 7500 m.

STIŠKO-TREBANJSKI SISTEM

Vodovodni sistem Stična-Trebnje-Dobrníč naj bi po programu oskrboval naslednja naselja: Ivančna gorica, Stična, Šentvid, Pristavlja vas, Selo pri Radohovi vasi, Zaboršt, Radohova vas, Škoflje, Glogovica, Dob, Pokojnica, Petrušnja vas, Mleščevo, Mrzlo polje, Skrjanče, Gorenja vas, Muljava, Malo Huđo, Stranska vas, Zg. Draga, Studenec, Vir, Potok pri Muljavi, Grm, Vrh-polje, Artiža vas, Vel. Črnelo, Malo Črnelo, Bojanji vrh, Kompolje, Oslica, Vrh, Vel. Pece, Sela in Podboršt. Upoštevajoč še druge porabnike znaša perspektivno potreben vodni vir 20,6 l vode/sek.

Poleg prikazane preskrbe in porabe v naši občini naj bi vodovod oskrboval še naselja v občini Trebnje v skupni potrebni količini 26,6 l vode/sek.

Za obe področji bi potrebovali 47,2 l vode/sek.

Po dosedaj znanih podatkih o količini in kvaliteti vode je na razpolago 50,82 l vode/sek.

Vodni viri še niso ustrezno zavarovani.

Močni vodni viri na koti 454,5 m so že zelo zgodaj privlačevali prebivalce od Stične do Ponikev na Dolenjskem. Vodo bi bilo možno zajeti in preko rezervoarjev gravitacijsko napeljati v vsa našeta naselja v občini Grosuplje in prav toliko na območju občine Trebnje.

Prve meritve so se začele leta 1939. Kljub začetku druge svetovne vojne so se dela na izdelavi načrtov nadaljevala. Načrti so bili napravljeni v letu 1942. v Higienškem zavodu v Ljubljani pod odgovornim projektantom dipl. grad. ing. Guzeljem.

Z izgradnjo se zaradi vojnih razmer ni začelo.

Načrti so bili arhivirani pri Higienškem zavodu v Ljubljani do leta 1953, ko jih je dipl. gr. ing. Valentin Drčar ponovno pregledal in dopolnil. V istem letu so bili zajeti izviri Drmožnik s 15 l vode/sek., Lahka voda s 5 l vode/sek. in Babje koleno s 1,7 l vode/sek. Vsa tri zajetja so speljana v rezervoar nad Virom pri Stični. Poleg tega so bili napravljeni še rezervoarji v Vel. Gabru, Vel. Loki in Trebnjem. Iz teh rezervoarjev teče voda po azbestno cementnih ceveh od Stične prek Šentvida in Radohove vasi v Vel. Loko in Trebnje.

Glavni cevovod je dolg 27.970 m. Vodovod oskrbuje ob koncu leta 1970 že 70 naselij in to 32 v občini Grosuplje in 48 v občini Trebnje.

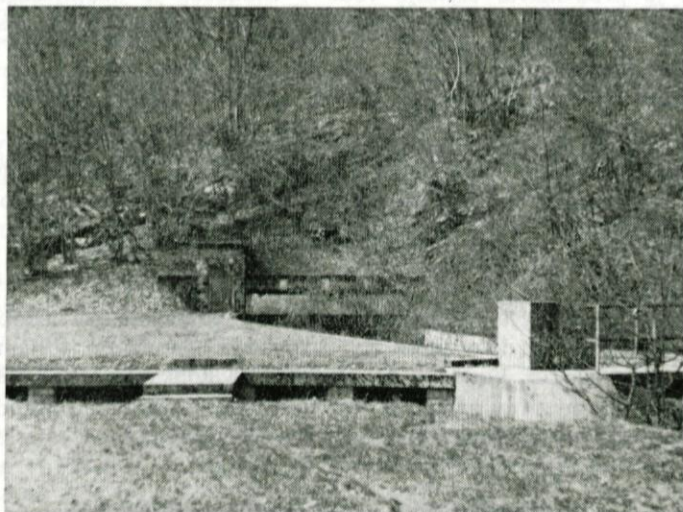
Načrti so hranjeni pri upravljalcu vodovoda Stanovanjsko-komunalnem podjetju Grosuplje.

KRAJINSKI VODOVODNI SISTEM

Krajinski vodovodni sistem Globočec predvideva oskrbo s pitno vodo za celotno dolino Krke, do Podgozda in Poloma oziroma Starega loga. Vodovodni sistem napaja izvir Globočec, katerega minimalna količina vode, merjena v letu 1931, znaša 70 l vode/sek.

*Črpalnica, čistilna naprava, transformatorska postaja
in hiša za črpalca v Globočcu*

Zajetje Globočec

Črpalni vodovod so začeli graditi po načrtu, ki ga je izdelal dipl. gr. ing. Pupis leta 1937. Do začetka druge svetovne vojne je bilo zgrajeno zajetje, čistilna naprava, črpalnica, transformatorska postaja pri črpalnici in stanovanjska hiša za črpalca. Položen je bil tlačni cevovod od črpalnice do glavnega rezervoarja 600 m³ na Stražnjem vrhu, glavni napajalni cevovod do razbremenilnika za Primčo vas in odcep v Kal, Primčo vas in Ambrus.

V Ambrus je voda pritekla 8. oktobra 1940. leta. Ob tej priliki so priredili veliko praznovanje s kulturnim programom, gasilci pa so pokazali vaje za gašenje požara iz novega vodovoda.

V letu 1955. je bil zgrajen še cevovod do rezervoarja s črpalnico nad Višnjami in cevovod do Preval.

Zaradi slabe montaže, kraškega terena in etapne gradnje je bilo potrebno dosti naporov, da so vodovod usposobili za rabo.

Do večjih popravil je prišlo v letu 1965 in 1969. Pred temi popravili je bilo izgubljene 80 % načrpane vode.

Zaradi naglega razvoja turizma v dolini Krke, predvsem pa zaradi potrebe naselij ob Krki, je krajevna skupnost Zagradec začela z akcijo za napeljavo vodovoda v naselje Zagradec.

Občinska skupščina Grosuplje je naročila ustrezne načrte za vodovod pri Projektu za nizke gradnje v Ljubljani. Napravljen je bil idejni načrt za vodovod do naselja Krke, glavni projekt pa do naselja Zagradec. Načrt je izdelal dipl. gr. ing. Valentin Drčar v februarju 1968. V akcijo se je vključila tudi krajevna skupnost Krka. Zato je bil v juniju 1969. leta napravljen nov načrt, ki je vključil v oskrbovanje z vodo tudi vsa naselja ob Krki do njenega izvira. Načrte je izdelal isti projektant kot prvega.

Načrt je predvideval črpanje vode v Globočcu iz obstoječega zajetja v novozgrajeni rezervoar nad Grintavcem. Od tu bi voda gravitacijsko tekla proti Zagradcu in dalje proti Krki.

Stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje je začelo graditi vodovod leta 1970.

Zaradi izredno težke gradnje, saj je tri četrt izkopov za cevovod v kamnu, je bil že med gradnjo načrt popravljen tako, da se je opustilo izgradnjo črpalnice, rezervoarja nad Grintavcem in tlačni cevovod. Namesto tega se je priključil vodovod Zagradec-Krka na črpalni val Globočec z rezervoarjem na Stražnjem vrhu.

Predelani načrti so bili napravljeni decembra 1970. leta.

V aprilu 1971. leta je inženirska enota JLA pomagala pri izkopih. Izkopala je skoraj 3000 m dolg jarek za cevovod v skalnatem terenu. Glavni cevovod je dolg 9000 m. Vodovod bo predvidoma končan v letu 1972.

Načrti so ohranjeni in arhivirani pri upravljalcu vodovoda Stanovanjsko-komunalnem podjetju Grosuplje.

DOBREPOLJSKI VODOVODNI SISTEM

Prvo pobudo za zgraditev vodovoda je sprejel deželni odbor Kranjski že leta 1897. V letu 1909. je bila pripravljena študija za preskrbo Krajine z

Krajinski vodovod v gradnji leta 1971

vodo iz okolice Roba. Projektiranje vodovoda po tej študiji je bilo zaradi začetka prve svetovne vojne prekinjeno.

V letu 1931. je začel Higienski zavod iz Ljubljane s pripravami za projektiranje vodovoda v Krajini. Prvotni, enotni projekt gravitacijskega vodovoda, je Higienski zavod razčlenil v dva vodovoda:

1. gravitacijski vodovod z dvema višinskima pasovoma Rob-Vel.Lašče-Dobrepolje-Struge iz studencev v okolici Roba,
2. črpalni vodovod v dveh višinskih pasovih za ambruško-krajinsko planoto iz kraškega izvira Globočec pri Zagrađu. Idejno je bila prikazana tudi najnižja cona proti Žužemberku.

Vodovod po 2. je opisan pod imenom Krajinski vodovodni sistem Globočec. Z izgradnjo vodovoda pod 1. pa se ni začelo niti leta 1971.

Od izdelave projekta za gravitacijski vodovod Rob-Vel. Lašče-Dobrepolje-Struge do danes so se razmere v marsičem spremenile. Zato je bil v letu 1966. naravljen nov idejni načrt.

Gravitacijsko območje v novem načrtu zajema:

- 27 naselij v občini Vič,
- 12 naselij v občini Grosuplje in
- 9 naselij v občini Kočevje.

Načrte je izdelalo Komunalno podjetje Vodovod Kranj, projektivni biro za nizke gradnje pod odgovornim projektantom dipl. gradb. ing. Stanetom Kandusom.

V letu 1971 je bil napravljen glavni projekt, ki ga je izdelal Projekt za nizke zgradbe v Ljubljani. Projektant tega, upajmo zadnjega načrta pred pričetkom del, je dipl. gr. ing. Valentin Drčar.

LOKALNI VODOVODI

Z gradnjo višnjegorskega vodovoda je začela leta 1858 mestna občina Višnja gora. Ta je postavila na glavnem trgu vodnjak z Valvazorjevimi spomenikom, ki je sedaj pod spomeniškim varstvom. Vodo iz tega vodnjaka so črpali predvsem za pranje in za živino. Vodnjak je bil odlit v železarni na Dvoru pri Soteski.

V letih 1921 in 1922 se je začelo z izgradnjo vodovoda pod Starim gradom. Napravljen je bil rezervoar s kapaciteto 60 m³ in zajetje. Takratna mestna občina ni dovolila na cevovodu dosti hišnih priključkov, so pa bile na treh mestih napravljene javne izlivke. V letu 1933—1935 so vodovod razširili. Zgradili so novo zajetje na »Homcu« približno 1500 m od že zgrajenega rezervoarja. S tem se je vodovod razširil v predel Grintavca in proti Staremu trgu. V letu 1955 so zgradili novo zajetje v »Pregljah«, v letu 1967 pa nad »Pežlarjem«. Ta zadnja dela je vodila Krajevna skupnost Višnja gora. Kljub tako številnim zaježitvam vode, pa mesto Višnja gora ni imelo stalno zadostne količine vode. Spričo take situacije je krajevna skupnost Višnja gora napravila novo zajetje, imenovano »Jerom«, s kapaciteto 4,5 l vode/sek.

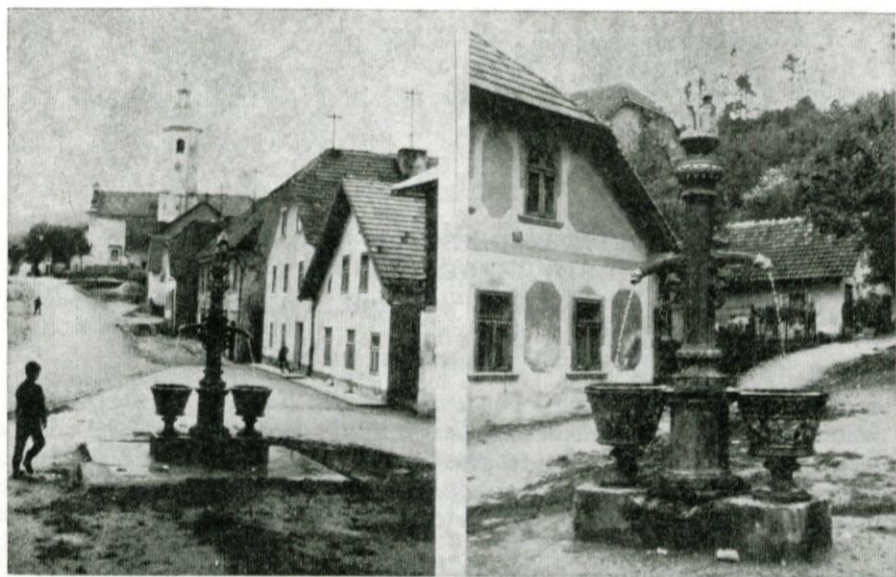
Sedanja kapaciteta vodovoda znaša 6,5 l vode/sek., vodovod pa oskrbuje 3 naselja in 667 prebivalcev. Dolžina celotnega omrežja znaša 5200 m.

Ker so višnjegorski vodovod gradili postopoma in v etapah, danes upravljalec vodovoda ne razpolaga z ustrezno tehnično dokumentacijo. V letu 1971 pa bo ta dokumentacija v celoti narejena. Količine vode zadostujejo tudi za nadaljnji razvoj mesta Višnja gora.

Približno 400 m izven naselja Dole je studenec, kamor je od leta 1906. hodilo po vodo 6 kmečkih gospodarstev. Ti so začeli razmišljati, kako bi vodo pripeljali bliže vasi ali celo v vas do svojih domačij. Takratne oblasti so izdelale in dale naselju načrt za zajetje in cevovod. Ker pa so se vaščani sprli, so odstopili od gradnje vodovoda po pripravljenem načrtu. Spor je nastal predvsem zaradi razdelitve stroškov napeljave vodovodov. 6 gospodarjev se je razdelilo na 2 skupini in so še isto leto položili od studenca do srede naselja cevovod iz svinčenih cevi profila 12 mm. Zajetja niso delali. To vodo so smeli uporabljati le 3 gospodarji. Drugi 3 pa so potem, ko so videli, da voda iz studenca resnično priteče do domačij, vzporedno z že položenim cevovodom položili še enega do naselja. Tako je bil torej v Dolah leta 1906 položen vodovod v dolžini 400 m, in sicer iz enega studenca po dveh enakih ceveh na isto mesto v vasi. Načrt, ki je bil tedaj izdelan, se ni niti uporabil niti ohranil do sedaj.

V letu 1954 je bil napravljen nov načrt za vodovod Dole, ki ga je izdelal Higienski tehnični zavod SRS. Zgradili so novo zajetje, rezervoar in položili nov cevovod. Pri tem so vsi vaščani sodelovali in v vse hiše napeljali vodovod. Zmogljivost iz rezervoarja zadošča za potrebe.

V letu 1906 so tudi v naselju Blečji vrh zgradili 800 m dolg cevovod in zajetje. Zajetje ima zmogljivost 0,41 l vode/sek, voda pa teče iz zajetja po 3/4 cole debelih ceveh v 2 javnih izlivkih, oddaljeni druga od druge 100 m, v vas. Količina vode zadošča za sedanje potrebe prebivalcev. Načrti niso ohranjeni.

Vodnjak v Višnji gori

Pobudnik za zgraditev vodovoda v Veliki Loki je bil pokojni dr. Franc Podkoritnik in nekateri vaščani iz vasi Vel. Loka prek krajevne organizacije Socialistične zveze.

Vodovod so zgradili v letu 1954 po načrtih, ki jih je izdelal Centralni higienski zavod Ljubljana. Dolžina cevovoda znaša 1205 m, vodovod je gravitacijski s 70 m³ rezervoarjem.

Gradnjo vodovoda so financirali iz sredstev, ki jih je prispeval RK za asanacijo vasi, iz sredstev za negospodarske investicije OLO Ljubljana-okolica in mestnega ljudskega odbora Višnja gora ter s prostovoljnim delom in prispevki občanov.

Načrt za vodovod Žalna je izdelal Centralni higienski zavod Ljubljana. Vodovod so začeli graditi in ga tudi končali v letu 1934. Rezervoar ima kapacitete 70 m³. Dolžina cevovoda pa je 1660 m. Vodovod oskrbuje naselje Žalna.

Območje občine Grosuplje leži na kraški coni vodne oskrbe, za katero je značilno, da ima redke vodotoke in ni dobre pitne vode v izobilju.

Zaradi tega bo potrebno v naslednjem obdobju ustrezno zavarovati vse raziskane vodne vire in poiskati nove.

VIRI

- Arhiv Stanovanjsko-komunalnega podjetja Grosuplje.
- Arhiv občinske skupščine Grosuplje.
- Podatki krajevne skupnosti Višnja gora.
- Elementi vodnega gospodarstva v SR Sloveniji.
- Pregledna karta v merilu 1 : 400.000.

LOV NA OBMOČJU SEDANJE OBČINE GROSUPLJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Stane Valentinčič

Lovska organizacija in članstvo

Leta 1945 je Slovenski narodno osvobodilni svet (SNOS) izdal odlok za začasno izvrševanje lova in z njim uvedel tako imenovane lovske dovolilnice, ki so veljale za območje enega okraja. Naslednje leto je bil v Sloveniji izdan začasni zakon o lovu. Oba ta dva zakonita predpisa sta lov v Sloveniji urejala enotno in sicer podobno kot je to še danes v deželah z regalnim lovskim sistemom.

Leta 1947 je bil razglašen enotni zakon o lovu. Bistvena novost tega zakona je proglasitev divjadi za splošno ljudsko premoženje. Na temelju tega zakona je LS-LRS leta 1949 izdala zakon o lovu, ki ustanavlja lovske družine (LD) in jim prek republike daje lovišče v upravljanje. Leta 1954 je bil izdan nov izpopolnjen zakon o lovu in leta 1966 doslej zadnji zakon o lovstvu. Vsi ti zakoni, začenši z zveznim iz leta 1947, temelje na navedenih temeljnih načelih. Zakon iz leta 1966 je kompetence s področja lovstva prenesel na občinsko skupščino.

Leta 1950 je na območju tedanje lovske podzveze Grosuplje, ki je bila član Lovske zveze Slovenije in je obsegala območje bivšega okraja Grosuplje, bilo 6 lovskih družin in sicer:*

Mala gora, 24 članov (približno območje sedanje LD Dobrepolje),

Stohan, 36 članov (približno območje sedanjih LD Višnja gora, Grosuplje in Ilova gora),

Suha krajina, 32 članov,

Gradišče, 36 članov (približno območje sedanjih LD Ivančna gorica in St. Vid pri Stični),

Turjak, 50 članov,

Vel. Lašče, 49 članov.

Zadnji dve lovski družini nista na območju sedanje občine Grosuplje in jih dalje ne jemljemo v poštrev.

Bile so torej na območju sedanje občine Grosuplje 4 lovske družine s 145 člani. V razdobju 20 let (1950—1970) so se lovske družine organizacijsko menjale, članstvo pa je rastlo.

Leta 1951 preneha obstajati LD Stohan, oblikujeta se LD Tabor (48 članov) in Višnja gora (34 članov). Leta 1952 preneha obstajati LD Stari grad.

* Podatki so iz arhiva Ljubljanske lovske zveze.

Leta 1955 sta se iz LD Gradišče oblikovali LD Št. Vid pri Stični (19 članov) in Stična (16 članov). LD Tabor pa se tudi preoblikuje in se poleg nje ustanove LD Grosuplje in Krka. Tako so leta 1955 na območju sedanje občine Grosuplje naslednje lovske družine in njihovo članstvo se naslednjih 10 let giblje kot sledi:

Lovske družine	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	
Grosuplje	31	34	29	24	28	36	42	44	48	53	
Dobrepolje	24	v tem času spada v lovsko zvezo Kočevje									40
Krka	21	20	20	21	22	21	30	33	35	34	
Stična	16	18	16	16	17	23	24	27	25	22	
Suha krajina	15	18	19	20	19	27	25	30	35	47	
Št. Vid pri Stični	19	20	20	23	18	19	21	21	24	28	
Višnja gora	23	25	28	29	33	36	37	43	47	46	
Tabor**	33	31	33	33	35	39	45	44	44	44	

** Leta 1965 se ta lovska družina reorganizira in preimenuje v LD Ilova gora.

Članstvo je v stalnem porastu in če zajamemo 20 let (1950—1970), vidimo naslednjo rast članstva:

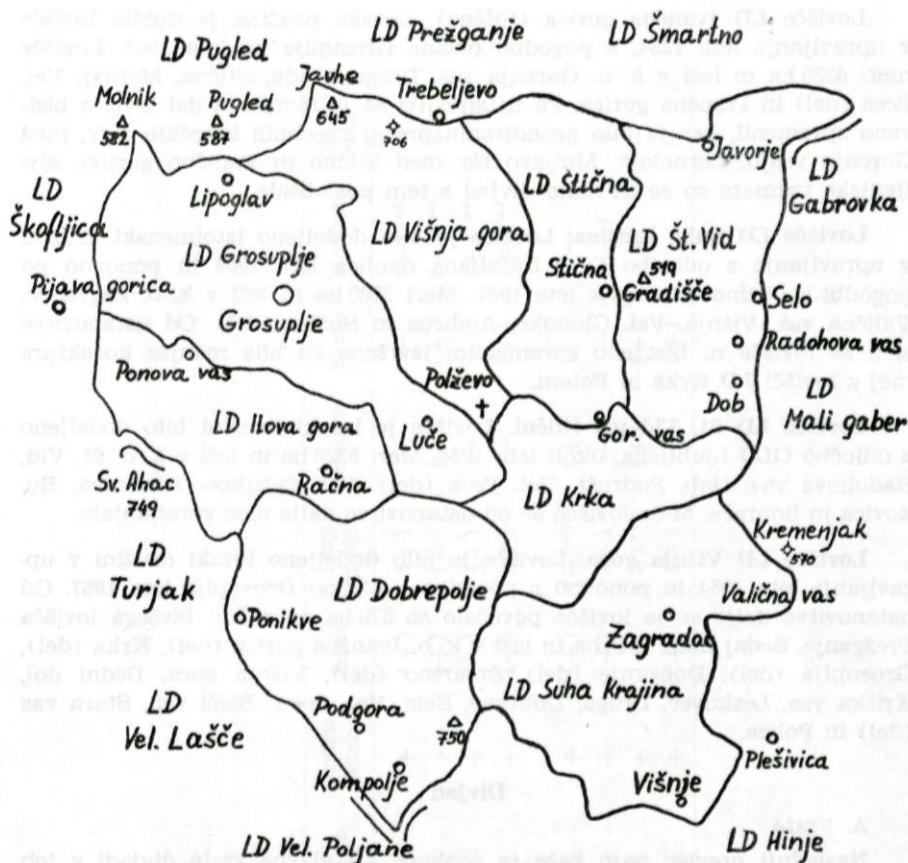
1950	145
1955	182
1960	231
1965	314
1970	405

Lovišča

Leta 1968 so vse lovske družine na podlagi Zakona o lovstvu iz leta 1966 morale izdelati petletne lovsko gospodarske načrte. Iz teh so razvidne površine lovišč posameznih lovskih družin.

Lovišče LD Dobrepolje. Lovišče je bilo lovski družini dodeljeno z odločbo OLO Kočevje leta 1955. Meri 6394 ha (1968). Njegov obseg je od ustanovitve naprej ostal v glavnem nespremenjen, izvršene so bile le majhne mejne korekture z loviščem LD Krka. Lovišče leži v k. o. Zdenska vas, Zagorica, Videm, Podgora in Kompolje.

Lovišče LD Grosuplje. V približno sedanjem obsegu je lovišče bilo ustanovljeno leta 1954. Meri 5823 ha. Pred letom 1954 je bilo lovišče mnogo večje, ob že zgoraj omenjeni reorganizaciji lovskih družin pa se je zmanjšalo. Od leta 1954 je doživljalo le manjše spremembe. Urejena je bila meja z LD Višnja gora na Stehanu, s čimer se je zmanjšalo za nekaj deset ha. Za Hudo polico je bilo odstopljeno LD Škofljica nekaj deset ha lovišč. Največja sprememba njegove površine je bila po razpustitvi LD Tabor leta 1964. Lovišče se je razširilo v predelu Luče do ceste v Ravni dol, medtem ko je na novo ustanovljeni lovski družini Ilova gora odstopilo Slivniški hrib. Lovišče leži v k. o.

Skica lovnih meja 8 LD v občini Grosuplje po karti LD Slovenije, last Lovske zveze Slovenije

Grosuplje, Luče, Mali vrh (del), Polica (del), Stara vas, Sela, Šmarje, Žalna (del).

Lovišče LD Krka. Lovišče je bilo ustanovljeno in dodeljeno lovski družini v upravljanje leta 1954. Meri 3940 ha. Po ustanovitvi so bile izvršene le manjše mejne korekture z loviščem Suha krajina in Dobropolje, večje pa z LD Tabor in Grosuplje. Lovišče leži v k. o. Vrhe, Krka, Podbukovje, Muljava, Dob (del), Sušica.

Lovišče LD Ilova gora. Lovska družina je dobila lovišče v upravljanje leta 1954; tedaj se je imenovala LD Tabor. Leta 1964 je bila razpuščena in na novo ustanovljena kot LD Ilova gora. Tedaj je odstopila LD Grosuplje 616 ha. Tako je obsegalo to lovišče 1968 leta 5250 ha in leži v k. o. Spodnja Slivnica, Velika in Mala Račna, Ilova gora, Vino, Luče (del).

Lovišče LD Ivančna gorica (Stična). Lovska družina je dobila lovišče v upravljanje leta 1954, s pogodbo občine Grosuplje pa leta 1967. Lovišče meri 4350 ha in leži v k. o. Gorenja vas, Draga, Hudo, Stična, Metnaj, Vel. Pece (del) in Ivančna gorica. Po ustanovitvi se je ravninski del lovišča bistveno spremenil, ker je bilo arondiranih precej zasebnih kmečkih njiv, med Gorenjo vasjo, Černelom, Muljavo ter med Stično in Ivančno gorico. Življenjske razmere so se za malo divjad s tem poslabšale.

Lovišče LD Suha krajina. Lovišče je bilo dodeljeno istoimenski družini v upravljanje z odločbo OLO Ljubljana okolica leta 1954 in ponovno po pogodbi z občino Grosuplje leta 1967. Meri 5780 ha in leži v k. o. Zagradec, Valična vas, Višnje, Vel. Globoko, Ambrus in Sušica (del). Od ustanovitve sem se lovišče ni bistveno spremenilo; izvršene so bile manjše korekture mej z lovišči LD Krka in Polom.

Lovišče LD Št. Vid pri Stični. Lovišče je lovski družini bilo dodeljeno z odločbo OLO Ljubljana, okoli leta 1954. Meri 5320 ha in leži v k. o. Št. Vid, Radohova vas, Dob, Podrošt, Vel. Pece (del), Vel. Češnjice, Temenica, Bukovica in Sobračé. Meje lovišča se od ustanovitve dalje niso spreminjale.

Lovišče LD Višnja gora. Lovišče je bilo dodeljeno lovski družini v upravljanje leta 1954 in ponovno s pogodbo z občino Grosuplje leta 1967. Od ustanovitve dalje se je lovišče povečalo za 370 ha na račun bivšega lovišča Prežganje. Sedaj meri 5340 ha in leži v k. o. Ivančna gorica (del), Krka (del), Grosuplje (del), Dobrunje (del), Šmartno (del), Višnja gora, Dedni dol, Kriška vas, Leskovec, Draga, Dobrava, Sela, Vel. Loka, Bleči vrh, Stara vas (del) in Polica.

Divjad

A. Vrste

Naslednji pregled nam kaže (z znakom +) glavne vrste divjadi v teh osnovnih loviščih, obenem na celotnem lovem teritoriju občine Grosuplje. Situacija glede vrst divjadi se je v povojnih letih menjala in sicer tako, da je sedaj v loviščih večje število vrst kot ob osnovanju lovišč, to je neposredno po drugi svetovni vojni. V naslednjem pregledu so vrste divjadi, ki jih ob osnovanju lovišč ni bilo in ki sedaj tam so — pokazane v oklepajih.

Iz pregleda se vidi, da sta zlasti 2 vrsti velike divjadi, jelen in divji prašič, v zadnjih 20 letih na novo naseljevali navedene lovne terene, poleg le-teh pa delno še fazan in medved (pretežno kot prehodna divjad). Na drugi strani navajajo lovske družine, da so se poslabšali pogoji za malo divjad (jerebica, fazan, zajec) in da je njen stalež padel.

B. Odstrel

Lovske družine so v petletnih lovsko gospodarskih načrtih kot eno izmed izhodišč navedle tudi staleže pomembnejših vrst divjadi. Ob izdelavi tega načrta so tudi izračunale njihov »bonitirani stalež«, to je koliko divjadi posameznih vrst lovišče prenese. Glede na to, da lovskim družinam praktično

Lovišče	Srnjad	Zajec	Gozdni jereb	Jelen	Divji prašič	Jerebica	Fazan	Medved	Divja raca
Dobrepolje	+	+	+	(+)	(+)	-	-	(+)**	-
Grosuplje	+	+	+	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)**	+
Krka	+	+	+	(+)	(+)	-	-	(+)**	+
Ilova gora (Tabor)	+	+	+	(+)	(+)	-	(+)	(+)**	+
Ivančna gorica (Stična)	+	+	+	(+)	(+)**	(+)	(+)	-	-
Suha krajina	+	+	+	(+)	(+)	-	-	(+)	+
Višnja gora	+	+	+	-	(+)**	(+)	(+)	-	-
Št. Vid pri Stični	+	+	+	(+)	(+)	-	(+)	-	-

*** Prehodna divjad

ni mogoče ugotoviti tako dejanski stalež kot tudi »bonitirani« stalež, bom raje pokazal samo odstrel divjadi, ki je po eni strani funkcija staleža, po drugi pa registrirane številke skoraj popolnoma ustrezajo dejanskemu odstrelu.

LD Dobropolje. Za zajca, srnjad in jelenjad so podatki o odstrelu na razpolago za več let, za drugo divjad pa za leto 1967.

Zajec:		Srnjad:		Jelenjad:	
1964	25	1954	3	1962	1
1965	28	1960	42	1967	3
1966	36	1962	55		
1967	7	1967	28		

Ostalo (1967): divji prašič 1, jereb 7, lisice 30, divji mački 2, jazbec 1, dihurji 5.

LD Grosuplje: Za zajca, jrebico, fazana, srnjad in jelenjad so podatki o odstrelu na voljo za več let, za drugo divjad pa iz leta 1967.

Zajec:		Jrebica:		Srnjad:	
1955	91	1957	2	1955	30
1965	60	1961	21	1958	16
1966	125	1967	11	1962	42
1967	101			1967	27

Jelenjad:		Fazan:	
1959	1	1955	2
1967	11	1960	20
		1961	29
		1967	26

Ostalo (1967): lisice 62, divja mačka 1, vidra 1, dihur 1, race mlakarice 34. Jeseni leta 1970 je bilo v lovišču prvič slišati jelenji ruk že v mraku.

LD Krka: za zajca, srnjad in jelenjad obstoje podatki o odstrelu za več let.

Zajec:		Srnjad:		Jelenjad:	
1954	68	1954	0	1954	0
1961	88	1968	18	1964	1
1967	55	1967	28	1967	2

Odstrel drugih vrst divjadi (1967): medved 1, divji prašiči 8, gozdni jerebi 18, lisice 15, divja mačka 1, kuna zlatica 1, kuna belica 2, jazbeca 2, dihurji 3, pižmovke 27, race 6.

LD Hova gora (prej Tabor). Za zajca, fazana, srnjad in jelenjad so na razpolago podatki o odstrelu za daljšo dobo, za drugo divjad pa za leto 1967.

Zajec:		Fazan:	
1955	53	1957	1
1961	9	1964	5
1966	59	1967	0
1967	27		
Srnjad:		Jelenjad:	
1955	20	1961	2
1960	30	1967	5
1964	40		
1966	12		
1967	26		

Drugo (1967): gozdni jereb 4, lisice 35, divja mačka 1, dihurji 5, pižmovka 1, divje race 40.

LD Ivančna gorica (Stična): Za zajca, jerebico, fazana in srnjad so na voljo podatki o odstrelu za daljšo dobo, za drugo divjad pa za leto 1967.

Zajec:		Fazan:	
1955	51	1957	2
1956	58	1960	11
1957	15	1964	18
1960	29	1967	1
1967	43		
Jerebica:		Srnjad:	
1956	1	1955	2
1959	8	1960	12
1967	0	1965	32
		1967	21

Drugo (1967): medved 1, divji prašiči 3, gozdni jerebi 20, lisice 25, kune 2, jazbeci 7, dihurji 7, pižmovke 3, race 7.

LD Suha Krajina. Za zajca, fazana in srnjad so na voljo podatki o odstrelu za daljšo dobo, za drugo divjad pa iz leta 1967.

Zajec:		Fazan:		Srnjad:	
1955	84	1955	3	1955	2
1957	50	1959	23	1960	28
1960	80	1960	11	1961	33
1966	100	1965	0	1965	20
1967	80	1967	0	1967	16

Drugo (1967): jeleni 2, muflon 1, lisice 48, divje mačke 5, kune 5, jazbeci 4, dihurji 15, pižmovke 10, race 12.

LD St. Vid pri Stični: Za zajca, jerebico, fazana in srnjad so na voljo podatki o odstrelu za daljšo dobo, za drugo divjad pa iz leta 1967.

Zajec:		Jerebica:	
1955	73	1959	4
1960	36	1960	10
1965	74	1965	0
1967	87	1967	2
Fazan:		Srnjad:	
1955	5	1955	3
1960	26	1960	11
1962	44	1965	22
1965	3	1967	18
1967	5		

Drugo (1967): gozdni jerebi 12, medved 1, divji prašič 1, lisice 12, divje mačke 2, kune 3, jazbec 1, dihurji 7, race 2.

LD Višnja gora: Za zajca, fazana in srnjad so na voljo podatki o odstrelu za daljšo dobo, za drugo divjad pa za leto 1967.

Zajec:	Fazan:	Srnjad:
1955 47	1955 4	1955 5
1960 57	1960 8	1960 12
1965 52	1965 1	1965 16
1966 80	1967 1	1967 25
1967 51		

Drugo (1967): gozdni jerebi 16, lisice 20, divje mačke 2, kune 2, dihurji 2.

Iz navedenih podatkov o odstrelu izhaja, da se je v razdobju 1955—67 znižal odstrel zajcev, odstrel velike divjadi pa je mnogo višji, kar nam dovoljuje sklep, da je podobno tudi s staleži divjadi. Če primerjamo za celotni teritorij občine Grosuplje odstrele glavnih treh vrsti divjadi med letom 1955 (v LD Dobrepolje za zajca l. 1964) in 1967 dobimo naslednji pregled:

	1954/55	1967
Jelenjad	0	23
Srnjad	65	189
Zajec	492	451

Odstrel jerebic in fazanov močno varira, je pa v bistvu nizek, se pravi da je nizek tudi stalež te divjadi in da poljski perjadi pogoji v loviščih občine Grosuplje ne ustrezajo. Dejstvo je, da se je samo nenehnemu vlaganju fazanov in jerebic, in tudi zajca, zahvaliti, da sploh lovske družine imajo poljsko perjad. Vse lovske družine (z izjemo LD Dobrepolje in Ilova gora) so v razdobju do 1967 vsaj enkrat, nekatere pa tudi večkrat vložile v lovišče

fazane. Lovske družine Dobrepolje, Grosuplje, Ivančna gorica in Št. Vid pri Stični so vnašale tudi zajca.

Največ je v svoje lovišče vložila male divjadi LD Grosuplje: skoraj vsako leto vlaga fazane in jih je doslej vložila najmanj 500, bodisi kebkov ali odraslih fazanov; zajce je vložila nekajkrat, skupaj približno 100, pa tudi približno 50 jerebic.

OBČINSKA KROMPIJA 1963-70

Jane Šturm

1. Sklepi samoprilepki v polji krajinskih skupnosti

Prva je v rodni vradli samoprilepek Krajevna skupnost Podtabor. O samoprilepkih so občani odločili na rednem zasedanju, ki je bil dne 5. 4. 1969. Na podlagi ugodnega mnenja glavarja volitev je leta 1969 Krajevna skupnost Podtabor, pod predsedstvom Janeza Šabernika, sprejel sklep v zvezi s samoprilepki, ki vsebuje naslednje določbe: 1. in 2. odstavek 1. in 2. člena.

Samoprilepek je uveden v uporabo za dobo treh let od 1. 1. 1969 do 31. 12. 1971 in ga plačujejo:

- lastniki in upravniki zemljišč v višini 1 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upravniki 2 % od neto osebnih dohodkov in pokojnin in
- ostali in drugi samostojni posilci 3 % od čistega dohodka.

Za uvedbo samoprilepka je Krajevna skupnost namenila poseben gradbeni odbor. Ta odbor naj se sklene določiti vrstilo in kreditno, ki ga je najda Občinska občina Grosuplje dne 26. 6. 1969 pri KBH Ljubljana in svetovi samoprilepka, je bila v letu 1970 položena groba odločna predela in tudi Grosuplje-Podtabor vas, zaradi česar pa so bile uvedene do Podtabora. Dela je opravila Črna podjetna Ljubljana v okviru razpisne vloge za izvedbo dela. Pri tem se ugotovi, da Črna ni dala SRS, ki ugotovi, v katero mesto in sklop pripada v upravljanje občine.

Prvi občinski svetovi povzema naslednje namere: 1. in 2. odstavek 1. in 2. člena. Pri tem so v občini nekateri najbolj priznani gospodarji krajinski skupnosti Smerje-Sap. Samo so se tudi odločili, da Krajevna skupnost odloči in samoprilepek namerno in redno plačuje samo 1. in 2. odstavek 1. in 2. člena. Krajevna skupnost Smerje-Sap, pod predsedstvom Antona Fritschja, je uvedla samoprilepek v uporabo za dobo treh let od 1. 1. 1969 do 31. 12. 1971 in ga plačujejo:

- lastniki in upravniki zemljišč v višini 1 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upravniki 2 % od neto osebnih dohodkov in pokojnin in
- ostali in drugi samostojni posilci 3 % od čistega dohodka.

V Krajevni skupnosti Smerje-Sap plačujejo samoprilepek občani naslednje kraje: Huda polna, Paradižje, Podgorica, Razlota, Bela pri Smerju, Vozar, Vrč in del mesta Mali Vrč in Taka.

Prav tako samoprilepki so uvedeni na posebnem rednem Krajevni skupnosti Smerje-Sap. Ta je imenovala gradbeni odbor, ki ugotovi, da se leto in

OBCINSKA KRONIKA 1969-70

Jože Marolt

1. Štirje samoprispevki v petih krajevnih skupnostih

Prva je v občini uvedla samoprispevek Krajevna skupnost Podtabor. O samoprispevku so občani odločali na referendumu, ki je bil dne 5. 1. 1969. Na podlagi ugodnega izida glasovanja volivcev je Svet Krajevne skupnosti Podtabor, pod predsedstvom Janeza Štibernika, sprejel sklep o uvedbi krajevnega samoprispevka za financiranje asfaltiranja ceste III. in IV. reda Grosuplje—Podtabor.

Samoprispevek je uveden v denarju za dobo treh let od 1. 2. 1969 do 31. 1. 1972 in ga plačujejo:

- lastniki in uživalci zemljišč v višini 5 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upokojenci 2 % od neto osebnih dohodkov oz. pokojnin in
- obrtniki in drugi samostojni poklici 5 % od čistega dohodka.

Za izvedbo asfaltiranja je Krajevna skupnost imenovala poseben gradbeni odbor. Ta skrbi tudi za zbiranje dodatnih sredstev. S kreditom, ki ga je najela Skupščina občine Grosuplje dne 24. 6. 1970 pri KBH Ljubljana in sredstvi samoprispevka, je bila v jeseni leta 1970 položena groba asfaltna prevleka na cesti Grosuplje—Ponova vas, zemeljska dela pa so bila izvedena do Podtabora. Dela je opravilo Cestno podjetje Ljubljana v okviru razpoložljivih sredstev investitorja. Pri tem je zanimivo, da Cestni sklad SRS, ki upravlja z navedeno cesto, ni ničesar prispeval k modernizaciji cestišča.

Razvoj cestnega prometa povzroča nevzdržne razmere zlasti v naseljih, ki ležijo ob makadamskih cestah. Pri tem so v občini nedvomno najbolj prizadeti prebivalci Krajevne skupnosti Šmarje-Sap. Zato so se tudi občani te krajevne skupnosti odločili za samoprispevek namensko za asfaltiranje ceste III. reda na odseku Mali vrh—Šmarje-Sap-Cikava. Krajevna skupnost Šmarje-Sap, pod predsedstvom Antona Frbežarja, je uvedla samoprispevek v denarju za dobo treh let od 1. 7. 1969 do 30. 6. 1972 in ga plačujejo:

- lastniki in uživalci zemljišč v višini 3 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upokojenci 1,5 % od neto osebnih dohodkov oz. pokojnin in
- obrtniki in drugi samostojni poklici 3 % od čistega dohodka.

V Krajevni skupnosti Šmarje-Sap plačujejo samoprispevek občani naselij: Cikava, Huda polica, Paradišče, Podgorica, Razdrto, Sela pri Šmarju, Veliki Vrh in del naselja Mali Vrh in Tlake.

Sredstva samoprispevka se zbirajo na posebnem računu Krajevne skupnosti Šmarje-Sap. Ta je imenovala gradbeni odbor, ki skrbi, da se želje in

potrebe občanov, zaradi katerih so se odrekli delu svojih dohodkov, čimprej uresničijo. Pri tem si Krajevna skupnost prizadeva zgraditi tudi priključek na obstoječo cesto I. reda Ljubljana—Zagreb.

V letu 1970 sta bila v občini uvedena dva nova samoprispevka. Na predlog zbora občanov je najprej Krajevna skupnost Grosuplje dne 15. 3. 1970 izvedla referendum, na katerem so se občani odločili za sofinanciranje gradnje šole v Grosupljem in otroško-varstvene ustanove. Izid glasovanja je bil:

V o l i š č a	Število volilnih upravičencev	Število volivcev, ki so glasovali	I z i d g l a s o v a n j a		
			za	proti	neveljavne glasovnice
1. Zadrudni dom	931	721	646	72	3
2. Gasilski dom	558	469	423	45	1
3. Gatina	75	69	56	13	—
4. Spodnje Blato	94	83	74	7	2
5. Perovo	110	101	79	21	2
6. Brvace	93	81	48	27	6
7. Brezje	67	57	37	18	2
Skupaj:	1928	1581	1362	203	16

Tako ugoden rezultat izida glasovanja v Grosupljem niso pričakovali največji optimisti.

Svet krajevske skupnosti Grosuplje, ki mu je predsedoval Jakopin Janez, je podprt z odločnim »da« volivcev uvedel samoprispevek za čas od 1. 4. 1970 do 31. 3. 1974. Ta samoprispevek plačujejo na območju celotne krajevske skupnosti:

- lastniki in uživalci zemljišč v višini 5 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upokojeni 2 % od neto osebnih dohodkov oz. pokojnin in
- obrtniki in drugi samostojni poklici 3 % od čistega dohodka.

Med tem ko so se občani v Grosupljem odločali za sofinanciranje nove moderne šolske zgradbe in vzgojno-varstvene ustanove, so v vaseh dobrepoljske doline tekale obširne priprave za uvedbo samoprispevka za zgraditev vodovoda. Po vseh vaseh so bili zbori občanov, na katerih so razpravljali volilci o pripravljenosti za sofinanciranje. Na predlog sveta Krajevske skupnosti Dobropolje in Krajevske skupnosti Ponikve je občinska volilna komisija izvedla dne 17. 5. 1970 referendum, na katerem so volilci glasovali o uvedbi samoprispevka za sofinanciranje vodovoda v dobrepoljski dolini. Izid glasovanja je bil:

Volišča	Število volilnih upravičencev	Število volivcev, ki so glasovali	Izid glasovanja		
			za	proti	neveljavne glasovnice
1. Predstruge	71	69	69	—	—
2. Zdenska vas	163	148	120	28	—
3. Mala vas	92	85	84	1	—
4. Zagorica	170	148	115	33	—
5. Bruhanja vas	89	82	63	16	3
6. Podgora	87	84	77	7	—
7. Podpeč	87	84	34	47	3
8. Kompolje	301	233	206	26	1
9. Videm	278	244	231	12	1
10. Ponikve - vas	216	189	184	4	1
11. Ponikve - zavod	142	135	132	3	—
12. Cesta	174	107	89	18	—
Skupaj:	1870	1608	1404	195	9

Na podlagi pozitivne odločitve občanov je Skupščina občine Grosuplje dne 3. 6. 1970 uvedla v Krajevni skupnosti Dobropolje in Krajevni skupnosti Ponikve samoprисpevek za obdobje petih let od 1. 7. 1970 do 30. 6. 1975. Po tem predpisu plačujejo:

- lastniki in uživalci zemljišč v višini 5 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upokojenci 2 % od neto osebnih dohodkov oz. pokojnin in
- obrtniki in drugi samostojni poklici 2 % od čistega dohodka.

Sredstva samoprисpevka se zbirajo namensko na poseben račun. Ker so potrebna velika finančna sredstva za izgradnjo vodovoda, saj dosegajo 2-letni proračun občine Grosuplje, gradbeni odbor zbira dodatna sredstva občanov in delovnih organizacij.

Iz navedenega pregleda je razvidno, da so se volivci v vseh štirih primerih odločili, da z lastnimi sredstvi prispevajo k zadovoljevanju skupnih potreb. Zanimivo pri tem je, da so stopnje prispevkov v vseh štirih krajevnih skupnostih različne, kar otežkoča delovnim organizacijam administrativno-tehnično obračunavanje.

2. Občani volilne enote Metnaj so se odločili za lastno krajevno skupnost

V občini, ki ima 22 krajevnih skupnosti, se je v letu 1970 pridružila Krajevna skupnost Metnaj. To so ustanovili prebivalci na zboru občanov dne 11. 1. 1970 tako, da so se vasi volilne enote Metnaj odcepile od Krajevne skupnosti Stična. Sklep o ustanovitvi lastne krajevne skupnosti so občani utemeljili:

- volilna enota Metnaj je v naravi ločena od volilne enote Stična, predel je hribovit in imajo zato prebivalci kraja drugačne potrebe kot v Stični,

- volilna enota Metnaj je imela po osvoboditvi svojo OF organizacijo in gasilsko četo,
- v Metnaju je gasilski dom, v katerem so lahko sestanki vseh političnih organizacij,
- v bivšem okraju Grosuplje je v kraju samostojno deloval mladinski aktiv, ki je bil eden najboljših,
- občani volilne enote Metnaj želijo zadovoljevati skupne potrebe, ki jih imajo, zlasti žele zgraditi vodovod, izboljšati električno napetost (gradnja trafo postaje) in cestne povezave.

Svet Krajevne skupnosti Stična ni nasprotoval ustanovitvi nove Krajevne skupnosti Metnaj. Navedeni sklep je podprl tudi izvršni odbor občinske konference SZDL Grosuplje. Zato je občinska skupščina na svoji seji dne 29. 4. 1970 potrdila sklep zbora občanov o ustanovitvi Krajevne skupnosti Metnaj, ki obsega vasi: Metnaj, Obolno, Planina, Osredok nad Stično, Poljane pri Stični, Mala Goričica, Pristava nad Stično, Mekinje nad Stično in Dobrava pri Stični. Za prvega predsednika novoustanovljene Krajevne skupnosti je bil izvoljen Čož Franc.

3. Odlikovani občani

Predsednik Skupščine občine tov. Ivan Ahlin je dne 27. 11. 1970 svečano izročil šestim občanom odlikovanja, s katerimi jih je za njihovo delo odlikoval predsednik republike Josip Broz-Tito. Odlikovanja so prejeli naslednji občani:

1. Ahlin Franc, Vel. Stara vas 10: red dela s srebrnim vencem,
2. Gliha Ivo, Malo Hudo 6: red bratstva in enotnosti s srebrnim vencem,
3. Kobal Franc, Oddelek milice Ivančna gorica: medalja zasluge za narod,
4. Miklič Marjan, Videm 40: red dela z zlatim vencem,
5. Požek Jože, Oddelek milice Dobropolje: red dela s srebrnim vencem,
6. Tratnik Jože, Vel. Loka 25: red dela s srebrnim vencem.

Za visoka priznanja se je na svečanosti v imenu odlikovancev zahvalil tov. Miklič Marjan, direktor Stolarne Dobropolje.

V letu 1970. je občinska konferenca SZDL prvič podelila »Priznanje OF«. Priznanja OF za družbeno-politično delo so 6. maja prejeli naslednji občani:

Kavčič Dušan, Lesjak Janez, Podkoritnik Vera, Puš Anton in Štibernik Janez.

Priznanja OF se lahko podeljuje tudi za dosežke na kulturnem in umetniškem področju. Tovrstna priznanja v občini doslej niso bila podeljena.

4. 50-letnica tovarne Motvoz in platno Grosuplje in 10-letnica podjetja Kovinastroj Grosuplje

Delavci tovarne Motvoz in platno so dne 4. 7. 1970 praznovali jubilej, 50-letnico ustanovitve. V ta namen so organizirali svečanost v Taborski jami. Pozdravni govor je imel predsednik delavskega sveta tov. Karol Hočevnar. O razvoju podjetja pa je spregovoril direktor tov. Jože Logar.

V tem letu je imelo 10-letnico ustanovitve tudi podjetje za izdelavo gostinske opreme Kovinastroj Grosuplje. Podjetje je ob ustanovitvi zaposlovalo 20 delavcev, v letu 1970 pa jih je v podjetju delalo 170. Delovni kolektiv je proslavil obletnico dne 30. 5. 1970. Podjetje je od ustanovitve do leta 1967 vodil direktor Alojz Predalič, po tem letu pa je delavski svet imenoval za direktorja oec. Bena Marjetiča.

5. Prvi kulturni teden v Šentvidu pri Stični

Prvi kulturni teden v Šentvidu pri Stični je bil pod pokroviteljstvom predsednika izvršnega sveta skupščine SRS Staneta Kavčiča v dneh od 25. julija do 9. avgusta 1970. V tem tednu so bile v kraju številne prireditve, katere sta organizirala pripravljalni in častni odbor. Predsednik častnega odbora je bil predsednik skupščine občine tov. Ivan Ahlin, pripravljalnega odbora pa Slavko Videnič, ravnatelj osnovne šole v Šentvidu pri Stični. Idejo za organizacijo kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični je dal Tone Kozlevčar, ki je veliko prispeval k uresničitvi obsežne in kvalitetne kulturne manifestacije v občini.

Pred dvajsetimi leti je bil v Šentvidu pri Stični prvi koncert Slovenskega okteta, ki je bil ustanovljen na pobudo naših izseljencev. Za ta pomembni jubilej je Slovenski oktet priredil koncert 1. 8. 1970 v prenapolnjeni dvorani osnovne šole.

Pripravljalni odbor je o pomenu in načrtih prvega kulturnega tedna izdal posebno publikacijo, ki jo je uredil uredniški odbor. Ta odbor so sestavljali: Peter Šoštarič (odgovorni urednik), Tone Kozlevčar in Slavko Videnič. V navedeni brošuri je bil objavljen program tedna, o njegovem pomenu in dvajsetletnici Slovenskega okteta pa je napisal krajši sestavek Ivan Ahlin, prispevek o Šentvidu kot kulturnem in gospodarskem središču sta dala Jože Kastelic in Slavko Videnič, o prvem koncertu Slovenskega okteta je zapis Gabra Zorca, Zima Vrščajeva je opisala pomen Slovenskega okteta za naše izseljence, Tone Kozlevčar pa je dal oris kulturnega tedna in »Ribničana Urbana« — spomenika našim izseljencem.

Najbolj množična prireditev kulturnega tedna je bila povorka narodnih noš, pevskih zborov, godbe in odkritje spomenika našim izseljencem. Spomenik, ki stoji pred novo osnovno šolo, je delo kiparja Petra Jovanoviča in predstavlja našega prvega popotnika »Ribničana Urbana«. Ob odkritju spomenika je množici poslušalcev govoril Bogdan Pogačnik.

O prvem kulturnem tednu v Šentvidu pri Stični so dnevno poročali osrednji slovenski časopisi. Ta prireditev je tako preseгла lokalne okvire z željo, da postane tradicionalna. Organizacija prireditve je v celoti uspela. Posebno priznanje so dali obiskovalci organizatorjem za vzorno ureditev kraja in okolice.

6. Regulacija Grosupeljščice¹

Projekt za melioracijo grosupeljske doline je izdelalo podjetje »Projekt za nizke zgradbe« iz Ljubljane s sodelovanjem Uprave za vodno gospodarstvo

¹ Podatke je zbral dipl. ing. Mile Sojar.

LRS — Tehnična sekcija za gornjo Savo dne 22. 9. 1958. Odgovorni projektant je bil ing. Edo Fugina, pri hidrotehničnem delu pa je sodeloval projektant Miran Kristan.

Glavni projekt obravnava regulacijo Grosupeljščice obenem z delno regulacijo Perovskega potoka.

ObLO Grosuplje oz. Vodna skupnost za melioracijo grosupeljske doline sta kot investitorja dne 30. 6. 1959 predložila okrajni revizijski komisiji v revizijo glavni projekt za melioracijo Grosupeljščice. Z odločbo št. 10/2-7299/1-1959 z dne 18. 7. 1959 je bil potrjen glavni projekt.

Sledil je daljši časovni presledek do začetka del. V tem času so se izvajale regulacije na grosupeljskem polju z namenom, da se pridobijo kvalitetnejša zemljišča za kmetijstvo. V maju leta 1967. so pričela prva dela pri regulaciji Grosupeljščice. V tem letu je Splošna vodna skupnost Ljubljana-Sava, ki je bila izvajalec del, uredila 380 m struge in zgradila železo-betonski most v smeri proti Jerovi vasi. V naslednjem letu je bila podaljšana regulacija Grosupeljščice do Kolenčevega mlina v Prapročah pod jezom v dolžini 530 m. Regulacija potoka se je nadaljevala v letu 1969 mimo športnega igrišča v dolžini 540 m. V letu 1970 je bil urejen odsek struge proti Jerovi vasi v dolžini 882 m. Programira se, da bodo dela končana v letu 1971. Po predvidevanjih naj bi se v tem letu zgradil nov most pod Jerovo vasjo čez regulirano strugo Grosupeljščice v smeri motela. Skupno je bilo v navedenih štirih letih reguliranih 2332 m struge. V ta namen porabljena sredstva so znašala 635.000 din. Financiranje se je izvajalo iz sredstev vodnega prispevka, prispevkov gospodarskih in družbenih organizacij.²

Regulacija Grosupeljščice bo imela za razvoj naselja velik pomen. V Skladu z urbanističnim programom občine in nastalimi potrebami »Projektivni atelje« za predel ob potoku že izdeluje podrobnejšo študijo za namensko izkoriščanje površin za zidavo, šport in rekreacijo.

7. Prvo asfaltirano cestišče v mestu Višnja gora

Avtocesta se je mestu izognila. Stara deželna cesta je ostala. Komaj se je prah polegel, se je zaradi hitrega porasta prometa ponovno dvignil, k temu pripomorejo tudi prometniki, ki občasno preusmerijo promet po stari cesti. Krajevna skupnost je, ne da bi čakala pomoči, pričela z zbiranjem sredstev za asfaltiranje cestišč v mestu. Gradbeni odbor Krajevne skupnosti se je kot investitor pričel pogovarjati s Cestnim podjetjem v Ljubljani. Dogovorili so se za asfaltiranje cestišča od priključka do gostilne Šerek v Višnji gori. Dne 24. 10. 1970 je Cestno podjetje pričelo z delom, končalo pa je 30. 10. 1970. V tem času je asfaltiralo 1725 m cestišča. Vrednost opravljenih del je 276.000 din. Gradbeni odbor Krajevne skupnosti je pod predsedstvom Pavla Groznika v skladu s pogodbo z izvajalcem večji del vrednosti opravljenega dela poravnal z zbranimi prispevki občanov, delovnih organizacij in Krajevne skupnosti. Za ureditev ceste, ki poteka po mestu, pa je Krajevna skupnost zaprosila za sredstva Cestni sklad SRS, ki z navedeno cesto upravlja.

² Glavni projekt je financiral Republiški kmetijski sklad 1958/59.

Pomen asfaltiranja v Višnji gori je dvojen. Občanom se izboljšujejo higienske razmere, predvsem pa se ureja in olepšuje okolica, ki je bila precej zanemarjena. Višnja gora pa ima z okolico lepe možnosti za razvoj turizma.

8. Gradnja ceste Leskovec pri Višnji gori—Besnica

V letu 1969 sta se Krajevna skupnost Višnja gora in Krajevna skupnost Besnica v občini Ljubljana-Moste-Polje dogovorili za skupno financiranje izgradnje ceste Leskovec—Besnica. Z navedeno cestno povezavo bodo največ pridobili vaščani Leskovca. Omogočen bo reden odkup mleka in kmetijskih pridelkov, kraj pa bo po najkrajši poti povezan z Ljubljano.

Krajevna skupnost Višnja gora je prevzela pobudo in začela pridobivati možne investitorje. Tako je Gozdno gospodarstvo Ljubljana pripravilo vso dokumentacijo z načrti. Denarna sredstva pa so prispevali: Skupščina občine Ljubljana-Moste-Polje, Skupščina občine Grosuplje, Krajevna skupnost Višnja gora in Krajevna skupnost Besnica. Doslej so navedeni za gradnjo ceste vplačali 93.000 din, predračun za investicijo pa je znašal 280.000 din. Z gradnjo ceste so začeli v letu 1969, po predvidevanjih bodo dela dokončana v letu 1972. Opravljenih je že 70 % del. Veliko so prispevali vaščani s prostovoljnim delom. Pri najbolj težavnem delu pa je sodelovala tudi enota JLA.

9. Novi most v Zagradcu prek reke Krke

Stari leseni most prek reke Krke v Zagradcu je dotrajal. Stevilni ogledi strokovnjakov so dali isti rezultat: popravilo mostu se ne izplača, treba je zgraditi nov most. Skupščina občine je naročila in iz proračuna plačala ustrezne načrte. Zaradi pomanjkanja denarja se je z gradnjo odlašalo. V letu 1970 je stanje mostu doseglo kritično stanje. Potniki so izstopali in prek mostu hodili peš. Tudi za prazen avtobus je postal prevoz nevaren. Skupščina občine je iskala vse možnosti, da bi za gradnjo mostu najela kredit. Ko je cestni sklad skupščine občine dobil premostitveni kredit v znesku 400.000 din, je dela oddal SGP Grosuplje, ki je takoj pričelo z delom. V času gradnje je bil speljan obvoz. V mesecu septembru 1970 pa je bil most dograjen in Ambrus ponovno po najkrajši poti povezan z drugimi kraji v občini.

10. Potrošniški center v Šentvidu pri Stični in nova trgovina v Ponikvah

Domače trgovsko podjetje Tabor Grosuplje ima večletni program izgradnje trgovin. V letu 1970 je na območju občine zgradilo potrošniški center v Šentvidu pri Stični in uredilo trgovino v Ponikvah. Investicijska vrednost novo zgrajene trgovine v Šentvidu pri Stični je 1.550.000 din, v Ponikvah pa 175.000 din. Projekt objekta v Šentvidu pri Stični je izdelal ing. Stojan Berce iz Projektivnega ateljeja v Ljubljani, izvajalec del je bilo Splošno gradbeno podjetje Grosuplje. Potrošniški center v Šentvidu pri Stični so svečano odprli 3. 7. 1970 in pomeni za kraj veliko pridobitev. Celotno investicijo je podjetje financiralo iz lastnih sredstev.

11. Obnovljena elektrifikacija v Taborski jami

Dotrajana električna napeljava v Taborski jami je že vrsto let povzročala Turističnemu društvu v Grosupljem, ki z jamo upravlja, številne težave. Zato se je društvo odločilo za obnovo električne napeljave. V ta namen je sodelovalo z upravo Postojnske jame, ki je izdelala potrebne načrte. Zaradi slabe električne napetosti je bilo treba za potrebe restavracije in jame zgraditi tudi trafo postajo. Gradnjo daljnovoda in trafo postaje je financiralo in izvedlo podjetje Elektro Ljubljana-okolica, Skupščina občine Grosuplje pa mu je posredovala bančni kredit. Obnovo notranje elektrifikacije je financiralo Turistično društvo Grosuplje.

Dela v jami pri obnovi električne napeljave in osvetlitve kapnikov je neposredno vodil tov. Janez Lesjak, predsednik Turističnega društva Grosuplje. Ta ima tudi največ zaslug, da je Taborska jama danes, po izjavi številnih obiskovalcev, ena izmed najboljše osvetljenih jam v Sloveniji. Otvoritev obnovljene elektrifikacije Taborske jame je bila 4. 6. 1970.

12. Otvoritev motela v Grosupljem

Dne 24. 12. 1970 je Hotel Turist iz Ljubljane v Grosupljem, na križišču pod Perovem odprl motel. Pred otvoritvijo je zbranim povablencem govoril o pomenu investicije ter načrtih direktor Hotela Turist Tone Kolar. Motel je odprl predsednik Skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin. Med številnimi gosti, ki so prisostvovali otvoritvi motela, sta bila tudi član IS SRS tov. Franc Razdevšek in predsednik Gospodarske zbornice SRS tov. Leopold Krese.

Projekte za motel je izdelal dipl. ing. arh. Grega Košak. Izvajalec del je bilo gradbeno podjetje Obnova. Posebnost motela je zimski in letni bazen. V sestavu motela je tudi manjši kamping, ki je v njegovi neposredni bližini.

Motel je po svoji arhitekturi in vsklajenosti z okolico med najlepšimi v Sloveniji. V občini pa je nesporno največji gostinsko-turistični objekt. Z dograditvijo tega objekta so se uresničile dolgoletne želje turističnih delavcev in prebivalcev Grosuplja. Ustvarjena je tudi osnova za hitrejši nadaljni razvoj drugih dopolnilnih dejavnosti.

13. Množična udeležba pri fluorografiranju prebivalstva³

Po odloku Skupščine občine se izvaja v občini Grosuplje vsaka 4 leta fluorografska akcija, katere namen je pravočasno odkriti med prebivalstvom vsa poznana obolenja prsnega koša, obolenja pljuč, srca, velikih žil in podobno. Najpomembnejši obolenji, ki jih uspeva odkrivati množična fluorografija, sta pljučna tuberkuloza in pljučni rak.

Fluorografska akcija v občini je bila junija 1970 in je trajala 11 dni. Fluorografiranje je bilo obvezno za vse prebivalce občine, stare nad 24 let. Mladino pod 24 let starosti se ni fluorografiralo, ker je pri njej zelo malo skritih tuberkuloznih obolenj. Fluorografiranje se je izvajalo v 34 krajevnih bazah, ki so bile kar najbolj približane in dostopne občanom.

Od 13.461 poklicanih oseb se je fluorografiranje udeležilo 12.177 oseb. Zaradi odselitev, težjih bolezni, služenja v JLA in drugih upravičenih vzrokov se fluorografiranje ni udeležilo 1073 oseb, tako da je bilo neupravičeno odsotnih le 211 občanov. Dejanska udeležba je znašala 90,5 % (v letu 1966 pa 89 %), z upravičeno odsotnimi osebami pa 98,5 % (v letu 1966 pa 97 %); tako je bila med najboljšimi v SR Sloveniji.

Fluorografska akcija je po mnenju inštituta za pljučne bolezni in tuberkulozo Golnik upravičena in uspešna le tedaj, če so upravni in politični organi v občini sposobni zagotoviti vsaj 95 % udeležbo. Občini Grosuplje je z brezhibno organizacijo, z dobro upravno-tehnično pripravo, ob množični podpori vseh družbeno-političnih dejavnikov, uspelo zagotoviti polnoštevilno udeležbo prebivalstva in s tem opravičiti koristnost fluorografske akcije.

14. Zmanjšanje števila naselij in naraščanje prebivalstva

V občini je več naselij, ki so med seboj tako povezana, da so v naravi ena celota ali pa bodo zaradi naraščajoče urbanizacije kmalu postala. V pripravah za popis prebivalstva in stanovanj, ki so potekale leta 1970, so določene združitve naselij predlagali zbori volivcev v Grosupljem, Stični in Šmarje-Sapu. Skupščina občine Grosuplje je dala o predvidenih združitvah pozitivno mnenje na seji dne 29. 4. 1970. Združitev je izvedel republiški sekretar za pravosodje in občo upravo dne 9. 2. 1971. Odredba o združitvi, razdružitvi in o preimenovanju nekaterih naselij v SR Sloveniji (Ur. list SRS, št. 3/71) je začela veljati dne 17. 2. 1971. Z navedeno odredbo se je v občini sestava naselij spremenila takole:

a) Naselje Šmarje-Sap, naselje Razdrto in del naselja Tlake s hišnimi številkami od 1 do 5 in 25, so se združila v eno naselje *Šmarje-Sap*.

b) Naselje Grosuplje, naselje Perovo in Jerova vas so se združila v eno naselje z imenom *Grosuplje*.

c) *Gaberju pri Stični* se je pripojilo del naselja Metnaj s hišnima številka 36 in 37.

Z navedenimi združitvami se je v občini število naselij zmanjšalo od 213 na 210. Po prvih predhodnih podatkih o popisu prebivalstva 31. 3. 1971, opravljenem od 1. do 10. aprila, se število prebivalstva v občini povečuje in znaša 23.025, kar predstavlja 1,9 % porast v primerjavi s popisom v letu 1961. Število gospodinjstev je 6400, stanovanj pa 6206. Na začasnem delu v tujini je 429 oseb.

³ Prispevek je napisal Slavko Zupančič.

**SPOMENICA O NADALJNEM DELU ZA SPOMINSKI MUZEJ
LOUISA ADAMIČA IN PRIPRAVAH ZA USTANOVITEV
SLOVENSKEGA IZSELJENSKEGA MUZEJA**

France Adamič

Na pobudo GO Socialistične zveze delovnih ljudi Slovenije je Društvo slovenskih književnikov prevzelo organizacijo Spominskega muzeja Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši v Prapročah pri Grosupljem. Spomladi leta 1966 je društvo imenovalo pripravljalni odbor, ki mu je predsedoval pisatelj prof. Anton Ingolič. Odbor se je obrnil na mnoge imetnike literarne zapuščine in korespondence ter drugega dokumentacijskega gradiva doma in v Ameriki ter iz gradiva v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice izbral najpomembnejše dokumente, katere sta uredila prof. Alfonz Gspan in prof. arch. Tine Kurent. Pri tem smo ugotovili, da je razstavnega gradiva mnogo preveč za razpoložljiva sredstva in razstavni prostor. Razen tega je odbor odkupil od sorodnikov pokojnega pisatelja Louisa Adamiča eno sobo in stopnišče ter gradbeno uredil tudi drugo sobo. K stroškom za ureditev muzeja in odkup je največji del stroškov pokrila Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti S. R. Slovenije, en del stroškov sta pokrila skupščina občine in Splošno gradbeno podjetje Grosuplje. Spominski muzej Louisa Adamiča je odprl dne 7. julija 1969 predsednik pripravljalnega odbora tov. Ingolič v navzočnosti podpredsednika IS SRS tov. Bena Zupančiča in republiškega sekretarja za prosveto in kulturo tov. Toma Martelanca, zastopnika občinske skupščine Grosuplje ter številnih sorodnikov, prijateljev in gostov iz Jugoslavije ter izseljencev iz Amerike. Na dan otvoritve je bilo v muzeju sledeče število eksponatov:

1 doprsni kip L. Adamiča, delo akad. kiparja B. Kalina; 1 grafični portret L. Adamiča, delo prof. B. Jakca; 26 knjig v originalu in prevodu; 15 revij in brošur; 12 kosov pohištva in drugih eksponatov; 15 pisem in rokopisov ter 6 osebnih predmetov L. Adamiča.

Ob odpiranju muzeja in tudi že prej se je porajala misel o razširitvi programa in ustanovitvi Slovenskega izseljenskega muzeja, ki naj bi v drugih prostorih Adamičeve rojstne hiše predstavil celotno prvo obdobje izseljevanja Slovencev v Ameriko, v prvi vrsti pa najpomembnejše predstavnike izseljencev kot so Etbin Kristan, Friderik Baraga, brata Jager, Mirko Kuhelj, Ivan Molek, Janko N. Rogelj, Ivan Zorman in drugi, njihova literarna dela, izseljeniški tisk in podobno.

Občinska skupščina Grosuplje je izročila Spominski muzej Louisa Adamiča v upravljanje Etnografskemu muzeju v Ljubljani, ki je nekoliko pre-

uredil razstavni del, dopolnil zbirke z nekaj etnografskimi eksponati ter začel s propagando za obisk in popularizacijo tega in podobnih izpostavljenih muzejskih zbirk (Jurčičev). Pri tem pa se pojavlja vprašanje nadaljnega urejanja muzeja, prirejanja občasnih razstav, postopnega ali celotnega odkupa rojstne hiše in sredstev za urejanje ter vzdrževanje zbirk.

Glede na povezanost izseljenstva z našo narodno skupnostjo, kulturno poslanstvo in družbeno ekonomsko vlogo, smatramo da je vprašanje ustanovitve Slovenskega izseljenskega muzeja naša skupna naloga, ki jo moramo rešiti dokler še živi in dela naša starejša emigracija, ki je za muzej prav tako zainteresirana. Pri tem naj bi odločilno vlogo prevzela Slovenska izseljenska matica, ki ima največ stikov z izseljenci, obenem največ možnosti ter odgovornosti. Poleg finančnih sredstev naj bi Matica čimpreje rešila dvojno vprašanje:

Prvič, vprašanje odkupa, postopno ali celotno poslopje rojstne hiše Louisa Adamiča ter njene adaptacije za potrebe muzeja;

Drugič, zbiranje gradiva doma in na tujem, zlasti v obsegu zgoraj nakananega programa.

V Ljubljani, dne 31. januarja 1969¹

¹ Spomenico naj bi podpisale prizadete ustanove: a) Etnografski muzej Slovenije; b) Društvo slovenskih književnikov, Pripravljalni odbor za Spominski muzej Louisa Adamiča in c) Občinska skupščina Grosuplje, vendar je spomenica ostala v konceptu. Spomenico je koncipiral France Adamič po razpravi na zadnji seji Pripravljalnega odbora za Spominski muzej L. Adamiča.

GROSUPLJE

Uredniški odbor Zbornika občine Grosuplje

vabi občane k sodelovanju: dosedanje in nove sodelavce, šolska vodstva ter samoupravna telesa delovnih organizacij, da pripravijo poročila o svojem delu ter razprave o gospodarskih, kulturnih, strokovnih in znanstvenih vprašanjih za četrto številko Zbornika, ki bo izšla v **oktobru 1972**. Prispevke pošljite do 15. februarja 1972 na naslov: **ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE, p. p. 11.**

ZA

OBČINSKI PRAZNIK

OBČINE

GROSUPLJE

DNE 29. oktobra 1971

CESTITAJO VSEM OBČANOM,

BORCEM,

DELOVNIM ORGANIZACIJAM IN KOLEKTIVOM

OBČINSKA SKUPŠČINA

OBČINSKA KONFERENCA SZDL

OBČINSKI KOMITE ZKS

OBČINSKI KOMITE ZMS

OBČINSKI SINDIKALNI SVET

OBČINSKI ODBOR RK

ZDRUŽENJE BORCEV NOV

GROSUPLJE

PODJETJE

AVTOPREVOZ

IVANČNA GORICA

TELEFON 783-021

je bilo ustanovljeno leta 1958. Tedaj je podjetje razpolagalo z enim kamionom, brez kakršnihkoli drugih osnovnih sredstev. V obdobju od leta 1958 do danes je podjetje nabavljalo osnovna sredstva — kamione in si postavilo svojo poslovno stavbo ter mehanično delavnico; vse to iz lastnih sredstev. Danes razpolaga podjetje s 35 vozili v skupni vrednosti 3 300 000 Ndin z letno realizacijo cca 6 000 000 Ndin. Podjetje se ukvarja s tuzemsko špedicijo ter popravilom vseh vrst cestnih motornih vozil.

Cenjenim strankam se priporoča za naročila prevoznih uslug.

TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ — UVOZ

ADAMIČ

TRST — VIA S. LAZZARO 23-II — Tel. 28-449, 31-996

OBRATNO PODJETJE

STROJNO MIZARSTVO

SENTVID PRI STICNI — tel. 8 (785-008)

izdeluje vse vrste stavbnega pohištva, oken in vrat,
hotelsko, laboratorijsko, stanovanjsko in drugo po-
hištvo.

Nudi tudi žagan les in druge obrtniške storitve.

Podjetje priporoča svoje priznane izdelke cenjenim
strankam, poslovnim prijateljem in vsem občanom.

Gradbeno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno 27. 8. 1946. leta, z odločbo takratnega Okrajnega ljudskega odbora, kot Okrajno gradbeno podjetje, z namenom, da obnavlja porušeno podeželje.

Pod nazivom

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

GROSUPLJE

pa posluje od 19. 9. 1961 dalje.

Ob ustanovitvi je bilo podjetje manjšega značaja, saj ni imelo, razen nekaj orodja, nobenih osnovnih sredstev. Poslovati je pričelo takorekoč iz nič, le z nekaj delavci in nujno potrebnim orodjem.

Z marljivo in dobro organizacijo si je podjetje že v nekaj letih pridobilo nujna osnovna sredstva in strokovni kader, tako, da je že v letu 1948/49, prevzelo v izgradnjo večjo tovarno usnja v Šmartnem pri Litiji.

Po formiranju organov samoupravljanja je podjetje vsako leto povečevalo svojo dejavnost na vseh področjih Slovenije in prešlo iz majhnega v srednje veliko gradbeno podjetje, ki je bilo že dokaj dobro opremljeno z mehanizacijo. V letu 1958 je zaposlovalo že 449 delavcev in ustvarilo 507 milijonov Sdin realizacije.

Po letu 1960 je to podjetje, kot prvo gradbeno podjetje v Sloveniji, pričelo z izgradnjo stanovanj in poslovnih objektov za tržišče.

Vedno večji obseg del pa je narekoval tudi ustanovitev lastnih stranskih obratov in projektivnega biroja, brez katerih bi skoro ne moglo poslovati. S porastom proizvodnje in realizacije in vedno večjega števila zaposlenih, je podjetje poskrbelo tudi za družbeni standard zaposlenih, saj ima podjetje sedaj zagotovljenih preko 800 ležišč v novih modernih samskih domovih, koder je organizirana tudi lastna prehrana zaposlenih.

Po obračunu v preteklem letu se je SGP Grosuplje uvrstilo med večja gradbena podjetja na področju Slovenije, saj je znašala realizacija 11.635 milijonov Sdin.

Pri tej realizaciji je podjetje oddvojilo znatna sredstva v poslovni sklad, kar je omogočalo nabavo nove moderne gradbene mehanizacije, katera daje poročstvo za hitro in solidno izvedbo prevzetih del.

PEKARIJA GROSUPLJE

ADAMIČEVA 11
TELEFON 771-065

PEKA KRUHA IN PECIVA

PRODAJA VSEH VRST

PECIVA, SLAŠČIC

IN DELIKATESNEGA BLAGA

SE PRIPOROČA KOLEKTIV PEKARNE GROSUPLJE

Gozdno gospodarstvo Ljubljana

S SEDEZEM V LJUBLJANI

TRŽAŠKA CESTA 2

S SVOJIMI GOZDNIMI OBRATI —
POSLOVNIMI ENOTAMI PROIZVAJA IN PRODAJA
VSE VRSTE GOZDNIH SORTIMENTOV,
OPRAVLJA GOZDNO GOJITVENA DELA,
GRADI GOZDNE CESTE TER OSNAVLJA GOZDNE PLANTAŽE
IN INTENZIVNE NASADE

INDUSTRIJSKO MONTAŽNO PODJETJE

LJUBLJANA — TITOVA 11

LJUBLJANA
Tovarna Ivančna Borica

K vsakemu stilu in barvi pohištva nudimo odgovarjajoče
kvalitete, vzorce in barve

- Pohištvenih tkanin
- Dekorativnih tkanin
- Posteljnih prevlek
- Ročno tkanih preprog,
- tapiserij,
- dekorativnih blazin in
- prtičev

50 LETNA TRADICIJA — EVROPSKA KVALITETA

Tovarna dekorativnih tkanin

LJUBLJANA, Celovška cesta 280, telefon 51-866,

telegram — Dekorativna Ljubljana, telex 31305 YU DEKOR

KOVINASTROJ GROSUPLJE

**PODJETJE ZA IZDELAVO
GOSTINSKE KOVINSKE OPREME**

**GROSUPLJE, ADAMIČEVA CESTA 36
TELEFON 771-411, 771-026**

Projektiramo, izdelujemo in montiramo opremo za kuhinje hotelov, bolnic, restavracij, ter opremo za samopostrežne linije in ostalo gostinsko dejavnost.

Po naročilu vgrajujemo v našo opremo kvalitetne domače in uvožene hladilne naprave.

Naše izdelke odlikujejo:

- uvoženi nerjaveči materiali
- estetski izgled in funkcionalnost
- pogonska energija — plin, elektrika, para
- konkurenčne cene

Dobavljamo iz zaloge, hitro montiramo in dajemo enoletno jamstvo.

Lastni servis in stalna zaloge rezervnih delov.

Kupcem brezplačno izdelamo načrt tehnološke razporeditve opreme in načrt potrebnih instalacij.

Obiščite naš stalni izložbeni paviljon v hali 23 Zagrebškega velesejma.

INDUSTRIJSKO MONTAŽNO PODJETJE

LJUBLJANA — TITOVA 37

LIVARNA IVANČNA GORICA

Tel. n. c. 783-040

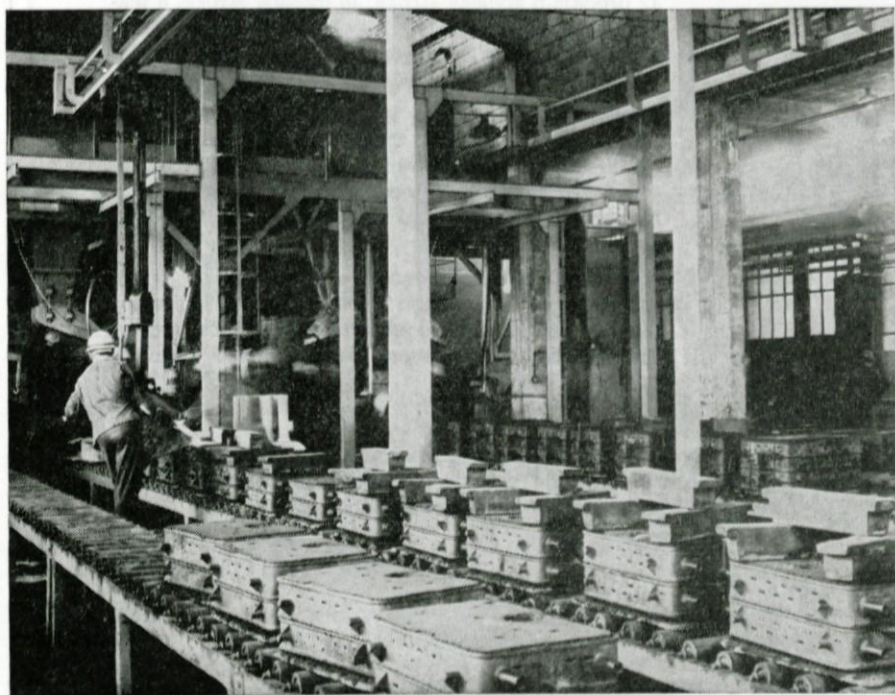
Livarna z lastnim modelno-konstrukcijskim birojem, z modelarno in s sodobno mehanizacijo za serijsko in izvenserijsko proizvodnjo nudi iz svojega proizvodnega programa:

ulitke iz sive litine z lamelastim grafitom s perlitno strukturo, z natezno trdnostjo do 30 kp/mm²,
specialne ulitke z dodatkom kroma, niklja in mangana specialne debelo in tankostene ulitke,
ulitke s posebnim poudarkom na tesnosti,
kompletni asortimenti kanalske litine npr.: razne cestne pokrove, mreže, strešne odtoke, fazonse kose, vodovodne armature itd.

Vse ulitke kovinsko očistimo in opeskamo ter po želji kupcev zaščitimo proti koroziji. Zaradi sodobne opreme, mehaniziranih postopkov dela ter solidnosti tehničnega kadra je livarna glede dobavnih rokov zelo solidna.

Cene ulitkov so brez dvoma konkurenčne, saj livarna del svojih izdelkov uspešno izvaža tudi na zahodna tržišča.

ZAHTEVAJTE PROSPEKTE IN NAVODILA — PREPRICAJTE SE O KVALITETI

TRGOVSKO PODJETJE

TABOR

GROSUPLJE, Adamičeva 14 tel. 77-120 in 77-169

Podjetje je bilo ustanovljeno dne 28. 10. 1951 in bo letos slavilo 20 letnico obstoja. Ob ustanovitvi je imelo v svojem sestavu 3 prodajalne in skladišče. S kasnejšo pripojitvijo Splošnega trgovskega podjetja Ivančna gorica in trgovskega podjetja »VIR« Ivančna gorica ter ustanovitvijo novih prodajaln ima podjetje v svojem sestavu: 3 samopostrežne trgovine, 12 prodajaln živilske stroke, 10 mešane stroke, 3 tekstilne stroke, 5 tehnične, 2 pohištveni, 1 prodajalno obutve in papirja, bencinsko prodajalno, 1 samostojni bife in centralno skladišče. Skupno 41 prodajaln.

Doseženi promet znaša 46.940.000 din, oz. skupno s prometom skladišča 66,222.000 din. Povprečno zaposlenih je 144 kvalificiranih trgovskih delavcev in 46 učencev. Razmerje med prodajo živil in ostalim industrijskim blagom je 49:51 v korist industrijskemu blagu.

V času od obstoja do danes je zgradilo 15 samostojnih obratov v vrednosti 5,700.000 din. V letošnjem letu bo zgradilo novo centralno skladišče vredno 3,000.000 din in sodobno samopostrežno trgovino vredno 2,000.000 din.

Kolektiv podjetja si bo še naprej prizadeval, da bo posodobil vse trgovine in način prodaje, pri tem pa še nadalje računa na naklonjenost svojih cenjenih kupcev in dobaviteljev.

ISKRA
TOVARNA
ELEKTRIČNIH APARATOV
LJUBLJANA

v združenem podjetju
ISKRA KLANJ

Ljubljana, Savska c. 3
p. p. 435/VIII

PROIZVAJA:

ELEKTRIČNE APARATE,
ZAŠČITNE RELEJE,
ELEMENTE AVTOMATIKE,
STIKALNE IN
PROGRAMSKE NAPRAVE,
VARILNE APARATE IN
SIGNALNO-VARNOSTNE
NAPRAVE.

Cestno podjetje Ljubljana

LJUBLJANA
Stolpniška 10

OPRAVLJA DELA
PROJEKTIRANJA,
VZDRŽEVANJA,
MODERNIZACIJE IN
GRADNJE CEST
Z NAJSODOBNEJŠO
MEHANIZACIJO IN
LASTNO
ASFALTNO BAZO.
POSTAVLJA IN
VZDRŽUJE
PROMETNO OPREMO
NA CESTAH

rašica

Tovarna pletenin
Ljubljana, Gameljne
p. Ljubljana, Šentvid
telefon 51 255, 51 359
teleg. Rašica Ljubljana

GOSTINSKO PODJETJE

»POLŽEVO«

GROSUPLJE

z obrati:

Hotel POLŽEVO

Restavracija »OB ČRPALKI« Ivančna gorica

Gostilna »POD LIPO« Stična

Gostilna »NA KLANČKU« Šentvid pri Stični

Gostilna »GROSUPELJČAN« Grosuplje s prenočišči

Gostilna »PRI MOSTU« Grosuplje

Gostilna »PRI POSTAJI« Grosuplje

Avtomatsko KEGLJIŠČE Grosuplje

Gostilna »MAJOLKA« Šmarje

Gostišče VIDEM DOBREPOLJE

nudi vse gostinske usluge in se za obisk priporoča.

Instalacije Grosuplje

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51

TELEFON 771-184

Podjetje INSTALACIJE Grosuplje
je ustanovila skupščina občine
Grosuplje 29. aprila 1964.

Podjetje izvaja
instalacije centralnih kurjav,
vodovoda,
plina,
prezračevanja,
elektrike,
ključavničarstvo,
stavbno kleparstvo in
izolacije.

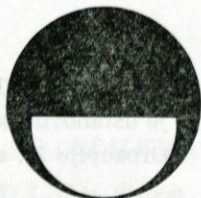

mercator
veletrgovina
import - export
ljubljana

Mercator

460 PRODAJALN

PRIPOROČAMO PRODAJALNO IN BIFE
V GROSUPLJEM, TEL. 771-049

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Pasterizirano mleko v plastičnih vrečkah in tetrapaku
Sterilizirani mlečni proizvodi v tetrapaku
Jogurti v tetrapaku in plastičnih lončkih
Sladka in kislá smetana
Trdi, poltrdi in sveži siri
Sladoledi na palčkah, sladoledi v lončkih, korneti, žogice, sladoledi
za gospodinjstva in gostince

Vse to so priznani izdelki Ljubljanskih mlekarń, izdelani na
modernih strojih in polnjeni v najsodobnejšo embalažo.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

GOSPODARSKO
RAZSTAVIŠČE
TRGOVSKO PODJETJE

Istra-benz

KOPER

VOJKOVO NABREZJE 10

TELEFON 22-681

ČRPALKA

IVANČNA GORICA

TEL. 783-036

Knjigovodski biro Grosuplje

TEL. 771-100

opravlja vse knjigovodske posle in
finančno poslovanje za spodaj navedene delovne organizacije:

- Instalacije Grosuplje
- Gostinsko podjetje »Polževo« Grosuplje
- Pekarija Grosuplje
- Komunalno obrtno podjetje »Universal« Ivančna gorica
- Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje
- Valjni mlin Stična
- Kovaštvo Šentvid pri Stični
- Posebna osnovna šola Šentvid pri Stični
- Otroški vrtec Grosuplje
- Ljudska knjižnica Grosuplje
- Avtomoto društvo Šentvid pri Stični
- Skupna obrtna delavnica Predalič—Jerovšek Grosuplje

Priporočamo se, da nam zaupate v vodenje vaše poslovne knjige.

GOSPODARSKO RAZSTAVIŠČE

OBIŠCITE SEJEMSKJE PRIREDITVE
NA GOSPODARSKEM RAZSTAVIŠČU
V LJUBLJANI V LETU 1972

17. sejem konfekcije, modnih tkanin, pletenin, usnja, izdelkov usnjarske predelovalne industrije in raznih modnih artiklov »MODA 72«

15.—22. januarja 1972

»JUTRO 72« — 3. mednarodna razstava trgovinske in gostinske opreme, embalaže, strojev za pakiranje, transportne in skladiščne opreme

25. marca — 1. aprila 1972

11. mednarodni sejem ALPE-ADRIA

13.—21. maja 1972

SETEX 72 — Poslovni sejem vzorcev tkanin in dodatkov za oblačilno industrijo za pomlad in poletje 1973

30. maja — 1. junija 1972

10. mednarodni LESNI SEJEM

10.—17. junija 1972

18. mednarodni sejem vin, žganih pijač, sadnih sokov in opreme

Specializirani sejem gostinske in turistične opreme

26. avgusta — 3. septembra 1972

CVET IN SAD — HORTIKULTURA 72

20. septembra — 24. septembra 1972

19. mednarodna razstava elektronike, telekomunikacij, avtomatizacije in nuklearne tehnike

»SODOBNA ELEKTRONIKA«

10.—14. oktobra 1967

ZAKAJ SUPER IN EXTRA?

Kapaciteta baterij NORMAL kvalitete je prirejena za porabo električne energije kot jo imajo SVETILKE.

Baterije EXTRA in SUPER kvalitete imajo zaradi specialnih dodatkov v depolarizacijski masi izboljšano praznilno karakteristiko, zato so primerne za

ZAHTEVNE APARATE

z veliko porabo električnega toka in kvalitetno energijo kot so

TRANSISTORJI,

GRAMOFONI,

MAGNETOFONI,

IGRAČE itd.

**tovarna
baterij in
baterijskih naprav
zmaj**

ZMAJ

SPLOŠNO MIZARSTVO

pravi
naslov
za
denarne
zahteve

ljubljska banka

STANOVANJSKO KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

TELEFON 771-037

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno v letu 1966. Poslovna dejavnost podjetja je gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini in upravljanje s komunalnimi napravami v naselju Grosuplje. V letu 1969 se je poslovna dejavnost podjetja razširila tudi na upravljanje z vsemi vodovodi na področju občine Grosuplje.

Podjetje opravlja pleskarske in soboslikarske usluge, kamionske prevoze, strojne izkope in nakladanja ter vsa dela pri razširitvi vodovodnih omrežij.

tovarno
materijal in
obslužbo
stanovanjskih naprav
znaj

ZNAJ

SPLOŠNO MIZARSTVO

GROSUPLJE, Cesta na Krko 38

Telefon 771-155

Podjetje je ustanovil OLO Grosuplje 1947 leta. Prvotno sta bila v njem zaposlena le dva mizarja. Služilo je manjšim uslužnostnim delom, kajti to je bila edina mizarska delavnica v Grosupljem. Podjetje ni imelo lastnih prostorov, niti ne strojev, povečini so delali ročno, kar pa jih je bilo, je bilo last privatnika. Dokler podjetje ni dobilo leta 1948 prostorov v »Stolarni«, ki je bila last Zorc Ivane iz Ljubljane, se je moralo večkrat seliti. Z novimi prostori so bili položeni trdnejši temelji za razvoj podjetja kljub temu, da je bila strojna oprema še zelo pomanjkljiva, kar je bilo tudi vzrok, da je še vedno opravljalo le manjša dela.

Leta 1960 se je podjetje preselilo v lastne prostore, ki pa so bili potrebni popolne adaptacije. V tem času se je pričelo tudi hitreje razvijati. Tega leta je bilo v podjetju zaposlenih 56 ljudi. Tudi proizvodnja se je dokaj izboljšala. Istega leta smo rekonstruirali tudi žago v centru Grosuplja, ki je bila kot venecianka. Nabavili smo stroj polnojarmenik, zaradi tega je bilo podjetje prisiljeno zgraditi nove prostore. Od leta 1960 do 1966 se je podjetje nenehno razvijalo in izpopolnjevalo strojno opremo. Povečalo se je tudi število delovnih moči. Leta 1960 je podjetje ustvarilo 810.360.—brutto dohodka; leta 1966 pa je doseglo 3.333.164.—dinarjev prometa. V obdobju 1967—1969 so olajšali proizvodnjo novejši stroji, ki jih je podjetje nabavilo z lastnimi sredstvi. Leta 1969 je bilo doseženo 6.312.432.—brutto prometa. V tem času se je že specializiralo v izdelavi notranje opreme za hotele, šole, otroške vrtce itd. V letih 1969—71 pa dosega vedno boljše uspehe. Nabavilo je več sodobnih strojev in zgradilo skladišča, vse to z lastnimi sredstvi. Od leta 1966 pa do 1970 je vložilo v investicije 623 starih milijonov dinarjev. Leta 1970 je doseglo 653 milijonov starih din brutto dohodka, za sklade pa je izločilo 90 milijonov S dinarjev. V letih 1971—73 predvidevamo ponovno rekonstrukcijo. Prva faza naj bi bila izgradnja proizvodne hale za strojno obdelavo, ki naj bi bila končana v letu 1972—73. S tem bi si pridobili prepotrebne delovne prostore, proizvodnja pa bi se povečala do leta 1973 za približno 50 %. S tem pa bomo potrebovali tudi več delovne sile.

TEKSTILNA TOVARNA

MOTVOZ IN PLATNO

GROSUPLJE

Telefon h. c. 77-020

Brzjav Motvoz Grosuplje

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtnino ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

Priporočamo se za nakup naših kvalitetnih izdelkov.

Elektro Ljubljana

Enota LJUBLJANA OKOLICA

Dobavlja in razdeljuje svojim porabnikom električno energijo, gradi daljnovode, kablovode in transformatorske postaje vseh napetosti, nizkonapetostna omrežja in priključke.

V knjigarnah

DRŽAVNE ZALOŽBE SLOVENIJE

v Ljubljani (Mestni trg 26, Čopova 3, Šubičeva 1/a, Titova 25, Titova 71, Celovška 163), Mariboru, Celju, Kranju, na Jesenicah, Bledu, v Radovljici, Brežicah, Črnomlju, Kamniku, Kočevju, Krškem, Litiji, Skofji Loki, Trebnjem in Trzinu

dobite: dela slovenskih avtorjev — prevode iz klasične in moderne svetovne književnosti — znanstveno in poljudnopoučno literaturo — politično in družbenoslovno literaturo — umetniške publikacije in muzikalije — jezikovne učbenike in slovarje — vse šolske knjige in učila — moderne pisarniške potrebščine in stroje

Zahtevajte prospekte in kataloge. Priporoča se uprava

DRŽAVNE ZALOŽBE SLOVENIJE
Ljubljana, Mestni trg 26

JUGOTEKSTIL

LJUBLJANA — JUGOSLAVIJA

Titova cesta 3, P. O. B. 237 A

Telefon: 23-942

Telex: 31 393 YU JTX Lj

Telegram: SLOVTEX Ljubljana

PREDSTAVNIŠTVA:

Beograd: Topličin venac br. 3/I, Tel. 623-790, 623-798, Telex: 11478 YU JTX Bg

Rijeka: Dositej Obradovića 1/II, Tel. 22-809, 22-015,

Sarajevo: Boriše Kovačevića 14, Tel. 37-686,

Zagreb: Moše Pijade 3, Tel. 33-632, 35-089,

Skopje: Tiranska Kula 2/IX, Tel. 33-053.

UVOZ:

bombaž, volna, lan, juta, surova svila, stanična vlakna, sintetična vlakna, volnene krpe, sintetične krpe, bombažna preja, volnena preja, lanena preja, jutina preja, preja sintetičnih vlaken, specialne preje, sukanci, tkanine za široko potrošnja. Kompletne strojne opreme podjetij, stroji, rezervni deli in utenzilije za tekstilno industrijo. Barve in kemikalije za tekstilno industrijo.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

IZVOZ:

bombažne tkanine, volnene tkanine, lanene tkanine, jutine tkanine, tkanine iz naravne in umetne svile, stanične in sintetične tkanine, bombažne, volnene, stanične in sintetične preje in sukanci, tekstilna konfekcija, tekstilni izdelki domače obrti, bombažne, volnene, svilene in sintetične pletenine in trikotaža, tekstilni izdelki za tehnično uporabo. Vsi proizvodi tekstilne strojne industrije, oprema kompletnih tovarn.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

Jugoslovanska avtorska agencija

ZASTOPSTVO ZA SR SLOVENIJO

LJUBLJANA, TITOVA 21, TEL. 22-240

- skrbi za varstvo moralnih in materialnih avtorskih pravic
- varuje pravice objave, predelave, reprodukcije, izvedbe, prevoda
- posreduje med avtorji in koristniki avtorskih del
- plasira tuja dela v Jugoslaviji in domača dela v tujini in doma
- nudi pravno pomoč pri sklepanju pogodb in razreševanju sporov v izvensodnem postopku
- zastopa avtorje pred sodišči
- opravlja druge zadeve v zvezi z avtorskimi deli

JUGOTEKSTIL

LJUBLJANA — JUGOSLAVIJA

Titova cesta 3, P. O. B. 237 A

Telefon: 23-942

Telex: 31 393 YU JTX Lj

Telegram: SLOVTEX Ljubljana

PREDSTAVNIŠTVA:

Beograd: Topličin venac br. 3/I, Tel. 623-790, 623-798, Telex: 11478 YU JTX Bg

Rijeka: Dositelj Obradovića 1/II, Tel. 22-809, 22-015,

Sarajevo: Boriše Kovačevića 14, Tel. 37-686,

Zagreb: Moše Pijade 3, Tel. 33-632, 35-089,

Skopje: Tiranska Kula 2/IX, Tel. 33-053.

UVOZ:

bombaž, volna, lan, juta, surova svila, stanična vlakna, sintetična vlakna, volnene krpe, sintetične krpe, bombažna preja, volnena preja, lanena preja, jutina preja, preja sintetičnih vlaken, specialne preje, sukanci, tkanine za široko potrošnjo. Kompletno strojne opreme podjetij, stroji, rezervni deli in utenzilije za tekstilno industrijo. Barve in kemikalije za tekstilno industrijo.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

IZVOZ:

bombažne tkanine, volnene tkanine, lanene tkanine, jutine tkanine, tkanine iz naravne in umetne svile, stanične in sintetične tkanine, bombažne, volnene, stanične in sintetične preje in sukanci, tekstilna konfekcija, tekstilni izdelki domače obrti, bombažne, volnene, svilene in sintetične pletenine in trikotaža, tekstilni izdelki za tehnično uporabo. Vsi proizvodi tekstilne strojne industrije, oprema kompletnih tovarn.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

Jugoslovanska avtorska agencija

ZASTOPSTVO ZA SR SLOVENIJO

LJUBLJANA, TITOVA 21, TEL. 22-240

- skrbi za varstvo moralnih in materialnih avtorskih pravic
- varuje pravice objave, predelave, reprodukcije, izvedbe, prevoda
- posreduje med avtorji in koristniki avtorskih del
- plasira tuja dela v Jugoslaviji in domača dela v tujini in doma
- nudi pravno pomoč pri sklepanju pogodb in razreševanju sporov v izvensodnem postopku
- zastopa avtorje pred sodišči
- opravlja druge zadeve v zvezi z avtorskimi deli

JUGOTEKSTIL

LJUBLJANA — JUGOSLAVIJA

Titova cesta 3, P. O. B. 237 A

Telefon: 23-942

Telex: 31 393 YU JTX Lj

Telegram: SLOVTEX Ljubljana

PREDSTAVNIŠTVA:

Beograd: Topličin venac br. 3/I, Tel. 623-790, 623-798, Telex: 11478 YU JTX Bg

Rijeka: Dositelj Obradovića 1/II, Tel. 22-809, 22-015,

Sarajevo: Boriše Kovačevića 14, Tel. 37-686,

Zagreb: Moše Pijade 3, Tel. 33-632, 35-089,

Skopje: Tiranska Kula 2/IX, Tel. 33-053.

UVOZ:

bombaž, volna, lan, juta, surova svila, stanična vlakna, sintetična vlakna, volnene krpe, sintetične krpe, bombažna preja, volnena preja, lanena preja, jutina preja, preja sintetičnih vlaken, specialne preje, sukanci, tkanine za široko potrošnja. Kompletne strojne opreme podjetij, stroji, rezervni deli in utenzilije za tekstilno industrijo. Barve in kemikalije za tekstilno industrijo.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

IZVOZ:

bombažne tkanine, volnene tkanine, lanene tkanine, jutine tkanine, tkanine iz naravne in umetne svile, stanične in sintetične tkanine, bombažne, volnene, stanične in sintetične preje in sukanci, tekstilna konfekcija, tekstilni izdelki domače obrti, bombažne, volnene, svilene in sintetične pletenine in trikotaža, tekstilni izdelki za tehnično uporabo. Vsi proizvodi tekstilne strojne industrije, oprema kompletnih tovarn.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

Jugoslovanska avtorska agencija

ZASTOPSTVO ZA SR SLOVENIJO

LJUBLJANA, TITOVA 21, TEL. 22-240

- skrbi za varstvo moralnih in materialnih avtorskih pravic
- varuje pravice objave, predelave, reprodukcije, izvedbe, prevoda
- posreduje med avtorji in koristniki avtorskih del
- plasira tuja dela v Jugoslaviji in domača dela v tujini in doma
- nudi pravno pomoč pri sklepanju pogodb in razreševanju sporov v izvensodnem postopku
- zastopa avtorje pred sodišči
- opravlja druge zadeve v zvezi z avtorskimi deli

Kmetijska zadruga Stična

SEDEŽ IVANČNA GORICA

oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in gradbenim materialom,

organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino,

prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja,

ima lastno hranilno-kreditno službo.

Svoje enote (proizvodne okoliše) in hranilno-kreditno službo ima zadruga v Radohovi vasi, Šentvidu, Stični, Višnji gori, na Muljavi, Krki, v Zagračcu in Ambrusu, upravo in centralno skladišče pa v Ivančni gorici.

S 1. I. 1971 se je k zadrugi pripojilo

MESNO PODJETJE STIČNA,

ki odslej dalje posluje kot enota zadruge z imenom

MESNOPREDELOVALNI OBRAT STIČNA

s poslovalnicami v Ljubljani, Trubarjeva 57, Korunova 5, Djakovičeva, Celovška 85, Ižanska 5, v Šmarju Sap, v Grosupljem, v Višnji gori, v Ivančni gorici in v Stični.

HOTEL TURIST

LJUBLJANA

komforten hotel
s priznano restavracijo

Za prijatelje divjačine
Restavracija »ZLATOROG«
v Župančičevi ulici

Za sladokusce dalmatinskih specialitet
Gostilna DALMACIJA
na Trubarjevi cesti

Za vsakogar
TURIST EXPRESS,
bife pred glavnim kolodvorom

Za obisk se priporoča

MOTEL TURIST V GROSUPLJEM,

z zimskim in letnim bazenom ter campingom

PODJETJE

STOLARNA

DOBREPOLJE, p. Videm-Dobropolje

Telefon 8 (782-008)

PODGORICA

je ustanovil OLO Grosuplje 7. 6. 1948. Pred tem je podjetje, ki je obsegalo mlin na parni pogon in žago venecianko bilo last Drobnič Antona iz Podgorice, pred nacionalizacijo je v podjetju blo zaposlenih pet delavcev.

Po nacionalizaciji v letu 1948 je v podjetju zaposlenih petnajst delavcev, ter se polagoma pričelo širiti. V začetku je bila proizvodnja namenjena predvsem domačemu tržišču, v letu 1953 pa se je proizvodnja pričela preusmerjati in plasirati tudi v izvoz na zahodna tržišča, predvsem ZDA, Anglija, ZRN itd. V tem obdobju smo navezali poslovne stike z izvoznim podjetjem »Slovenija les« s katerimi še danes sodelujemo v vseh izvoznih poslih.

V letu 1958 je izvršena prva rekonstrukcija obrata, ukinjen je mlin na parni pogon, izvršena je rekonstrukcija žage, iz pridobljenih prostorov se je povečal oddelek montaže, zgradil prostor površinske obdelave in obrat družbene prehrane.

V letu 1964 je bila izvršena druga rekonstrukcija oz. dograditev obrata, pri čemer se poveča obrat strojne obdelave, izgradila lesosušilnica in montirala polno jarmenik v obratu žage. V tem in nadaljnjem obdobju je podjetje vlagalo znatna sredstva v modernizacijo in obnovo strojnih zmogljivosti. Iz leta v leto se proizvodnja povečuje, istočasno pa raste tudi število zaposlenih. V letu 1960 je izvoz na konvertibilna področja dosegel vrednost 70.000 dolarjev, v letu 1971 pa bo že nekaj nad 400.000 dolarjev. Število zaposlenih se je v tem obdobju povečalo na 86 delavcev.

V letu 1969 smo pričeli z tretjo fazo rekonstrukcije oz. razširitve obrata, katera naj bo po programu izvedena v letu 1971. Vrednost izvoza naj bi se do leta 1975 povečala na 1.000.000 dolarjev pro-meta letno.

Proizvodnja naj bi tudi v naslednjem obdobju bila namenjena izključno zvozu na konvertibilna področja oz. v že omenjene zahodne države.

Podjetje ima status pretežnega izvoznika.

ZASEBNE OBRTNE DELAVNICE IN PODJETJA

Glede na razvoj stanovanjske gradnje, turizma in avtomobilizma se naglo razvija tudi zasebna obrt in prevoznništvo kot dopolnilna gospodarska dejavnost. Med obrtniki in prevozniki priporočamo občanom naše in sosednjih občin predvsem te-le:

ZOBEK JANEZ cementninarstvo Šmarje 6	ing. ZOBEK-GRIL ANA izdelovanje cementnih izdelkov Grosuplje, Pod gozdom cesta II/5
GOLF SILVESTER kovaštvo Šentvid pri Stični 28	JANČAR JOŽE avtokleparstvo Ivančna gorica 5
ZUPANČIČ STANE livarstvo Grosuplje, Ljubljanska cesta	MENEGALIJA FRANC vodovodno inštalaterstvo Grosuplje, Ljubljanska c. 16
HEGLER FRANC avtomehanika Hudo, p. Ivančna gorica	ČIKARA MILAN galvanizerstvo Grosuplje, Cesta na Krko 7
VIRANT IVAN ključavničarstvo in inštalaterstvo za centralno kurjavo Grosuplje, Pod gozdom cesta VI/2	GOMBOC FRANC livarstvo Hudo 2, p. Ivančna gorica
GODINA ANTON avtomehanika Ivančna gorica 106	PREDALIČ ALOJZ ključavničarstvo Cikava 21, Grosuplje
JEROVŠEK IZIDOR ključavničarstvo Cikava 21, Grosuplje	JAMNIK LEOPOLD elektro-inštalaterstvo Grosuplje, Pri mostu 12
KAVŠEK AVGUST mizarstvo Stična 9	ŽNIDARŠIČ ANTON izdelovanje lesne galanterije Grosuplje, Adamičeva 5

<p>GERDEN BOJAN stavbno mizarstvo Ivančna gorica</p>	<p>NICULOVIĆ ZIVOJIN izdelovanje sadnih sokov, predelovanje sadja in žganjekuha Brvace 7, Grosuplje</p>
<p>DUŠA JOŽE polaganje podov iz plastičnih mas Grosuplje, Jurčičeva c. I/6</p>	<p>NOVAK IVAN rezanje stekla Grosuplje, Ljubljanska c. 14</p>
<p>JAVORNIK JOŽE vozno ličarstvo Stari trg 5, p. Višnja gora</p>	<p>SELIMI LOKMAN slašičarstvo Grosuplje, Adamičeva c. 30</p>
<p>BOH ANTON zidarstvo Grosuplje, Levstikova c. 5</p>	<p>TRONTELJ JOŽE zidarstvo Grosuplje, Partizanska c. 19</p>
<p>ZAKRAJŠEK JOŽE elektromehanika za radijske sprejemnike in televizorje Grosuplje, Ljubljanska cesta 16</p>	<p>ROZMAN LOJZE fotografstvo Grosuplje, Adamičeva 24</p>

PREVOZNIKI BLAGA Z MOTORNIMI VOZILI

VIDIC MARJAN Grosuplje, Levstikova 9	PERME ALOJZ Grosuplje, Levstikova 24
VIDIC FRANC Blečji vrh 5	SKUFCA FRANC Ponova vas 43
ŽITNIK IVAN Grosuplje, Tovarniška c. 8	BERGANT JANEZ Tlake 18
DROBNIČ ANTON Grosuplje, Jurčičeva c II/8	FINEC JANEZ Studenc
JAKLIČ RAFAEL Grosuplje, Veselova c. III/16	MENCIN VIKTOR Rožnik 1
BEVC JANEZ Grosuplje, Adamičeva c. 8	PODRŽAJ PETER Velike Lese 20
SMREKAR LUDVIK Studenc 6, p. Ivančna gorica	

ZASEBNI GOSTINSKI OBRATI

Zaradi gospodarskega in prometnega razvoja občine ter bližine Ljubljane se razvija tudi gostinstvo in izletniški turizem, ki je iz dneva v dan vse važnejša gospodarska in družbena dejavnost. Sedaj delujejo gostinski obrati v vseh predelih občine, največ in najboljša gostišča pa so razporejena vzdolž glavnih prometnih smeri od Tlak pri Šmarju do Vel. Gabra, Zagradca, Ambrusa in Dobropolj. Priporočamo predvsem ta-le gostišča:

Gostilna PONIKVE Adamič Fani Ponikve 64, p. Videm Dobropolje	Gostilna BORŠTNIK JOŽE Krka 46, p. Krka
Gostilna CERAR ANICA Ivančna gorica	Bife PRI POSTAJI Čop Jožefa Šentvid pri Stični
Gostilna PARTIZANSKI DOM Čož Florijana Pristava 4, p. Ivančna gorica	Gostilna DREMELJ ALOJZ Mala vas 7, p. Grosuplje
Gostilna DJUKIĆ NIKOLA Kompolje, p. Videm Dobropolje	Buffet FAJDIGA JOŽE Praproče 6, p. Šentvid pri Stični
Gostilna GAČNIK JOŽEFA Podtabor, p. Grosuplje	Gostilna GROZNIK ANA Šentvid pri Stični
Gostilna GRABNAR KRISTINA Radohova vas 8, p. Šentvid pri Stični	Gostilna OBRŠČAK Ilovar Franc Muljava, p. Muljava
Gostilna MAJOLKA Hočevar Franc Videm 53, p. Videm Dobropolje	Gostilna GRUDEN ALEKSANDER Predstruge 16, p. Videm Dobropolje
Gostilna KOS ANA Ivančna gorica	Gostilna KOVACIČ ALOJZ Selo pri Radohovi vasi, p. Šentvid pri Stični

Gostilna KRAMAR TEREZIJA Perovo 7, p. Grosuplje	Gostilna PRI POSTAJI Kek Stefka Ivančna gorica
Gostilna KLEMENČIČ FELIKS Radohova vas, p. Šentvid pri Stični	Gostilna LUKAN CVETA Krka, p. Krka
Gostilna TABORSKA JAMA Lindič Barbara Ponova vas, p. Grosuplje	Gostilna MAROLT CVETO Staro apno 2, p. Turjak
Bife MURN VERONIKA Male Rebrce, p. Zagradec	Gostilna PRI MEKSIKANCU Marolt Milka Grosuplje, Brinje cesta 1/3
Gostilna NOVAK AMALIJA Fužina 43, p. Zagradec	Gostilna OREL ALOJZ Fužina 14, p. Zagradec
Gostilna PRPAR FRANC Razdrto 7, p. Šmarje-Sap	Bife PRIJATELJ TILKA Višnja gora
Bife STRAŠEK FRANC Stična 33, p. Ivančna gorica	Gostilna ŠEREK JULČI Višnja gora
Gostilna PRI JOŠKOVCU Vidic Jože Velika Račna 21, p. Grosuplje	Gostilna VIDMAR JULKA Ambrus 39, p. Zagradec
Gostilna VOLF MARIJA Videm, p. Videm Dobropolje	Gostilna ZUPANČIČ JOSIPINA Hudo 21, p. Ivančna gorica

